

A NAGYENYEDI REFORMÁTUS NAGYHÉT EMLÉKKÖNYVE.

BETHLEN GÁBOR

AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
IRATTERJESZTÉSÉNEK KIADÁSA 1927

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMÁSA
CLUJ—KOLOZSVÁR 1927

E l ő s z ó.

A minden oldalról megnyilvánult érdeklődésnek óhajtván eleget tenni, ezennel közrebocsátjuk az 1926 szept. 8—12-iki nagyenyedi református nagyhét emlékkönyvét.

Akik jelen lehettek, azok e könyv nyomán újra átélhetik lélekben azokat az áldott napokat, amelyeken Isten gazdag ajándékait vehettük; akik nem jelenhettek meg, azok legalább ezúton vehetnek részt az ott kiáradott lelki kincsekből, a maguk és híveik építésére és gyarapodására. Legyen az Úr áldása e könyvön és annak olvasóin!

Igyekeztünk lehetőleg teljes képet állítani össze a nagyhétről, de természetes, hogy hiányok így is maradtak s hogy vannak dolgok, amelyeket írásban soha se lehet többé megrögzíteni.

Az emlékkönyv összeállításában, főleg az előadásokhoz való hozzászólások megörökítésével s több bibliaóra és előadás vázlatának elkészítésével *Kósa* Mihály detreheми lelkész testvérünk volt szíves segítségünkre jönni, akinek ezúton fejezem ki hálás köszönetemet.

Nem tehetem, hogy visszatekintve a nagyhét drága napjaira, újjólag ki ne fejezzem egyházkerületünk és a résztvevők nevében is a legmelegebb köszönetemet a *nagyenyedi egyházközség vezetőségének*, a *Bethlen-kollégium előjáróságának* és a *város nemes közönségének* a nagyhét rendezése, földi gondviselése és a szerető vendéglátás körüli feledhetetlen buzgalmukért és jóságukért. Legyenek érette Istentől áldottak!

Kegyelem és békesség az Anyaszentegyháznak!

Dicsőség Istennek!

Cluj-Kolozsvárt, az Úr 1926. esztendeje december havában.

Dr. Makkai Sándor
püspök.

A nagyhetet összehívó püspöki körlevél.

Szám: 571—1926. p. sz.

Körlevél

az összes tiszteletes lelkész, valamint az érdeklődő lévita és tanítói számára, továbbá a nagyenyedi egyházközség Elnökségének és a Bethlen-kollégium Mélt. Elöljáróságának a nagyenyedi református nagyhét tárgyában.

Szeretett Testvéreim!

Krisztus Urunk által az őrállókra bízott nagy feladatok a jelen körülmények között fokozott mértékben teszik szükségessé, hogy anyaszentegyházunk építése érdekében úgy a lelkipásztori munka, mint az egyháztagek élete és munkája minél öntudatosabb, szervezettebb, odaadóbb legyen. Eljött a legvégső ideje annak, hogy egész életünket és minden ténykedésünket az *öntudatos kalvinizmus* szellemében és parancsai szerint, teljes testvéri egységben rendezzük be, hogy megtarthassuk a ránkízott lelkek seregét ősaink szent hitében, nemes erkölcsében és kultúrájában. Ennek a szent öntudatnak ébresztése és megerősítése érdekében boldogult nagy elődöm az elmúlt két évben nagyjelentőségű és áldott kezdeményezéseket tett a sepsiszentgyörgyi és marosvásárhelyi lelkészi konferenciák, egyházkerületi értekezletek és református nagygyűlések megrendezése által. A szép reményekkel megindított harázdát Isten segedelmével tovább akarván szántani áldott magvetés és boldog aratás számára, ezennel szeretettel meghívlak titeket a Nagyenyeden, f. é. szeptember hó 7—12. napjain tartandó

református nagyhétre.

A református nagyhét lelkészi kurzust, lelkészi konferenciákat, nyilvános összejöveteleket, ünnepi istentiszteletet és református nagygyűlést foglal magában. Programja a következő:

I. *Napirend* szept. 8—11. napjain: Reggel fél 8—8. Imaórák. 8—9. Bibliaórák. 9—1. Lelkészi kurzus (Előadások.) D. u. 4—6. Lelkészi konferenciák. 6—7. Megbeszélések. 7—7.30. Bibliaórák. 8. Nyilvános összejövetel a templomban.

II. *Bibliaórák* tárgya: Jel. 1. 4—7 Dr. Makkai Sándor püspök. 2. 1—7. Vásárhelyi János ehker. főjegyző. 2. 8—11. Dr. Tavaszy Sándor theol. ig. 2. 12—17. Dr. Imre Lajos theol. tanár. 2. 18—22. Maksay Albert theol. tanár. 3. 1—6. Juhász Albert nagyenyedi vallástanár. 3. 7—13. Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész. 3. 14—22. Dr. Gönczy Lajos theol. tanár.

III. *Előadások* a lelk. kurzuson: 1. A halhatatlanság gondolata a Szentírásban. Négy előadás. Maksay Albert. 2. Nagy erdélyi kálvinisták. Négy előadás. Nagy Géza theol. m. tanár, m. híkali lelkész. 3. A kijelentés és a hit. Négy előadás. Dr. Tavaszy Sándor. 4. Az ifjúsági munka módszere. Négy előadás. Dr. Imre Lajos.

IV *Konferenciák*, bevezető előadással: 1. A szolgálat és áldozatkészség lelkének fölébresztése gyülekezeteinkben. Dr. Imre Lajos. 2. A lelkészek közötti testvéri és munkatársi viszony erősítésének lehetőségei. Végh Árpád egrespataki lelkész. 3. Hogyan kapcsoljuk oda iskoláinkat lelkileg egyházunk munkájához? Hegyi András körtvélyfájai lelkész. 4. A külmisszió kérdése. Pilder Mária egyházkerületi missziói titkár.

V Az egyházmegyei *belmissziói előadók* beszámolója és értékezlete az egyh. ker. helm. előadó elnökölete alatt, egyik d. u. 6 órakor.

VI. A *reggeli imaórák* önkényt csoportosulók által, minden reggel a napirend szerint.

VII. *Nyilvános összejövetelek* a templomban a nagyenyedi gyülekezet számára 8—11-ikén minden nap este 8 órakor. Program: gyül. ének, bibliaolvasás, gyül. vagy karének, esetleg zene, előadás, ima, záróének. Az előadások tárgyai: 1. A kálvinizmus világformáló ereje. Dr. Tavaszy Sándor. 2. A megújuló Anyaszentegyház. Dr. Kovács András ügyvéd, a ref. theol. fakultás gondnoka. 3. Iskoláink az Isten országa szolgálatában. Dr. Gönczy Lajos. 4. Milyen feladatok várnak egyházunk tagjaira a hit-hűség és szeretetmunka terén? Kádár Géza zilahi esperes.

VIII. *Ünnepélyes istentisztelet* szept. 12-én d. e. 10 órakor a templomban. Imádkozik Vásárhelyi János ehker. főjegyző, ígét hirdet Dr. Makkai Sándor püspök.

IX. *Református nagygyűlés* szept. 12. d. u. 3 órakor a templomban. Tárgyai: Ének, ima. Elnöki megnyitó. Felekezeti öntudat és felekezeti viszony, a vegyesházasság, reverzális, sajtó-propaganda és iskolai vallástanítás kérdésének megvilágításával. Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész. Református nőnevelésünk fel-

adatai falun, városon. Vásárhelyi János, Egyházunk szociális feladatai, szervezése. Dr. Bene Ferenc ügyvéd, a dési egyházmegye főgondnoka.

A vasárnapi ünnepi istentiszteletre és a nagygyűlésre lelkész testvéreim szíveskedjenek a presbitériumokat és a híveket a vidékről minél nagyobb számban bevezetni, mert ez a nap a legszélesebb rétegekig akarja propagálni öntudatos kálvinizmusunk ügyét.

X. *Tudnivalók.* A református nagyhét helybeli rendezésének nagy munkáját a Bethlen Kollégium Mélt. Előljárósa és a nagyenyedi egyházközség Nagytiszt. Elnöksége voltak szivesek magukra vállalni.

A résztvenni óhajtok legkésőbb f. évi augusztus hó 20-ig jelentkezzenek a Bethlen-kollégium rektori hivatalánál, jelezvén érkezésük idejét és ott tartózkodásuk időtartamát. Az elszállt solásról úgy a város vendégszerető közönsége, mint szükség esetén a kollégium internátusa gondoskodik. Akik az utóbbi szállást kapják, azoknak ágyhuzatról és takaróról gondoskodniok kell. Az étkezést a kollégium konviktusa szolgáltatja, kb. napi 60 leíért. Az étkezés ideje: reggeli 8, ebéd 1, vacsora fél 8 órakor.

Érkezési nap szept. 7., aznap este 1/29-kor imaóra a díszteremben.

A Bethlen-kollégium Rektori hivatalát kérem, hogy a jelentkezettek névsorát szept. hó 1-éig szíveskedjék hivatalomhoz felterjeszteni s az esetleges további tudnivalókról a jelentkezetteket a Ref. Szemle a napi lapok útján tájékoztatni.

A nagyenyedi egyházközség lelkési hivatalát kérem, hogy a gyülekezet figyelmét a nagyhétre s főleg a templomi összejövetelekre fölhívni s azok jelentőségéről hathatósan tájékoztatni szíveskedjék.

Az előadók utiköltségét és azon napi díját, amely napon előadást tartanak, az egyházkerületi pénztár fizeti. A jelen körlevél egyúttal a kijelölt előadók fölkérésére is szolgál, aki semmiképen nem vállalkozhatik előadásának megtartására, szíveskedjék azonnal jelenteni, hogy másról gondoskodhassam. Az egyházmegyei belmisszió előadók költségeit a kiküldő egyházmegyék állapítják meg és hordozzák. A kiküldés megbízó levéllel történik, az esperes úr által.

A legindokoltabb esetekben, a konferenciák végén, a helyszínen beadott és megokolt kérésre a nagyon rászorultaknak némi segílyt adhatunk, költségeik részbeni fedezésére, azonban előzetes kérésnek és segílynyújtásnak módja nincs. Kedvezményes vasuti igazolványokért illetékes helyen kérést adunk be. Amennyiben azokat megnyernők, a jelentkezetteknek előre szétküldjük.

Ha a viszonyok megengedik, kívánatos volna, hogy lelkész-

testvéreim feleségeiket is magukkal hozzák. Ha e körülményt bejelentik s a jelentkezésből megállapítható lesz a kellő létszám, a *papnék számára tartandó külön konferenciáról* gondoskodni fogunk.

Szeretett testvéreim, ezekben óhajtottam körvonalazni előttek a nagyenyedi református nagyhét programját. Kérlek mindnyájatokat, jöjjetek és együttes testvéri munkával, egymás hite által épülve, egy akarattal építve, tegyüek Anyaszentegyházunk megújulásának áldott forrásává e napokat. Figyelmeztetek titeket az apostollal: „Áron is megvegyétek az alkalmatosságot, mert a napok gonoszak. Annakokáért ne legyetek esztelenek, hanem megértsetek, mi legyen az Úrnak akaratja.“ (Ef. 5. 16—17.) Teljes szívvel bízom a Kegyelem Istenében, hogy a drága alkalmat megszerzitek, bölcsök lesztek és megértitek az ő szent akaratát, hogy el ne vesszünk, hanem éljünk. Az Úr pedig meg fogja áldani a jó munkát, az ő dicsőségére. Úgy legyen!

„Végezetre, atyámfiai, legyetek jó egészségben, épüljeteek, vigasztalódjatek, egy értelemben legyetek, békességben éljeteek és a szeretetnek és békességnek Istene léssen veletek. Az Úr Jézusnak kegyelme és az Istennek szeretete és a Szent Léleknek közössége mindnyájatokkal. Ámen.“ (II. Kor. 13. 11—13).

Testvéri szeretettel köszönt mindnyájatokat:

Cluj—Kolozsvárt, az Úr 1926. esztendeje julius havának 25-ik napján.

Dr. Makkai Sándor püspök.

A nagyenyedi rendezőség tájékoztatója:

Nagyenyedi Református Nagyhét

programmja

1926. szept. 7—12 napján.

I. A vendégek érkezése szeptember 7-én (kedd). Este ½9 órakor imaóra a kollégium dísztermében.

II. Napirend szept. 8—11 napjain. Reggel fél 8—8. Imaórák. 8—9. Bibliaórák. 9—1. Lelkészi kurzus (Előadások). D. u. 4—6. Lelkészi konferenciák. 6—7. Megbeszélések. 7—7. 30. Bibliaórák. 8 órakor. Nyilvános összejövetel a templomban.

III. Bibliaórák tárgya: Jel. 1. 4—7 Dr. Makkai Sándor püspök. 2. 1—7 Vásárhelyi János ehker. főjegyző. 2. 8—11 Dr. Tavaszy Sándor theol. ig. 2. 12—17 Dr. Imre Lajos theol. tanár 2 18—22 Maksay Albert theol. tanár. 3. 1—6 Juhász Albert nagyenyedi vallástanár. 3. 7—13 Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész. 3. 14—22, Dr. Gönczy Lajos theol. tanár.

IV. Előadások a lelk. kurzuson: 1. A halhatatlanság gondolata a Szentírásban. Négy előadás. Maksay Albert. 2. Nagy erdélyi kálvinisták. Négy előadás. Nagy Géza theol. m. tanár. u. bika-li lelkész. 3. A kijelentés és a hit. Négy előadás. Dr. Tavaszy Sándor. 4. Az ifjúsági munka módszere. Négy előadás. Dr. Imre Lajos.

V Konferenciák, bevezető előadással: 1. A szolgálat és áldozatkézség lelkének fölébresztése gyülekezeteinkben. Dr. Imre Lajos. 2. A lelkészek közötti testvéri és munkatársi viszony erősítésének lehetőségei. Végh Árpád egrespataki lelkész. 3. Hogyan kapcsoljuk oda iskoláinkat lelkileg egyházunk munkájához? Hegyi András körtvélyfájai lelkész. 4. A külmiszió kérdése. Pilder Mária egyházkerületi misziói titkár.

VI. Az egyházmegyei belmisziói előadók beszámolója és értékelete az egyh. ker. belm. előadó elnöklete alatt, egyik d. u. 6 órakor.

VII. A reggeli imaórák önkényt csoportosulók által, minden reggel a napirend szerint.

VIII. Nyilvános összejövetelek a templomban a nagyenyedi gyülekezetek számára 8—11-ikén minden nap este 8 órakor. Program: gyül. ének. Bibliaolvasás, gyül. vagy karének, esetleg zene, előadás, ima, záróének. Az előadások tárgyai: 1. A kálvinizmus világformáló ereje. Dr. Tavaszy Sándor. 2. A megújuló anyaszentegyház. Dr. Kovács András ügyvéd, a ref. theol. fakultás gondnoka. 3. Iskoláink az Isten országa szolgálatában. Dr. Gönczy Lajos. 4. Milyen feladatok várnak egyházunk tagjaira a hithűség és szeretetmunka terén? Kádár Géza zilahi esperes.

A templomi összejöveteleken közreműködnek az enyedi énekkarok :

1. Szeptember 8-án (szerda): Nagyenyedi Daloskör 2 karénnel. (Karnagy: Veress István.)

2. Szeptember 9-én (csütörtök): Templomi Vegyeskar 2 karénnel. (Karnagy Wohlfarth Lőrincz.)

3. Szeptember 10-én (péntek): Nagyenyedi Iparos Önképzőkör férfikara 1 karénnel. (Karnagy Felméri Sándor.) Ménési Miklós szólóéneke.

4. Szeptember 11-én (szombat): Nagyenyedi Iparos Dalárda 2 karénnel. (Karnagy: Fövenyessy Bertalan.)

IX. Ünneplés Istentisztelet szept. 12-én d. e. 10 órakor a templomban. Imádkozik Vásárhelyi János ehker. főjegyző, igét hirdet dr. Makkai Sándor püspök.

X. Református nagygyűlés szeptember 12-én d. u. 3 órakor a templomban. Tárgyai: Ének, Ima. Elnöki megnyitó. 1. Felekezeti. öntudat és felekezetközi viszony, a vegyesházasság, reverzális, sajtópropaganda és iskolai vallástanítás kérdésének megvilágításával. Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész. 2. Református nőnevelésünk feladatai falun, városon. Vásárhelyi János. 3. Egyházunk szociális feladatai, erőforrásai, szervezése. Dr. Bene Ferenc ügyvéd, a dési egyházmegye főgondnoka.

A református nagygyűlésen (szept. 12-én délután a templomban) közreműködnek: 1. Nagyenyedi Iparos Önképzőkör vegyeskara 1 karénnel. (Karnagy: Felméri Sándor.) 2. Pongrácz József ref. kántor szólóénnel. 3. Nagyenyedi Daloskör Zene-kara Händel „Largo“-jával. (Karnagy: Veress Gábor.)

Megjegyzés: A tisztelt vendégek megtekinthetik: 1. A kollégium gyűjteményeit, nagykönyvtárát, szertárait. — 2. A HANGYA központi raktárát. — 3. Ambrozi Fischer és Társai faiskolák és szőlőoltványok telepeit. — 4. A gyümölcsészeti egyesület kertjét. A hirdető-táblán jelezve lesz a megtekintés ideje.

Tájékoztató :

A Református Nagyhétre érkező vendégek elszállásolásáról a bizottság gondoskodott. A vasuti állomásnál jelvénnel ellátott rendezők fogják az érkezőket fogadni és szállásukra kalauzolni. A vendégek étkezése a kollégium konviktusában történik és pedig a reggeli 8 órakor, az ebéd 1 órakor és a vacsora $\frac{1}{2}$ 8 órakor.

A tanítóképző tanári szobájában a vendégek részére tájékoztató iroda áll rendelkezésre, ahol a fölmerülő kérdésekben felvilágosítás kapható.

A kollégium főbejáratánál a lépcső feljáró oszlopánál elhelyezett hirdetőtáblán közöljük a szükséghez mérten közreadandó hirdetéseket.

Megjegyzés: A templomban kitett perselyekben begyűlő pénz a fölmerült rendezési költségek fedezésére fordíttatik.

Rendezőség.

I.

Bibliaórák.

1. 1926. szept. 8-án reggel Dr. Makkai Sándor püspök által a Jel. 1. 4-7. versei alapján tartott bibliaóra gondolatmenete:

Az apostolnak ez a látomás, mely az alapigében benne foglaltatik, megvolt ígérve, amit a János ev. 21. r.-ből tudunk. Neki meg kellett látnia az Úr visszajövetelét. Ez a visszajövetel nem más, mint Isten országának eljövetele. Ezt az eljövetelet prófétai látomásokban látta meg az apostol. Az ígélet olyan biztos volt, hogy ez a látomás el nem maradhatott. Isten országa diadalmát meg kellett látnia. — Azóta is Jézus minden igaz szolgájának megmutatja az ő országa eljövetelét. Éppen ez különbözteti meg őket a világ fiaitól. Ennek a most összegyűlt testvéri társaságnak is az ad jogot az összejövételre, sőt egyenesen az ad jogot élni ezen a világon nekünk, hogy mi az Úr országának eljöveteléről biztos tudomást szerezzünk magunknak. Ha ettől a látomástól elszakítjuk magunkat: hiába élünk. — Ma olyan világ van, ahol a Kr. életformáló erejéről keveset tudnak az emberek. Mi azért vagyunk ma ebben a világban, hogy az emberek ne minket lássanak, hanem rajtunk keresztül az élő Krisztus hatalmát. Az Ő életét emberi élettel kell bizonyítani. Ő valósággá tette a földön Isten életét, Benne, mint emberben is előttünk áll az Isten. Olyan hű tanúi kell, hogy legyünk Neki ezen a világon, mint Ő volt Istennek.

A tanubizonyosságok fellegein kell eljönnie. Úgy kell itt együtt lennünk, hogy amikor innen elmegyünk, mint fellegeken láttasék meg rajtunk a tanubizonyosság áldása, életünkön tündököljék az Ő jelenléte. Nekünk úgy kell most Őt látnunk, mint akik Őt általszegeztek: bűneinken keresztül. Mi vagyunk ugyanis az Ő életének: a mi igazi életünknek ellenségei: Magunkat Benne kell megsirassuk. Ez a bánkódás pedig újjászületést kell, hogy eredményezzen. Egy ilyen bizonyágtetésnek kell részesei legyünk. Ebből a sirásból fog származni anyaszentegyházunk megújulása.

2. 1926. szept. 8-án este Vásárhelyi János ehker. főjegyző által a Jel. 2. 1—8. alapján tartott bibliára gondolatmenete:

Csudálatos az az izenet, amit Efézusnak küldött az Úr ebben a levélben. Efézusban rend van. Rendben munkálkodnak, vigyáznak az erkölcsi életre, a fegyelemre, a tan tisztaságára, hősök a hitben és az ezzel együttjáró megpróbáltatásokban. Hit hűségben, mindenben, dicséretre méltók. És a lelkek főpásztora mégsem az elnézés hangján, hanem az ítélet hangján figyelmezteti, hogy emlékezzenek arra, honnan estek ki! Elismeri, hogy jó cselekedet tőlük a hamis próféták üldözése és még is nagy hibájuk, hogy kiesett a gyülekezet az *első szeretetből*. Vissza ehhez, mert ez hiányzik belőle és ez a nagy baj. Az első szeretet lángja kialudott, hiába a hűség és minden, anélkül a gyülekezet meghal, ha él is. Mintha a lelkek pásztora végig menne a mi gyülekezeteinken is. Épülnek ma iskolák, harangok, munka folyik mi közöttünk is, a helyállásnak tiszteletreméltó hősei állanak ma előttünk. És mégis! Míg ezek épülnek, de az árvákról senki nem gondoskodik, a gyermeket még világrajötte előtt félreteszik az útból, ha látná munkája között csüggedten megállani a lelkipásztorokat, sokszor ránk nézne és nekünk is azt mondaná: emlékezzél meg, honnan estél ki! Vissza az első szeretethez. Vissza, mert nem atyáink szive dobog már keblünkben.. A mi szívünk nem az, ami volt régen, mert nem visszük Jézushoz gyógyulásra. Ezt az útat kell megtegyük szívünkkel, hogy a halál enyészetéből kiragadjuk híveinket.

3. A Dr. Tavaszy Sándor theol. igazgató által 1926 szept. 9-én reggel tartott bibliára vázlata:

A halálig való hűség.

Jelenések könyve II. 8—11.

Az igazi hűség az Istenhez és az Ő ügyéhez való hűség, Csak, aki az Istenhez és az Ő ügyéhez hű, csak az tud hű lenni s csak annak hűsége megbízható és szilárd az emberi életviszonylatai között is. Az Istenhez való hűség feltétele pedig az engedelmes és alázatos meghajlás az Úr előtt. Hű az Úrhoz az, aki szívbeli töredekkel és döbbenettel tud megállani az Úristen rendkívüli és páratlan nagysága előtt.

Ebben az Igében a magát kijelentő és az emberi sziveket ismerő Isten szól az Úr Krisztuson keresztül. Krisztus parancsol az apostolnak: „írd meg“ Az Úristen szava mindig parancs, amely felett alkudozni nem lehet, az Ő szavának csak engedelmeskedni lehet. De nem lehet a Krisztus követelése felett sem, mert az Ő szava az Úr szava, hiszen épen Ő maga az Ige, az Isten beszéde. Ő általa teremtett minden és Ő általa jut teljességre minden.

Ő az Első és Utolsó. Ő az, aki halott vala és él. Semmi sem bizonyítja hatalmasabb erővel a Krisztus páratlanságát, mint az a csodálatos, emberi elmével fel nem fogható tény, hogy Ő halott volt és él. A Krisztus feltámadása a rendkívüli, minden emberi felett álló bizonyossága annak az örök paradoxonnak, hogy Benne az Isten emberré lett.

Az, aki annyire felette áll minden emberinek, Ő egyedül tud, ismer, átlát és behatol a szív elrejtett mélységeibe. Ismeri takarogatott szegénységedet és megszépített nyomorúságodat, de ismeri önbálványozásodat, ismeri szivedben azt a zugot, amelybe bevonod magad az Úr ítélete elől, amelyben kiváltságokkal ruházod fel önmagadat s nem veszed észre, hogy ezt a zugot a szivedbe a Sátán tanácsai szerint a Sátán bölcsességének erejével és a Sátán szelleméből építetted s így ahelyett, hogy a Szentlélek templomává lennél, a Sátán zsinagogájává változik el egész lényed.

„Semmit ne félj .!.” Szól az Első és az Utolsó, aki halott vala és él. Ki biztathat minket így? Csak az, aki hatalmánál és győzelménél fogva erőt is tud adni a biztatáshoz. Ne félj a szenvedéstől! És ne akarj emberi kitalálásokkal menekülni a szenvedés elől és ne menekülj emberi kiváltságok határai közé, mert nagyobb veszedelembe jutsz, emberi bölcsességeddel és emberi kiváltságaiddal együtt a halál áldozatává leszel. Fogadd el a próbát, mert az Úrban, az Úr által, akié minden hatalom égen és földön: győzni fogsz. És légy hív a halálig! Hited meg ne rendüljön. Abban, akié minden hatalom, akié minden csodálatos győzelem, aki ismer szived utolsó gondolatáig, aki ismeri gyöngédet s mindig azon a ponton erősít meg, ahol a leggyöngébb vagy. Légy hív! Egy pillanatra se lépj le az Úr szent akaratának fundamentumáról! Légy hív! Ne merj egy pillanattig se kísérletezni az Úr győzelmes erejével és hatalmával! Légy hív a halálig menő próbák között is, mert ott van az az utolsó perc és az az utolsó lépés, ahol vagy átlépsz az örök halál vonalán, vagy belül maradsz azon. Ha az utolsó lépésben nem merted átlépni ezt a vonalat kicsinyhitűséged és hűtlenséged miatt, akkor el vagy veszve örökre, ha át tudtad lépni teljes engedelmességgel menő hűséggel, akkor az örökélet szent mezejére jutottál, ahol nem fog ártani a világítéletben e világra zúduló utolsó halál sem s tied az életnek a koronája!

4. A Dr. Imre Lajos theol. tanár által 1926 szept. 9-én este tartott bibliaóra vázlata:

A Sátán királyi széke körül.

Jel. 2:12—17

Ezek a levelek különböző gyülekezetekhez szólnak és belőlük látni lehet, hogyan helyezett el Isten gyülekezeteket is és lelke-

ket is különböző körülmények közé. Egyiket nagy próbák alá vetett, másokat holdog és derült helyre, de mindegyiktől egyet kíván: megtartani azt, amit Ő nekik adott.

Ez a gyülekezet olyan, mint a mi Anyaszentegyházunk, súlyos próbák alá van vetve. Nehéz helyre állítatott, mert ott van, ahol a Sátán királyi székét tartja. Minket is ide tett Isten. E világba, hol uralkodni látszik a Sátán, királyi hatalmat követel magának és nekünk itt kell szolgálni az Urat, ahol minden térdet hajt az Ő ellenségének és engedelmeskedik neki. Ez a próba, melyben ma vagyunk, de ez csak erősít minket is, mint erősítette a pergamumiakat. Most ott is megállottak: Jaj nekünk, ha bennünket a Sátán a maga inádlására talál csábítani s hatalma pompája elkápráztat bennünket.

Még nem vádol az Úr azzal, hogy megtagadtuk Őt. „Neveket megtartod, hitemet nem tagadod meg.” A mi uralmunk még eddig azt mutatja, hogy az Úr neve és a hit, melyet adott, ismerős és tisztelt mi közöttünk. Voltak Antipásaink, akik vérüket adták, mint hű bizonyságok azért, hogy a Sátán ne uralkodjék a világban. Áldott tanuk, akik hite erősít minket is. De ma époly nehéz, vagy még nehezebb a küzdelem, mint régen. Vannak-e ma Antipások, akik az életükkel bizonyságot tesznek Róla?

Mert a Sátán tudománya napról napra erősebb és veszedelmesebb. Egy eszköze van: rá akar venni, hogy a bálványoknak hajtsunk fejet s elhagyjuk az Urat. Elénk állít ezer bálványt, amikkel el akar téríteni az Úrtól. Saját önzésünk és hiúságunk bálványai mellett olyanokat, melyek dicsőséges színben tűnnek fel s melyekről úgy látjuk, hogy nagyon hozzá vannak nőve a Krisztushoz. De csak bálványok, mert akadályoznak bennünket abban, hogy az Urat tartsuk mindenek felett szemeink előtt. Keressük meg ezeket és álljunk ellent. Térítsük vissza népünket és térjünk vissza magunk az Úrhoz, aki kiválasztott az Ő szolgálatára.

Az Úrnak hatalmas fegyvere van ellenük, a kétélű éles kard, az Ő Igéje. Ez Ige, melynek hirdetésére elhívott, ellenünk való fegyver lesz, lesújt és megsemmisít, ha nem térünk vissza hozzá. Saját kezüinkből ragadja ki azt a fegyvert, mely adatott a mi kezünkbe, de veszedelmünk lesz, ha hűtlenül bánunk vele. Boldog az, akinek áldott jutalomkép drága nevét és megváltó kegyelmét juttatja.

5. A *Maksay Albert* theol. tanár által 1926 szept. 10-én reggel a *Jelenések* 2:18–29. alapján tartott bibliaóra vázlatja:

A thiatirabeli gyülekezetnek szóló üzenet nekünk is szól, mert mibennünk is a thiatirai gyülekezet lelke van: hajlamos a jóra és esendő a gonosz csábításai alatt. — Milyen boldogság és milyen dicsőség, hogy ezeken a Thiatirába inézett szavakon keresztül az Isten fia üzen nekünk, aki tűzlángu szemeivel a szí-

vünkbe lát és felismeri legrejtettebb gondolatunkat is — s ákiének lábai, azok az izzó fényű érchez hasonló lábak, szebbek, mint a békességet hirdetőknék lábai a hegyeken. És milyen felséges, megnyugtató érzés, hogy Isten fia tudja a mi dolgainkat, hogy törődik velünk, figyelemmel kísér és vigyáz reánk.

A thiatirabelieket megdicséri Krisztus, mert szeretetet és hitet talált bennük; szeretete, amely szolgálatos életet — és hitet, amely a megpróbáltatásokban és a nehézségekben türelmes kitartást eredményezett. És kiemeli, hogy ezekben az erényekben az utolsó cselekedeteik jobbak az elsőknél. Így is kell hogy legyen minden keresztyén gyülekezet, minden egyes keresztyén életében. A keresztyén erényekben állandóan növekednünk kell, arra kell törekednünk, hogy hovatovább mindig többet tudjunk adni Krisztusnak.

De sajnós, emberek vagyunk és nem lehetünk hibák nélküli. Ellenünk is panasza lehet a Krisztusnak, mint a thiatirabeliek ellen volt. Ők megengedték Jézabelnek, hogy elhitesse a Krisztus népét és paráználkodásra, bálványáldozatokból való lakomázásra csábítsa. Oh, hogy szeretünk mi is opportunizmusból, társadalmi és anyagi érdekekből elszakadni Istentől, hittlenné válni ahhoz a frigyhez, amibe Jézus által Istennel jutottunk és parázna, ledér, könnyelmű lelkülettel milyen szívesen megyünk a világ bálványának kéjesiklandozó inyencségekkel terített asztalához orgiázni, érzéki örömöket, földi boldogulást keresni. Pedig a Jézabelnek sorsa rettenetes. Régen is volt egy Jézabel, Akháb király Baálímádó királyasszonya, aki förtelmes bálványparáznaságba csábította Izraelt s ennek a Jézabelnek ebek ették meg a testét a Jezreél földén. Ha észbe nem kapnak a thiatirabeliek, rájuk is hasonló sors vár. És ne feledjük el, hogy nekünk is szól a thiatirai üzenet!

Hanem szerencsénkre Isten hosszútűrő. Ahogy Krisztus adott időt a thiatirabelieknek, ad nekünk is. És szeretettel várja, hogy megtérjünk hozzá. (Vegyük észre, hogy csak Jézabel és az ő követői gonoszságáról van szó, de mégis egész Thiatirát éri a panasza. Igen, mert minden keresztyén felelős a másik keresztyénért s a testvérünk eljátszott üdvössége minket is vádol. Úgyhogy a Jezabel megátalkodottsága egy-egy egész gyülekezet közönyössége elleni ítéletet hordoz magában.) — Az üdvösséghez megtérés kell. A megtéréshez pedig idő. Akinek Isten időt ad a megtérésre, attól jó gyümölcsöt vár. S amelyik fa nem termi meg a jó gyümölcsöt, kivágják.

Azonban mielőtt kivágásra kerül a sor, Isten kegyelme még tesz egy próbát. Még megpróbál egyszer, hátha feleszmél ez a bűnös lélek és hátha hazasír? „Ágyba vetem őt és nagy nyomorúságba” — mondja Krisztus. Nagy szenvedéseket bocsát még rá, de csak azért, hogy annál boldogabb legyen a felgyógyulás. Ám ha ez a próba sem használ, akkor mindenkinek megfizet az ő cselekedetei szerint s az elrettentő példát „megtudják a gyülekezetek

mind." Nem rémítés ez, nem terrorizálás és fenyegetés, csak komoly megállapítása annak, hogy Isten haragja a bűnnel szemben félelmetes valóság, amit nem lehet ignorálni és semmibe venni.

De akik nem merültek el a hamis „tudomány”-ban és a „Sátán mélységei”-ben, vagy ha benne is voltak, kiemelkedtek abból, — és akik megtartják, ami nálok volt, tudniillik az Ige kincsét, azokhoz eljön az Úr, győzelemre viszi őket s odaajándékozta nekik önönmagát, a hajnalcsillagot, egy drága, szent új élet napja felvirradásának zálogául.

6. *A Juhász Albert koll. vallástanár által 1926 szept. 10-én este tartott biblióra vázlata:*

Szárdisz.

Fel. 3. 1–6.

A világ egyik leggazdagabb királyának városa volt. Anyagiakban minden feltétele meg volt annak, hogy benne virágzó élet fejlődjék. Eldugott falvak szegény lakosai irigykedve mondogatták, hogy csak Szárdiszban érdemes élni.

S ennek az irigyelt városnak szól az Úr lesújtó ítélete: Az a híred, hogy élsz, pedig halott vagy!

Rettentő dolog lenne, ha az élő Isten szemével látnók a világot a maga valóságában. Előttünk egy virágzó város a maga elevenségével, de az élő Isten látja, hogy a halálnak van benne szörnyű aratása. Mi csodálva nézzük, hogy a földből miként nőnek ki egy diadalmas kultúra gyönyörű alkotásai s Ő tudja, hogy csak sírdombok és kripták azok, amelyek lélek nélküli hullákat rejtenek magukban. Az utcákon halott árnyakat sodor a szél. Halott papok állanak a szószéken szóra nyílt szájjal. Halott tanárok előtt halott tanítványok ülnek. Halott anyák halott gyermekeket szorítanak keblükre.

Ennél rettentőbb látványt el sem lehet képzelni. Pedig ez nem hiú emberi képzelődés alkotása, hanem az élő Isten látása Szardisz felől.

Még akkor lesz igazán dermesztővé ez a látvány, mikor meg érezzük, hogy az ítélet nekünk szól. Ha nekünk mondja az Isten: körülöttek a halott város s ti vagytok a halott város halott lakószói.

Nem éreztétek még, hogy körülöttünk minden halálra van ítéelve? Nem érezted, hogy körülötted minden alkotás az enyészete. Iskolát építesz s nincs benne Lélek.

Harangot állítasz, de csak holt szívek holt kincsét öntöd bele!

Utcainkon halott árnyakat kerget a szél. Itt minden megmozdulás csak szokás, csak utánzás, csak divat, vagy erőszak,

vagy hiúság, önzés, emberi gőg. Hasztalan keresed itt a Lélek mozdulását!

Prédikálunk, vallásórát tartunk, de szavunk nem jut a szív mélyére, mert nem a szívből jött. Tetteink úgy peregnek alá, mint kiszáradt fa aszott gyümölcssei, amelyekből nem támad élet. S még ha konferenciát tartunk is, emberek beszélnek emberekhez és emberek embereket figyelnek, nincsenek a Lélek előtt kitárt szívek s nem zúg át a szíveken a Lélek diadalmas árja.

Testvérem! Jön az Úr, mint könyörtelen ellenség, mint tolvaj s az életnek azt a csekély maradékát is elveszi tőlünk, amelyet magunkénak gondoltunk és akkor a mi sorsunk s minden alkotásunk sorsa a pusztulás.

Pedág mi nem vagyunk halálra ítélt nemzetség. Mi a nagy királynak, az élet Urának megtartásra, örökéletre rendelt népe vagyunk.

Mi úgy tudjuk, hogy a halál és az élet birodalma között hidat vert számunkra az Úr. Hatalmas pillére áthajlik innen a tulsó partra. S akik azon átmennek, nem látják halált. Ez a híd a mi Urunk, az Úr Jézus Krisztus, akinek ajakáról vettük és halottuk az örök kijelentést: „Én vagyok az élet“. Minden halálra van ítélve, amiben nem él az örökkévaló Istennek Lelke, amely lakozott Ő benne. Csak azok élnek, akikben az Ő Lelke munkál. Akik kitárják szívüket az örökkévaló Isten Lelkének hatalmas áradata előtt, akinek agyával Ő gondolkodik, szívével Ő szeret, ajkával Ő beszél, kezével Ő munkálkodik, akiknek cselekedetei teljesekek lesznek Ő vele, azok átmentek a halálból az életbe.

Micsoda kibeszélhetetlen öröm megérezni az örökéletnek diadalmas kibontakozását szívünkben s látni mozdulását azok szívében, akik ránk bizáltak. Micsoda újjongó boldogság megerősödni látni azokat, akik halófélben vannak — megelevenedni látni a halottakat?

Vajjon elbírnók-e azt az örömet, amelyet éreznénk, ha olyanok látnók azt a világot, amilyenek az Isten akarja látni? Ha látnók egy halott város megelevenedését, egy halott világ fölött fölépülni a mennyei Jeruzsálemet, a Léleknek örökkévaló országát. Ha látnók a halál fekete fátyolos menetéből kiemelkedni a fehér ruhába öltözött diadalmas menetet.

Mint drágalátos biztatás, úgy szól hozzánk az Úr kijelentése: Vannak Szárdiszban egy kevesen, akiknek nem törlöm ki nevét az élet könyvéből.

Alázatosan imádkozunk: Engedd, Uram, hogy mi is e kevesek közé számláltassunk !

7. *A Jancsó Sándor nagyenyedi lelkész által 1926 szept. 11-én reggel a Jel. 3. 7—13. alapján tartott bibliaóra vázlatja:*

Ha arra intetünk, hogy „tartsuk meg a mi nálunk vagyont“ (11. v.), akkor a mi mennyei Atyánk egészen bizonyosan bízott

reánk valamit. Elhívott minket. Milyen boldog az, aki érezni tudja, hogy rá hívva van valami, hogy ő el van hívva. A megbízatás szent feladat. Az elhivatás nagy méltóság: megtartani magunkat és azokat, akik reánk vannak hívva. Nagy kincset kapunk, hevertetni nem szabad. Sáfárkodni vele, híven, igazán. Lelkeket építeni általa, mert számadásra vonatunk. De addig is elveszíthetjük „koronánkat“, melyet oly sok ellenség akar elragadni tőlünk. — (11. v.)

Nagy méltóságunk van, fontos a mi megbízatásunk, de a kulcsok hatalmával hasztalan akarnánk dicsekedni. Az egyedül az Ő kezében van. Csak Ő nyithat és zárhat: a mi Idvezítőnk. Senki más közbejáró nincs. Nem is lehet. Nem is kell. Ő egyedül az út, az élet és az igazság. (7 v.)

Kevés erőnk van. Gyengék vagyunk. De épen azért nem adott sok, hogy a kevésen találtsunk hűnek. A gyengeségben is megálljunk rendülhetetlenül. *Beszédét* nyíltan valljuk, nevét soha meg nem tagadjuk. Az erőtlenség csak *külső*, az ellenség csak *külsőleg* szorongat (8. v.).

A Sátán zsinagógájának tagjai is reánk szabadulnak. Akik zsidóknak mondják magukat, de *hazudnak*. A névleges, lágy-melleg, hit tagadó *keresztényének*. A *közömböse*k, akik a legveszedelmesebbek. De eljön az idő, amikor leborulnak a híven kitértők előtt, s meglátják, hogy azokat *szereti az Úr!* Akit pedig az Úr szeret; az a gyengeségben felmagasztaltatik, hite által csodákat művel. — Azokat akiket a *megpróbáltatások* idején — (az Istentől nevelésünk érdekében reánk bocsátot külső és belső próbálások) béketűrőknek talál: feljebb nem kísérti, mint amennyit elbírnak és ha minden összeomlik és körülöttük, megtartja diadalmasan, mert az övéinek lelkiépülésére és erősségére szolgálnak még a világegések is! — (9. 10. v.).

Aki *öntudatos*, aki *kitartó*, aki *hű és szilárd*, s a szelek ideoda nem ingatják, azt az Ő eljövetelekor *oszloppá* teszi, s rá írja az *ő nevét*: Istennek kell lennie az oszlopnak. Az épületnek összeomlania nem szabad még akkor se, ha minden a tenger közepébe dőlne is.

Nevünket csak *értékes, féltett* dolgainkra írjuk fel. A mi hitvány, azzal nem dicsekszünk, arra nevünket rá nem írjuk, sőt elrejtjük az emberek szemei elől, mert szégyenkezünk miatta. — *Ozlop* voltunk a mi sokat tépett kálvinista Sionunkkal évszázadokon át, viharban, vészben, gyötörtetésben. Kitértottunk és élünk az ő kegyelméből. Ragyogtattuk a hitetlen és erőszakos világ előtt az ő reánk írt *dicshőséges nevét* és Ő: — mert megtartottuk „béketűrésre intő beszédét;“ — megtartottuk a mi „nálunk van“ és a „mi koronánkat“: — megtartott minket. — (12. v.).

Most arra méltóztat minket, hogy az ő városát „az új Jeruzsálemet“ általunk és mi rajtunk építse fel — Amint ebben munkások, hívek és használható eszközök leszünk; úgy fog megáldani

minket az Ő kegyelme; — és úgy fog minket „az Ő nevével el-
látott oszlopnak” ismerni ezután is.

Ámen.

8. A Dr. Gönczy Lajos theol. tanár által 1926 szept. 11-én
este a Jelenések 3. 14—22. alapján tartott biblióra vázlata:

Az Ige szól hozzád, hogy elvezessen a királyi székhez, amely-
be a győzedelmes ül. Hogy ide eljuthass, annak feltétele, hogy
legyen az Ige a te számodra az amen beszéde, hű és igaz bizony-
ság, az Isten teremtésének kezdete. (14. v.)

Az Igét az Amen mondja. Vele alkudozni nem lehet, sem
kritizálni, sem ellenvetéseket tenni, csak előtte feltétlen engedelmességgel meghajolni. Mert az Ige = a mindenható és minden-
tudó Isten akarata.

Az igének a tartalma a hű és igaz bizonyosság. Igaz bizonyság
rólunk, mely mindig azt mondja, ami egykor Beleazár palotája
falán lángolt: megmérettél és hijával találtattál. (15—16 v.) Egé-
szen más vagy, mint amilyen kellene hogy légy és egészen más,
mint amilyennek képzeled magad (17 v.). Az ige hű bizonyosság
Istenről. Tulajdonképen mindig Istenről szól. Ha nem szólana,
nem tudhatnánk semmit Istenről, mert Isten a mi mértékeinkkel
meg nem mérhető, értelmünkkel meg nem fogható. A bizonyosság
Istenről azt mondja, hogy Ő a minden, rólunk, hogy mi semmi
vagyunk. Ha azt akarjuk, hogy legyen valamink, Tőle kell ven-
ni (18 v.).

Az Ige mindig teremtő kezdet. Nem lehet semmiből levezet-
ni, megmagyarázni. Mindig új és meglepő. Az Isten teremtésének
kezdeté, mert általa lesz a lehetetlen lehetővé, a nagypéntek hus-
vétá, az ítélet igéretté, Isten és ember között áthidalhatatlan tá-
volság csodálatos közelséggé. (19 v.)

Aki számára ezzé lett az ige, azon megkezdí a maga munká-
ját. Zörget lelked ajtaján, oda belép és közösségre juttat Istennel,
állandó közösségre. (20 v.)

Ez a közösség az ígért királyi szék. (210.)

II.

Lelkészi kurzus.

A lelkészi kurzuson tartott előadások 4—4 órai anyagát az előadók összefoglalásában a következőkben adjuk:

1. A halhatatlanság-hít fejlődése a szentírásban.

4 órán előadta: *Maksay Albert* teol tanár.

Amilyen dogmatikusnak és elvontnak tetszik ennek a kérdésnek a tanulmányozása az első pillantásra, annál inkább kitűnik a gyakorlati fontossága, ha egy futó szemlét tartunk korunk hívő lelkeinek ezen a mezőn tapogatózó megmozdulásai felett. — Aki olvassa a bibliát, annak feltétlenül támadnak kérdései a halál utáni dolgok, a jövő élet felől — s ha az egyház nem tud választ, megoldást vagy legalább irányítást adni a keresőknek, akkor azok nagyon könnyen odafordúlnak, ahol kapni és találni vélnek valamit s asztaltáncoltató spirítiszta szeánszok babonáságainak vagy ravasz trükkjeinek áldozataivá válnak. Más oldalról a szekták agitációja teszi szükségessé, hogy ezzel a témával foglalkozzanak az arra hivatottak. A szekták egyik leghatásosabb és legelbűvölőbb eszköze az, hogy fantasztikus színekkel és elképzelésekkel ábrázolják avagy sejtetik a jövő titkait híveik előtt; s nagyon fontos, hogy a fantázia szabadjára eresztése helyet objektív történeti szemléletben és a maguk szerves összefüggésében ismerjük és tudjuk ismertetni a Szentírásnak a jövő élettel kapcsolatos tanításait. De aztán morális tekintetben is nagy hiány, ha hallgatunk a jövő élet felől. Az emberiség nagyon szereti elfeledni, hogy van egy eljövendő bírói ítélkezés, amely előtt nem lehet kibújni a bűnök vádja alól, úgy ahogy itt ezen a földön lehet. Nem arról van szó, hogy Isten büntető és megtorló haragjával terrorizálni próbáljuk az embereket, hanem arról, hogy igehirdetésünkben sohse múlásszuk el hangoztatni Isten haragjának a bűnnel szembeni félelmetes valóságát.

Legelsősorban az ószövetség könyveivel kell fordulnunk, hogy azokból kikeressük a keresztyén halhatatlansághit legősibb

bibliai csiráit. S itt mindjárt egy megszorítással leszünk kénytelenek élni. Miután a keresztyénségre nézve a „halhatatlanság” többet jelent a pusztán „nem meghalás” vagy a „megsemmisüléstől való mentesség” fogalmánál; még pedig annyival többet, amennyit az Úr Jézus Krisztus halálának és feltámadásának a jelentősége adott neki: az ószövetségben csak nyomkeresésekkel, sóvárgó vágyakozásokkal, de nagyon kevés kifejecesedett, kész igazsággal fogunk találkozni a halhatatlanság gondolata tekintetében.

A zsidóság ősvallásának animisztikus felfogású szellemvilágán, valamint az élők sorából elköltözötték árnyszerű, öntudatlan, magatehetetlen alvilági tovább tengődését hívó későbbi Seol-szemléleten messze felülemelkedik a próféták gondolata a zsidó nemzet nacionális szempontból elképzelt halhatatlanságáról. A zsidó vallás átlagos reprezentánsai ennél magasabb színvonalra nem is jutottak el és Énók meg Illés mennyberagadtatása, *Ezékiel* csontvölgyének (Ez. 37:1—14) megelevenedése, *Jób* gyönyörű 14. és 19. része („Tudom, hogy az én vérbosszulóm él”), valamint a késői *zsoltárok* egynémelyike (16., 49., 115. stb.) csak magános oromraemelkedései és felvillanásai, de bizony még nem tudatos meglátásai, a szomjas kereső lelkeknek, — amikkel szemben az átlagzsidóság fogságutáni szkepticizmusát s az individuális halhatatlansággal szemben — szinte azt mondhatni — racionalisztikus negativizmusát frappánsul illusztrálja a Kohelet könyve: „Mindenik ugyanazon helyre megy, mindenik a porból való és porrá leszén. Vajjon kicsoda vette eszébe az ember lelkét, hogy felmegy-é és az oktalan állat lelkét, hogy a föld alá megy-é? (Préd. 3:21.) — Tulajdonképen a Krisztus előtti tizenhetedik évtizedben kelt *Dániel* könyve az első az ószövetség iratai közül, mely az egyéni halhatatlanság megállapítására eljut. „Sokan azok közül, akik alusznak a föld porában, felszerkennek; némelyek örök életre, némelyek gyalázatra és örök utálatosságra.” (Dán. 12:2.)

Az intertestamentális korszak (az ószövetségi Kánon lezárásától az újszövetségben elbeszélt események kezdetéig) az az idő, amelyben a fogságutáni zsidóság vallása az egyéni lét halál utáni folytatódásának fogalmával is meggazdagszik.

A palesztinai zsidóságnál a halhatatlanságnak a *farizeusi* értelmezés szerinti tanítása nyert általános elfogadást. A farizeusi felfogás szerint a meghalást feltámadás követi, mely által az igazak örök életet nyernek, a gonoszok ellenben örökké tartó gyötretetésre a Seolban maradnak. (A konzervatív sadduceusok pártja azonban mindvégig kitartott a régi Seol-fogalom mellett; ennek következtében tehát a feltámadás tan sadduceus részről mindig erős támadásban és kritikában részesült.)

Az *alexandriai*, hellenisztikus zsidóság gondolkozására a görög filozófiai felfogás volt befolyással. Ennek hatása alatt hangsúlyozták az értelem, az ész, a szellem megmaradását, ellenben

a feltámadásban, mint a halál utáni élet individualitását kifejező tanban, nem hittek.

A zsidóságon kívüli körökben a *syncretistic mysterium-vallások* készítették elő a halhatatlanság és az új életre való feltámadás hitének talaját. A mysteriumkultuszok istenalakjai mind meghaló és feltámadó istenségek, amelyek mindenike az isteni megváltás eszméjének hordozója gyanánt szerepel.

Ezek az előzmények készítik elő a keresztyénség halhatatlanság hitének az útját. — A synopticus evangéliumok adataiból megállapíthatólag Jézus a zsidó vallás korabeli reprezentánsainak felfogásai közül mind a sadduceusit, mind az alexandriait mellőzte a halhatatlanság kérdésében s a jövő életre vonatkozó mondanivalóit a farizeusi tan terminológiájának igénybevételével fejezte ki. Azt, úgy látszik, egyáltalán nem kellett bizonyítania hallgatói előtt, hogy a testi, fizikai halál nem jelenti mindennek végét. A halottak feltámadása — a farizeusok között és az általuk befolyásolt körökben — nem volt vitás, s ezen a réven a halálon túli új élet gondolata a köztudatba is annyira átment, hogy Jézusnak nem kellett tanszerű nyilatkozatokat tennie, vagy oktatójellegű közléseket adnia, a jövő élet titkai felől. Tanításaiban, (amelyek azonban sehol sem válnak tanokká) nem érvel, nem bizonyít, hanem vagy úgy beszél a túlvilági életéről, mint egy szent, csodás, de már mindenki által valóságnak tudott tényről; vagy pedig a túlvilági élet bizonyos mértékig előfeltételeiül tekinthető erkölcsi és gyakorlati vonatkozások jelentőségét hangsúlyozza. A nagy és lényeges különbség a Jézus és a farizeusok felfogása között csak abban rejlik, hogy a farizeusi felfogás tud egy olyan amilyen jövő életéről, Jézus szerint azonban a jövő élet Ő benne és Ő általa lesz valósággá, a hangsúly mindig a saját személyén van: *én* adok nektek országot; *velem* leszel a paradicsomban; — és ez a hangsúlykülönbség éppen elég ahhoz, hogy a Jézus túlvilágát mennymagasságba emelje a farizeusi elképzelések „paradicsom“-a felé.

Jézus meglátásában az a dicsőség, mely a jövő életben a hívőkre vár s amelynek ez a földi élet és világ csak nagyon tökéletlen előképe, minden vonatkozásban: mennyiségileg is, minőségileg is, az „*Isten országa*“-val esik egybe. Az örök élet dicsőségének és boldogságának valósággá létele az emberiségre nézve semmi más úton, mint Krisztuson keresztül, el nem érhető. Ahol Krisztus van, ott Isten országa van. Inkarnációja lehozta az *Országot* már a földre; váltság-munkája, feltámadása és dicsőségben való eljövételének ígérete pedig biztosította híveit, hogy a túlvilág távlataiban még ragyogóbban, sőt egészen kibontakozó arányokban váraкоzik rájuk az *Isten országa*.

Jézus igehirdetésének első szózata: „Elközelített Isten országa.“ Ez a kifejezés önmagában véve talán nem mutat messze távlatokat s a halhatatlanság, feltámadás, halál utáni élet kérdésével kapcsolatban látszólag éppen keveset mond. De annak a kornak

magaz az a rövid tömondat nagyon sokat jelentett, éppen ilyen vonatkozásokban. Hogy az *ország* elközéltett, ez annyit jelent, hogy az utolsó események kora veszi kezdetét. Jön az ítélet, amikor nemcsak az élők, de a holtak is számot adnak és akik igazaknak találtnak, azok a Krisztus országában kegyelmet és életet, bűn és halál feletti bocsánatot és győzelmet fognak nyerni. A keresztényiség örök élet és halhatatlanság utáni vágyakozására nézve az Isten országa jelentí a beteljesülést.

Isten országát Jézus két oldaláról mutatta meg a világnak. Az egyik az eljövendő Isten országának az arcát, a másik a máris jelenvaló Isten országát fordítja felénk. Isten országa jelenvaló, mert Jézus nemcsak hirdeti, hogy jön, hanem saját személyében máris részelteti annak nagy isteni áldásaiban azokat, akik ő benne hisznek. — Am másfelől, bármennyire jelenidejű valóság Isten országa, transcendens szellemi természete miatt az egyénre nézve, aki materiális hatások és erők nyüge alatt a földhöz van kötve, mégis túlmagas és önerejéből elérhetetlen. És mert csak Jézusban érhető el, teljes megvalósulása akkor érkezik majd el, amikor a végső, hiány nélküli egyesülés bekövetkezik a feltámadott, mennybeemelkedett és isteni dicsőségben újra megjelenő Krisztussal, aki akkor híveit, mind az eleveneket, mind a holtakat, magához emeli az örök életbe. Tehát a legfontosabb mozzanat a megdicsőült Krisztus megjelenése a földön, a *parousia*.

A synopticus feljegyzések szerint Jézus a parousiát hol közvetlen közelinek ígéri, hol távoli időpontra teszi; hol úgy nyilatkozik, hogy „arról a napról és óráról senki semmit nem tud, sem az angyalok, sem a fiú, hanem csak az Atya.“ (Mk. 13:32.) — Abból, hogy ilyen eltérő nyilatkozatokat tett, csak az következhetik, hogy

a) Jézusra nézve a végső megjelenés *idői* meghatározása alárendelt fontosságú volt. Amikor erről beszélt, nem dogmai megállapításokat tett, hanem a Fiú és az Atya egységéből folyó s az abszolút váltság elmaradhatatlan bekövetkezésére néző hívő reménységének adott kifejezést, amely ugyan boldogan venné, ha a beteljesülés minél gyorsabban elérkezne, de ugyanakkor nyugodt önátadással bízza magát az Atya jótetszésére és nem kérdez, nem sürget, nem nyugtalankodik, hanem boldog felkészültséggel és bizodalommal várakozik a bizonyosra;

b) a parousiára vonatkozó ígéretekben (ami különben az Isten országát illető ígéretekre is áll) két alkatelem különböztethető meg, úgymint egy transcendens-eschatologikus és immanens-etnikai oldal; amelyek azonban szoros és elválaszthatatlan egységet alkotnak. Ennek megfelelően Jézus egyfelől, Isten mindenhatóságába vetett határtalan bizalommal szabadon használja az apokalyptika kötetlen nyelvét és fantáziáját, abban a komoly meggyőződésben, hogy az Atya — ha akarja — egyszerre, egy szempillantás leforgásánál rövidebb idő alatt mindent megadhat a kérő hitnek. Másfelől viszont azokra a magasztos elvekre veti

a pillantását, amelyeket, mint Isten országának alaptényezőit hirdetett; látja, hogy még sok a gyógyítani és pótolni való addig, amíg ez a világ felér s méltóvá éli magát ezekig az elvekig: s ilyenkor a végső kifejlődés képe a háttérbe esik. Sajátságos a hit szerkezete, amelyben ez a két elem, az Isten bírásának boldog tudata és az Isten iránti vágyakozás állandó szomjuságérzete, olyan jól elfér és kiegészíti egymást A hívő léleknek ez az összetétele jó analogia és alkalmas szemléltető arra, hogy Jézus lelki világának a parousia-igéretekben elénkvetítődő, bonyolultnak látszó synthesisét megérthessük.

Annak, hogy a parousia gondolata Jézus lelkében megkülönböztetetten kimagasló helyet foglal el, az egyik következménye az, hogy alig beszél az egyes egyének haláláról, halál utáni sorsáról, földi életből mennyei életbe átjutásáról, más kapcsolatban, mint a parousiával együtt.

Hogy a halál utáni élet milyen, arra nézve talán egyedül a sadduceusokkal való vitájában nyilatkozott Jézus (Mt 22:23—33. — Mk 12:18—27. — Lk 20:27—38) és félrehárítva azt a túlságosan materialisztikus és érzéki felfogást, ami a farizeusok elképzeléseit jellemezte, rámutatott a feltámadási új élet lelki, szellemi nivoltára: „A feltámadáskor sem nem házasodnak, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az Isten angyalai a mennyben.“

De ha a feltámadási élet módját és mikéntjét illetőleg szűkszavú volt is, annál szívesebben beszélt annak okáról, alapjáról és forrásáról. Jézus felfogása Isten atyaságáról, olyan értelemben, amelyennek ő a saját fiúságán keresztül ismerte meg az atyát, involválja azt a gondolatot, hogy az Isten által teremtett ember örök életre rendeltetett. Az örök élet az a mindent magába foglaló örök érték, amely az istenországába bejutóknak áldott és soha meg nem szünő osztályrésze lesz; úgy, hogy Isten országába bemenni annyit jelent, mint az örök életbe lépni át. Ami tehát az ebből a világból való elmulást illeti, az tulajdonképpen ajtó az igazi életbe, ahol Krisztus által Istennel való zavartalan és örök együttlét vár reánk. „Valaki pedig akarja tartani az ő életét, az megtalálja azt.“ (Mk 9:35).

Az örök élet létezését s az emberiségnek az örök életben való részesedési jogát nem bizonyítottatta Jézus; sem a feltámadás tényét. Úgy látszik, a hívő lelkeknek akkor sem volt szükségök argumentumokra. Nem azt hangsúlyozta, hogy *van* örökélet, mert aki csak őt megismerte, magától értetődőnek kellett hogy találja azt, — de hirdette, hogy örök élete van mindenkinek, aki részes az Atyával való közösségben. Az Atyával való bensőséges viszony olyan kapcsolat, amit az Atya lényegénél és természeténél fogva semmi meg nem szüntethet, a halál sem. „Az Isten nem holtaknak, hanem élőknek istene.“ (Mt 22:32.) Az Istennel és Istenben való élés olyan kötelék, amit a halál nem oldhat fel, nem

rombolhat szét, nem semmisíthet meg. Ez a létel a csúcspontja Jézus felfogásának az örök élet felől. Az Isten szerinti élet, eredeténél és minőségénél fogva, halálmentes. (Ennek a gondolatnak a teljes kifejtését a 4-ik evangélium adja meg.)

Az Istenben és Isten szerint való élet kezdete természetesen még erre a világra, a földi életre esik. A közvetítője akkor is a Krisztus, aminthogy végleges kibontakozása és teljességre jutása is csak a Krisztushoz érhető el. Bizonyos tehát, hogy Jézuson kívül, Jézus nélkül, nincsen örök élet és nincsen feltámadás. Ezt ugyan a synopticusok Jézusa még nem élezi ki, de Pál annál erősebben; sőt János evangéliuma szerint maga Krisztus is hirdeti: „Én vagyok a feltámadás és az élet.“ (Jn. 11:25.) Jézus feltámadásának kellett először bekövetkeznie, hogy azután a keresztyén hívek feltámadásáról általában beszélni lehessen; s a parousiának kell bekövetkeznie ahhoz, hogy az örök élethez fűződő reménységek ténnyé és valósággá változzanak át. Így válik sarkalatos pontjává a ker. halhatatlansághitnek a parousia. — Arról, hogy a hívők holtak után a parousiáig hol lesznek, nem nyilatkozik Jézus. A sírban maradnak-e, vagy esetleg a Seolban, ahonnan az ítéletkor mennek majd át az üdvösségbe; avagy a halál után rögtön a mennybe jutnak? Nem fejtí fel; de sejteti, hogy a halál és a parousia között sem leszünk Ő nélküle. „Még ma velem leszel a paradicsomban“ — mondja a haldokló gonosztevőnek a kereszten. (Hogy erről az őskeresztyének meg voltak győződve, mutatja Péter első levele, mely szerint „Krisztus . . . elmenvén, a tömlöcbe levő lelkeknek is prédikált.“ (I Pét 3:19). Ez a vers ugyan nem keresztyén hívők lelkeiről beszél, de kifejezést ad annak a hitnek, hogy Krisztus hatalma és kegyelme az új életet váró holtak birodalmára is kiterjed.)

Helyszűke miatt a részletkérdések megtárgyalása helyett át kell térnünk az u. n. apostoli kor halhatatlansághitére. De itt is be kell érünk csak egy futó bepillantással a páli és a jánosi iratokba.

Pál felfogását a feltámadást illetőleg szintén befolyásolták a korabeli szellemi áramlatok. Ő is elsősorban a farizeusi elgondolások kategóriáit használta, de nyilvánvaló, hogy a hellenisztikus kultúra és a görög-római misztérium-vallások misztérium kultusza is hatott rá. Pál hitére nézve azonban ezeket a kívülről jövő hatásokat a Kr. feltámadásának történeti ténye átteremtette, újjáformálta, új tartalommal töltötte meg. A feltámadott Krisztus kezdő és középpontja, egyben pedig a legerősebb bizonyító argumentuma is Pál tanításának a jövő élet felől.

Ami azt illeti, Pálról sem találunk kifejezett tanrendszert a halhatatlanságra nézve. A halottak feltámadása, mint külön, ön-

Jézus Jairus leányának, Lázárnak és a naíni özvegy fiának feltámasztása nincs ellentétben, miután mindhárom esetben (éppúgy mint az ószövetségben az I Kir. 17:17–24; II Kir 4:32–37 és II Kir 13:21-beli halottmegelevenítésekénél) csak a földi, fizikai életbe való visszaéléstől és nem az örökéletbe való feltámasztásról van szó,

álló jelenség nem érdekelte Pált, ő ezzel a kérdéssel csak a Krisztus általi váltság-üdvösséggel való összefüggésében foglalkozott. Az mindenesetre igaz, hogy úgy tekinti a feltámadást, mint Jézus üdvrendszerének a legjelentékenyebb fázisát.

Mindazonáltal nem eshetünk abba a túlzásba, amely azt állítja, hogy Pál vallásosságában az eschatologia volt az uralkodó elem. Lelke nem várakozó reménnyel, hanem üdvbirtokló hittel van tele: a Kr. által már megszerzett s a hívő lélek által készen megtapasztalt váltság áldásának a bizonyosságával. Bizonyos afelől, hogy Isten megbékült a világgal, hogy megbocsátott, hogy a hívő lélek meghalt és Krisztussal feltámadott, hogy a lélek gyümölcsei (szeretet, öröm, békesség) kész valóságok. Ezek mind meglevő tények; az új korszak megkezdődött, „a régiek elmultak, újjá lett minden.” (2 Kor 5:17.)

Ámde, éppen mert az üdvösség már meglevő valóság, (hiszen Krisztus garancia, hogy megvan), az elkövetkezendő időkből még nagyobb áldások várnak a megváltott emberiségre. Amit a hívők máris megnyertek, az csak a zsengeje és izelítő záloga annak, ami még vár rájuk. Ha Krisztus megváltott a bűnből, tovább is megy és nem szűnik meg addig, ameddig tévelygést, szenvedést, halált, minden ösellenséget le nem győzött. A fiúság lelkét kaptuk, tehát sóvárogva várjuk az Isten fiainak megjelenését; a lélek zsengejének birtokosai lettünk, joggal remélhetjük tehát a mi testünk megváltását is (Róm 8: 15, 19, 23). S ugyanígy Róm 5:9 és köv.-ben: „Miután megigazultunk az Ő vére által, sokkal inkább megtartatunk a harag ellen (értsd: az Isten haragja általi elpusztíttatás ellen) Ő általa, mert ha, mikor ellenségei voltunk, megbékültünk Istennel, sokkal inkább megtartatunk az Ő élete által, minekutána megbékültünk vele.” — Éppen mint Jézusnál: minden megvan már, de a végső beteljesedés mégis csak a jövőben esedékes. Pálnál is minden az Istennel való pozitív, belső életviszonyon fordul meg. Ez a halhatatlanságnak, a feltámadásnak, az örök életnek az előfeltétele, a titka, a záloga, a biztosítéka a hívőre nézve. Akinek ez megvan, az biztos lehet jövő életbeni sorsa felől.

Ez a gondolat aztán a maga teljes fenségében és eszményi voltában a Római levél 8. fejezetében bontakozik ki. Krisztus immanenssé lett lelke megeleveníti a hívők halandó testét. Krisztust hittel megragadni, lélekben a Krisztus immanens szentségét felvenni, a fiúság lelkét kapni: ez a legteljesebb üdvösség. S aki erre eljutott, annak a földi test fizikai halála nem fájó probléma többé. Nem vagytok testben, hanem lélekben, ha ugyan az Isten lelke lakik bennetek. Akiben pedig nincs a Krisztus lelke, nem az övé (*t. i. ebben az életben sem, az elkövetkezendőben sem*). Hogyha azonban a Krisztus tibennetek van — hiába holt a test a bűn miatt, a lélek mégis élet az igazságért (*az igazság következtében, miután a hit beszámítottott igazságnak*). Ha pedig annak a lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Krisztus Jézust

a halálból, megeleveníti a ti halandó testeiteket is az ő tibennetek lakozó lelke által.“

A halhatatlanság elnyerése tehát nem tőlünk függ és nem rajtunk fordul meg, hanem Istenen. Ám ez nem jelenti azt, hogy a feltámadás és örök élet reménye kötelezettség nélkül hagy bennünket. A bűnösök, a gonoszok, a Krisztust tudatosan és szándékosan megtagadók semmiképen nem örökölhetik Isten országát. Az a halhatatlanság és az a feltámadás, amelyhez a mi keresztyén üdvreménységünk fűződik, csak az igazak osztályrésze, azoké, akiket *Isten ismer el igazakúl*. Miután pedig a megigazulás Isten kegyelme és a Jézus Krisztus váltsága által történik, azt lehet mondani, hogy a testi megváltás (a halálból örök életre való feltámadás) a lelki megváltástól (Krisztusban a bűnre nézve való meghalástól és a bűnből való feltámadástól) függ. Ennek az ethikai jelentősége az, hogy először a bűnt kell legyőznie a keresztyénnek s csak akkor lehet szó a halál hatalmának a legyőzéséről. A Krisztussal együtt való meghalás és feltámadás tehát nem csak azt jelenti, hogy Isten a fizikai halálból majd valamikor feltámaszt a Krisztus szerinti örökéletre, hanem megelőzőleg jelenti a bűnre nézve meghalást és a jelenvaló életünk megújulásában való erkölcsi feltámadást. Krisztus halála és feltámadása semmiképen sem lehetne utánaélhető a hívő által, ha a bűnre nézve való meghalás lelki tapasztalata nem menne előbb végbe az életében. A sajátlagos páli elem ebben a gondolatban az, hogy a hívő ember átalakulása a Krisztus halhatatlan hasonlóságára Isten kegyelme által történik ugyan, de ugyanakkor a keresztyén embernek személyes kötelessége arra törekedni, hogy méltó legyen erre az isteni kegyelemre. Pál ugyanegy szempillantásban diadalmasan hirdeti, hogy mi Istén fiai vagyunk, lelki lények, a magunk erején kívüli hatalom által megváltottak, — de ugyanakkor lázasan sürget, hogy valóban azzá legyünk, amik vagyunk és hogy így valóban tevőlegessé segítsük válni életünkben azt, ami *isteni*.*

Potentialiter tehát már itt a földön bennünk van az örök élet és benne vagyunk a feltámadásban s ez a szent lehetőség akkor válik valósággá, amikor „maga az Úr (Jézus) riadóval, arkangyal szózatával és isteni harsonával leszáll az égből.“ (I Thess 4:16. Lásd továbbá II Thess 1:7; I Kor 15:51, 52.) Akkor a halottak feltámadnak, az élők a mennyei életnek megfelelően átazanosított testet öltenek. „Van érzéki test és van lelki test“ — mondja Pál I Kor 15:44-ben. Az érzéki test elvettetik. Itt a földi életben az érzéki testben élt az ember, amit az apostol *szóma pszüchikon*-nak nevez. Ennek a *szómá*-nak a földön az érzékiség az attribútuma, ami természetesen a feltámadáslétbe nem vihető át. Maga a *szóma* azonban átmegy, csak hogy új attribútumot kap, *szóma pneumatikon* lesz. Ez az utóbbi *szóma* lényegileg ugyanaz,

* F. C. Porter: Paul's belief in life after death (Sneath: Religion and future life),

amí az előbbi *szóma* volt: a *szóma pneümatikon* éppen csak annyival kevesebb quantitative a *szóma pszüchikon*-nál, hogy kivetődött és lemaradt belőle mindaz, ami *szárksz* volt, tehát a romlandóság, a gyalázatosság és az erőtlenség; — viszont a *szóma pszüchikon* qualitative csak annyival kevesebb a *szóma pneümatikon*-nál, hogy még nincs impregnálva a *pneüma*-val, hiányzik belőle a romolhatatlanság, a dicsőség és az erő. Azonban a plusz és a minusz a feltámadáskor csodálatos módon, aminek a titkát csak Isten tudja, kiegyenlítődik, — és a *szóma* az időből átmegey az örökkévalóságba. Így történik a testnek feltámadása.**

A negyedik evangélium feltámadás-elmélete annyira előrehaladt, hogy benne betetőződését szemlélhetjük annak a fejlődésnek, amelyet a Synopt. evangéliumok, majd pedig a Pál felfogásának kialakulásában láttunk. Már Pál gondolkozásában fejlődés mutatkozik a Synopticus állásponthez képest. Ott még a várakozás hangulatában vagyunk, az Úr eljön „ama napon.” — Pálnál már azt látjuk, hogy Kr. feltámadása az ő örökkévalóságának mind spirituális, mind gyakorlati ethikai értelemben való isteni természete melletti garancia s az egyén halhatatlanságát a feltámadott Krisztussal való immanens belső közösség biztosítja. Az az időpont azonban, ahol a kérdés véglegesen eldőlt, még mindig kivetítődik a jövőbe. János azonban odáig megey, hogy Kr. feltámadásában annak igazolását szemléli, hogy Krisztus maga az örök élet, mert preexistens és mert nem érintheti halál s ennek megfelelően, aki Jézusban hisz, benne örök életet birtokol, már most; tehát nem jövő reménység alatt él, hanem jelenidejűleg élvezi a halhatatlanságot és a halálon kersztül nem új viszonylatba kerül, hanem egyszerűen a máris jelenbe helyeződött feltámadási-lét teljesebb élvezetébe lép be. Az örök élet már ebben a világban, az itteni életben is jelen van. A synopticus beállítás szerinti, jövő időben, a parousia és az ítélet után jogerős tulajdonná váló halhatatlanság helyét a 4. evangéliumban az életadó Krisztus eszméje foglalja el, ki behatolt a világ sötétségébe s a benne hívőket már feltámasztotta a bűn állapotából, úgy, hogy azok többé nem járnak sötétségben, hanem világosságban. János evangéliuma szerint, éppen ezáltal, már megtörtént az ítélet is. Az üdvösség jövedő áldásai misztikus úton átáradtak a hívő jelenlegi életére. Krisztus dicsősége nem várat magára a parousiáig, már nyilván valóvá tétetett, mert hiszen ő az, aki az életet és a világosságot adja. Lényegileg — időtől és tértől függetlenül — Krisztusban megjelent az örök élet, a parousia várása áldott, éltető, megszentelő átistenítő immanencia lett. János kifejezése szerint ennek az örökéletnek feltétele az Atya és a Fiú ismerése. Világos, hogy nem értelmi ismerésről beszél. Aki ismeri az Atyát és a Fiút, szeretethen és világosságban jár s éppen ez az

** K[arl] Barth : Die Anferstehung der Toten, (112.)

ítélet mértéke. Az ev. szavai szerint: „Aki hiszen ő benne, el nem kárhozik; aki pedig nem hisz, immár elkárhozott. Ez pedig a kárhoztatás, hogy a világosság e világra jött és az emberek inkább szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak voltak. Mert minden, aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot és nem megy a világosságra hogy az ő cselekedetei fel ne fedessenek, aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy, hogy az ő cselekedetei nyilvánvalókká legyenek“ (3:18—21). A világ világossága pedig Jézus. „Én vagyok a világ világossága: aki engem követ, nem járhat sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága.“ (8:12). „Aki hisz a Fiúban, örök élete van; aki pedig nem enged a Fiúnak, nem lát életet, hanem az Isten haragja marad rajta.“ (3:36) És ha ez az ítélet, akkor valóban nincs szükség az eljövendő világban még egy második ítéletre, hiszen a hívők ugyanis elnyerték már az örök életet, Kr.-ban való hitük által, a hiteltlene kvízont máris elvesztették az örök élethez való jogukat, mert nem hisznek ő benne.

Az örök élet tehát: Isten ismerete. Ezt az ismeretet Isten úgy közli, hogy Kr., akinek mint preexistens logosnak, az kezdettől fogva birtokába volt, tovább adja az emberiségnek. Ezzel az ismerettel egyttal az életet is adja s ezért mondja „én vagyok az út, az igazság, az élet.“ (14:6). Ez a logos-élet természetesen magasabbrendű a fizikai életnél. Minden embernek van egy fizikai élete; de ez a logos élet, mely a tulajdonképeni igazi létforma, csak olyanoknak sajátja, akik ismerik Istent. Istent viszont csak a Fiúban lehet megismerni, tehát a Fiú ismerése az örök élet elnyerését megjelenti.

A legfontosabb kijelentések erre az „örök élet“-re vonatkozólag a 6. részben található (22—65 v.), ahol Jézus azzal magyarázza meg az ötezerék megvendégelésének csodáját, hogy ő a mennyei élő kenyér s aki belőle táplálkozik, annak örök élete lesz és az utolsó napon feltámad vele együtt (54 v.).

Ezzel az „utolsó napon“ kifejezéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az örökéletet János evangelista felfogásában semmiféle nem korlátozza idő — s noha jelenlegi birtoka a hívőknek, a jelen sem jelenti idői meghatározását. Megszakítás nélkül tart s az „utolsó nap“ éppen csak átmenet ennek az örökkévalóság-nak egy szebb, dicsőségesebb szakaszába. Hogy Jézus mit értett alatta, az ebből az ígérethől érthető meg a legjobban: „Elmegyek és helyet készítek néktek. És ha majd elmegyek és helyet készítek néktek, ismét eljövök és magamhoz veszek titeket, hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek. (14:2, 3.) Az élet ezen az elkészítendő helyen is csak az lesz — az életet adó szempontjából — ami itt, csupán a hívők számára jelenti ugyanazon örökélet teljesebb élvezetét.

Félreértések elkerülése végett le kell szegezni, hogy János egyáltalán nem vitatta és nem vonta kétségbe Jézus személyszerinti visszajövetelét, csakhogy szükségesnek tartotta azt hang-

sulyozni, hogy a hívő lélek ebben a világban szerzett és megélt tapasztalatai, melyekben és melyek által Jézust megismerte és vele egyesült, nem tekinthetők csak *előkészületnek* egy eljövendő boldog életre, hanem már tényleges részét képezik annak. Az inkarnációt, a Logos testté lételét azért hangoztatja oly erősen, hogy mindenki megértse: Krisztus úgy itt van, úgy benne van a világban, hogy jelenlétének folytonosságát nem szakíthatja meg semmi olyan felfogás, melynek számára Jézus „volt” és „lesz”, mert Jézus *van*, állandóan és szakadatlanul, most éppen úgy, mint a múltban és mint a jövőben. Jánosra nézve a parousia már akkor megkezdődött, mikor az Ige testté lett s azóta állandó kibontakozásban van. Egyszer aztán egészen kibontakozik, véglegesen. Az lesz az az említett utolsó nap, de akkor nem lesz semmi zökkenés, vagy katasztrófális világrendülés, csupán minden nyilvánvalóvá válik, nem marad elrejtve semmi. Akkor éri el teljes intenzitását minden, ami ugyan már most is megvan, de még növesre képes.

*

Az előbbieken sok szó esett a parousiaról, úgy, hogy miután az újszövetségi halhatatlanság-hitnek tényleg egyik legsarkalatosabb pontja, nem volna érdektelen, ha fejtegetésünket kiegészíthetnők a parousia-problema huszadik századi interpretációjával. A terjedelemkorlátozás miatt azonban erre nincsen mód. Röviden csak annyit, hogy a kérdés így hangzik: „Végbement-e már a parousia?” — Ha végbement, akkor a hozzáfűződő remények szerint már nem volna szabad ebben a világban istentelenségeknek, bűnnek, testi-lelki korrupciónak és halálnak előfordulnia. Ha nem ment végbe, hol maradt az ígélet beteljesülése; mert hiszen kétségtelen, hogy az újtestamentumi parousia ígéreték mind közelinek jósolták Krisztus eljövetelét? A feleletet pedig így próbálhatjuk megadni: Krisztus, amikor önmagát tette az eljövendő transcedens világ bekövetkezésének a középpontjába, transcedens hatalmának és erejének tudatában tette ezt. Ez a háttere Jézus tanításaiban azoknak az elemeknek, amelyek korán bekövetkező parousiát ígérnek. De ez csak fogalmazási forma. Jézus bizonyos volt abban, hogy feltámadása és mennyhemenetele után, fizikai testi távolléte dacára is, Isten országának végtelen isteni erői ő általa, rajta keresztül, továbbra is kiáradnak az emberiségre és a világra, tehát Isten országa a Krisztus révén valóban közel lesz az embervilághoz. Csakhogy míg ezt görög filozófiai gondolkozás talán térbeli képpel fejezte volna ki (közel van: nincsen távol), Jézus jobbnak látta a közelséget idői képpel kifejezni (közel van: nem késik soká.).*

Szóval az idői meghatározás csak képletes, ami nem is lehet másképp, mert hisz Isten országa független tértől és időtől és így földi tér- és időfogalmak nem mehetnek valóságszámba, még ke-

* Muckintosh : Immortality.

vésbbé lehetnek kényszerítőek Isten országára nézve. De ha az időiség kép is és nem is valóság, azért Isten országa valóság marad; aminthogy a parousia is valóság, csakhogy sokkal több annál, semminthogy a mi gyarló emberi értelmünk szerinti időszámítással kormányozni lehetnek. Csak egy a bizonyos: és ez a Krisztus egyetemes diadala világ és halál fölött, Isten országának örökkévaló élete és dicsősége biztosítására.

2. Nagy erdélyi kálvinisták.

4 órán előadta Nagy Géza, theol. h. tanár.

Bevezetés.

„Van a tudománynak egy köre, írja Robertson egyik egyh. beszédében, amely sohasem veszítheti el érdekességét, amíg ember marad az ember és *ez az emberi természet kifürkészése.*“ Az a mély érdeklődés, amellyel az életrajzok iránt viseltetünk, azon alapszik, hogy azok bizonyos mértékben a mi saját benső életünket is feltárják előttünk. Előttünk azonban a történet *kíváló* egyéniségei nemcsak érdekességük miatt vonzóak, hanem azért is, mert bennük a mi szellemi életünk fölött uralkodó *ideákat*, mint hushól és vérből való *realitásokat* érintjük. Ilyen ideája mindenik értékes szellemi életjelenségnek, történeti mozgalomnak van, ez alkotja annak lényegét az ő mindennapi gyarló jelentkezése mellett. Így beszélünk a keresztyénségnek, a szocializmusnak, vagy a kálvinizmusnak a lényegéről, ideájáról. Már most a történetben meg esik sokszor, hogy egy-egy szellemi mozgalom az ő elsődleges, egyéni jelentkezésétől elválaszthatatlan és abban, legalább is alapvonalaira nézve, az egész mozgalom előttünk áll. Ez az eset a keresztyénségnél, amelynek egész története nem egyéb, mint kifejtése annak a gazdag, isteni lelki tartalomnak, ami Jézusban volt. De már a ker. egyházban előálló konfesszionális mozgalmakról nem lehet ugyanezt elmondani. Ezek illetve ezeknek vezér egyéniségei alázatosan húzódnak meg a Krisztus dicsőségének fényében és sem alapítójukban, sem további fejlődésükben nem mondhatók tökéleteseknek. Ha pl. a *kálvinizmus mibentétével* akarunk tisztába jönni, nem szabad, hogy pusztán Kálvinnal foglalkozzunk, hanem tekintetbe kell vennünk az ő későbbi történetét is, amely sokszor fejleszti és korrigálja is ezt a hatalmas konfessziót — *az evangélium irányában*. A genfi Champel téren, ahol 1553. okt. 27-én a Servét máglyája lobogott, Kálvinnak tisztelő és hálás fiai 1903. okt. 17-én egy kiengesztelési emléket (monument expiatoire) emelnek, el-

ítélvén a nagy reformátor tévedését, hitvallásunkban pedig kijelentjük, hogy az Isten beszédéből való helyesebb tanításra mindig készen állunk.

Igy ha a kálvinizmust meg akarjuk ismerni, az alapító reformátor mellett igen fontosak az ő lelkétől ihletett, meghatározott *egyéniségek* is. Ő is magyaráza ezeket és ezek magyarázzák őt és így észrevétlenül kialakul előttünk az *igaz ref. keresztyén ember ideája*. Mert, amint már más helyen megírtam, a mi vallásunk előttem elsősorban lelkület, *kegyességi típus*, amelynek körvonalai egyházunknak mindenik hősnél feltalálhatók. Nem egyes szétszort élményekről van itt szó, hanem *egy olyan összefüggő vallásos lelki tartalomról, amelyik teljesen meghatározza ezeknek életét*. Ha valamelyik konfesszióról, akkor igazán a kálvinizmusról el lehet mondani, hogy az minden téren egy saját-ságos élettípust produkált.

Ezért választottam erdélyi Anyaszentegyházunk történetéből olyan jellemeket, akiknek életében a mi vallásunknak más és más téren való saját-ságos nyilvánulásai találhatók fel. A politikus öreg Rákóczy Györgyöt, a vallásos és egyházi életet reformáló Medgyesy Pált, a tudós vallásbölcész gr. Kunn Gézát és a mindnyájunk lelkéhez legközelebb álló falusi papot, Bod Pétert. Mindeniknek élete, lelkülete olyan termékeny téma, hogy bátran lehetne egyedül bármelyikről beszélni mind a négy előadásban. De a már említett érdekből mind a négyről akarok szólni, igyekezvén kiemelni jellemük uralkodó vonását és azokat a normákat, amelyek a mi kálvinizmusunk kialakításához szükségesek.

Szeretném, ha egyházunk nagyjaival való foglalkozásunk közben meghallanánk az Úr vigasztalását, amit szólt a Szmirna-beli gyülekezetnek. Tudom a te dolgaidat és nyomoruságodat és szegénységedet, *de gazdag vagy!* (Jel. 2:9). Szeretném, ha mások előtt is, mint előttem e jellemrajzok kidolgozásánál, megjelenék az a láthatatlan szellemtábor, amelyiket megmutatott Isten Elizeus remegő szolgájának e szavakkal: *Ne félj, mert többen vannak, akik velünk vannak, mint akik ő velők* (II. Kir. 6:16). Árvaságunkban, gyöngeségünkben alig van lelkünknek jobb menedéke, mint a történet nagy tényeiben hozzánk beszélő hatalmas Isten. Ha Vele szövetségre lépünk, akkor leszünk azok, amiknek egy nagy svájci egyh. történész (Werule) Kálvin fiait nevezi: „*ein trotziges Heldengeschlecht*“, *egy minden ellenállással dacoló hősi nemzedék*.

I. Rákóczy György.

Valami ösztönszerű vonalommal viseltetem mindig egyháztörténetünknek e markáns alakja iránt. Rendesen nagy elődjével Bethlen Gáborral szokták őt összehasonlítani. Két különböző egyéniség, de mindkettőnek meg van a maga létjogosult-

ása Isten háztartásában. Bethlen a nagy koncepciójú, zseniális politikus, aki követi útján állandóan ott játszik az európai politika zöld asztalánál s aki még a katolikus valláshoz való rokonszenv színlelése árán is megakarja nyerni a Habsburg-házat a török elleni nagy támadásra, Rákóczy pedig a nyugodt, békés politika embere, akinek szinte haláláig állandóan kell küzdenie a bécsi és a portai intrikákkal, hogy trónját megszilárdítsa s aki alig kapja meg hadjáratához a svéd segítséget. Bethlen az egyetemes kultúra harcosa, aki egyetemen (akadémiával) akarja megajándékozni országát. Rákóczy a felekezeti érdek erős oszlopa, aki csak esztendők múlva tudja végbe vinni az akadémia felépítését. Bethlen a gyors, elszánt hadvezér, aki nem ismer sem meghátrálást, sem késedelmet, egyedül, saját hadaival folytatja a háborút Ferdinánd ellen, amikor a csehek fehérhegyi veresége hírére a magyar urak elszökдösnek a táborból s még így is — ausztriai területen szorongatja az ellenséget, Rákóczy az óvatos, megfontolt ember, aki mindjárt hadjárata kezdetén a Liptóban szenvedett vereség után megkezdí a béketárgyalásokat s ha Isten csodálatosan nem segítette volna, nem is tudna győzni. Mindent összevéve, Bethlen nagy tehetségével szemben ő a középszerű uralkodó, az *epigon* képét mutatja. Nem is csinál titkot ebből sem maga, sem mások előtt. Eszterházy nádornak, aki a vallásos sérelmek ügyében vele nem akar tárgyalni, megírja, hogy ő Bocskaynál és Bethlennél, „ítéletre, méltóságra, ökösságra“ kisebbnek tartja magát, de „becsületének szereteti s hazájához való kötelessége“ csak annyi lévén, mint ezeké, miért ne tárgyalhatnának vele is? Végrendeletében pedig kiköti, hogy temetési zászlója „az szegén Bocskay Istvánénál s annál inkább az szegén urunkénál (Bethlen G.) alacsonyabb legyen.“

Ez a tudat, a felvillanó intenciók és gyors elhatározások hiánya és Isten kegyelmére való ráutaltsága, adja meg jellemének egyik legvonzóbb vonását, az *alázatosságot*. Pedig lett volna mivel kevélykednie, mert születésénél (apja R. Zsigmond fejedelem) és gazdagságánál (felső Magyarország és Erdély legvagyonosabb embere) fogva korának legelső emberei közé tartozott. Ő azonban tudta, hogy ezek a külső tulajdonságok még nem teszik méltóvá őt a fejedelemségre. Ahelyett tehát, hogy ezekkel a külső eszközökkel igyekezett volna eredményeket elérni, vagy pedig alaptalanul játszott volna a nagy tehetségű, de nem méltányolt ember száználmas szerepét, inkább pótolni igyekezett az Isten által tőle megtagadott adományokat *szorgalommal, kitartással, hűséggel, engedelmességgel*. Érezte azt, hogy az ő hivatása nem a világra szóló alkotások létesítése, hanem az elődeitől ráhagyott örökségnek, Erdély önállóságának és vallásszabadságának a megőrzése, nem a lázas alkotás, hanem a bölcs konzerválás. Ugyanaz a szerep jutott tehát neki, mint a protestantizmus történetében Kálvinnak. És ki merné azt mondani, hogy erre a munkára nincs

szükség? Vajjon, hol nagyobb Isten, a teremtés vagy a fenntartás munkájában? . .

Az ilyen lelkek, mint amilyen az övé is volt, a nagy, egész életre kiható dolgokban rendszeresen meghajolnak egy-egy erősebb, bölcsőbb lélek tanácsa előtt. Ifjúságának vezére Bethlen G., akihez a lélek ösztönszerű vonzódásával csatolja egész életsorsát s akitől csak akkor válnak el utai, amikor halála közeledtére magyarországi birtokai megtartása érdekében a Ferdinándnak tett hűségesküdtől nem akar eltántorodni. Később fejedelemsége idején állandóan körülfogja őt a böles tanácsadók, papok és professzorok serege. Felesége pedig az ő leghizalmasabb, leghívebb segítő társa végig kíséri őt szerető tanácsaival egész hadjáratában, minden vállalkozásában. És e mellett ott van mellette a lelki támasz is. Ki tudja mennyit tanult Gveravai Antalnak Marcus Aurelius császárról írt kedves könyvéből (Fejedelmeknek kerentő órája) Kálvin Istitúciójából, amelyet még táborozása idején is (1644. márc. 26-án) Kassára maga után küldet és különösen a bibliából, melyet olyan nagy szeretettel és szorgalommal tanulmányozott?

Az ő lelkének ajtója állandóan nyitva volt Isten nevelői munkássága számára és semmi sem volt annyira távol tőle, mint a felfuvalkodottság.

És mégis sem meghunyászkodó, sem gyámoltalan nem volt sohasem, csak óvatos. *De mihelyt erre a kérdésre: Uram mit akarsz hogy cselekedjem* (Csel. 9:6), meghalotta az Úr szavát, azonnal kész volt az ő elhatározása, amitől aztán nem tudta semmiféle emberi hatalom őt eltántorítani. Jellemző erre nézve az ő fejedelemmé választása. Pár nappal a Bethlen halála után 1629 nov. 22. már Alvinczy Péter, a kassai pap kijelenti, hogy „az igaz magyarnak administratioja senkit ezen a földön nem illet, mint őt“, a következő év augusztusában az ifjú Bethlen István és Zólyomy, ez a két merész erdélyi vezér ajánlák fel neki a fejedelemséget, majd a kormányzó üzen neki, ő azonban nem mozdul. De mikor hitlevélben biztosítják arról, hogy Váradot neki adják és a törököt is megnyerik részére, akkor megindul Erdély felé. Ettől fogva *nem hátrál, nem alkuszik, nem ingadozik*, hanem erős akarral tör célja felé, amíg sikerül minden pártot megnyerni, minden ellenséget lemondásra bírni és magát dec. 1-én Segesvárott fejedelemmé választatni. Megvárta tehát, amíg az Úr háromszor szólítja őt, mint Sámuel t s amikor látta, hogy nem lehet kitérni az elhívás elől, akkor állítja oda magát ennek a nagy feladatnak szolgálatába.

Isten elhívása vele szemben kettős. Az egyik, végrendelete szerint, az, midőn „az ő ingyen való irtalmából igaz Idvezítőnek evangéliumi vallásában engede születnem“, a másik pedig az, midőn „az ő isteni tiszteleteinek terjesztéseiben, oltalmazásában, az én szegény, elpusztult s fogyásra jutott hazám s nemzetemnek is segélnem engedett“. Az egyik tehát az ő keresztényen állapota, a másik pedig a legszentebb alkalom az ő munkaköre, fejedelem-

sége, amivel ezt betöltheti. Földi és mennyei hivatása így összeolvadnak nála és kölcsönösen megszentelik, meggazdagítják egymást. Elhivatásának tudatából táplálkozik rendületlen hite Istenben. A legválságosabb napokban, a béke vagy háború kérdésében dönteni hivatott kassai országgyűlés előtt írja fiának: „mi nekünk mindenkor az Úr Isten volt oltalmunk és segítők, kibeni nem is fogyatkozunk meg, ezután is ő felségében vagyom, leszen minden erős bizodalunk s nem árt az ember semmiben is nekünk az ő akaratja, engedelme ellen.“ Ennek a hitnek azonban állandóan erősödésre van szüksége, az erőnek forrása pedig az ige és az imádság. Udvari papjait mindig Isten előtti alázatos szívvvel hallgatja és Medgyesi pl. feljegyzi gyászbeszédében róla, hogy noha számtalanszor kedvezés nélkül megfeddette, sokszor ország hallattára is, még sem szökött vele szemben egyszer sem. Tudja, hogy milyen áldás az, ha érette és ügyének előmeneteléért *imádkoznak* s ezért írja feleségének: „az Úr Isten édesem mind bőjtötöket s mind könyörgéseket vegye kegyelmes szemei eleiben és meghallgatván, nyújtsa áldását is mindnyájunkra“. Az ő belső imaéletéről nem tesz feljegyzéseket, de ellehet gondolni, hogy azokban a súlyos válságos napokban, amikor hadjárataink eredménye kockán forgott, mennyi forró imádság szállhatott fel lelkéből az ő erős Istenéhez.

Es Isten nem engedte őt hitében, reménységében csalatkozni. Aki csak az események mozaikszerű változását nézi élete történetében, még az is elismeri, hogy „jó szerencséje“ vagy a „véletlen“ a legnehezebb helyzetben is segítségére siett, de ha valaki hívó lélekkel olvassa azt, szinte megrendül, látva mindegyre abban az ő Jehovájának hatalmas karját megjelenni az ő választottja érdekében. Háborúja kezdetén pl. a lipői visszavonulás után Kassára hívja az országgyűlést, hogy a béke vagy a háború folytatása fölött határozzon. Az ingadozó és mindenképpen békére vágyó rendeket csak úgy tudja megnyugtatni, ha kézzel foghatólag biztosíthatja őket a franciák és a svédek támogatásáról. És ime alig kezdik meg a tanácskozást, megérkezik a francia követ, aki pénzt és biztatást és a svéd futár, aki a legteljesebb fegyverbarátságot ígéri s a háború továbbfolytatásának ügye el van döntve. Vagy a háború végén a háta mögött Bécs kiegészik a portával és a szultán eltiltja őt a háború továbbfolytatásától. Ő azonban látja, hogy „most már élet vagy halál, de örökre való gyalázatunkra felvett utunkat meg nem változtathatjuk“. És csakugyan megjön Duglas svéd vezér és olyan sikeresen folytatják együtt a háborút, hogy a császár az ő követeléseit az utolsó pontig teljesíti. Eszünkbe jut ez események olvasása közben az a csodálatos isteni segítség, amely a spanyol-németalföldi háborúban (1573-ban) Leyden ostrománál történt. Ott is már a körülzárt lakosság alig bírta már az éhséget s a spanyol csapatok rohamát, mégis kitartott az utolsó lehelletig, amíg három hónapi rettenetes küzdelem és szenvedés után végre október 1-én a szél nyugat felé fordult felduzzasztotta

a lenger vizét az áttört gátakon keresztül rohanó ár elől futva elmenekült az ellenség s utánuk bevonult Oraniai Vilmos hajóhada a felszabadult városba. Így lehet megérteni, hogy az ő jellemadata: Non est currentis, neque volentis, sed miserentis Dei ott ragyog mindenütt, amit ő alkotott, pénzén, könyvein, zászlóján, ágyuján, harangján és úrvacsorai edényein, mert ez hele volt írva az ő szívébe is. (Rom. 9:6.)

Ehez az erős, irgalmas Jehovához való ragaszkodásának megmutatására szolgált elsősorban az ő fejedelemsége, amelyet mint láttuk, szent hivatásnak tekintett. Ezért éppen olyan nagy gondja volt reá (Szilágyi Sándor szerint), mint a lelke üdvösségére, de nem hatalomféltésből, hanem az Isten megbízatásából. Bizonyára megtanulta Kálvintól, hogy a magistrátus célja nemcsak az, hogy az emberek éljenek, egyenek-igyanak, lápláltassanak, hanem Isten dicsőségének megóvása, a közbéke és az emberiség érzület fenntartása is (Inst. II. k. 749.). Mihelyt Troeltsch szérint, ki van küzdve a hatalom, az ennek megtartásáért s megerősítésért való gond mellett mindig ott áll a kérdés, hogy *mire és hogyan használjuk ezt a hatalmat* (Pol. Eth. 7. 1.). Itt állanak aztán elő az állam etikai feladatai, amelyek az igazi próbakövei minden államférfiúi nagyságnak.

Rákóczy elsősorban minden egészséges erk. fejlődésnek a biztos alapját, az ország anyagi konszolidációját vette munkába. Ő maga híres gazda, aki minden uradalmának gazdaságát, várának felszerelését személyesen intézi, állandóan utazik, ellenőríz, számoltat, írdeákjai soha sem nyughatnak és a legkülönbözőbb jövedelmi forrásokból (borból, marhából stb.) ügyesen gyarapítja vagyonát. De ennek is van egy szent célja, az ország és Isten ügyének előmozdítása. „Most kell költenünk édesem, írja takarékos feleségének, a Bethlen István és a török együttes támadása alkalmával (1636. szept. 30.), mást ad az úr Isten érette, csak szolgálhassunk Istenünknek, hazánkknak s nemzetünknek, édesem.” *Igy nem írhat az, aki fösvény*, mint ahogy híresztelte róla a történelem. S ugyanez a gyűjtő, gondos takarékoság jellemzi az ország gazdálkodásának vezetésében is. Ellenségeinek elkobzott vagyonával a monopoliumpok (só, méz, viasz, ökör stb.) létesítésével, külföldi bányások, mérnökök, kőfaragok, mesteremberek betelepítésével az ország vagyonát tetemesen megnvelte. Jó pénzt veretett, ami nem kicsi dolog volt abban az időben. Ellenfelei, különösen irigyei szidták, zsugorinak, zsarnoknak emlegették, de — *gazdagodtak ők is alatta*. Hogy mit jelentett egy ilyen gazdálkodás a mi kincses Erdélyünk földjén, arra most csak vérző szívvel gondolhatunk vissza. Ezen a szilárd anyagi alapon épült fel a rendezett erkölcsi közélet. Nincs semmi sem olyan bántó az ő tiszta jelleme előtt, mint a lelkiismeretlenség, a kétszínűség. Leveleiben, ha titkos írással is, mindegyre megszólal a lesújtó ítélet a vallásszabadság és béke ellen törő, ellene intrikáló katolikusok ellen. S a jezsuiták behozatalára irányuló törekvé-

soknak mindig mereven ellenállott. Erős, fegyelmező, vesszőjének súlyát megérzik mindazok, akik a közerkölcsiség ellen támadnak. Az előkelő Kuun Kocsárd rágalalmazásáért, a Mikes-fiúkra nőrablásért, Bethlen Péterre a volt kormányzó fiára egy tisztartóójával szemben való kegyetlenségeért éppen olyan kíméletlenül sújt le, mint azokra az unitáriusokra, akik Krisztust káromolták. Jellemző erre vonatkozólag az 1643. febr. 24-én Nagykállóban kiadott tábor parancsa, melyben katonáinak megtilja a káromkodást, rablást, bújálkodást, sokszor főbelövetés terhe alatt ép az istenes magaviseletet kötelességükké teszi. Természetesen sokszor kellett engednie ezekből a szigorú elvekből különösen táborozása utolsó napjaiban (1. 1644. szept. 3. levele), mert ha őket büntette vagy a prédálástól eltiltotta volna, különösen a magyarországi katonái, mind átszöktek volna az ellenséghez.

A közerkölcsiség védelmére való törekvés tette drágává és országára legföltetteb intézményévé a *ref. vallást*. Ő tudta azt, hogy ennek követői *állandóan a Mindenható Isten színe előtt élnek*, s ezért igyekezett ennek megtartására, megerősítésére. Nézzük először az ő megtartói munkásságát. Megvédelmezte ezt az egyházat minden külső és belső támadással szemben. Mikor ő már megerősödött, hat évi nehéz küzdelem után a fejedelmi székben, a 30 éves háború mindinkább és inkább kezdette elveszíteni vallási színezetét és alakult át a francia és az ausztriai uralkodó házak versenyévé. A magyarországi ellenreformáció mindent elkövetet, hogy nikolsburgi békében megszilárdított prot. vallást megsemmisítse. A vallásháborítás, templomok elvétele, prot-ok háttérbe szorítása állandóan intették őt arra, hogy a Bethlen G. munkája nincs még befejezve, azt újból meg kell védelmeznie. Emellett nagyon aggódott amiatt, hogyha befejeződik a hosszú vallásháború *Erdély és Magyarország ki fog maradni a békéből s egészen Csehország sorsára jut*. Ezért készülődött és mihelyt, az alkalom elérkezett, azonnal megegyezett a portáival, a franciákkal és a svédekkel és megindította hadait III. Ferdinánd ellen.

Elhatározása azonban a legkomolyabb lelkiismereti küzdelmek közt érlelődött meg. Átérezte azt, hogy milyen nagy dolog, ha egy ker. uralkodó másik ellen harcol. Mielőtt megindítaná tehát a háborút, hosszas, aggodalmas tanácsokzásokat tart nemcsak diplomatáival, hanem udvari papjaival is. Az Institúció IV k. 11. és 12. §-ai világosan megmondották neki, hogy van törvényes háború is, amely az erőszakkal elnyomatottak támogatására, a gonosz tettek meghűntetésére indítnak a fejedelmek a legvégső esetben. Hallani akarja tehát három bizalmas lelki tanácsadójának, Geleinek, Bisterfeldnek és Medgyesynek is véleményét. „Mi kegyelmes Urunk, írják azok, az Istent úgy meg nem kérdezhetjük róla, mint a régi próféták, hanem a jelekből tehetünk csak ítéletet, hogy Nagyságodat Isten hívja, melyeket Nagyságod jobban tud nállunknál.“ Ime az öntudatos, komoly kálviniz-

mus, mely nem vár mechanikus inspirációt, hanem alázatos szívvel vallja be, hogy Isten már előre elkészítette ezt a védelmi háborút, mielőtt a fejedelem reá készült volna. Az objektív történetírás pedig feljegyzí (Szilágyi S.), hogy ezt az „Isten dicsőségére“ indított háborút csakugyan Rákóczi az emberélet legnagyobb kiemelésével folytatta. Ezért is kísérte Isten csodálatos segedelmé ezt a vállalkozást és koronázta be olyan béke, melyről nemcsak ő, hanem még az utókor is hálával ismeri el, hogy a jobbágyok szabad vallásgyakorlatának elismerésével és szabatoságával a megelőzőket felülmulja. Emellett Erdély szabad vallásgyakorlatát a münsteri békébe is bele foglalták.

Az egyház belső ellenségeivel is sikeresen küzdött, midőn a más felekezetűek aknamunkáját visszaverte. Nem csinált titkot belőle, hogy szívvel-lélekkel kálvinista, de ez nem tette őt türelmetlenné más felekezetűek ellen. A katolikusokat például bármennyire is panaszkodtak ellene, nem üldözte, csak a püspökség felállítására és a jezsuiták ellen tiltakozott, de például Pázmánnyal a legjobb viszonyban volt, az ő prédikációit igen szerette olvasgatni. Az unitáriusoknak a hitvallás benyújtására való rákényszerítését egyházuknak zilált hitbéli állapota idézte elő s az ellenük tartott kolozsvári disputa (1641.), amelyen ő maga is részt vett, csak válasz volt azoknak irodalmi támadásaira és kolozsvári hatalmaskodásaira. Sötét pont az ő egyházvédő működésében a szombatosok elleni szigorú eljárása, kiket százával hányatott börtönbe, de ennek a ragályként terjedő, egészségtelen szektának hódítását nem tudta volna feltartóztatni.

Buzgó, Isten tetszését komolyan kereső *uralkodóknak* mindig önként kínálkozí az alkalom, hogy az ő hitét *erőszakkal is terjessze*. Rákóczy sem tudta kivonni magát a kísértés alól és eljárását legfennebb csak azzal lehet menteni, hogy ő ezt *jóhiszeműleg*, igazságának teljes tudatában és uralkodói kötelességének érzetében vitte végbe. De emellett érezte és tudta azt is, hogy az evangélium sikeres terjesztése nem a prozelitizmus, hanem öntudatos, meggyőződés útján lehetséges, Román missziói munkáját már teljesen ez a gondolat hatja át. Látva a vladikák megbízhatatlanságát s a nép sötét tudatlanságát, egy evangéliumi szellemű kultúrát akart teremteni ennek a népfajnak a számára, iskolák, gimnázium, szeminárium felállításával, nyomdával, vallásos iratokkal, bibliával.

Anyaszentegyházunkat nagygyá akarta tenni nemcsak az ő ellenségeitől való megvédelmzése, hanem *belső megerősítése által is*.

Ennek a belső megerősítésnek az útja egyfelől az ő *lelki kincseinek öntudatosítása*, a jó könyvek, az iskolák és a papság szellemi színvonalának emelése útján, másfelől az ő *istenitiszteleti rendtartásának buzgó gyakorlása, törvényeinek jó példaadással való pontos betartása*. Ki tudja azt ma közölünk, hogy ő volt az,

aki a jelenlegi parochiális könyvtárak alapját megvetette, midőn Geleinek a prédikációs kötetét három ládával küldeti szét fia, György által, aki akkor váradi kapitány volt, a Buda, Kecskemét, és Kőrös felé való ref. ekklesiába, „úgy, hogy ne az papé, hanem az ecclesiáé legyen, ha szintén a papok változnának is, de az könyvek el ne idegenedjenek azoktól a helyektől, ahová rendeltettek.“ (1642. jun. 29.). Ugyanilyen természetű volt, tudjuk, az öreg Graduál ajándékozása is. Saját költségén nyomtatattja az unitarizmus elleni vita-iratokat és gondosan vigyáz, hogy állandóan tanuljanak az ő költségén ifjaink külső akadémiákon, hogy a hittudomány munkásaiban foglalkozást az egyház ne szenvedjen. Egyháza szertartásait megbecsüli, táborában, ha nem lehetett minden nap prédikáció a naponkénti háromszori könyörgés sohasem marad el és fiának, Györgynek még akkor is, mikor sürgősen hívja a fehérvári országgyűlésre a háború megindításakor (1643 dec. 19.) lelkére kőti, hogy „vasárnapon ne legyen járásod . . . noha elhittük, azt is az mi intésünk nélkül is a szent ünnepeket úgy igyekezted elmulatni, mint ker. ember, azért hogy feleségedet is vastagíthasd igaz vallásban, mind azáltal mégis intünk, felette kegyesen, józanon, buzgóságosan igyekezzetek elmulatni, mind az Isten igéjének hallgatásában, tanulásában s az szent sacramentummal való éléssel, kire segítsen az Úr Isten beneteket szent fiának érdemiért. Amen.“ A már kipróbált, a régiség patinájával bevont tiszteletre méltó egyházszervezet iránti kegyelele indította őt arra is, hogy a presbyterális törekvésekkel mérve szembe állott és mint egyházának legtekintélyesebb tagja felemelte tiltó szavát minden ilyszerű újítással szemben.

Végrendelete hű tükre mélységes hitének és hazájáért, anyaszentegyházáért aggódó, egyedül Isten kegyelmében reménykedő hívő lelkének. Alig lehetne írásai közt építőbb olvasmányt találni, mint ezt. Hogy készül a hosszú útra? Megtiltja, hogy cifrán felöltöztessék. „Nem pompával, ezüsttel, arannyal akarunk mi menni az Isten irgalmasságát kérni, személye elébe állani, hanem igaz hitünk által, a Jézus Krisztus drágalátos vérével érdemes confessióban akarom lelkemet testestől paradicsomba téríteni.“ Papjait kéri az Istenre és lelkek idvösségére, hogy minket semmivel ne dicsérjenek, ne commendáljanak, semmi szent patriárcha próféta s egyéb evangélista, sem egyéb szent emberek nevét reánk ne ruházzák, azokhoz minket ne hasonlítsanak . . . és csak ember s egy igen gyarló ember s eredő vétkes életű voltam, ezt jó lelkiismerettel megmondhatják, isten tiszteletéért, oltalmáért, terjesztésért, hazám szabadságáért bizony sem életemnek, sem értékemnek, böcsületemnek, hiremnek, nevemnek soha nem kedveztem.“ Hogy búcsúzik fiaitól, lelkükre kötve az Isten félelmet, az ő tiszteletének két kézzel való oltalmazását, az egyetértést; feleségtől kinél szebbet, okosabbat, gazdagabbat, dicséretesebbet nem ísmert, az egyházi tanítóktól, intve őket vigyázásra, szerénységre, oktatásra, egymás megértésére. Mind-mind arany szavak, amik

a leáldozó nap utolsó sugaraiként még egyszer diadalmas fényben ragyogtatják lelke szabadságát.

Fogyatkozásai ugyan hogy ne lettek volna neki is? *Aki tudja és próbálja, hogy milyen nehéz a keresztyén életelveket megalkuvás nélkül átültetni az életbe, az nem tör pálcát ezek miatt fölötte.* Ám nevezzék őt más felekezetűek zsarnoknak, elfogult, felekezeteskedő, gyanakvó, fősvény és bosszúálló embernek, mi megértjük őt és nekünk örök *dicskedésünk marad.* „Ami pedig a sáfárokból megkivántatik az, hogy mindenik hívnek talál-tassék“ — mondja pál apostol (I Kor. 4:2). Az ő *alázatosságában, hűségében, keresztyén kitartásában* bizonyára jó sáfára volt a neki adott lelki kincseknek. És ebben mindenkor és rangbeli távol-ság mellett is nekünk, egyszerű egyházi tanítóknak is mindig példaadó testvérünk marad a Nagyságos Fejedelem.

II. Medgyesi Pál.

Mielőtt a mai előadás tárgyára, M. Pál jellemzésére rátérnék, ki akarom emelni a ref vallás két olyan *karakterisztikus* vonását, amik nélkül az ő reform-törekvései nem volnának megérthetők. Egyik az, hogy a kálvinista ember a praedestináció hiténél fogva sokkal szabadabb álláspontot foglal el a *földi viszonyokkal szemben*, mint bármelyik más konfesszió. Ha az üdvösség felől, egyedül Isten *szabad* választása dönt, akkor mi nem vagyunk semmi-féle emberi intézménynek a szolgái, hanem csak egyedül Istennek, illetve az ő szent akaratát megtestesítő Krisztusnak. Ebből folyik az, hogy az igazi kálvinista született reformer, aki előtt Isten nem annyira ok, mint az életfolytatás örök, utólérhetetlen *célja*, aki éppen ezért, az egész történelmet *állandóan mozgásban tartja*. De ugyanennek az elvnek a következménye az is, hogy nem minden radikális reform nevezhető kálvinistának, csak az, amelyik Isten Lelkének indításából születik. A másik igen fontos elv az, amit Kálvin egyik levélben így fejez ki: *csak afféle fattyú egyház az, amelyben az ige nem uralkodik.*¹ Isten igéje nemcsak a hittan uralkodó elve, hanem az erkölcstané is és amint ott minden gondolatunk, úgy itt egész életfolytatásunk, társadalmi és egyházi életünk is, teljesen ennek az uralma alatt kell, hogy álljon. E nélkül nincs *igazi keresztyénség*.

Az a lelkipásztor, akiről ma szólni akarok, teljes mértékben átérezte mindkét igazságot és ezeknek érvényesítésére szentelte egész életét. 1651. március 22-én kelt és patronusához Rákóczy Zsigmondhoz írott levelében² ezt írja: „A mi nemzetünk nagy-részeit csak *formáját* tartja az religiónak és noha tudósnak tartja magát, de nem érti religióját *ex fundamento* s érteni sem akarja.“

¹ Fruzsinszky P.: Kálvin János, Pápa 1912 II. 4.

² Erd. Prot. Közl. 1877 4. 1.

Ebben a kijelentésében egy súlyos vád van a XVII. század magyar reformátusainak vallásos élete és egyházi berendezkedése ellen. Ami az egyesek v. erkölcsi életét illeti, ez ellen van neki egy sajátos kifejezése, amely híven kifejezi az ő kartársainak könnyelmű hitbeli felfogását. „Istennel játszadozóknak“ nevezi őket.¹ Olyanok tehát ezek, akik Isten uralmát *nem veszik komolyan*, a vasárnap mellett a világi kereskedést, a biblia mellett „a sok gaz“ históriát, kártyát, ostáblát,² a külső keresztyén élet mellett a rút, tisztátalan életet, pajkoskodásokat, rusnya fajra-fajra szókat, nyúzást-fosztást tolvajkodást stb.,³ megtűrik úgy maguk, mint a mások életében. „Ha valaha, most ez elaljasodott magyarság ellen vagyon helye az Isten keserves panaszának.“ A folytonos háborúk, amint a megelőző előadásban láttuk, annyira eldurvították a főurakat és a népet, hogy még az erélyes, öreg Rákóczy Gy. is alig győzte az Isten elvadult kertjének megtisztogatását. Az egyházi viszonyok pedig ismét ellentétben állottak Isten ígéjével. Olvassuk el csak az akkori egyház-alkotmányi berendezkedéseket, meglátjuk, hogy hiába süttött fel a reformáció napja Erdélyben, még itt is, ott is voltak még, mint a kora tavasszal visszamaradt hófoltok a szakadékokban, a katolicizmusnak nyomai. Az egyháznak csak egyik része, a papi elem élt és csak az vett részt annak ügyei igazgatásában, ez gyakorolta az egyh. fegyelmet, részint a falusi miniszterek, részint az egyházm. vizitáció, az esperes útján, vagy ami még feltűnőbb volt, nagyobb városokban a városi tanács útján. *Az egyházat a papi, esperesi és püspöki hatalom emelése folytán erősíteni, ez volt a század első felében az uralkodó elv.* Egy róm. kath. gondolat, amely homlok egyenest ellentétben állott a kálvinizmusnak ama bibliából vett tanításával, hogy csak a kules-hatalom, *az igehirdetés szolgálata* a lelkipásztoroké, de a kötés és oldás hatalma, az egyházi fegyelem gyakorlása és minden választási jog forrása a gyülekezet kezében van. (Inst. IV 11. §.)

Ezeknek az elveknek a győzelemre vitelére a hit és tanbeli reformáció után *az élet megreformálása* nagy és szent munkájának a végrehajtására adta az Isten az ő erdélyi anyaszentegyháza számára Medgyesi Pált. Külső élete is olyan volt, hogy szinte praedesztinálták őt a reformátori hivatásra. Ismeretlen szülőktől, talán tanítóit, vagy papi családból származik,⁴ de műveiben sem szülőiről, sem gyermekkoráról nem beszél, tehát a konzervatívizmus melegágya: a szülői hajlék nem játszik nála nagy szerepet. Első iskolája Bártfa. ahová pártfogója, Lónyai Zsigmond jóvoltából. ennek fiával kerül, ez a virágzó, lutheránus gyülekezet. ahol fejlett hitélet (káté és biblia-magyarzatok) és a lutheri *kegyesség szelid, jótékony melege* ölelte körül a zsenge,

1 Praxis Pietatis II. kiadása (1641) előszavában.

2 Egy szövétnék 81. l.

3 Negyedik jaj 1657—67 s. köv. 1.

4 Császár K. Medgyesi Pál élete és működése. Bpest 1911. 6 l.

növendék ifjú lelkét. Még később is azt írja Lónyainak: „hogy nekem mennyit használt ez az iskola a *mostani állapotomban* tetszik meg,¹ Bártfa után a kálvinizmus Mekkájában, Debrecenben tanul, ahol egyfelől a Meliusz nagy szellemének és így Kálvin lelkének a nyomai az egyházi életben, másfelől a kollegiumi *res-publica* demokratikus szervezete, határozzák meg gondolkozását. Külföldi útjának állomáshelyei Odera melletti Frankfurt, Leyden és Cambridge, különösen a két utóbbi, ahol huzamosabb időt tölt. Leydenbe a komoly, alapos, bibliai szellemű tudományosságot, Cambridgeben pedig a puritanizmus mély vallásosságát szívja magába. Bár Angliában mindössze egy félévet tölt, Leydenben pedig másfelet, mégis az előbbi tartózkodása dönti el életsorsát. Pompásan beledolgozza magát a bibliai, különösen az ótestamentumi tudományokba, de lelkének alapmeggyőződése: a *gyakorlati kegyesség óriási fontosságának átérzése*, nem a tudományos, hanem a gyakorló lelkészi pálya felé sodorják. Másfél évi tudományos munkálkodás után (debreceni rector 1631 dec. 12-től 1633 jun. 18-ig), mint szinyérváraljai predikátor és egyházi viszonyaink reformálója lép fel. Minden reformáció vagy a külső, vagy a belső élet megjavításával veszi kezdetét, aszerint, amint egyik vagy másik oldal fájdalmasabban érinti az elégedetlenkedő lelket. Az evangéliumi szellemű reformáció mindig *belülről indul meg* és úgy akarja átalakítani az egyházat, a világot. Így cselekedtek a reformátorok is, midőn eltakarítva az Isten igéjéhez vezető út akadályait, oda vitték a lelket ennek tiszta forrásához, hogy onnan nyerjen új erőt, új életet. A tisztán külső reformtörekvések a legtöbbször a biztos alapokat nélkülöző ingadozó épületek képét mutatják. A magyar- és erdélyországi puritanizmusban is meg lehet találni ezt a kétféle reformálási irányzatot. Az inkább külsőségekben álló puritanizmus képviselője Tolnay Dali János, a belső élet reformálója Medgyesi Pál. Hogy melyik járt helyesebb úton és ért el áldásosabb eredményeket, azt előre elgondolhatjuk.

Tolnay Dali János egyenesen azzal kezdi meg működését, hogy elsősorban az egyházi alkotmányt és szertartásokat akarja reformálni. Nem kevesebbet akar, mint a püspöki és esperesi hivatal megszüntetését és ha Szilvásújfalusy Imre példája, aki a püspöknek való engedelmessége megtagadása miatt hivatalát vesztette, óvatosságra intette is, mégis e meggyőződését léptenyomon elárulja. Miskolczy Csulyak István szemléni esperes és neves egyházi író, akit egyik kortársa, Szilágyi Benjámín István „ecclesiarum gravissimus inspektornak“ nevez,² feljegyezi róla,³ hogy a fejedelemtől magának pleni-potentiát mesterségért supplicált, tehát senkitől sem akart s. pataki tanárságában függeni, az

1 Praxis Piet ajánló levele, ahol életrajzi adatait nagyjában felsorolja.

2 Harsányi I. M. Cs. L. élete és munkái Theol Szemle 1920—578 l.

3 Magyar Prot. Egyh. történeti adattár 5—6 s. köv. lapok,

egyház hitvallásának, melyre a debreceni zsinat kötelezte, vonakodik aláírni s mikor emberségesen akarnak traktálni vele, hogy titkos szövetségét az egyházmegye előtt ismertesse, toppanva jön be, mint egy színész, az esperes társait rágalmazónak, hazugoknak, éretleneknek mondja. Mint pap, követeli, hogy a gyermekkeresztséget csak a templomban hajtsák végre, inkább haljon meg a gyermek, minthogy háznál kereszteljék, a sátoros ünnepek megtartását csak emberi hagyományoknak nevezi és ekleziáját akar követetni még a lelkeződőkkel és részegesekkel is. Emellett nagy hibája, mint minden elfogult embernek, az *áttalánosítás*. Tokajon, magánbeszélgetéseiben, első és későbbi predikációiban igen érzékenyen érinti a hallgatókat az a súlyos kárhoztatás, amellyel őket állandóan szidalmazza, hamisaknak, esküszegőknek, képmutatóknak, az Antikrisztus tagjainak, böndöknek nevezi.

Nem lehet csodálkozni, ha ezzel a fellépéssel, amely az angol evangéliumi mozgalmat nálunk inkább kompromittálta, mint megkedveltette, nem ért el jelentősebb eredményt. 4 év múlva ezt írják róla a zempléni papok Rákóczynak: olyan czégéres tudománytól tízszer is több kívántatott volna, hogy nem az mennyit használt ennyi idő alatt. Nem csodálhatjuk, ha calummiátornak és schola égető mesternek nevezi őt esperese.

Medgyesi ennek a reformáló methodusnak nem híve. Ő első-sorban a valláserkölcsei élet fogyatkozásait látja, azokon igyekszik segíteni, csak később lép a presbyteriánus irány első csatasorába és akkor is más eszközökkel küzd, mint Tolnayék. Mindössze egyetlen alkalommal lép fel radikális szellemben, akkor, midőn a színyer-váraljai vasárnapi vásárokat, amik miatt még az istentiszteletet sem lehetett nyugodtan megtartani a környékbeli urak és a nép rábeszélésével, segítségével szombatra téteti át. De mihelyt „némely urak“ ismét a régi rendetlen szokást állítják vissza és a népet is felizgatják ellene, inkább oda hagyja ekklesiáját, de nem erőszakoskodik.¹

Minden erejét az egyházi *épitő irodalom* és a lelkek építése foglalja le. Ennek a munkásságnak első jelentősebb stádiuma a Bayly Lajos walesi (Bangor) ref. püspöknek, az angol puritánizmus e bátor, sokat szenvedett, mély buzgóságú harcosának műve, a Praxis Pietatis, magyar fordításban. Amint az előszóban említi ezt a boldog emlékű jámbor Szenczi-Molnár Albert buzdítására fordította le, aki mint az akkori magyar ref. egyházi irodalom bujdosó üstököse, Debrecenbe is elvetődik s örömmel értesül, hogy Medgyesi már azelőtt is elakarta ezt a munkát végezni. Püspökét is biztatja, hogy „kényszerítse“ erre Medgyesit, de ő enélkül is megtette volna ezt, hiszen régi szándéka, fogadása kötötte ehhez a vállalkozáshoz. (Első kiadás 1636-ban.)

Mi van ebben a könyvben, hogy annyira megnyerte ennek a

1 Erd. Prót. Közlöny 1876. 307—308 l.

két kiváló, kegyes tudós embernek a tetszését és hogy azt sürgősen a magyar hívek kezébe akarják adni? Semmi egyéb, mint a *kálvinizmus hitvilágának, erkölcsi alapelveinek népszerű ismertetése az élet minden változására való alkalmazása*. Az I. szakasz pld. szól I. állattyról (substancia) személyéről és tulajdonságairól, a II. az Istenével a Kr. által meg nem békélt ember életében és halálában való nyavalyásságáról; a III. az Istennel Kr.-ban megbékélt ember boldog állapotjáról, a IV a kegyesség gyakorlásának akadályairól, az V a reggeli kegyes elmélkedésről; imáról stb. A reggeli csendes óra után a többi szakaszok a biblia-olvasás-módjáról, a napi viselkedésről, a zsoltár éneklésről, a családi istentiszteletről, a vasárnap megszenteléséről, úrvacsoráról s az élet különböző viszonyaiban való ker. viselkedésről szólnak. Hogy hitvilága a vaskos ortodoxia (leírja pld. a poklot és a Jézus visszatérésének helyét) könnyen elfelejti az ember emellett, hogy *az élő hit és tiszta ref. keresztyénség szelleme* csak úgy árad ki minden sorából. Érvéleése gyakorlatias, mint a Heid-kátéé: Látod, óh ember, hogy milyen nyavalyás, még az állatnál is alább való állapotod van, ha nem békélsz meg Istennel és milyen anyagi a megbékélt ember állapota? Finom lélektani elemzéssel, az életből vett példákkal világítja meg a bűn állapotát, különösen a képmutatást és minden üres buzdító szó helyett építő elmélkedéseket és imádságokat közöl az élet különböző alkalmaira. Aki ezt a könyvet elolvasta, használta, az csakugyan megismerte és megélte ref. hitünknek minden mélységét, gazdagságát, erejét „*ex fundamento*.” A XVII. század legelterjedtebb építő könyve lett ez (7 kiadást ért), aminek minden külső reformnál maradandóbb érdeme volt a mi hitünk öntudatosává tételében, felvirágoztatásában.

Ha a Praxis Pietatis-sal a ref. kegyesség áldásait akarta Medgyesi mindenkinek közkincsévé tenni, következő építő munkája az Égő Szövétnék (1645.) a bibliába akar bevezetni: „a szent könyvet a sok gaz historia helyett“ megkedveltetni, annak tartalmával, eredetével megismertetni. Egy olyan *bibliai kézikönyv* tehát, amit fájdalom még ma is nélkülözünk prot. irodalmunkban s aminek az égető szükségét a Medgyesi lelke már akkor átérezte. Ugyancsak ilyen hézagpótló munkája volt a lelki „Abéce“ (1647), egy angoltól átdolgozott káté, mely az iskoláknak sokáig kedvelt tankönyvévé vált.

Közben buzgósa, tudományossága, de különösen férfias egyénisége és szónoki képessége oda sodorják őt, ahol aztán élete legszebb, legáldottabb munkásságát fejt ki; a gyulafehérvári fejedelmi udvarba. Az öreg fejedelem mellett, aki inkább méltányolta a régi intellektuális irányzat híveit, Geleit, Bisterfeldet és Alstediuszt és nagy passióval vett részt a hitvitákban is, megvolt a harcoló egyház könnyű lovasságának, a missionariusoknak, a prédikátoroknak is a maguk patrónusa a fejedelem asszony és különösen az ő kisebbik fia, Rákóczy Zsigmond személyében,

Medgyesi, munkácsi és váradi papsága után 16:7-ben udvari pappá lesz és innen szórja szét elméjének, hitének világosságát. A fejedelem finom tapintattal gondoskodik az *ő hajlamainak megfelelő munkakörökről*. Reá bizza a fogoly szombatósoknak ref. vallásra való térítését, akik közül hét hónap alatt 35-öt keresztelt meg, kényes lelkiismereti kérdésekben kikéri az ő tanácsát, háború alkalmával tábori predikációkat tart, békében pedig sorra látogatja a fejedelem meghívásából a nagyobb ekklesiákat, mindenütt tanítva és ébresztve a lelkeket. Egy *egyházkerületi* missionárius ő, akinek a segítségével a fejedelem állandóan ott tartja kezét az anyaszentegyház ütőerén és igyekszik annak betegségén segíteni.

Közben mind erősebb és zajosabb lesz az anyaszentegyházban az a mozgalom, amelybe aztán ő is egész lelkét fektette bele, a presbyterianizmus. Tolnay a tragikus hős végzetszerűségével idézi fel maga ellen, környezetének, utóbb az egész egyháznak az ellenséges indulatát. Sárospataki tanárságát, miskolci és tokaji papságát, esperességét egymás után kell elhagynia, hol jószántából, hol kényszerűségből, elveinek radikális keresztülhajszolása és összeférhetlensége miatt. Medgyesinek, mint udvari papnak, előbb-utóbb állást kellett foglalnia ebben a mozgalomban. Később 1656 febr.-ban II. Rákóczy Györgyhez intézett védelmező levelében¹ elmondja, hogy azért nem volt eleinte a mozgalom híve, mert „nem vette mindjárt eszébe.“ „Nevekedésben s nem perfectióban vagyunk. Most sem ért mindent, de „a szent írásnak, konfessionknak, katekizmusunknak és teologusainknak ítélete alá hocsátani magamat mindig kész voltam

„Nem 2—3-ad magammal rezgelődtem s hirtelenkedtem . hanem a püspökökkel s professorokkal.“ Elhatározását tehát komoly tanulmányok és vitatkozások előzték meg és csak azután lett a mozgalom híve, midőn látta, hogy úgy az írás, mint Kálvin tanítása szerint annak egyházalkotmányi programja teljesen jogosult. Az elv, amelyik őt presbyterianussá tette, ugyanaz volt, amelyik egyházépítő munkásságban vezette: *az Írás feltétlen tekintélye és uralma az életnek, így az egyházi életnek is minden vonatkozásain*. Vajjon érdemes volt erre a reformra annyi energiát reá fordítani?

Akár Kályint (Inst. IV. k. 11. f.) akár a Helv. Confessio XVIII. részét nézzük, látjuk azt, hogy az egyházi hatalom kizárólagos tulajdonosa a gyülekezet, illetve ennek választottai, presbyterei, de a megelőző fejezetekből világos, hogy az igazi egyház ismertető jeleiül mégis csak elsősorban *az ige tiszta prédikálását és a szakramentumok helyes kiszolgáltatását* tekintik. Csak arra vigyáz a kály. hitvallás, hogy 1. ne világi hatalom uralkodjék az egyház belső ügyeiben és 2. ne az egyes ember, hanem a gyülekezet kezében legyen a kötés és oldás hatalma. tehát, hogy *min-*

¹ Erd. Prót. Közlöny 1877. 29 l.

ten körülmények közt Isten uralkodjék az egyházbani, de változhatatlan isteni jogrendet nem állított fel. Kálvin presbytereit pl. a városi (igaz, hogy ref.) tanács választja (*commys par la seigneurie*)² és tudjuk, hogy csak Lasca és különösen a párisi zsinat vonta le teljes következetességgel az ő egyház alkotmányi elveinek következményeit.

Medgyesi szintén reájött ezeknek az elveknek a helyességére és odaállott az érettük küzdők sorába. (*Dialogus Politico ecclesiasticus* 1650). Az ő presbyterianizmusának azonban a következő jellemvonásai voltak:

1. A presbyterium nála Istentől rendelt gyülekezet, ahol mindennemű igazán egyházi ügyek a Szt.-írásban kiadott törvények szerint egyházi képpen megítéltetnek és eligazítatnak az Istennek dicsőségére. Tehát gondos szétválasztása a politikai és egyházi hatalomnak és fegyvereknek. (*Dialogus* 11. 195. l.).

2. A presbytereket nem lehet a polgárság közül rendre kijelölni, hanem „annak módja szerint rá választassanak s a híveknek az ecclesiában bémutassanak“.³

3. Sem a püspöki, sem az esperesi hivatalnak, mint *elnökségnek* nincsen ellene, ha azok nem szorítják háttérbe a presbyteriumot, mert az ecclesia jurisdictiót az üdvöztítő nem egynek, hanem az egész ecclesiának adta. (U. o.).

4. Minden reformokat *communi concensu* kell introdukálni.⁴ Helyteleníti Tolnait, amiért paptársaival nem *consultálódott* a dolog felől, bár hibáztatja, hogy őt reform törekvéseiért a fejedelem előtt bevádolják.

Életének utolsó szakaszát (1650-től fogva) majdnem ez a küzdelem foglalja le. Látva, hogy hiába van a nagyenyedi (1646) zsinat a presbyterium mellett, hiába folyik a szatmárnémeti zsinat kedvezően erre nézve, mégis a fejedelem ellenállása miatt meghiusul az egyház-alkotmány átalakítása s az u. n. Gelei kánónok a püspöki közigazgatást kondifikálják s a presbyteriumok felállítását akkorra halasztják, amikor a nép érett lesz reá.

Az ügy tehát elbukott, nem Medgyesi, hanem a Tolnaiék aggressiv, túlradikális fellépése miatt, akikre a zsinati végzések erős kézzel sújtottak le, megfosztván hivataluktól és eltiltván minden újítástól. A mérsékelt Medgyesi inkább csak a *lelki fájdalom* csapását érte. Amíg az öreg fejedelem élt, addig állásában is nyugodtan maradhatott, de mikor az 1648. okt. 10-én behunyta szemét, az ifjú, heves II. Rákóczy György alatt mind tarthatatlannabb lesz a helyzete. Hiába igyekszik tollal, beszéddel, cselekedettel igazolni magát, lassanként magára marad, még fizetését sem akarják kiadni. „Fejérvárott én nékem senki semmit nem ad csak nagy oligarcha alatt nyög itt az ecclesia — panaszolja

² Pruzsinszky i. m. II k. 20. l.

³ Erd. Prot. Közlöny 1877 4 l.

⁴ Levele Veréczilhez 1646. Magy. Prot. E. t. Adattár 1911. 21. l.

Rákóczy Zsigmondnak 1649 okt. 22-én. Nagybányára megy felkésznek (1650), ahonnan a fejedelemasszonyt ismét buzdítja, hogy „a mi vallásunk szerit való presbyteriumot vétessen Nagyságod be, inkább semmi se legyen”, buzdítja Rákóczy Zsigmondot, hogy „az istenért, ne lassudjék meg istenes buzgóságában.” Félő, hogy a presb. felvételéért persecutio következik, a *fel nem vételéért ne következék nagy romlás reánk még pedig hamar. Nem játszótársunk az Isten.* Jobb volna, ha jól cselekedvén szenvednénk, mintsem gonoszul cselekedvén.² Végül mint a fejedelem asszony S.-pataki udvari papja elküldi védőiratát a fejedelemnek kijelentvén, hogy ő most is olyan „sincerus hive” neki birodalmán kívül is, mint akármelyik alatta lévő tanító s kéri, hogy ellenfelei vagy cáfolják meg őt, vagy szenvedjék el.

Hiába volt mindez, mert maguk az események is ellene dolgoztak. Az angolországi események (Károly király lefejeztetése az independensek által), Basire feltűnése Erdélyben, Bistérfeld halála, a kánonok megerősítése s az udvari konzervatív párt diadala, gúnyolódása mind messzebb vetették őt törekvései megvalósulásától. A fejedelem asszony és II. Rákóczy György közti izgalmas hangú levélváltás³ hű tükre annak, hogy mint fordult el a fejedelem mind jobban ettől a törekvéstől, nem mintha nem helyeselte volna, „de az *consequentiajától* félhető, azért rettegve féltjük az isten dicsőségét, abból következő hazánk romlását.” Anya és fiú polemiját sokszor a fájdalmas szemrehányás és a megható gyermeki tisztelet teszi változatossá, de minden kibúvó, az ország törvényeire való hivatkozás vége csak egy: *Erdélynek nem kellett az újítás.* Félt, hogy az egyházi újítások miatt kárt szenved az ország, pedig fájdalom egy pár év múlva, Rákóczy szerencsétlen lengyel hadjárata, tehát egy elhibázott *politikai kaland* miatt jutott siralomra Erdély és a ref. anyaszentegyház.

Medgyesi, mint láttuk, egy próféta fanatizmusával hirdette, hogy Isten az ő népét az ő törvényétől való elfordulásáért meg fogja büntetni. Hitte, hogy nem azokért az apró túsúrásokért, amiket ő kapott, hanem komoly ker. életfelfogásnak és az ő terveinek üldözéséért előbb-utóbb utóléri az országot Isten büntetése. S azért mégis, mikor látta, hogy jövődölése betelik s a török-tatár-német hadak hullámai elcsapnak a szerencsétlen ország felett, éppen úgy megdöbben, mint Vörösmarty, mikor Szózatának a jövődölése a „nagyszerű halálról” 1849-ben beteljesedett. „Temető jajjokon kezdém (minden nagyobb temetési beszédének a címe: első, második stb. jajj.) félek igen, hogy a végső is, óh nem résznyire már, hanem egészben Temető ne fogna lenni. Óh, Uram, essék meg atyai szived rajtunk.” Hirdeti a hűnbánatot, mint egykor Savonarola a Florenci népnek, biztatja őket Isten megtartó kegyelmével, ha megtérnek s megjövendőli, hogy „ma-

² J. Evid. Prot. Közl. 1877, 4. 1.

³ A két Rákóczy Gy. fejedelem család levelezése. Szerk. Szilágyi S. Budapest 1875. 458 s köv. 1.

gyar hazánk feltámad még, mint a hajnal, a te világosságod, egészséged kivirágozik s a te igazságod előtted mégyen és az Urnak dicsősége fedez bé téged.“

Szónoki beszédei, amiket egymásután bocsátott ki e válságos napokban, egy nagy, belső *pathosnak*, a haza és az anyaszent-egyház sorsán aggódó lélek jeremiási *fájdalmának*, de Istenhez való erős ragaszkodásának is hámulatos szépségű tolmácsoló.

Élete vége, ép mint születése, homályba vész. Az a pataki iskola, melyet Lorántffy Zsuzsánna dajkált, gondozott s amelyik hálátlanságával a fejedelem asszonynak és neki is, mint inspec-tornak annyi gondot, sokszor szívfájdalmat okozott, a s.-pataki várral együtt a Báthori Zsófia kezére kerül s a politikai harcok tömkelegében ő is eltűnik. Mint minden nagy embernek, neki is az emléket sokszor sárral dobálták meg. Kíváló eszű, de kiméletlen, a gőgösségig önérzetes, ellenmondást nem tűrő s az emelkedése eszközeiben nem válogató embernek nevezi őt egyik nagy történészünk,¹ de ha leveleibe, munkáiiba, cselekedeteibe belepillantunk, akkor látjuk, hogy mennyire alázatos szolgája volt ő Istennek s az a gőg és kiméletlenség, amit nála látunk, nem egyéb, mint küldetésének magasztos érzése s az Isten céljaiért való küzdelem férfias határozottsága. Még két decennium sem telik el eltűnése után, Erdély önként beveszi a presbyteriumot, tehát az ő magvetését mégis aratásra érlelte a kegyelmes Isten. A *belső megújulás programja* az ő másik kedvenc eszméje, fájdalom még csak egy, ma is csak egy nagyon sok munkát igénylő *feladat*. Jó dolog ebben a munkában feleleveníteni az ő két nagy, szívéhez forrott gondolatát: *az egyház csak akkor egyház, ha abban nemcsak a papok, hanem mindenki dolgozik és hogy minden megújulás forrása Istennek örökkévaló ígéje.*

III. Bod Péter.

Az a korszak, melyben a mai előadásban ismertetendő nagy erdélyi kálvinista, Bod Péter élt, a letűnt XVII. századdal szemben a relativ békeség állapotát mutatja. A létfenntartás érdekében folytatott nagy vallásháborúk elültek és az utolsó nemzeti felkelés után Erdély ki volt szolgáltatva a Habsburg hatalom önkényének. Az ország központja többé nem a ref. Gyulafehérvár, hanem a német ajkú Szeben, ott székel a többnyire katolikus tanácsurakból álló gubernium. A bécsi kormány és az udvari kancellária politikájába semmiképen nem illett bele a lelkiismeret szabadságát és az egyház önállóságát erőteljesen védő kálvinizmus, ellenben udvarképes és vezető szerepre hivatott lesz a katolikus vallás. A cél tehát ennek megerősítése lesz s ha a külső üldözést a Leopoldi Diploma és különösen a korszellem nem en-

¹ Szilágyi S.: Medgyesi Pál életéhez. Prot. Szemle 1890. 147. 1.

gedte meg, az állami mindenhatóság számtalan eszközt talál a református hit visszaszorítására. Mint súlyos pöröly csapások hullanak a védtelen református egyházra a szabad fejlődést megakadályozó császári rendeletek: Az új templomok és iskolák építésének tilalma, a ref. vallásra való áttérés szigorú büntetése, a római katolikus ünnepeknek a megtartására való kényszerítés, végül a római katolikus elődöktől származó, de ref. vallású gyermekeknek az erőszakos visszatérítése. Az előkelők lelkéből az emelkedés (promóció) vágya, a népből az egyházi terhektől való szabadulásra való törekvés s a megfélemlítés szorította háttérbe szent vallásunk szeretetét.

Fájdalmas jelenség volt a magyar ref. egyházra nézve a nemzeti kultúra aláhanyatlása is. A művelt társaságban a francia és német kultúra, a tudományban és közigazgatásban a latin nyelv kevélykedett a porias magyar nyelv helyett. A történetírás megállapította, hogy a XVIII. század magyar nyomtatványainak száma oly csekély, hogy nem adnak munkát a nyomdásznak. 1711—28-ig alig jelenik meg évenként 4—5 ilyen könyv.¹ Kinek kell még a magyar kultúra terméke, mikor ez úgyis a végét járja?

A szellemi élet képe is mindjobban elsötétül. A XVII. sz. virágzó vallásos szellemű kultúrája helyett most Franciaországból a modern szkepszis (Voltaire) és a materializmus (az encyklopedisták) hitetlen hölcselkedése és selejtes erkölcsi felfogása árad be hazánkba a szellemi élet porusain. Az idegen katonaság laza erkölcsű viselkedésével, kicsapongásaival megmérgezi a tiszta erdélyi közéletet, úgy, hogy az egyház kénytelen engedni a fegyelmezési szabályzataiban is, ha nem akarja, hogy mindenki elforduljon tőle. Beteljesedett hát az Efézusi levél VI. r. 12. verse az erdélyi protestantizmuson is. Mert nem a vér és test ellen van nekünk tusakodásunk, hanem a fejedelemségek ellen, a gonoszság lelkei ellen, melyek a magasságban vannak. A harc nyílt, szabad levegőjében virágzott a református kultúra és kegyesség, de ez a fojtó köd ellankasztotta és ennek sötét rémei lassan-lassan kiszívták a vért az erdélyi protestantizmusnak. Egy nagy heroikus feladat állott ekkor a jobbaink előtt. Megmenteni egy jobb kor számára egyházunk drága lelki kincseit, kitatarozni a bástyákat, amik hitünk várát védelmezik és fenntartani az egyház védő szárnyai alatt az elárvult magyar kultúrát. Erre a nagy feladatra egy egyszerű falusi pap: *Bod Péter* vállalkozott. „Igen pusztá és parlag földre esett az én aratásom, melyet a sokszor itt kóborló pogányoknak, pokol szomszédoknak és a szelid Muzsákkal roszszúl egyező haragos Marsnak tüze annyira elperzselt, hogy még csak tallózni is alig lehet” írja a Magyar Athenász előszavában. De nem hagyja nyugodni az a gondolat, hogy „a két hazában az előtt élt tudós embereket régi eltakartatott megavult hamvaikból megelevenítse és ujonnan világosságra hozza.” Ahelyett tehát,

¹ Grünwald B. Régi Magyarország 504 l.

hogy odaborulna mint egy hontalan zsidó a romok fölé és siratná az elpusztított Jeruzsálem kőfalait, inkább szétnéz, hogy lehetne azt a régi kövekből újra megépíteni. Mély, igazi kálvinista kegyessége és lekipásztori feladatai mellett is érzi azt, hogy őt egy földi feladattal is megbízta Isten: *megtartani a veszni induló magyar kultúrát az őt megsemmisíteni akaró áramlatok közt*. Mint elszegényedett székely nemesi családnak a sarja, (apja a Rákóczy Ferenc katonája volt) megtudta becsülni fájának múltját, történetét és volt érzéke az emberi szellem egyetememes kulturális megnyilatkozásai iránt. Első sorban, amint önéletrajzában írja a tudományok iránti igen nagy láng égette lelkét s ez ad neki erőt az otthoni és a nagyenyedi tanulás első keserves éveinek elhordozására. Mikor aztán kibontakozik a megaláztatás, éhség és nélkülözés béklyói közül, akkor sem a megélhetés, hanem a tudás vágy kielégítése sarkalja őt. Ez hozza vissza őt a felsőbbányai tanítóságból a Theológiára, ez vezérli el Leydenbe, ahol élete legszebb karában a 28 és 31 évek közt (1704—1743) az akkori tudományokat hallgatja. A bibliai és keleti nyelvek mellett jól megfér az indexében a jogi, számtani, történeti, természettudományi, bonctani, filozófiai, vegytani és csillagászati előadások és egyik tanára Schultens Albert tanúsága szerint „az akadémia és teológiai kollégium egyik legméltóbb tagja volt, ki tudományával és életével mások előtt világitni fog.”¹

Ez az encyklopedikus tanulmányozás látta el őt azokkal a szellemi eszközökkel, amiknek ő későbbi bámulatós gazdag társadalmi munkásságában olyan nagy hasznát vette.

Szent meggyőződése az, hogy *minden tudományos munka végeredményében Isten ügyének használ, a kultúra örök célja Isten országa*. „E világnak bizonyos értelemmel szive az eklésia az eklésiának szive pedig a kegyes ember, mivel hogy a világot tartja fenn az Isten az anyaszentegyházért, azt pedig az istenfélőkért.”² Ezért bár szükséges a tudomány, mégis a legfontosabb dolog minden tudományos kutatás és gyakorlati munka legszentebb tárgya az anyaszentegyház. Így lesz a polyhistorból pap, a kultúra harcosából egyházi férfiú. Ezen a téren alapelve világos és egyszerű: meg van győződve arról, hogy *ami létre hozta az egyházat az fenn is tudja tartani*. Ezért fordul olyan nagy szeretettel a bibliai tudományok felé, amelyek Isten igéjét, s a *történet felé*, mely hitvalló hősöket a konfessziók, kánonok, egyházi institúciók létrejövetelét tárták fel vizsgálódó tekintete előtt.

Ennek a kulturális és egyházi munkásságnak nem lehetett megfelelőbb talaja, mint a csöndes zavartalan falusi papság. Hévizre gr. Bethlen Kata mellé (1743) bizonyára nemcsak a hála vezérli (alumnusa volt, külföldi útjában is segítette), hanem az is, hogy ott a kastély gazdag könyvtárában, a történeti multtal

1 Gr. Mikó Imre B. P. élete és munkái Pest 1862 9. 10. l.

2 Szent Judás Lebhe Szeben 1740. 3 l.

biró családok leszármazottjai közt bőséges alkalma nyílik a tudományos búvárkodásra. Mikor pedig Magyarigenbe hívják (1749) azt írja leghívebb párfogójának, gr. Teleki Lászlónak, hogy fél elmenni oda, nehogy „innen a csendességből mindjárt bajra menjek“, majd ezen év december 1-én: „már én a hivatalhoz (meghívás) tartván magamat, elmegyek Igenbe, Isten tudja mire. Ezen változásom félek, hogy nyakát szakasztja némely jól kezdett dolgaimnak.“² Tudjuk, hogy aggodalma alaptalan volt, Nyugodt, jól jövedelmező igeni parochiájában tovább tudta folytatni irodalmi munkásságát. Mindamellett nem volt ő a való élet-től elzárkózott szoba-tudós, hanem állandóan nyitva tartotta szemét, szívét a napi események előtt és könyvei sokszor egy-egy fontos külső változás által előidézett lelki hatásból születtek meg. Így írja, jobban mondva dolgozza át 1739-ben a ref. egyház főgondnokainak, püspökének bebörtönözése alkalmával a Kősziklán épült ház ostromát, hévizi papsága alatt az ennek folytatására nélkülözhetetlen Szentírás értelmére vezérlő magyar lexikonját (1746) a római katolikus ünnepek megtartására vonatkozó rendelet megjelenésére az ünnepek eredetével foglalkozó Szent Heottokratest (1757) a kormánynak a válóperek lefolytatását ellenőrző törekvésére a Synopsis juris connubalist (1763) a püspöki successióval állandóan kérkedő katolikusok elleni védelemre a Szmirnai Szent Polycarpust (1766) stb, stb. Így nő túl az egyszerű falusi pap az ő ekklesiája szűkös keretein és lesz az egész akkori protestantizmusnak tanító mesterévé, védelmezőjévé.

Hogy e munkák mennyiben állják ki az újabb kutatások kritikáját, mennyire vitték előbbre a nemzeti irodalom és nyelvészet ügyét, ez a feladatunkra nem tartozik. Előttünk ő nemcsak a „hazai történelem ügyébeni békés izgató“, amint gr. Mikó írja róla, hanem első sorban az öntudatos, komoly, munkás, kalvinista lelki pásztor.

Minden munkáján, de különösen írásmagyarázatában, levelein, szónoki beszédein a legtisztább református kegyesség fénylő sugarait látjuk szétáradni. Vajjon honnan vette ő e kegyességet? Bizonyára sokat nyújtott neki az ősi székely ház az ő imádságos levegőjével, testi törődésével, megpróbáltatásaival. Enyedi tanulása alatt is sokszor ragadta meg egy-egy jó professzorának szava, viselkedése, Szigethi Gy. Istvánról, ki később püspöke lett például így ír: „Mivel lévén nála nagy elme, Istenben való buzgó kegyesség, hivatalát megillető keménység, tiszta életnek követése s maga kevés jövedelmével való megelégedés, mind jó példájával s mind okos igazgatásával igen szép rendbe szedé azt a kollégiumot.“ Annyi bizonyos, hogy mikor külföldre indul, tanárainak ajánló levelében nemcsak szép tudománya, hanem kiváltképpen ritka szelid, alázatos, kegyes és fegyhetetlen erkölce is em-

² B. P. levelei közli Kelemen Lajos Erd. Múzeum 1907 198 s köv. 1.

littetik. Ezek a lelki tulajdonságok már *gyümölcsök*. Eredményei nemcsak egy szorgalmas munkával megfegyelmezett életnek, hanem egy belső áldottab, gazdagabb forrásnak, a Krisztusban megújult és megszentelődött lelkületnek is. Isten különös gondviselése folytán aztán ez a lelki élet nem fullad bele a „romlott haza füstös szemei és szennyes köporai közül“ egybeeszedett régi írások vizsgálatába, mert ott volt mellette életének másik áldott fele: *a gyakorlati papság*. Hogy milyen lelki hatásokat nyerhetett Bethlen Katától, aki mellett lelkének nagy és le nem írható gyönyörűségével hat esztendőt töltött úgy, hogy csak angyalok élnek jobban az égben, azt elgondolhatjuk, ha ismerjük mindkettőnek az emésztő buzgóságát a Krisztus anyaszentegyházáért. Annyi bizonyos, hogy ez áldott lelki közösség Igenbe történt eltávozásá után sem szakadt meg és minden keserűségének ez volt egyik gyógyító írja, legdrágább vigasztalása.

Egész hitbéli felfogásának és így lelkipásztori lelkületének kulcsa az a kis építő irányu exegétikai munka, amelyet a biblia egyik legrövidebb könyvéről, Szent Judás Lebheus apostol leveléről írt 1749-ben, tehát mielőtt Hévizről Igenbe ment volna át.

Mindenek előtt feltűnik ebben a könyvben az *Isten reálitásának* eleven érzése. Ő az Nagy, Erős, Hatalmas, akinek ereje ellen semmi erő meg nem állhat. Mikor azért felkél, egyben tör minden erőt, amely titeket szorongat s mint a szél lefújja a könnyű polvát s széjjel szorja a föld porát, úgy hinti el széjjel a ti ellenségéket. Ő nem csak irgalmas, hanem *igazságos is*, aki a maga igazságának oszlopát az istentelenek megbűntetésében az ő választottainak megintására felemeli, megmutatja. Tehát *szabados Úr*, akitől mi semmit sem kérhetünk számon. A bűn oka az ember és nem Ő, Ő az emberek vétkei kersztül is megvalósítja az ő üdvösséges dekrétumát (Jézus megöletése), de akik vétkeznek, azokat megítéli. Az üdvre való elválasztás titok, amelyen nem is jó szorgalmazkodni. Ugyanaz a titokzatos, felséges hatalom tehát előtte Isten, mint Kálvinnál. De nem állapodik meg az előtte való meghódolásnál, hanem felemeli őt az elhivatás tudata. Ez pedig három féle úton jön hozzánk: 1. az ő mindennapi jótéteménye, 2. az ő szent beszéde és végül 3. az ő szívét megható kegyelme által. Az elhívás leghathatósabb eszköze a Szentírás, melynek minden emberi bölcselkedéssel szemben, Isten maga ad erőt, úgy, hogy *„behat a velőig, felforralja mint a tűz az indulatokat és megrontja a Szív keménységét“*. Ajándéka pedig a hit, melynek tárgya a Krisztus által való megigazulás evangéliuma és az Istenben, az ő hocsánatában való erős bizalom. *Azért a keresztény embernek egy mindene a Krisztusról való tudomány, hogy „a te neved bévagyjon írva a Bárány életének könyvében“*

Az egyházi szolgákra van bízva az Isten beszédének kisáfárlása. Nemcsak arra valók, hogy Krisztus győzedelmi pompás szerkerét egy helyből más helybe vonják, hanem, hogy megtisztíttatván a holt cselekedektől, szolgáljának ő Felségének. Vigyázók

ők, hogy midőn az ellenséget látják, megfujják a trombitát, hogy a veszedelembé bé ne essenek az emberek. Nem csak a maga üdvösségére, hanem a hívekére is viseljen gondot, még az ő szenvedése, gyalázata árán is. Mikor a Krisztus prédikállani elbocsátá a tanítványait, nem azt ígéré nekik, hogy ők nagy urak lesznek, bokrétás lovakon, hintókon hordoztatnak, hanem a gyülekezetekből kivetnek titeket stb.

Kemény szavakkal ostromozza azokat a tanítókat (lelkipásztorokat), akik csak a maguk dicsőségét keresik, akik, mikor egybegyűlnek, elbeszélik betegségüket, majorkodtatásokat, vadászatjokat, de gyermekes dolognak tartják az üdvesség útjáról értekezni. A rossz lelkipásztor olyan, mint a veszett vérű dajka, akiből csak romlás árad szét. De szigoruan elítéli a híveket is, akik, a papot szolgáljuknak nézik, akik unják ha a prédikáció igen hosszúra terjed, akik a fertelmes életet adiafórumnak tartják, akik mint a mohácsi vész idejében, táncolva mulatva vesznek el. Pompás tanácsokat ad, hogy a híveknél a hűnök neme szerint milyen utat-módot kövessünk, elkezdve a magános intéstől, egészen az Isten beszédétől való mellbeütésig. Az üdvösség drága kincsére jól vigyázzunk! Kerüljük, mint a pestist, a fertelmes hűnöst, olvasu! buzgón az Igét és imádkozzunk. Az imádsággal megállá Mózes, Sámuel, Dániel a törésen, hogy Isten be ne menjen a pusztításra Sokszor vagyunk mi is Ráfidimben, de terjesszük az Úr eleibe ügyünket!

Mint legaktuálisabb témát, nagy részletességgel tárgyalja a levélnek azt a részét, amely a hamis tanítókról szól. Felsorolja ezeknek ismertető jeleit, „öt cimerüket“, hogy mindenki megismerhesse őket. Őva inti a híveket, hogy kerüljék őket, mint a mocskos ruhát és semmi világi előnyért ne tagadják meg hitüket. A tévelygők háborgatásaival is Istennek bölcs céljai vannak: a hívek állhatalanságának megmutatása, a tanítók megserényítése és a hívek megrostálása. Az emberek változók, mint a napraforduló fű, de nem az igazság, amely megmarad mozdulhatatlanul. Vagyon egy pátronusunk, aki nagyobb mindeneknél: az Isten!

Olvasa ezt a könyvet, szinte szeretném odaadni minden prédikátor testvérem kezébe: *ime így higgyj, így gondolkozz, így építs!* Nem a nyelvészeti és kifejezésbeli hibákat, sem az izagokikai tévedéseket kell itt néznünk, hanem azt a *lelkipásztori lelket*, amelyik teljesen biztos talajon áll, ismeri az Isten hatalmát és az ellenfél minden praktikáját és nyugodt szívvel veszi fel a küzdelmet Isten országáért.

A felelősség nagy, komoly átérzése, az adiaforák el nem ismerése és minden léhaság kíméletlen elítélése vonta maga után, hogy *paptársai előtt* nem tudott népszerűsége szert tenni. Inkább volt ő otthon a főurak közt, akik nagy tudományáért szerény magaviseletéért rendkívül kedvelték. A generális zsinatoknak mindegyre jelöltje az egyházkerületi főjegyzőségre de csak harmadszor 1767-ben válaszlják meg, akkor is a fő consistorium

tagjainak határozott kívánságára, akik látták, hogy kiváló jogtudása az egyház nehéz helyzetében nélkülözhetetlen. Megelőző mellőztetéseit, mikor például marosvásárhelyi teológiai tanárnak, minden ajánlás mellett is, helyette még egy külföldön tanuló ifjú embert választanak meg és a kétszeri mellőztetését a főjegyző választásnál erős lélekkel tüрте. Sem irodalmi tevékenységében, sem egyházi megbízatásainak teljesítésében nem lankad, tudja, *hogy a hivatalt Istentől kell várni és érzi, hogy nem a hivatal adja meg az ő értékét, hanem ő adja meg a díszet, a fényt az egyszerű falusi papságnak.*

Aztán a jó Isten gondoskodott arról, hogy sem a hivataltól elmaradás miatti panaszkodás, sem a melankholia bűnébe, amelyeket ő a tévelygő tanítók címereinek tart, ne essék bele. Meg vannak nála is a falusi papok közös vigasztalásai, *a munka, a könyvek, a család.* Mennyit is levelez, kutat, amíg végre szárnyára bocsátja építő hangu dedikációval valamelyik művét. Házi diáriumból, melybe bevételeit és kiadásait pontosan vezette, kiszámították, hogy szép jövedelmének harmadrészét könyveinek kiadásaira fordította s a többiből is könyveket vásárolt, szegény tanulókat segélyezett. Az erdélyi Hegyalja azért adta hát neki nemes borát, hogy ő azt átváltoztassa nemzeti kultúrává, a Szent Lélek tüzétől hevített építő irodalmmá. És azért mégis családjáról is hűségesen gondoskodik. Ez minden öröme, boldogsága. Szinte látjuk, amikor hosszú útjaiból hazajövet köréje sereglenek a gyermekek. Ott van az eladó leány, a grófné által nevelt Kata, akinek szép kötényt, gyöngyöt, bársony mentét hoz ajándékba, Péterke, aki kalapot kap (jó nagy feje van, jegyzi meg, megvállik, mekkora lesz az esze), a pajkos Juliska és a család szemefénye a vidám tanulékony kis Zsigmond. Csak akkor borul be az ég az igeni parokhia felett, amikor az ő nyeresége, a Kr. vérében megszentelt kedves felesége (az első, Enyedi Mária) mindjárt a beköltözés első évében ágynak esik és hiába gyógyíttatja előbb otthon, majd Fogarashan, elmegy mellőle az örök hazába. Vagy amikor egy-egy kis gyermekkoporsót visznek ki hajlékából, az igeni temetőbe. Különösen kedves kis fiának, Zsigmondnak, a halála annyira lesújtotta, hogy lélekben, testben sokáig beteg volt bele. Aztán még ott volt Isteennek egy nagy adománya, az élet terhének megkönnyítésére: az ő egészséges jó kedélye, kedves *humora.* A gr. Teleki László gondnokhoz írt leveleiben minden bűjút, baját bevonja a humor, szelid aranyfénye. Látjuk, amikor 1646-ban a generális zsinatra gyalog handukol az úton, mint nem lóháti, hanem hóháti pap és gr. Teleki Lajos felveszi kocsijába őt; mikor a fején levő kelések ellen addig tanítják a doktorok, amíg végre belőle is doktor válik, de a baj csak a nyakán és a fején marad, mikor megköszöni, hogy a nagys. főkurátor comittal a Szebenbe való menésre, de az igeni pap azt válaszolja Nagyságodnak, a lélek kész az engedlemességre, de a test és a fej erőtelen. Vagy, amikor Léczfalvy Orbán Péternek eldicsekszik azzal,

hogy milyen szép veteményei vannak, de nem mer küldeni; nehogy az úr ő excellenciája azt gondolja, hogy a test körül paposkodom. Ez mind az ő szent Hilariusának a szelleme, a derült keresztényen kedély könnyű játéka.

Világra szóló lelkipásztori munkát egyházaiiban nem vitt végbe. Az elsőt, Hévizet, amely akkor élte születése első nehéz napjait, átsegítette a szervezkedés akadályain, a másodiknak hűséges, gondos pásztora volt, bizonyára olyan, amilyennek eszményét ő bibliamagyarázatában megrajzolta. Holtáig hű papja maradt „az ő Istenétől neki specialiter rendelt patronájához“, Bethlen Katához; még Igenből is mindegyre felkeresi s különösen ha beteg, huzamosabb ideig tartózkodott nála.

Az irodalom s egyház-történet úgy ünnepli őt, mint egy gondviselésszerű férfiút, aki rengeteg, akkor veszendőben levő vagy később 1849-iki enyedi pusztulás alkalmával elpusztított adatot mentett meg, gondosan összeállított műveiben az utókor számára. El sem tudjuk képzelni, milyen sötétség volna multunkban az ő úttörő művei nélkül. De nekünk drága ő úgy is, mint a kötelességtudó, lelkiismeretes kálvinista lelkipásztor. Könyveit élete alkonyán elkobozta a kormány, őt magát azok miatt üldözték, de ő megállt igaz székelly bátorsággal a „törésen“, imádkozott, agitált, védte az anyaszentegyházat tollal és élő szóval, a bibliával és a jogtudomány fegyvereivel s nehéz, fárasztó munkával régi kövekből új utakat rakott egy szebb jövő felé. Nyelvezte, adatai, tudományos methódusa elavulhatnak, de lelke, felelősségérzete és munkaszeretete ott kell hogy égjen minden kálvinista lelkipásztorban.

IV. Gróf Kuun Géza.

Az újabb egyháztörténetírás (Troeltsch, Wernle) a protestantizmus történetében két nagy korszakot különböztet meg, u. m.: az *ó- és új-protestantizmust*. A két korszakot a XVIII. századbeli felvilágosodás (Aufklärung) választja el egymástól és a legfontosabb különbséget köztük éppen a *kegyesség színezete* alkotja. Az ó protestantizmusban az élet központja, a szellemi élet uralkodó hatalma a vallás, az egyház, amelynek intézményeit, tanítását az isteni tekintélynek a fénye ragyogja be. Ezzel szembe a földi élet, csak előkészület a mennyei boldogságra és annak javai, csak annyiban bírnak értékkel, amennyiben ennek elérésére eszközökül szolgálnak. Az új protestantizmust az ember fokozatos függetlenségi törekvése jellemzi. Az egyházi tekintély alól emancipálódik nemcsak a tudomány, hanem az állami és társadalmi, sőt az erkölcsi élet is. Egész észrevétlenül a kultúrjavarok (tudomány, művészet, jogi intézmények) *koordináltak lesznek a vallás javai mellett*. Megszűnik a dualizmus a bűn által elátkozott és megváltott világ közt, a földi élet megtagadása helyett an-

nak megszentelése lesz a jelszó, a *megváltás helyett a tökéletesedés*.¹

Ha már most ezt a kort, illetve ennek eredményeit a reformátori kegyesség mérővesszője alá állítjuk, látjuk, hogy némi tekintetben haladásnak, de másfelől süllyedésnek is lehet tekinteni. Senki sem tagadhatja, hogy pld. Isten lelkének mindenben megnyilvánuló működését ez a korszak jobban tudta méltányolni és így igen sokat tett a modern ember öntudatának, a tudománynak és a társadalmi mozgalmaknak az evangéliummal való kibékítéséért, tehát a *nemesebb értelemben vett humanizmusért*, ami utóvégre a keresztyénségnek is programja. De másfelől a kultúra annyira megmámorosította a lelkeket, hogy észrevétlenül mindjobban eltávolodtak az élő Istennel való közvetlen kapcsolattól s ez az ó-protestánsizmusból még bőven feltörő, tiszta vízü forrás, lassanként elsekélyesedett, elposványosodott. Ennek természetes következménye az, hogy az új protestáns ember már nem érzi magát olyan otthon az egyházban, mint a XVII. századbeli ősei, de nem is olyan boldog és munkaképes, mint azok. A magyar puritános mozgalom egyik vezérének pecsétjén² ott van a halálfeje és alatta ez a jelmondat: *mors lucrum (a halál nyereség)*, de egész életük csupa kezdeményezés, lázas aktivitás, — a mai kor keresztyénsége olyan, mint egy eltévedt gyermek a nagyváros zajában, szeme ragyog a sok új dolog látásán, de szívét mind nagyobb szorongás fogja el, nem hallja maga mellett az erős, biztató atyai szót és végül *vállalkozásai felelősségén fáradtan roskad össze*.

Ez a hitbéli elszíntelenedés reá nyomja az ő bélyegét a mi Anyaszentegyházunk legújabb életére is. Szemben a XVIII. századdal, amely csodálatos gazdagsággal termelte a kálvinista jellemeket, alig találunk a megelőző században egy-egy par excellence vallásos egyéniséget. Azért nem lehet mondani, hogy a kálvinizmus nem élt és nem hatott. Ott volt ez a politikai harcok vezéreinek, mint jellemzősülárdság és demokrácia, irodalmunkban, mint egyszer az élet tragikus mélységeibe leszálló, máskor az ideálok napsugaras tetőire emelkedő egyetemes világszemlélet, az egyházi életben, mint az autonomia hátor védelmezése — egyszerűen, mint a *bujdosó aranyér az idegen ércet között*. De *termés arany: gazdag vallásos egyéniség ritkán akad*.

Igy esett választásom a letűnt évszázad közéletében egyik nem nagy szerepet vivő, de belső életében, jellemében, erkölcsiségében annál erőteljesebb vallásos egyéniségére: gr. Kuun Gézára, akinek hitbéli felfogása még mindig megőrizte a régi kálvinizmus alapvonásait, de már világosan mutatja a mi gondolkodásunknak az eltávolodását is attól.

Utolsó typusa ő, sokak szerint, a főrangú polyhisztoroknak,

1 Prot. Christentum u. Kirche in d. Neuzeit, Kall: d., Gegenwart 381 s köv. 1.

2 Tolnai Dáni János 1688 nov. 11-iki levele M. Prot. Egyh. tört. Adatt. X. 3. 1.

akik a tudomány értékét é. gazdagságát földi javaik felett becsülték, gyarapították. Mi még hozzátehetjük azt, hogy főrangú hívünk, aki a vallásos életet s annak jelenségeit igyekezett a megértés és értékelés világosságába felemelni. A XVII. században fejedelmeink, a XVIII. században főuraink és asszonyaink még szívesen nyultak a tollhoz, hogy református meggyőződésüket, Istenhez való viszonyukat vitairatokban, konfessziókban, imákban, énekekben napfényre hozzák, a XIX. században már hiányzik a bizonyágtételnek ez a szép formája, *a kálvinizmus itt már sokszor csak patiná és nem önálló, önértékű élet.*

Gr. Kuun Géza élete is úgy indul, hogy abból csak idővel bontakozik ki a hívő theologus és a keresztyén vallásbölcész. Nem mintha a politikai élet, amely gyermekkorában virágkorát élte (szül. 1838 dec. 28-án), magával ragadta volna, hiszen ettől, ennek kétszínű játékaiktól egyenes gondolkozása mindig ösztönszerűleg húzódott vissza. Hanem más hatalmas versenytársai akadnak benne a vallásos érzésnek: *a faj, a nemzet szeretete és a tudomány-szomj.* Ott volt mellette a szülői ház (Gr. Kuun László és Gr. Gyulay Constance), melyről ezt írja:¹ „Vallásos szellem hatotta át családunkat, szülőim hittelteljesek voltak és a hit élet világában keresve-keresték az Istennek tetsző élet útait“, ott volt mellette a svájci református nevelőnő, aki francia bibliával ajándékozta meg őt, ő maga 8 éves korában édes anyja súlyos betegsége alkalmával már önállóan imádkozik és megbotránkozik, mikor egyik nevelője, Gondol Gedeon, vasárnap, ahelyett, hogy imádkoznék és templomba menne, otthon Hegelt olvassa. S mégis a korszellem, a kicsattanásig felhevült nemzeti érzés és az ösztönszerű tudomány szeretet hatása alól nem tudja kivonni magát. Előtte ébred fel és rázza le súlyos bilincseit a nemzet és mindenki előtt, aki csak valamire értékelte magát, felébredt a kérdés: *hogyan vehetek részt a nemzeti újjászületés nagy munkájában, mivel lehetek szolgálatára hazámnak?* A felserdült ifjú kolozsvári és nagykőrösi tanulása már abba a korba esik, amikor nemzetünk vissza volt már szorítva a politikai és katonai szerepléstől. Ilyen időben csak a kultúra munkásai, hősei lehettek az ifjú eszményképei. Családjától, különösen nagybátyjától, gróf Gyulay Lajostól, öröklő a hazai irodalom forró pártolását, a tudomány iránti lelkesedést. A marosnémeti kastély parkja az ő feliratos ókori köveivel, könyvtára, múkincsei az ő klasszikus emlékeivel a kultúra szelid, tiszta szellemét lehellik reá és ő gyermekkori hajlamait követve tudósnak készül.

Ha hinnénk a szellemi átöröklés tanában, akkor azt mondatnánk, hogy egyik anyai ősének, a szombatos Péchy Simonnak a lelke ébredt újra benne, amikor Pesten és Göttingenben első sorban a *keleti nyelvek tanulására* szenteli magát. Vonzotta őt,

¹ Gyermekéveim. Erd. Múzeum 1904 évf. 485 s. bőv. I.

amint egyik életrajzírója (dr. Krenner Vilmos) írja¹ neveltetésének emlékei mellett a bibliai idők kúsza etikai világának sok megoldatlan rejtélye. Egy olyan terület volt ez, amelyen nemzetünk fiai, bár a keleti népfajhoz tartozunk, addig alig értek el számba vehető eredményt. Pedig elődeink vándorlásának régi emlékei, nyelvünk kialakulása, az ősvallás foszlányai mind azt hirdették, hogy valamikor a keleti népek nagy családjának a tagjai voltunk és onnan nyertük kultúránknak első benyomásait. A vallásosság mellett, tehát a företlen utak járására csábító ambíció s őstörténetünk felderítésének régi izgató problémái teszik őt *orientálistává*. (Körösi Csoma Sándor lelke.)

Mint orientálista lép közelebb a vallástörténethez és az összehasonlító vallástudomány kérdéseire. Az ő korában ezen a téren éppen a theologusok munkája folytán óriási átalakulások mentek végbe. A régi hégeli nyomokon haladó történet konstrukciók helyett mindjobbban előtérbe lép a történeti tényeknek az ő *egyéni* jelentkezésében, *fizikai és néplélektani meghatározottságában való vizsgálata*. A bibliai, különösen ó-szövetségi téren Kuenen és Wellhausen nevéhez fűződik ez a törekvés. Az összehasonlító vallástudomány pedig megtalálja első hivatott művelőjét Müller Miksában.

Kuun Géza első tudományos munkái még a vallás problémáját alig érintik, majd kizárólag az összehasonlító keleti nyelvészet terén mozognak. De ahogy a tudományos eszközök mind gyűlnek kezében, lassanként hozzáfog azoknak alkalmazásához is. Tudományos működése a 70-es évektől fogva két irányban ágazik el: 1. vallástörténeti cikkeket ír az összehasonlító nyelvészet és mytologia alkalmazásával és 2. a régi letűnt keleti népek (bolgárok, kunok, agathirsek) történetével foglalkozik, szintén nyelvészeti alapon és ezzel kapcsolatban nemzetünk őstörténetével.

Minket természetesen az ő működésének csak első ága érdek. *Hogyan jut el a vallás elsőrangú fontosságához a mai szellemi élet egyéb ágai közt?* Ha nézzük apróbb dolgozatait, amelyek a Keresztyén Magvetőben az 1876 évfolyamtól fogva töle mindegyre megjelennek, látjuk, hogy időileg az első ezek közt; *Elmélkedés az erényről* (1876). Tulajdonképpen a Deák Ferenc halála alkalmából váltódott ki belőle ez a kis cikk és a nagy államférfi személyiségének hatása alatt íródott meg. Leszögezi ebben azt a kantai tételt, hogy az emberek értékét, nagyságát nem a tudás alkotja, hanem az ő erkölcsisége. A tudás minden nagysága mellett is töredékes, és a tudós is csak akkor igazán tiszteletre méltó, ha átérzi ezt és szerény marad. Ugyanez áll a nemzetek életére is. Nem a politikai intézkedések fejlesztései, nem a törvénykönyv cikkelyeinek megszáporodott száma, hanem a nemzeti erények teszik az országokat boldogokká. *Nincs olyan kö-*

1 Osolai gr. Kuun G. emlékezete. Déva 1905.

zeg, amely az eszményit annyira kifejezhesse, mint mag az élet, saját életünk.

1878-ban a Müller Miksa vallásfilozófiáját ismerteti. Kiemel két nagy igazságot belőle, amelyek később is mindegyre visszatérnek műveiben: A vallás az emberi értelemnek egy az érzékektől és esztől független tehetsége, mely a végetlen megismerésére irányul. Tehát szükségszerűleg előálló, önálló lelki életnyilvánulás. A második pedig az, hogy a végetlen fogalma nélkül nincs érzéki észrevétel sem. Elvonás és faji fogalmak nélkül nincs igazi tudomány. A tudomány tehát a vallással nem jöhet ellentétbe.

De legnagyobb hatást mégis reá egy olasz vallásbölcész, gróf Terenzio Mamiani-nak a pozitív vallásról (Della religione positiva) című munkája tesz, melyet siet 1880-ban azonnal ismertetni. Örömmel üdvözli ennél a munkánál a Kanti-irány felülkekedését a hégeli felett. Itt találja ő meg azt a nagy igazságot, hogy a *vallás több, mint az erkölcs, mert annál többet kíván és többet ül*. Erkölcsös a szó polgári értelmében mindenki lehet, aki a törvényt így vagy úgy betölti, de hősi eszelekedetre és az ellenség szeretetére, csak a vallásos ember képes. „Hol vannak igazibb s magasabb eszmények — kérdi később (1901) — mint a keresztyén vallás lát- és létkörében, a lelkesülésnek hol vannak ennél magasabb céljai?

Igy egyesül benne a mult század két nagy theologusának Schleiermachernek és Ritschlnek a törekvése: *igazolni a vallás önállóságát, reálítását és felmutatni azt, hogy enélkül nincs igazi erkölcsiség, nincs igazi élet*. Tudjuk, hogy ezek az elméleti argumentumok még nem dönthették volna el az ő keresztyénségét, de mindenesetre érdekes az ő *kegyessége* alapirányának megállapításánál az, hogy ő a hitet úgy az értelmi, a visszafelé haladó, mint az erkölcsi, az előre hajtó erők számára nélkülözhetetlenek tartja. Isten előtte *ok és cél* is. Ez az ő elméjét teljesen megnyugtatta és ezen az alapon építette tovább az ő hitvilágát.

Mint pozitív tényekkel foglalkozó tudósnak, aki emellett lelke mozdulásairól is már gyermekkorá óta állandóan számot adott magának, reá kellett jönnie arra, hogy a *theoria szükségképpen kiegészítése az élet, a filozófiának a történelem*. Be kellett látnia, hogy Istent nem elég postulálni és feltételezni, hanem a hit gyermeki szemével meg is kell látni Őt az Ő tökéletességében, másfelől azt, hogy az eszmények, különösen erkölcsi téren, még nem adnak önmagukban *erőt is arra*, hogy Isten céljaiért hősiesen is küzdjünk. Így jutott el a kegyesség fix pontjaihoz, ahol aztán biztosan megállhatott: az evangéliumban és a Krisztusban megadott *kijelentéshez*. Már a pozitív vallásról írt ismertetésében is hibáztatja, hogy a szerző a jövő vallásáról beszél és annak tartalmát 12 pontban foglalja össze. Mi szükség a jövőtől várni azt — kérdi — amit a keresztyénség már megadott? Nem új vallást kell várnunk, hanem az *Isten országát*. Ez a várakozás pedig — amint később írja (1901) — nem értéktelen áb-

rándozás, hanem Isten atyai jóságán s szívünk érzésein alapuló *bizonyosság*.

Minél tovább halad az élet útjain, annál tisztábban kibontakozik előtte a keresztyénség páratlansága, Krisztusnak és az ő művének tökéletessége. Az *imádság története* című munkájának (1889) végén a Krisztus előtti imádságokat a tenger vizének csendes, majd magasra emelkedő hullámaihoz hasonlítja, melyek mindegyikén ott ragyog egy-egy *égi szikra*, de az úri ima maga a szilárd sziklán épített fénytorony örök világossága, ott a hiány, itt a teljesség. Igaz, hogy itt még csak ebben az imában és az istenszágának *eszményében* látja ezt a tökéletességet, de már 1900 után mindegyre reámutat arra, hogy Krisztus maga a tökély eszménye, *valóságos Isten*, hiszen másképp nem tudna megváltani minket, amire csak Isten képes. Az ő műve, amelyről legutolsó (1903 évi) egyházi értekezleti megnyitójában beszél, annak az áldozatnak, amit mi magunk megtagadásában és a bűnbánatban végbe viszünk Isten előtt, *kipótlása az ő tökéletes testvéri áldozata, illetve ennek részünkre való beszámítása által*. Mint ahogy Salesi Ferenc rabul adta magát, hogy egy tömlőc-ben sinylődő rabot felszabadítson, úgy lett érettünk Krisztus szenvedésünk osztályostársa, hogy az emberiséget újjá teremtsen, igaz tanításával, élete példájával feltámassza. „Kérjük tehát Istentől az erőt, hogy Jézushoz közelednünk lehessen.“

Minden elismerés mellett is nem lehet elfogadnunk azt, hogy itt nagy kálvinistáknak a hite nem érte el azt a mélységet, ahová leszállott az evangélium és a genfi reformátor. Igaz, hogy más a reflexió, mint az élet, de a vallásos reflexió annál tisztább, minél mélyebb és megrendítőbb a vallásos tapasztalat. Kuun Gézának például gyönyörű szavai vannak a földi élet javai, örömei, kincsei értéktelenségének és az Istenben *teljesen* megnyugvó ember hitének megrajzolására. Isten nála ép, mint Kálvinnál, a világigazgatásnak egyedüli ura. „Ki a világosságot formáltam és a sötétséget teremtettem, békességet szerzek és gonoszt teremtek: Én vagyok az Úr, ki mindeneket cselekszem“ — idézi Es. 45:7 versét. Amit Ő tesz, az nem rossz, a rossz forrása az ember bűnös akaratában van. Az Isten országáért való aktív munkálkodás egyetemes kötelességét senki sem tudta vonzóbban elének állítani, mint ő. S azért mégis a döntő kérdésben többet várnánk tőle. Kálvinnál a bűnbánat forrása nem csak a földi javak értéktelensége, hanem a Krisztus igaz megismerésén alapuló *hit*, egyfelől az Istentől való komoly félelem, másfelől a Krisztus *erejében* való (Inst. I. 522. 570 s köv. I.) részesezés, amely nélkül senki sem tudja megölkölni az ó embert és felöltözni az újat. Az ember nem törekedhetik komolyan bűnbánatra, hanem csak úgy, ha megismeri, hogy ő az Istené — ha Istennek kegyelmét megelőzőleg megragadta (568). Nála tehát a sorrend ez: *kegyelem, hit, bűnbánat, újjászületés*. Kuun Gézánál pedig első a *bűnbánat s csak azután jön a kegyelem*, Ezért

vannak nála azok a bántó, racionálizmusra emlékeztető hangok, mint például, aki magát feláldozza (lemond bűnös gyönyöreiről) *megváltja magát* a bűntől; a kereszthalál az egyes erények telőpontja az új tan. Ezért kénytelen buzdítani ő a hallgatókat mindegyre: kérjünk *Istentől erőt a Jézushoz való közeledésre*. Pál apostol azt mondja: Élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus. (Gal. 2:20.) és mindenre van erőm a Krisztusban, aki engem megerősít (Fil. 4:13). Hiányzik nála az az eleven, személyes közlekedés *a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjával*, amely a lelket a legellentétesebb, legmegrázóbb érzések a fájdalmas megálázkodás és újjongó felemeltetés színhelyévé teszik. A modern ember útja igen kényelmes és élete fejlődése igen harmonikus arra, hogy Isten kegyelmét ilyen megrendítően élje át, mint egy régi kálvinista s ezért nem is tudja az ő hite úgy betölteni az ő világát, mint amazé.

Emellett a hitvilág mellett, amely mint látjuk már magán viseli az új protestantizmus fogatkozásait, egy bármelyik régi kálvinistához méltó *tudományos és egyházépítő munkásságot találunk nála*.

Mi a református tudományosság jellemvonása? Kuyper a Kálvinizmus lényege című ismeretes művében ezt a praedestinációba vetett hittel hozza kapcsolatba.¹ „Mi mást jelent ez a dogma, mint bizonyosságot afelől, hogy a dolgok, t. i. az egész mindenség létezése és befolyása nem szeszély, vagy véletlen játéka, hanem szigoruan meghatározott rendnek engedelmeskedik. A törvények uralma nélkül nincs természettudomány, csak megfigyelés, nincs történelem, csak krónika, nincs filozófia, csak széteső lélektani adathalmaz. Ez a keresztyénségnek nemcsak szoterologiai, hanem kozmologiai felfogását is jelenti.

Gróf Kuun Gézánál is megtalálható az égi szikrának a történelem hullámvetésében való szemlélete. Amint Kálvinnál, Bod Péternél is bőségesen találunk citátumokat az ó-kor bölcsseitől, Plátótól, Senecától, Cicerótól, úgy hirdette az ő számára a *szellemi élet egész fejlődése*, az ősvallásoktól elkezdve Aristotelesen s a klasszikusokon keresztül egészen a mai filozófiáig, *Isten* dicsőségét. Nagy előszeretettel szedegeti össze azokat a nyomokat, amelyek mind a Krisztushoz vezetnek és ezért lesz a legtöbb előadása, beszéde csupa adat, amelyet azonban rendbe kényszerít az egy célra törekvés határozott, biztos módszere. Dolgozatai olyanok, hogy akármelyik ma élő vallástörténésznek becsületére válnának, annyi aprólékos megfigyeléssel, az individuális különös szeretetével és az egymással való kapcsolatok gondos keresésével vannak megírva. Megkülönbözteti azonban tőlük őt az, hogy Müller Miksának azt a tételét, amely szerint az egy isten imádás (szerinte proto monotheismus) az ősvallás, sohasem adja fel, míg a vallástörténeti iskola mindenben a szellemek imá-

1 Ford. Csűrös József és Cseglőczy Sándor Bpest 1914. 13. l.

dásának a maradványait szímatolja, másfelől az, hogy ő az antologia módszerét sohasem hajtja annyira túlzásba, mint azok, kivessi az alól az isteni thelesisnek, akarata a munkáit, a bibliai csodákat. De egyenesen föléljük emeli tudományosságának a kálvinista jellege, hogy a mythoszok és imák, a törvények és kultuszok közt állandóan keresi a szellemi élet törvényszerűségeit, *a vallás-történet dynamikáját*. Így állapítja meg a természeti viszonyoknak és a népjellemnek a befolyását a vallásos képzetek kialakítására, az imádság értéke meghatározásánál szükséges négy tényezőt, a vallásosság és műveltség egymáshoz való viszonyát és osztályozza az imádság fajait stb. *Ez a rend, a törvényszerűség iránti különös előszeretet*, mely Rákóczy Gy. kormányzásában, a Praxis Pietatis beosztásában, a Bod Péter írás-magyarázatában egyaránt jelentkezik, nála is pompásan érvényesül.

Egyházépítő munkájában is az ősök nyomain jár. A kis falusi gyülekezetnek nemcsak földi javaiból nyújt segítséget, hanem lelkéből is. Ott van, amikor csak teheti a gyülekezetben, áhitatosan hallgatja Isten ígését és erős hangon éneklé a zsoltárt. Mikor pedig leül az idő, feltárul a gyülekezet előtt az ő kastélya s ahol máskor a vagyon és a tudomány arisztokratái társalogtak, vitatkoztak, ott most az Isten ígésének együgyű beszéde hangzik s a tudós külföldi akadémiák tagja, a leydeni egyetem diszdzoktora csak olyan egyszerű hívővé válik az Úr előtt, mint a legegyszerűbb darócruhás falusi ember. Otthoni családi életét is át, meg át szövi az ő mély bibliai hite, imádságos buzgósága. Felesége szerint — szelidséggel, emberszeretettel, türelmességgel, elnézéssel vivta ki uralmát környezete felett.¹ Ki tudja hányszor érezte lelkében annak a Léleknek erejét, mely 8 éves korában az első imádságot adta ajkára, egészen addig, amíg a budapesti Vöröskereszt Szanatoriumban halálos ágyán kezét állánál összekulcsolva imádkozott? Ő csak azt tudta, vallotta, hogy *jó az Úrnál lenni mindig és élte végén sem kívánt mást csak nyugalmat és az ő kegyelmét*.

Mint kollegiumi és egyházkerületi főgondnokunk a lelkiismeretessége, bölcsessége, kitartása, áldozatkészsége sokkal közelebb áll még hozzánk, hogy sem arról bővebben szólni kellene. Egyházkerületi értekezletünknek első kolozsvári alakuló gyűlésén 1900 jun. 27-én világi elnöke lesz és örömmel vesz részt egészen 1904-ben bekövetkezett betegségéig annak munkájában, „az egyházi és világi elemnek református egyházunk isteni küldetéséből folyó feladatainak megoldására irányuló közös munkában.” Nem az ő szerény, csöndes, zajtalan építő lelkületén mult, hogy ez a vállalkozás néhány évi lelkes pártolás után balul ütött ki, nagygyűlései elnéptelenedtek, munkásai elkedvetlenedtek. Már 1904-ben általános a panasz az eredmény csekélysége miatt

¹ (Fr. Kunu Gézáné Maros Némethen 14 l.

és egyik komoly munkás világi emberünk, dr. Sebess Dénes, sürgeti, hogy dobjanak ki a nagygyűlésekből minden felesleges nehézséget, az ünnepélyességeket, a titkári s pénztárosi jelentéseket, sérelmi ügyeket, a tűzbiztosítás felőli tanácskozást s minden erőnket összpontosítsuk a *kálvinista közszellem ébrentartására, ösztönzésére*. És ebben igaza volt. A nagy összeomlás után végre beláttuk ezt mi is. Most már tudjuk azt, *hogyha egyházunk megakarja hódítani a világot a Krisztus számára, már pedig erre neki ígérete, megbízatása van, el kell először veszítenie azt*. A régi kálvinizmus azért tudott győzni, mert alázatosan ismerte el, hogy Isten több, mint a világ és a Krisztus által erősebbek vagyunk a föld mindenféle hatalmasságánál.

3. Kijelentés és hit.

(Alapvonalak.)

4 órán előadta Dr. Tavaszy Sándor theologiai igazgató.

1. „*Dominus per evangelium nos vocat: nos vocanti per fidem respondemus*. Isten hív minket az evangélium által, mi pedig felelünk az Ő hívására a hit által.” *Kálvin*-nak ez a nagyszerűen megfogalmazott megállapítása jelzi azt a szoros viszonyt, amely a kijelentés és a hit között fennáll s egyszersmind szembevetően világít reá arra a tényre, hogy az egész keresztyén élet a kijelentés és a hit fundamentumain nyugszik, tehát a keresztyén theologia rendszerének is két legelsődlegesebb alapfogalma, amelyekkel a keresztyén theologiai világnézet minden mozzanata elválaszthatatlan kapcsolatban van.

A kijelentés és a hit közötti viszony annyira eminens, hogy minden fenntartás nélkül mondhatjuk, hogy *kijelentés nélkül nincsen hit és hit nélkül nincsen számunkra kijelentés*. E két alapténynek és a reájuk vonatkozó alapfogalmaknak a tisztázására a református keresztyén Dogmatika alapproblemájának a megoldását jelenti, tehát egészen különös mértékben segít minket evangéliumi keresztyénségünk öntudatosítására és rendszerezésére.

A két alapténynek ez a viszonyba állítása sajátosan jellemző a református keresztyén Dogmatikára. A kijelentésnek a hit fölé rendelése tehát mindenekfölött jellemző a kálvinizmusra, amely minden létezőt a szuverén isteni akarat nyilvánulására vezet vissza s a kijelentésnek kizárólagos primátust tulajdonít.

2. Mielőtt e két alaptény és azok egymáshoz való viszonyának jelentésével foglalkoznánk, vegyünk megelőzőleg kritikai vizsgálat alá a vallás és a keresztyénség ma uralkodó theologiai felfogását s ezzel kapcsolatosan a theologiai gondolkodás alapjel-

lemét s ennek alapján állapítsuk meg a vallás és a keresztyénség lényegét, hogy így megfelelő alapozást tudjunk adni a kijelentés és hit problémájának.

a) A szellem-történettel foglalkozók előtt mind inkább világháború válik, hogy a nagy világháború lezajlásával nemcsak a politikai és gazdasági élet terén, de a belső szellemi élet terén is új kezdet előtt állunk. Ez utóbbi semmiképen sem a világháború eredménye, vagy helyesebben: a következménye, azonban kétségtelen, hogy annak nagy megrázkodtató ereje is befolyásolta azoknak a tendenciáknak a kibontakozását, amelyek úgy a vallás és és pedig épen a keresztyén vallás, mint a világnézet és általában a szellemi élet terén merész kritikával kezdettek szembeállani a XIX. század magasha lendült sajátos irányjaival. Nem tartozik reánk szélesebb mederbe mutatni fel azokat a reakciókat, amelyek, mint újak jelentkeztek már a század végén a szellemi élet minden terén, ennél fogva csak a reánk tartozó téren: a vallás és a theologia terén maradunk.

Az egész XIX. század uralkodó tendenciája a vallás terén: *a vallás szubjektív létele volt.* Jelszóvá vált: a vallást személyes üggyé kell tenni, tehát fel kell oldani mindent, amibe a vallás és a keresztyénség tárgyiasult, a Szentírást, a hitvallásokat, az egyházi tanokat, a theológiát, a liturgiai formákat épen úgy, mint a sakramentumokat. Megindult egy nagystilű förekvés: a személyes vallásos élményt fel kell szabadítani, pszichológiai úton ki kell desztillálni az azt lekötő tényezők kohéziója alól. A vallás egész világát, mindennemű megnyilvánulását a racionális síkból az irracionális síkba kell áthelyezni, miután a vallás legmélyebb lényegében irracionális, kedélyi megindultság, tehát egészen szubjektív, forró élmény. Ezzel a tendenciával kapcsolatosan és párhuzamosan haladt az a másik, amely a vallást és a keresztyénséget praktikus szempontból kívánta értékelteni. A vallásnak és a keresztyénségnek annyit értéket tulajdonított, amennyi nevelő erővel bír, amennyivel nemesebbé és emelkedettebbé tudja tenni az emberi életet, a népi, nemzeti és társadalmi közösségek erkölcsi színvonalát. Ez a szempont teljesen eltekintett affelelt, hogy azoknak a nagy szavaknak, emberfeletti fogalmaknak, mint aminő Isten, Logos-Krisztus, Szentlélek, kijelentés, megváltás stb., amelyekkel ez a gyakorlati építő munka folytonosan operált, mennyi reálitásuk van? Egyáltalában, van-e reálitásuk; van-e megfogható tartalmuk; van-e valóságos létük? Sőt ezeket a kérdéseket azzal utasítottuk el, hogy a vallásos emberre nézve, nem az a kérdés, hogy van-e ezeknek reálitásuk, vagy nincs, hanem az, hogy micsoda hasznos hatáshatású reflexeket váltanak ki az emberi lélekben s a vallás értékét megszoktuk ezek szerint a hasznos hatáshatású reflexek szerint ítélni meg. *A XIX. század uralkodó tendenciájának megfelelően a vallás és így a keresztyénség is a humanitás határain belül maradt, sőt minden förekvés arra irányult,*

hogy a vallásnak és a keresztyénségnek minden a humanitás határain túlmenő igényét azonnal lefokozzák, sőt lemetszék.

Ennek a szubjektivizáló törekvésnek a következményeképpen Istennek a transzcendenciájával szemben kizárólagosan az immanenciája hangsúlyoztatott és pedig annyira, hogy Isten egyenesen azonosított azzal az állapottal, amelyben őt az ember megélte, míg aztán a misztikus kegyességben az embernek Istenhez való viszonya az Istennel való élése a lélek önönélvezetévé vált. Hasonlóképpen állunk a vallás, illetőleg a keresztyénség többi nagy objektív reálításaival is. Krisztusnak a Logos-természete elveszett az ő áldozatos történeti alakja mellett s benne a modern misztikus kegyességű ember ismét csak önmagát élte meg emberi ideáljának teljes virulenciájában. A Szentírásra vonatkozólag elhatározóan döntő volt a modern kegyesség kíváló típusa: Schleiermacher, aki Beszédeiben (1, 121) a következőket vallja: „Jede heilige Schrift ist nur ein Mausoleum der Religion. Nicht der hat Religion, der an eine Schrift glaubt, sondern der, welcher keiner mehr bedarf und wohl selbst eine machen könnte.“ Így vált aztán lassanként a Szentírás pusztán irodalmi forrássá és pusztá boncolásokra szánt holttetemmé, vagy pedig érzéki-aesthetikai élvezetek eszközévé.

A XIX. század modern liberális theológiája, éppen úgy, mint a század végi és a XX. század eleji vallástörténeti theologia egész programja megfelelt a vallás fenti felfogásának; a vallás tudományos kutatásában és magyarázatában mellőzni kívánt minden olyan tényezőt, amely az emberi szubjektumon és a történeti adottságokon kívül van, tehát a vallást csak mint pszichológiai és történeti jelenséget nézte. A vallás reálítását önállóságának igazolásában látta igazoltnak. Vagyis előtérbe lépett az a felfogás, hogy a vallásnak a szellem más nyilvánulásaival szemben való önállóságának igazolása magában rejti a vallás valóságának tényét.

A modern vallás-felfogással és az ennek megfelelő theológiával szemben hangsúlyoznunk kell, hogy a vallás nem egy sajátos, szuggesztív erejű és szubjektív érvényű mentálitás, az emberi szellem egy külön provinciája, hanem olyan tránsszubjektív, tránscedens és tránscendentális objektív tények hordozója, amelyek, mint merőben más és ezzel a világgal szemben idegen, paradox és ellentmondó, egészen rendkívüli csodák jelennek meg.

b) A fenti kritikai szempontok nyomán és ellenőrzése mellett kíséreljük meg a vallás és egyben a keresztyénség „lényegé-“t megállapítani.

Induljunk ki itt abból, hogy a vallás „lényegének“ a vizsgálatánál két momentumra kell különös figyelemmel lennünk: 1. Vallás csak ott van, ahol az ember (bár a tudatosság különböző foka szerint) képes visszapillantani önmagára; 2. és ahol az Isten szól az emberhez. Ezt a két momentumot időileg egymástól

elkülöníteni nem lehet, tehát semmiképen sem mondhatjuk, hogy a kettő közül valamelyik megelőzi a másikat, annál kevésbbé, mert maga a visszapillantás is már Isten hívó szavára történik.

Vegyük azonban tapasztalatiilag elsőnek az ember önmagára pillantásának tényét. Minden őszinte, reális és igaz önmagunkra való pillantás az önismerés útjára vezet. Már most, amennyiben tényleg őszinte, reális és igaz az önmegismerés, ennek szükségképeni következménye az ember önmaga nagy szegénységének, ürességének és nyomoruságának a meglátása egyfelől, másfelől pedig elhagyatottságunknak, gyöngeségünknek és árvaságunknak a tapasztalata. *Minden igazi positivum az ember oldalán mind negativumokból támad*, ennél fogva az ember egész negatív semmiségének, ürességének, negativumokkal teli alkotásának és berendezettségének az ismerete pozitív vonatkozást, kényszerítő erejű tendenciát rejt magában Isten felé. Amint Kálvin mondja az *Institúció* kezdő soraiban: „senki sem tekinthet aként magára, hogy egyttal Isten belső szemléletére is ne fordítsa érzéseit, mint akiben él és mozog”. Az ember számára nincs szükség Isten valóságos létét igazolni, miután az emberi létben rejlő összes kérdések, kínzó hiányok és szükségek szükségképeniséggel egyedül Istenre irányulnak, mint egyetlen megoldásra. Minél valóbb az önmagunk ismerete, annál kényszerítőbb erejű az ellenkező polus: Isten felé való vágyakozásunk, de viszont mihelyt Isten szavát csak egyszer is meghallottuk egész természetesen, ösztönösen menekülni vissza önmagunkhoz, mert Isten valóságának első hatása mindig megrendítő, mert itélettel hallunk elhangzani emberi mivoltunk felett. *A vallásnak s mindenekfölött épen a keresztyénségnek a leglényegesebb vonása abban áll, hogy az embert válságba juttatja, önmagával való ellenmondásba viszi s Isten és a világ, Isten és az ember, az örökkévalóság és az idő, a jelenvaló világ és a túlvilág közötti abszolút ellentéteket élesen kiképzzi s az emberi öntudat gyökerére veti; a vallás, főképen és kiválóképen a keresztyénségben — a Gogarten szavai szerint — meglátatja azokat a totális szakadékokat, amelyek a feltelzett valóságok között fennállanak, ennél fogva a vallás az ember és a világ krízisének folytonos megismerésére vezet.* A vallás folytonosan élesíti az ember ellenmondásait s óvja az embert úgy önmagára, mint Istenre vonatkoztatottan a hamis illúzióktól, önmaga mivolta felől táplált hamis vélekedésektől, hazugságoktól s folytonos tisztítja a látásunkat Istenre vonatkoztatottan, hogy Isten és az Ő akarata merőben más, mint az ember s hogy Ő az egyetlen teremtő és szuverén valóság.

A vallás azonban nem csupán ismerete annak az abszolút ellenmondásnak, amely Isten és e világ között fennáll, nem is csak élesítője az emberi lét ellenmondásainak, nem csupán mélyítője a feltelzett szakadékoknak, de egyszersmind folytonos gyógyítója az emberi lét nagy szakadékaának. Isten és az Ő abszolút világa az ember és az ő relatív világa között nincs kontinui-

lás, a kettő között sem a kifejlés, sem a fejlődés nem verhet hídát, azonban Isten kijelentő akarata áttöri a kettő közötti különbséget, az ellenmondást kibékíti azáltal, hogy kijelentésében megjelenik ebben a világban. Isten adja magát objektíve a kijelentésben, szubjektíve a hitben, így lesz a kijelentés és a hit a vallás lényegét hordozó az a két ténylegesség, amelyet az ember, mint letagadhatatlan, elutasíthatatlan, szubjektív akaratától független valóságot feltalál.

Ezek után előkészítettünk arra, hogy közelebb lépjünk a kijelentés és hit nagy ténylegességeihez s szembenézzük azok jelentésével és egymáshoz való viszonyával.

I. A kijelentés.

3. Alig van vallásos nyelvünknek még egy annyira kompromittált szava, mint a kijelentés, de talán még nagyobb mértékben mondhatjuk, hogy alig van még mai nyelvünknek egy félreértettebb és félremagyarázattabb szava, mint a kijelentés. Nem hiába, hogy régen kiveszett jelentése és jelentősége a modern ember lelkeből! Az egész XVIII. és XIX. századok uralkodó theologiai irányzatai és szellemi mozgalmi mind hozzájárultak a kijelentés fogalmának a félremagyarázásához.

A *racionálizmus* a kijelentés problémáját úgy nézte, mint a történelem problémájának egyik speciális esetét, tehát számára a kijelentés nem több, mint a vallások, a vallásos képzetek, tanítások története, mivel pedig a történelem iránt nem érdeklődött, lévén az az értelmi igazságok egyetemes érvényűségével és szükségképeniségével szemben, merőben esetlegességek, véletlenségek és ésszerűtlenségek chaosa, tehát a kijelentésnek nem volt számára semmi különösebb értelme.

Az *ideálizmus* nagy érdeklődéssel fordul a kijelentés fogalmához azonban a róla alkotott felfogása csak növelte s félreértést és a zavart és felfogásával alaposan megrontotta annak jelentését. Eszerint a kijelentés az isteni ősalap kiragyogása a jelenségvilágban. A kijelentés mindenütt részünkbe jut, ahol érzékelhetjük a láthatót, mint symbolumot, vagy mint a láthatatlan hasonlatát, mindenütt, ahol az isteni művész az ő műremekében közli magát, ahol a szemléletben, még inkább a belső átélésben a szemlélt isteninek és a szemlélő isteni szellemnek a titokzatos azonossága végbemegy. Helyesen jegyzi meg erre *Brunner*: „Denn immer ist hier der Unterscheid zwischen Offenbarung und Nichtoffenbarung ein fliessender, relativer, so dass sowohl die ganze Welt im objektiven Sinn, oder der ganze geistige Kosmos in seiner geschichtlichen Entfaltung als Offenbarung aufgefasst werden kann.“

A *romantika* s ennek hatása alatt *Schleiermacher* a kijelen-

tésben nem lát egyebet, mint az eredetiségnek, a sajátosságnak, az individuálisnak a jelentkezését, titokzatos és megmagyarázhatatlan eredetéből való előlépését.

A *modern pictisztikus élmény-kereszténységre* nézve pedig már egyenesen hasznavehetetlenné vált a kijelentés fogalma, miután közvetítést jelent és tételez fel, holott a modern kegyesség ez uralkodó típusa teljes közvetlenséget sürget, de megkülönböztető is, miután a számára kizárólagos Úr Jézus s mögötte Isten teljesen elvész, tehát a kijelentés által való közvetítésnek nincs értelme.

Láthatjuk már ezekből a röviden jelzett felfogásokból, hogy a kijelentés fogalma mennyire elhalványult, illetőleg eredeti és tulajdonképeni jelentését e különféle árnyalatu és tetszetős beállítású felfogások mennyire megrontották. Ma odajutottunk, hogy a kijelentésnek alig van valami egyértelmű jelentése, mindenki azt ért kijelentés alatt, amit szeszélyes egyéni belátása sugall.

4. Mielőtt a kijelentés tényével foglalkoznánk s jelentését tisztáznók, vizsgáljuk meg előbb a Kálvin álláspontját, hogy további fejtegetéseink számára biztosítsuk a reformátori theologia álláspontjának tisztaságát. *Kálvin* azt tanítja, hogy Isten kijelentette magát 1. mint Teremtő és 2. mint Megváltó. Mint Teremtő-Isten kijelentette magát *a)* az emberi elmében. „*inscultum mentibus humanis esse divinitatis sensum, qui deleri nunquam potest.*“ (Az emberi lélekbe bele van vésve az istenség érzete, melyet kitörölni sohasem lehet.) Isten minden emberi szívbe elvette a maga ismeretének magvát, azonban nagyon kevésnek szívében fogan meg, olyan pedig, akiben megérne, nincs egy sem. Csak az a magvacska marad fenn, melyet gyökerestől soha sem lehet kiirtani, t. i., hogy van Isten.

b) de kijelentette magát Isten a világ alkotmányában és ma is úgy kijelenti magát, hogy szemeinket ki nem nyithatjuk anélkül, hogy kényszerülve ne volnánk őt látni. „*Ha lénye oly megfoghatatlan is — mondja Kálvin — hogy istensége minden emberi érzéken felül áll, mégis minden egyes művében oly tisztán s világosan véste be dicsősége biztos jegyeit, hogy még a legtanulatlanabb ember sem hozhatja fel mentségéül, hogy Istent nem ismeri.*“ „*Isten keresésének közös útja nyílik meg keresztyének és pogányok előtt: ha azt a leírást követjük, mely az ő dicső orcáját ott fenn és ide alatt előnkbe ábrázolja.*“ Azonban bár a Teremtő-Isten teremtése és világigazgatása az ő műveiben, mint képeken le van festve s minden teremtett műveiből úgy ismerjük meg, mint tökéletes bölcseséget, mint felséges hatalmasságot, mint gondviselő jóságot, sőt a maga istenségét („*numen suum*“) az összes teremtményekben kiábrázolta, miután eltomputságunk oly nagy, hogy inkább csak pusztá szemléltői vagyunk a dolgoknak, mint imádói és csodálói mindezek Teremtőinek. Hiába azonban Istennek kijelentése az emberi szellemben, hiában a vi-

lágban, mégis az ember istenismerete, ezek alapján, teljesen bizonytalan. Arra a végső eredményre jut Kálvin, hogy „ha az emberek csak a természettől taníthatnak ki, semmi biztosat, semmi szilárdat, semmi világosat nem tudnak, hanem zavaros elveik annyira fogva tartják őket, hogy ismeretlen istent imádnak. Végül is „*restat ut de se testetur e coelo ipse Deus, nincis más hátra, mint hogy Isten önmagáról tegyen bizonytságot az égből.*“

5. A kijelentés eredeti jelentése szerint Istennek önmagáról tett bizonytsága. Az ember, emberi lényegénél fogva, semmit sem tud Istenről, mindaddig, míg a saját elméje világossága mellett akar Isten mélységeibe behatolni. Mi emberek, pusztán a saját erőnkéből és pusztán emberi akarattunkból „... oly hajlandók vagyunk a hiábavalóságra és vakmerőségre, hogy mihelyt Isten nevét kiejtik előttünk, értelmünk nem képes tovább óvakodni attól, hogy valami haszontalan hazugságba ne süllyedjen.“ (Institutio II. 8:15.) Az önmagában álló és önmagára támaszkodó emberi értelem minden Istenre vonatkozó gondolata, spekulatív eszméje valóban csak üres gondolat s a végső ok, az abszolút eszme, az abszolútum stb. megfoghatatlan és üres gondolataim túlmenni nem tud. Reá kell nevelnünk magunkat végre annak a meglátására, megdöbbsentő erejü tapasztalatára, hogy Isten merőben más, merőben idegen, paradox ellenmondás mindazzal szemben, amit az ember önmagától Ó róla csak gondolhat és mondhat s el kell ismernünk, teljes alázatossággal, hogy „csakis Isten illetékes és alkalmas tanu annak eldöntésére, hogy minő az ő fensége“ (Kálvin Kisehb) művei 114). Isten kijelenti, kinyilatkoztatja az Ó fenségét, az Ó maistasa-t addig a mértékig, amíg azt az ember felfogni és megragadni is képes.¹ A kijelentésnek ez a formája pedig az Isten ígéje. *Isten megismerésének és önmagáról szóló kijelentésének egyetlen lehetséges, tiszta és félre nem érthető formája: az íge. Isten önmagában érthetetlen és meg nem fogható fensége (maistas-a) az Ó ígéje által lesz számunkra nyilvánvalóvá.*

6. Különösképen kívánjuk hangsúlyozni, hogy Isten kijelentése számunkra az Ó ígében rejlik. Ha a ma uralkodó legkülönböztetebb árnyalatu theologiai irányok dogmatikai felfogását vizsgáljuk a kijelentésre vonatkoztatottan, azt látjuk, hogy részben

¹ A Szentírás nyelvén a kijelentés - apokalypsis, amely a kalyptein szótól ered és annyit jelent, mint betakarni, beburkolni. a pokalyptein pedig, mint leleplezni, a takarót elvonni. A kijelentés latin neve: revelatio, amelyben a velum takarót, függőnyt jelent revelatio pedig a takarót levételét jelenti, hogy a titok előttünk megvilágosodjék. „A titkok az Uréi, a mi Istenünkél: a kinyilatkoztatott dolog pedig miénk és a mi fiainké mint öröklék.“ (V. Mózes, 29; 29),

a kijelentés történeti jelenség. Ezen az állásponton Jézus Krisztus azért a legmagasabb kijelentés, mivel ő, mint történelmi jelenség, mint ember egy határozott vallás-erkölcsi ideálnak tökéletesen megfelel.

Nézzünk csak szembe ezzel a felfogással! Az ideál az a mérték, amellyel a történelmet, annak fejlődését mérjük. Ugy a maga az ideál, amellyel mérünk és értékelünk emberi eredetű s magában a történelemben fejlődik ki, valamint maga történelem is, még ha vallástörténet is az, szintén emberi kategóriákban fejlődik ki, ennél fogva a kijelentés is, miut történelmi kijelentés mind csupa immanens emberi tények. Pál apostol és a reformátorok — köztük épen, amint fentebb láttuk a Kálvin — kijelentés fogalmával ez a kijelentés fogalom össze nem egyeztethető. Helyesen tanítja Brunner: „Nur eins ist klar, dass, das, allem Pochen auf „geschichtliche Offenbarung“ zum Trotz, mit dem, was für Paulus und die Reformatoren die Offenbarung in Jesus Christus ist, nichts gemeinsam hat. Ihr Gegensatz lautet nicht: hier Idee, dort Geschichte, sondern hier Mensch mit samt seinen Ideen und seiner Religionsgeschichte dort Offenbarung.“ És azonosítjuk magunkat azzal a megállapításával és konkluziójával, hogy *a kijelentés kvalitatíve más, mint az apriori ideál és annak bármilyen történelmi konkrétizálódása, mert a történelem és kijelentés inkommensurabilisek.* A történelem pusztá phänomenon minden esetben, a kijelentés mögött ellenben ott áll Isten, mint személyes hatalom minden gazdagságával.¹

7. A kijelentés tehát, nem a történelemben, hanem kizárólagosan csak az Igében kell keresnünk. Új kérdés előtt állunk, amelyre felelnünk kell a kijelentés fogalmának és jelentésének a tisztázása érdekében. Az új kérdés ez: Mi az Ige? János evangéliuma így felel: „Kezdetben vala az Ige és az Ige vala az Istennél és Isten vala az Ige. Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Ő benne vala az élet és az élet vala az emberek világossága; és a világosság s sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.“ (I. 1, 3—5.) Isten „akarata szült minket az igazságnak igéje által“ — mondja a Jakab levele I. 18-ban. Ujjonnan születünk, mondja I. Péter levele (1. 23-ban) „nem romlandó magból, de romhatatlanból, Isten igéje által, amely él és megmarad örökké.“ Mindezekből a szavakból maga az ige hangzik felénk és tesz bizonyosságot magáról. Az Ige annyi, mint „Az Úr szólott“ *Az Ige Istennek teremtő szava,* tehát nem tan, amint az ortodoxia tanítja, de nem is az emberi természet egyik funkciója, amint a racionálizmus véli. Az Igében Isten szólít meg minket, Ő parancsol nekünk, egyedül az Ő igéje által lehetünk a szellem részesei. *Az Ige tehát felettünk áll, mint örök jelentés s objektive, mint tett („Tatwort“ — mondja Brunner) áll mindazzal szemben, ami a világban van.*

¹ Brunner: Geschichte der Offenbarung. („Zeitschrift f. Theol. Kirche“), 1925 4. Heft.

A mystika, a romantika, az élmény-keresztyénség szemléletekben, érzéki képekben öltözik, tehát a naturalizmus, tehát az önimádat, az önélvezet, az önistenítés, a bálványozás kikerülhetetlen számára, *a hit az Igében ragadja meg a kijelentést, mert a kijelentés kizárólagos expediense az Ige, mert a Szellemnek, a Léleknek nincs más útja számunkra, mint az Ige.* Isten és az Ő dolgainak szemtől-szemben való látása nem adatott nekünk, az Ige azonban az a tükör, amelyben Isten akartát láthatjuk és olvashatjuk. Kálvin szavai szerint, az Ige az égből akképen adatott, mintha magának Istennek élő szava hangzanék abban onnan felülről.“ (Inst. I. 7:1.)

Istennek Igéje a Szentírásban van, mert a Szentírás „ab arcano testimonio spiritus“, a Szentlélek titkos bizonyágtételéből származik (I. 7:4.). Az ige „sem talál hitelre addig az emberi szívben, míg a Szentlélek benső bizonyágtétele meg nem pecsételi. Ugyanazon Szentléleknek kell tehát a mi szívünkbe is behatolnia, mely a próféták szája által beszélt “ (Inst. I. 7:4.) Mikor pedig a Szentlélek ereje — mondja Kálvin tovább — megvilágosít, többé nem a magunk s nem más ítélete folytán hiszszük, hogy az Írás Istentől ered, hanem minden emberi vélekedésen felül emelkedve, a bizonyosnál is bizonyosabban állítjuk (épen úgy, mintha Isten lényét látnók benne), hogy a Szentírás emberek közvetítésével Isten tulajdon ajkáról folyt hozzánk.“ (U. o.) Isten Igéje, szava azonban emberi-történeti viszonyokon keresztül szólott mihozzánk, ennélfogva a Szentírásnak meg van az emberi oldala, aspektusa ezekben az emberi-történeti viszonyokban, aminthogy meg van az isteni oldala az azokon keresztül hangzó Igében. *Istennek a Szentírásban adott Igéje azonban nem holt betű, nem megcsontosodott mondat, hanem a Szentlélek titkos bizonyágtétele által örökkévaló, dicsőséges, lobogó élet, amely ugyan soha ki nem meríthető, de az emberi szellem által megragadható nem csak mint hangulat, érzelem, nem is csak, mint az akaratot megragadó indítás, hanem, mint meggyőződés, bizonyosság, úgy is mint tiszta tudás, ismeret és igazság. A Szentírásban adott Ige nincs a szavakba, a mondatokba zárva s a Szentírásban nem az ékezetek, nem a szavak, nem a mondatok inspiráltak, istentől-ihletettek, hanem inspirált, istentől-ihletett az Ige, mint meggyőződés, mint bizonyosság, mint tiszta ismeret és igazság, mert Isten szava ezekben szól hozzánk.*

Azonban Istennek igazi Igéje, az „élő Ige“ a Jézus Krisztus. Ő a forrása az „írott Igé“-nek is, de ő a mértéke, kritériuma is. Hogy mi az Ige, az igazi Ige, azt Benne ismerjük meg. A Logos-Krisztusban az Isten szava tisztán, félreértés nélkül, határozottan és világosan áll előttünk, mert nem félremagyarázható szavakkal beszél, de a tökéletes, páratlan isteni élet teljessége és dicsősége zeng felénk, ragad meg és tesz részeseivé a Benne felkínált üdvjáváknak.

8. Az Igét és a kijelentést megkülönböztethetjük, azonban

szét nem választhatjuk. Az Ige nem pusztá orgánuma a kijelentésnek, de a kijelentés magában az Igében van és azonos vele. *Az Ige öröktől fogva hordozója a kijelentésnek és soha meg nem szűnik a kijelentéssel való azonossága.*

Az eddigi fejtegetéseinkből világos, hogy a kijelentés egészen rendkívüli, idegen ebben a világban; a kijelentés csoda, mert semmiféle emberi-történeti, e világból nyert tényező által nem magyarázható, mert semmiféle kontinuitása nincs semmiféle emberi szellemi étellel. A kijelentés nem valami természetes emberi dolog, hanem paradox, a gondolkozásnak ellentmondó.

A kijelentés nem az emberi kifejlésének eredménye, nem is a fejlődés tetőpontja, nem a betetőzése, koronája, nem is a kivirágása mind annak, ami az emberre nézve nagy, nemes; nem is az összes emberi szellemi értékek foglalata a summitas fokán, hanem ismét csak valami rendkívülien új, örökké új; csoda.

A kijelentés Isten útja mihozzánk. Ezt az utat Isten nem fokozatosan, lépésről-lépésre teszi meg, hanem megszakítja az eget és alászáll, áttöri az emberi gondolatokat, vélekedéseket, át minden törvényt s váratlanul megjelenik. Megjelenik azáltal, hogy eleve elrendel, érdem nélkül, elhív, bűneink dacára megigazit, semmiségünket és nyomoruságunkat elfedezve megdicsőít. Tehát a kijelentés mind csupa tett, tevékenység.

Kijelentette magát, testté, emberré lett, belépett ebbe a világba a Logos-Krisztusban, hogy megváltson a bűnből, a nyomorúságból és fiaivá tegyen. És megváltott azáltal, hogy meghalt, hogy feltámadott. Meghalt a Krisztus, ez a csodálatos nagy szeretet; feltámadott a Krisztus, ez az igazi és egyetlen diadal. A Krisztus halála kijelentés; a Krisztus feltámadása kijelentés s mind a kettő milyen idegen, milyen paradox, az emberi gondolkodásnak mennyire ellentmondó, mert más az Isten, mint az ember; az Isten Isten, az ember ember s soha semmiféle vonatkozásban nem Isten. Az Isten teremtő és minden más pusztá teremtmény, az Isten az egyedüli Úr és minden más alárendelt; az Isten egyedül az, aki ad, minden más és minden egyéb pusztá adomány, ajándék. Amint legyőzhetetlen a határ az Isten és az ember között, épen annyira legyőzhetetlenül más az Isten önkinyilatkoztatása, mint az ember minden látása, intuíciója, spekulációja és reflexiója.

Isten kijelentése az Ő kegyelmének különös bizonyossága. Kegyelmének bizonyossága már maga az a tény, hogy nem hagy minket sötétségben elveszni, hanem kijelenti magát, de kegyelmének bizonyossága a mód is, amellyel alkalmazkodik mihozzánk Igéjében, amelyet emberi-történeti, tehát emberileg megfogható viszonyokon keresztül szól, intéz hozzánk; amikor a Logos-Krisztusban emberré lett, hogy akaratát emberileg kitapogathatólag tárja fel előttünk. Isten minden Ő kijelentésében nem arra felel, hogy „mi Ő” („quid sit Deus?” — Kálvin szavaival élve), hanem azt mondja meg „milyen Ő és mi illik az Ő termé-

szetéhez“ (Kálvin szavai szerint: „qualis sit, et quid eius naturae conveniat scire) ? Isten az Ő kijelentésében nem olyan ismeretet közöl velünk, amely megelekedve az üres elmélkedéssel csak az agyban fészkel, hanem olyat, amely szilárd és gyümölcsöző s szívünkbe bocsátja gyökerét. „Mert Isten magát erői által jelenti meg nekünk.“ (Inst.)

II. A hit.

9. A kijelentés és hit korrelatív tények és fogalmak. Hit nélkül nincs kijelentés számunkra s viszont kijelentés nélkül nincs léte és értelme a hitnek.

Most, amikor a hit értelmével és magyarázatával kívánunk foglalkozni, mindenekelőtt vegyük vizsgálat alá a hitnek a kijelentéshez való viszonyát és sajátos jellemét.

A feltétlen és fenséges Uristen világában nincs semmi kezdeményezés az ember oldalán, minden teremtés, tehát minden kezdeményezés az Istené. Ebből az alapelvől nézve a hit sem lehet valami kezdeményező funkció, vagy orgánium az ember részén, *a hit maga is a kijelentéshez tartozik, a kijelentés alkotórésze*, amelyet éppen úgy Isten ad az embernek a maga saját természetéből, mint a kijelentés egészét. A hit is kijelentés a kijelentés felfogására, vagy elfogadására. Gogarten szavai szerint: „ . . . der Glaube immer nur bezeichnet werden als Bruch der irdischen der menschlich-seelischen Kontinuität.“ *A hit Isten által való felruházottság arra, hogy a földi-emberi-lelki világ természetes, adott folyamatait, rétegződéseit általa áttörje s a kijelentésben szabadságra és diadalra jusson. Amint a kijelentésben Isten tör utat az emberi szívhez, úgy a hitben adott és felruházott erő által az ember tör utat az isten fenséges akaratához és atyai szívéhez.*

Miután a hit ilyen sajátossága (sajátosságaiiban azonos a kijelentéssel), ennél fogva minden olyan törekvés, amely a hitet valami adottságra, valamely pszichikai funkcióra akarja felépíteni, egyenesen a hit meghamisítására vezet. A hit nem is vezethető le sem az érzelemből, amint azt Schleiermacher teszi az ő misztikus-romántikus álláspontján, sem az értelemből, amint a racionális filozófia minden időben megkísérelte, sem az akarathból, amint azt Kant teszi. A hit a szellem minden funkcióján át érvényesül, aminthogy a szellem minden funkciója által tevékeny.

A hit sajátosságait különösen tisztán mutatja *Kálvin* az a magatartása, amelyet a hit tárgyalása folyamán tanusít. Kálvin a hitet tárgyalván

a) hideg, józan, tárgyilagos, tanszerű; nincsen benne semmi szubjektív, ő, az, aki beszél nem fontos, fontos egyedül az, amit mond. Hiányzik tárgyalásából minden személyes me-

legség és nem csak az Institutio-ban, amely végül is tankönyv, hanem ugyanezt a benyomást gyakorolják reánk a prédikációi is. Tárgyalásaiból semmiképen sem nyerünk betekintést abba, hogy milyen a hit a hívő szívében.

b) A hitet tárgyalván nyelve tele van paradoxonokkal, ellentételezésekkel. Egyik megállapítása érvényét veszíti egy másik által. Pl. (Inst. III. 2.-ben) azt mondja, hogy a hit szükségképen kapcsolatban van bizonyos ismerettel és pedig egészen bizonyos, határozott ismerettel, amely a tapasztalati világból vett ismerettel össze nem hasonlítható, mert a hit ismeret megfoghatatlan, incomprehensibilis. „A hit határozott bizonyosság és biztos ismeret valamiről, ami nem fogható meg, quod non capit.“ Az ellentétes gondolatok között úgy leng ide s tova, mint az inga. Folytonos antithesisek között járunk.

Peter Barth, akitől ezt a jellemzését vesszük Kálvin tárgyalásainak, ezekhez a megállapításaihoz a következők magyarázatokat fűzi. Először is nagyon találóan azt vallja, hogy egészen természetes dolog, hogy Kálvin a hitről ily paradoxonokkal tárgyal, mert a dolog természetében rejlik, hogy az isteni dolgokról csak így lehet embernek beszélni. Valahányszor megpróbálja azt megállapítani, hogy mi a hit, azonnal érzi a kényszerű szükségét annak, hogy azt is megállapítsa, hogy mi nem az. A hitről és a hozzá hasonló kérdésekről alapjában véve csak („hinweisend“) „utólag“ lehet beszélni. Kálvin azért beszél szárazon, hidegen, józanul, „unpsychologisch“ a hitről, hogy az olvasó érdeklődése ne tapadjon ahhoz, ami az emberi határain belül van, hanem azontúl irányuljon magára a dologra. Csak kalauz akar lenni, aki idegen országra utal, arra akarja a szemet felnyitni, azt akarja megláttatni. És azért beszél oly paradox módon a hitről, hogy az olvasó ne nyugodjék meg a közvetlen, a direkt kijelentésnél, hanem az antitézis által túlutaltassék arra, ami minden megállapításon túl van, amiről direkt, közvetlenül nem lehet beszélni. Ugy vélem, hogy Kálvin hit-magyarázatának ez a kitűnő jellemzése alkalmas arra, hogy bizonyos élesebb világítást vessen a hit sajátosságára, hogy hozzájáruljon annak a megtapasztalásához, hogy a hit, ha emberi magatartási is, de *a hitben Isten kijelentése visszhangzik Isten kijelentésére*; a hit a tökéletes koncentráció Istenben; a hitben teljesen lemondunk magunkról és teljesen Isten akaratára helyezük magunkat; a hit tökéletes alázatosság, engedelmesség Istennel szemben és tökéletes győzelem Istenben és Isten által; önmagunk teljes megtagadása és önmagunk teljes érvényesítése; a hit a bizalom, elfogadás, de egyszerűen tett, amely hegyeket mozgat.

10. A legújabbban a reformátori theológiára támaszkodó dialektikai, vagy transzcendentális theologia tett kísérletet arra, hogy a hitnek mélyére ható jellemvonásait feltárja. Ez a theologia különösen a paradox vonásait emeli ki a hitnek s ezért nagy előszeretettel használ ilyen sajátos kifejezéseket: „Sprung ins

Leere“ die Leere des Glaubens“, „Hohlraum“, „Gefäss des Glaubens“, amelyek mind azt jelzik, hogy a hit a kijelentés tárgyának helyetadó és azt engedelmesen felfogó forma. Ennélfogva a hitnek feltétele az embernek önmagáról való teljes lemondása, az ember önmaga válságának elismerése, mert a hit valójában ennek a válságnak a megszüntetését jelenti.

A hit azonban sokkal nagyobb dolog, hogysesem azt az ember egy pillantással át tudná fogni. Ha a protestántizmus két nagy prófétájának: Luthernek és Kálvinnak a hitről alkotott felfogásaikat vizsgáljuk, azt találjuk, hogy Luther, a hitnek főképen az aktív oldalát emeli ki, Kálvin ellenben a passzív oldalát. És valóban a hit épen annyira passzív, mint aktív magatartása a Szentlélek által újjászületett szellemnek.

A) Az Isten megdöbhentő valóságának közelléte az embert emberi mivoltában lesújtó ítélet alá veti. Ez az ítélet azt fejezi ki, hogy az emberi az istenivel összemérve haszontalan és semmi, üres és elvetésreméltó. Ennek az ítéletnek a hatása alatt egy nagy vákuum támad az emberben, ez a vákuum, ez az önmegüresítési aktus a hit. A hit az Ige hallásából származik s mint valami szikra közvetlenül az Ige kalapácsütése alatt pattan ki az emberi szellem mélyéből s az embert mindig engedelmes elfogadásra készíti és pedig az Isten szuverén akaratának engedelmes elfogadására.

B) A hit azonban nem önélvezet, nem is Isten élvezet, nem valami szent muzsika, amely kíséri az életet, hogy elaltasson, nem is az ember misztikus megábasüppedése. A hit, — amint az előbbi pontban jeleztük — az Isten ítélete által támasztott krízisből indul ki s ezért az igazi hit sohasem vezethet szubjektiv-misztikus elposványosodásra, hanem Isten Igéjének hatása és mértéke alatt állandó forradalmiasításban tartja a szellemet, amelyből erőteljes aktivitás származik, tehát a hit a passzív elfogadás után nyomban aktív tetté is válik. Ez az aktivitás azonban nem emberi kezdeményezésből származik, aminthogy Istennel szemben lehetetlen minden emberi kezdeményezés. A hit aktivitása Istentől van, a hit belevon az Isten aktivitásába s ebben a nagy aktivitásban lesz az emberi hit aktívá az isteni kijelentés megragadásában, valamint az egész élet irányításában.

Mindezekből a megállapításokból nyilvánvaló, hogy a hit épen úgy, mint a kijelentés, semmiből le nem vezethető, sem mire fel nem építhető. A kijelentés és a hit magukban állanak, tehát függetlenek a történelmi tényektől és eseményektől, de függetlenek egyszersmind minden emberi élménytől. K. Barth szavai szerint: „Glaube ist immer das erste, die Voraussetzung, die Begründung.“ Ugyanezt vallhatjuk, szószerint, a kijelentésről, mert hiszen a hit is kijelentés: a Krisztusban való élet visszhangja a Krisztusban adott kijelentés szavára.

4. Az ifjúság közötti munka módszere.

(Vázlat.)

4 órán előadta Dr. Imre Lajos theologiai tanár.

I. Azon tény, hogy egyházunk napról-napra jobban érzi meg a felelősséget, mely reá Isten Országá előkészítésében hárul, figyelmünket különösen irányítja az ifjúságra, melynek nagy tömegei eddig vagy minden figyelmen kívül hagyattak, vagy csak tétova kezdeményező lépésekkel részesültek gondozásban. Az eddigi kezdeményezések egységes nehézségét abban látjuk, hogy azok az ifjúság életének periférikus kérdéseit akarták felölelni. A legtöbb vélemény úgy szólott, hogy ha sikerült megnyerni az ifjúság munkáját egy bizonyos külső oldalon, akkor sikerülni fog azoknak a lelki életére is hatást gyakorolni. A tény azonban, mely elsősorban e kezdeményezések kudarcában jelentkezett, arról győzhet meg, hogy az olyan munka, mely a perifériáról indul ki és innen akar mélyebb életerőket adni, nem állandó. Egy ideig megfelel az ifjúság olyan vágyainak, melyek a szereplésre, ismeretek szerzésére, stb. vonatkoznak, de azok számára, akik közülük az igazi életet keresik, nem bír elég ingerrel. A tapasztalat az, hogy semmi sem képes úgy érdekelni az ifjúságot, mint az evangélium és nem szabad e központi, a lélek legdrágább javaira vonatkozó érdeklődést kiölni, vagy elmellőzni olyan vonásokért, melyek eredményei lehetnek egy Krisztusban való életnek, de megindítói nem.

Azok a mozgalmak, melyek világmozgalmak gyanánt foglalkoznak az ifjúság szükségleteivel és tanulmányozzák a hozzájuk való közeledés módjait, mind jobban rájöttek erre és tevékenységüket erősen az ifjúság lelki életének vezetésére, elmélyítésére koncentrálják. E mozgalmak között vannak olyanok, melyek nekünk megközelíthetetlenek és elérhetetlenek, mert szerveztségünk más, de vannak, melyek eddig is nagy lelki segítséggel szolgáltak nekünk s amelyek segítségét megtudjuk találni a helyes útat ifjúságunk vezetésére. Az a program, melyet ismertetni akarunk, egy ilyen nagy világmozgalom programja, alkalmazva a mi szükségünkhöz.

Először is szükséges, hogy megállapítsuk, minő követelmények állanak egy az ifjúsággal való alapos és eredményes munka előtt. Mert jelenlegi helyzetünk és feladataink sok olyan vonást fog előírni, melyeket szigoruan tekintetbe kell vennünk.

Az első ilyen követelmény az, hogy ifjúságunk közötti munkában elsősorban a lelki nevelés módjait és lehetőségeit kell keresnünk. Nem szabad többé semmi olyan munka-módszert elfogadnunk, mely nem azt tartja szem előtt, hogy mi az ifjúságot Krisztusnak akarjuk megnyerni. Minden periférikus és mellékes céltól eltekintve és azokat másodrendűeknek hagyva, azt kell

vallanunk, hogy ifjúságunk gondozására azok az utak jók, melyek azt Krisztus evangéliumának megnyerik és Krisztus szolgálatába állítják. Félre kell vetnünk azt a babonát, hogy bárhonnán is máshonnán, mint a kereszt alól vezessen út egy komoly, nemes, igazi ifjúság nyerésére. Nem szabad eltitkolnunk ifjúságunk előtt, hogy az igazi életnek egyetlen útja van: az, ha valaki magát Krisztusnak átadta és akkor meg van nyerve minden egyéb.

A másik követelmény az, hogy a munka, melyet az ifjúság között végzünk, öntudatosítsa és felhasználja azokat az értékeket, melyeket Isten a mi egyházunk hitében és életében adott nekünk. Mindkét felekezeti köziség az is, mely vallásos irányu munkát akart végezni és az is, mely kulturális panaceákkal akarta az ifjúság életét orvosolni, idejét multa. Éppen azok a nagy mozgalmak, melyekre céloztunk, határozottan vallják, hogy az ifjúság közötti munka célja az, hogy mindenki a maga egyházában Isten által adott értékek tudatára és birtokába kerüljön. De erre megint az első feladat az, hogy az ifjúságnak igazán az evangélium hirdettesse.

A harmadik követelményt az a lény írja elénk, hogy jelenlegi helyzetünkben nem térhetünk ki annak meglátása elől, ami feladatot Isten nemzetünk életében, műveltségében és történetében nekünk adott. Ha tehát ifjúságunkat gondozni és vezetni akarjuk, akkor fel kell karolnunk életének azon oldalait is, melyek nem speciálisan lelki és vallásos életre tartoznak. Ez két dolgot biztosít számunkra. Először alkalmat nyújt nekünk rá, hogy az ifjúság életének egészét kezünkbe tartsuk, tehát, hogy lelki életének hatásait kiterjesszük élete minden terére. Másrészt lehetővé teszi, hogy mai világunk minden életnyilvánítását egy szempontból: az evangélium szempontjából irányíthassuk. Ez a tér azonban az előbb mondottak alapján csak másodrendű fontosságú és természetesen folyik abból a mukából, amit az ifjúság lelki élete növelésére végzünk.

Végül egy negyedik követelmény, hogy a program olyan legyen, mely a szervezés nehézségeit megoldja, azaz anélkül, hogy külön szervezetet alkotna, mégis lehetővé teszi, hogy az ifjúság közötti munka öntudatosan és egységesen vezethető legyen.

II. Ezt a négy követelményt tartja szem előtt az a program, melyet ismertetni akarunk s melyet az Ifj. Ker. Egyesületek Világszövetsége alkotott és használ. Három jellemző vonása van ennek, mely minden eddigőtől megkülönbözteti. Az első az, hogy a program céljában határozottan az ifjúság lelki nevelését tűzi ki, azaz az ifjúságot öntudatos keresztyén életgyakorlatra akarja vezetni azáltal, hogy személyes viszonyba hozza Krisztussal. Ezáltal mellőzi azt a nehézséget, hogy a munka eredeti céljától eltérhetne és egy mellékes cél szolgálatába állhatna. A második jellemző vonás az, hogy e központi cél mellett fel akarja ölelni az ifjúság életének minden kérdését és minden vonatko-

zását és pedig úgy, hogy mindegyiket alárendeli az egyetlen célnak: a lelki nevelésnek. A programmnak négy ágat ismer: az értelem, a testi élet, a lelki élet és szolgálat ágát, de ez a négy ág mindegyike egymással olyan kapcsolatban van, hogy mindegyikben az igazi tartó erő az a viszony, mely a fiúkat Krisztussal a személyes élet ereje által összeköti. Végül a harmadik jellemvonása a programmnak az, hogy módszerében egyéni, tehát nem tömegmunkát végez, hanem a fiúkat egyenként akarja megnyerni és a Krisztus elfogadására vezetni. Természetes, hogy az a nehézsége megvan ezzel együtt, hogy nagy tömegeket nem képes felkarolni, de alapjában véve ez nem nagy veszedelem, hiszen eddigi munkáink nagy csalódásai egyrészt éppen a tömegmunka bizonytalansága és labilitása rovására irandók. De ezzel szemben a személyes és egyéni munkák minden előnye és ereje e programmnak szerint megtalálhatók.

Ez a programmnak két korosztályra osztja az ifjúságot, mert az ifjúság lelki és fizikai életének és fejlődésének ismerete előírja, hogy külön kell alkalmazni a programmot a 12—14 és külön a 15—17 évesekre. Az olyan helyeken, ahol egy ilyen megkülönböztetés a csoport tagjai csekély száma miatt lehetetlen, mindig a nagyobbak számára adott tervvel kell dolgozni.

A programmnak tartalmának áttekintésére nézzük végig röviden a négy ágban felölelt gondolatokat. Az első ága a programmnak az értelmi nevelés ága. Ezzel a programmnak célja az, hogy az értelmi életét az ifjúságnak úgy fejlessze, hogy az alkalmas legyen Isten szolgálatára. *Eddigi értelmi nevelésünk úgy az iskolában, mint az iskolán kívül abban a radikális hibában leledzett, hogy nem tartalmazott semmi kapcsolatot az ifjúság vallásos nevelésével. Az az ismeretanyag, melyet kapott, nem tanította meg arra, hogy Isten féltelme a kezdete minden bölcsességnek. Így távozott el ifjúságunk egy keresztyén világnézet alapjától s jutott bele abba a tévedésbe, hogy más dolog a tudomány és más dolog a vallás és lehet valaki tagja egy egyháznak anélkül, hogy hitében köze lenne ahhoz.* A természettudomány még a legalacsonyabb fokon is kevélykedett a hitetlenséggel és már oda jutottunk, hogy falusi fiúk lelkében kikezdté a hit még megmaradt alapjait is. A programmnak az értelmi nevelés felvételével az a célja, hogy megmutassa, hogy az értelem eszköz a hívő ember kezében, mellyel Isten munkáit megláthatja és szemlélheti. Ezért olyan fiúkat akar nevelni, akik értelmüket használni, ismereteiket Isten országa javára növelni akarják.

A második ága a programmnak a testi élet ápolására vonatkozik. Nem kell részletezni, milyen fontos ez a mai ifjúság nevelésében. Ezt az ágat a programmnak megint egy speciális szempontból nézni: hogyan lehet a testi élet a maga erőivel az Isten országa szolgálatára. Ma különösen nagy kérdés az ifjúság nemi nevelése és nagyjelentőségű dolog, ha képezzék ezt valaki ezt kérdést a keresztyén élet szempontja alatt látni és ítélni meg. A

programm ebben a tekintetben egészen gyakorlati, mert segít megoldani nemcsak elvileg e kérdéseket, de rendszeres útasítást tartalmaz az ifjúság nevelésére a játék, az egészség ápolása, stb. tekintetében.

A harmadik ág a lelki élet ápolásának programját tárja fel. Célja az ifjúságnak megmutatni az utat egy személyes és öntudatos keresztyén élet gyakorlására. Személyes keresztyén életre, melynek jellemvonása, hogy élő viszonyban áll Krisztussal, mint személyes Megváltójával s élete felmerült kérdéseit általa akarja megoldani. Öntudatos életre, melyet az jellemez, hogy ismeri azokat az értékeket, melyeket Isten a maga egyházának életében adott és annak következményeit levonja. Az ifjúságban megvan a személyes érdeklődés a hit kérdései iránt, csak fel kell keresni őket és rá kell venni, hogy ezeket a kérdéseket ne kerüljék ki, hanem álljanak szembe velük. Ez az ág rá akarja vezetni az ifjúságot, hogy a keresztyén élet törvényei szerint annak egy táplálkozó, lélekző, tehát imádkozó és az Igével táplálkozó életnek kell lennie. Ebben képessé akarja tenni az ifjúságot arra, hogy keresztyén életében szembe tudjon szállani a világgal és érvényesíteni tudja keresztyéniségét.

A negyedik ága a programmnak a szolgálatra való gyakorlás. A programm ugyanis négy viszonyon épül fel. A külső értelmi világgal való viszonyt az értelmi, a saját testi életünkkel való viszonyt a testi élet ápolása, Istennel való benső viszonyunkat a lelki életünk táplálása fejezi ki, míg azokat a külső viszonyokat, melyben embertársainkkal vagyunk a szolgálat gondolatában szemléltetni. Olyan ifjúságot akar nevelni, mely élete külső vonatkozásait a szolgálat szempontja alatt tekinti. A mai ifjúságban uralkodó féktelenség, a világ önzése, hatalomvágya ellen ezt a gondolatot állítja: egy ifjúság, mely szolgálni akar. Felmutatja e szolgálat köreit az otthoni élet, az iskola, a nemzet, egyház, hivatás s az egész világtestvériség körében, s felmutatja a szolgálat három nagy lehetőségét: lehet szolgálni cselekedettel, anyagi erővel és imádsággal.

E négy ágat a programm mind egy gondolatnak rendeli alá: ezeknek csak az tud megfelelni, aki Krisztusnak magát igazán átadta, tehát a munka előkészület arra, hogy Krisztus uralmát elhohassa erre a világra.

III. Maga a munka és annak módszere szintén speciálisan jellemző a programra.

Elsősorban hangsúlyoznunk kell, hogy a munka vezetőjétől megkívánja, hogy az maga is Krisztusnak átadott lélek legyen, aki nem uralkodni akar a fiúkon, nem is tárgynak nézi őket hanem olyanoknak, akikkel együtt fog maga is növekedni a Krisztus ismeretében. A vezető személyisége tehát az egész munka egyik archimedesi pontja. A csoport és a vezető közt barátság áll fenn, melyet senki sem a tekintélyére, hanem a közös testvéri kapcsolatra épít fel.

A fiúk megnyerésében nem alkalmazunk kényszereszközöket. Nem mi hívjuk őket, mi csak összegyűjtjük azokat, akiket Isten Lelke hív. Nem törekszünk tömegmunkára, ha eleinte többen vannak, tudjuk, hogy el fogják hagyni azok, akik nem az Ővéi. Az első időkben nagyon sokan lesznek, de ekkor nagyon sokat kell velük foglalkoznunk és keresni kell azokat, akiket személyes munkával közel lehet hozni, hogy később a munka igazi támaszai legyenek. Számolnunk kell avval, hogy a fiúk szalmaláng-lelkesedése egy idő múlva leohad és ha ez az idő elmúlt anélkül, hogy valamit kaptak volna, ott fognak hagyni. Igyekezniük kell már az első időkben elosztani azokat a félreértéseket, melyek származni fognak abból, hogy sokan a munkát más célok szolgálatába akarják állítva látni. A programot nem fogják eleinte érteni, annak csak a külső vonásai ragadják meg, de ez nem baj. A fő nem az, hogy teljesen értsék a programot, hanem az, hogy cselekedjék azt, amit előír. Ez válasz arra is, hogy sokan e programot nehéznek fogják tartani. Sok fiú lesz, akik csak a külsőt fogják látni a programban, de ez sem baj, lassanként vezetjük őket a külsőről a belsőre s egy idő múlva megnyílik nekik annak az életnek a törvénye, amit a program mutat.

Maga a munka két oldalon halad: a csoport-összejöveteleken és a fiúk életében, amire valók a próbák.

A csoport-összejövétel legalább hetenként tartandó. A csoport a munkában résztvevő fiúk csoportja a vezető vezetése alatt. A csoport egy kis közösség, melyben mindeniknek ugyanazon joga van a vezetőt sem véve ki, melyben egyik sem nagyobb, mint a másik s együtt dolgoznak Isten dicsőségére. A csoport-összejövétel nem tanulás, nem is kioktatás a vezető részéről, hanem olyan találkozás, mikor a csoport tagjai egymást erősítik és mindnyájan erőt nyernek Istentől. Az összejövételnek három része van és sorrendje a következő: névsorolvasás, bibliaóra (ének, ima, bibliaolvasás, annak megbeszélése, ima, ének), megbeszélés (egy előre feltett tárgyról, vagy előadás), játék vagy próbák (szabadban vagy szobában terv szerint) adakozás, legközelebbi összejövétel programja, ének. Az egész másfél órát vesz igénybe, félórát a bibliaóra, felet a megbeszélés, felet a játék. A csoport tagjai közül valaki rendesen számontartja a jelenlevőket, más vezeti a naplót, harmadik a pénztárt tartja, stb. Az összejövetelek programját a vezető megcsinálja magának egy félévre előre és ha tetszik, kifüggeszti.

A bibliaóra és megbeszélések vezetésére nézve irányadók a következők: Menete a következő: ének, rövid imádság, biblia-tanulmány, imádság, ének. Minden órára előre kitűzzük a megbeszélés tárgyát, hogy a fiúk otthon elolvashassák és gondolkozhassanak róla. Vannak olyan vezérfonalak, melyek kérdéseket is tartalmaznak, például az *Ijjú Erdély*-ben, minden számban. A megbeszélésnél úgy itt, mint a megbeszélő órákon nem a

vezető beszél és tanít, hanem a fiúk beszéljenek. Kikeressük azokat a kérdéseket, melyek őket háborgatják. Eleinte nem lesznek hozzászólások, ilyenkor a vezetőnek kell beszélnie, de ekkor is úgy beszéljen, hogy az ne legyen előadás. Igyekeznünk kell mindenkit bevonni a beszélgetésbe. Megbizunk vállalkozókat, hogy ők imádkozzanak, vagy olvassák a bibliai részt stb. Különös gondot fordítunk a fiúk imaéletének fejlesztésére, az együttes imádkozásnak óriási ereje van.

A bibliaórákra és megbeszélésekre, valamint az előadásokra a vezetőnek mindig készülnie kell, a készületlenség a csoportban is hanyagságot fog támasztani. A megbeszélések és előadások témáit, épp úgy, mint minden összejövetelre a programot egy félévvel megcsináljuk, hogy a munka tervszerűen menjen. Előre kell készülni még a játékokra is, hogy semmi se keltse azt a benyomást, hogy kapkodva és tervszerületlenül vezetünk. Arra igyekezzünk a összejövetelen is, mint a csoport minden munkájában, hogy minden tag érvényesüljön és résztvegyen a munkában.

A munka másik ága, mely a csoport-összejöveteleken kívül folyik, arra való, hogy meglássák a fiúk, hogy ez a munka nemcsak hetenként egyszeri, hanem olyan közösség munkája, melyhez mindennapi életükben is hozzátartoznak. Erre valók a próbák. A programban a próbák olyan feladatok, melyeket a csoport tagjai elvégeznek s melyeket a vezető számon tart; felölelik a program mind a négy sarkát és teljesítésük megmutatja, hogyan haladt elő az illető a 4 főkérdésben: értelmi, testi, lelki élete ápolásában és a szolgálathban. Tehát nem versenyt akarnak teremteni, hanem ellenőrzésül szolgálnak magának a fiúnak és a vezetőnek. A próbákra való előkészületet a fiúk rendszeren összejövetelen kívül csinálják, van olyan próba, melyet összejövetelen való részvétel vagy hozzászólás által tesz le. A vezető mindig számon tartja, ki melyik próbát tette le és ezáltal az évvégi összefoglalást előkészíti. A próbákat nem kell kierőszakolni, de épp úgy óvni kell őket a versengéstől és az elhamarkodástól. Az összejövetel harmadik félórája arra való, hogy ott vagy játszanak, vagy pedig próbákat tesznek le. Ez alkalmakat felhasználja a vezető, hogy a próbákkal kapcsolatban egy-egy kérdést alaposabban megvilágosít. Különös gondot kell fordítani arra, hogy a csoport tagjai egymással testvéri kapcsolatban álljanak és egymást segítsék. A játékok megválasztásának elősegítésére a program egy sereg játékot tartalmaz, melyeket használni kell. A játéknál is a pontos, szabályos, előzékeny játékokra kell szoktatni az ifjúságot. A programban felvett játékok erre nagyon alkalmasak, ezenkívül a cserkészjátékok is, melyek a fiúk figyelmét, önuralmát erősítik.

Az egész program hangsúlyozza azt, hogy ez a munka nincs szervezethez kötve, tehát nem egyesület, nem organizáció. Külső szervezettsége a csoportnak teljesen a vezetőtől függ, a csoportból az lesz, amit a vezető csinál belőle. Ha az alkalmas, ak-

kor a csoport erős és szervezett lesz, ha hanyag, elzüllick. Nemi tisztviselőkkel, hanem megbízásokkal dolgozik, melyek újabb alkalmak a munkára annak, aki kapja. A külső szervezettség függ attól, hogyan van a csoport lelkileg megszervezve, amit el lehet érni úgy, ha a csoport tagjait és a vezetőt igazán testvéri kapocs tartja össze. Ez a lelki összetartozás minden más kapcsolat alapja.

Ma már ez a program sok helyen alkalmazásban van. Az ifjúság nevelésére folyó mozgalom ennek a programnak az alapján áll, lapja, az *Ifjú Erdély* ezt akarja szolgálni, ifjúsági konferenciákon ugyanez a program használatos. Az itt adott vázlathoz felhasználható addig is, míg a kézikönyv megjelenik, a *Református Szemle* 1925-iki évfolyama 45. sköv. számaiban közölt ismertetés, mely úgy van elkészítve, hogy a fiúk kezébe adható legyen. Előkészülethen van a kézikönyv a fiúk számára és egy kézikönyv a vezetők számára, melyek a program teljes ismertetését adják. Ugyanezen célt szolgálják az ifjúsági irodalom terén azok a füzetek, melyek *Élő Könyvek* címen jelentek meg a fentjelzett ifjúsági lap kiadásában, melyek az ifjúságot a keresztyén élet kérdéseivel akarják megismertetni. Az évente tartott ifjúsági konferenciákon az a tapasztalat, hogy mind több és több ifjút érdekelnek épen ezek a kérdések és látható, hogy ez a program, mely öntudatosan a keresztyén élet fejlesztésének álláspontján áll, meg fogja találni az utat az ifjúság szívéhez és fontos eszköze lesz az Isten országa terjedésének itt. Csak arra van szükség, hogy viszont lámadjanak olyan vezetők, akik nem kényszerből, nem időtöltésből, nem is az újság iránti vágyból, hanem Krisztusnak lelkükben hangzó hívásától indítatva kezdjék keresni az ifjúságot. Akkor ez a program nem lesz „túlnehéz”, sem „elvonat”, hanem igazi eszközévé válik Krisztus uralmának ezen a világon és anyaszentegyházunkban.

III.

Konferenciák.

1. A szolgálat és áldozatkészség lelkének felébresztése gyülekezeteinkben.

Dr. Imre Lajos theologiai tanár előadása.

Ennek a kérdésnek már régen fel kellett volna merülnie egyházunkban, mert e kérdéssel együtt sok más kérdésünk is meg lenne oldva s viszont annak, hogy egyházunkban a szolgálat és áldozatkészség lelke még mindig hiányzik, ezer meg ezer apróbb és nagyobb megoldatlan kérdés és fájdalmas seb a következménye. Régebben ezt a problémát így fogalmazták volna: hogyan nevelhetem a gyülekezetet szolgálatra. Ma ezt így fogalmazzuk, hogyan ébreszthetem fel a szolgálat Lelkét. Ez a különbség eléggé mutatja, hogy egészen más állásponton vagyunk a módszerben is, mint régen.

Vitathatatlan tény, hogy a szolgálat és áldozatkészség lelkének megcsökkenése magának a hitnek a megcsökkenését jelenti, mert magával a hit erejével van kapcsolatban. Amely egyházban lobogó és erőteljes a hit, ott a szolgálat lelke is erős és az az egyház az áldozatban és szolgálatban előljár, ahol a hit gyöngye és habozó, ott annak első jele az, hogy az egyház nem ismeri a szolgálat jelentőségét és nem gyakorolja azt. Az adakozás és szolgálat a hit gyümölcse, adatik annak, aki igazán hisz, mert annak megengedi az Úr, hogy szolgálhat is Neki. Ezért a szolgálat mindig mértéke annak, hogy mekkora valakinek a hite. Sok lélek, mely kívülről hitben gazdagnak látszik, azáltal, hogy áldozatban gyöngye, elárulja, hogy hite csak szóbeszédben állott. A gazdag ifjú hite gyöngesége abban mutatkozott meg, hogy nem volt képes áldozni, Zakeus áldozata mutatta, hogy megtalálta igazán az Urat. Ezért, ha tudjuk, hogy egy gyülekezetben milyen az áldozatkészség, ebből tudhatjuk, hogy milyen mély annak a hite. Ha hitből nincs, semmit sem ér Isten előtt, de viszont nincs olyan hívő lélek, mely ne akarná mindenét odaadni az ő Urának.

Ha most ebből a szempontból a magunk egyháza és gyüle-

kezetei helyzetét nézzük, elszomorító képet látunk. Egyházunkban és gyülekezeteinkben garasoskodni kell, mert legfontosabb szükségégeinkre nem jut pénz, nagy lélekszámú gyülekezeseink földszegények, az egyházi adókat nagy nehézségekkel vetjük ki és még nagyobbakkal gyűjtjük össze s még így is békétlenség és háborúság dúl a legtöbb gyülekezetben. Ha összehasonlítjuk egyházunk ezen állapotát a szektákkal, vagy más egyházzal, szégyenkeznünk kell mellettük. A külföldi református egyházakban már alig van valahol egyházi adó, mindenütt az önkéntes adakozás rendszere van bevezetve. Három évvel ezelőtt a Presb. Világszövetség zürichi konferenciáján az amerikai reformátusok egyik képviselője a legkomolyabban ajánlotta az európai egyházaknak, hogy térjenek át erre a módszerre és vezessék be az adakozást a kultuszba, mint annak egyik alkotó részét. Az önkéntes adakozás rendszerére való áttérés minden külföldi egyházban rövid időn belül többszörösére emelte az egyház jövedelmeit s ezt a mozgalmat a külföldi egyházakban nem is a lelkészek, hanem a világi tagok vezetik gondoskodván az egyház anyagi szükségéire való adakozásra rendszeres felhívásról.

Hogyan állunk mi ezekkel a kérdésekkel? Kétségtelen, hogy a dolog olyan sürgős, melyről gondolkozni és melyben cselekedni kell. Az egyház és gyülekezeteink valósággal meg vannak bénítva és képtelenek eredeti céljuknak megfelelni. Itt az orvosság csak egy lehet, minden komplikált adórendszert és minden külső erőforrást kimerítve sem vagyunk képesek megoldani a kérdést, mert a haj nem ott van, hanem abban, hogy a Lélek erői veszttek ki egyházunkból. Ezért erkölcstelen minden olyan segítség, mely erőink teljes felhasználásában megakadályoz. Addig, míg a saját erőinket fel nem használtuk és ki nem merítettük, minden segítség nem erősebbé, de gyöngébbé tesz bennünket.

Ezért a következő alapelveket kell megállapítanunk:

1. A szolgálat és áldozatkészség hiánya gyülekezeteinkben azt mutatja, hogy népünk megfogyatkozott a hitben.

2. Az áldozatkészség felébresztése csakis az élő és munkás hit és az ebből fakadó komoly felelősségérzet felébresztésével történhetik.

3. A kérdést két oldalon kell megoldni: keresni kell, mit tehet ebben a dologban az egyházkerület maga egy erőteljes erre a célra törekvő munka megindításával és keresni kell, mit tehetnek benne a lelkipásztorok a gyülekezetben. Minden egységes és központi munka csak akkor ér el kellő sikert, ha a munka a gyülekezetben folyik, mert különben csak sikertelen kezdeményezés lesz. Nem szabad elfeledni, hogy áldozatos és hívő lélekre van szükség elsősorban.

Ha arról beszélünk, hogy mit tehetünk erre az egyes gyülekezetekben, akkor a lelkipásztori munkák körében a következő lehetőségek állanak előttünk.

Az igehirdetésben ki kell emelnünk minél többször a szolgálat és áldozat motivumait. Be kell állítanunk egy rendszeres tervet arra, hogy havonta legalább egyszer ez a motívum előforduljon az igehirdetésünkben. Itt kell ráirányítanunk a gyülekezet figyelmét olyan konkrét célokra, melyek közel állanak hozzá. A Jakab apostol gyülekezetének egyszerre megvilágosodhatott a szolgálat gondolata, mikor az író rámutatott azokra a szegényekre, akiket felállítanak a helyükről, hogy a gazdagok leülhessenek.

Nagyon sok alkalom van a szolgálat gondolatának bevételére a gyermekek lelkébe a vallásos nevelésben. Maga a vallásóra is jó alkalom. Az olyan történetek, melyekben ez a gondolat előfordul, módot nyújtanak a vallásitanítónak, hogy a történetek kapcsán erről a kérdéstről beszéljen. Ilyen történeteket vehetünk fel, ha azok nincsenek is benne a tantervben. Ákán története, Anániás és Safira, stb. története megkapó valósággal mutatják, mit jelent elvonni valamit Istentől, ami az Övé. Az egész felekezeti iskola életében érvényesíthetjük a szolgálat gondolatát a gyermekeknek egymás, az iskola és az egyház iránti szolgálatra való nevelése, azokra alkalmak felkeresése által. Külön óriási teret ad erre a vasárnapi iskola, melyben nincs bevezetve az adakozás, nem igazi vasárnapi iskola, mint nem ilyen az, melyben nincsenek alkalmak arra, hogy a gyermekek egymásnak és mindenkinek felett Istennek szolgáljanak. Minden vasárnapi iskolában az adakozást be kell vezetni olyformán, hogy az a vasárnapi iskola óra egyik kiegészítő része legyen. Néhol ezt úgy szokták, hogy az adakozást egy ének előzi meg, mely után minden gyermek odamegy a perselyhez és odateszi adományát, végül pedig együtt imádkoznak azért, hogy adományukat Isten fordítsa szent Országára terjesztésére. Minden igazi vasárnapi iskolában rendszeren szoktak imádkozni a többiekért és olyan vasárnapi iskolákat, melyek valami szükségben szenvednek, a gyermekek által önként hozott összegekből segítenek. A bibliaköri munkában épen ilyen alkalmak vannak, csak fel kell őket keresni. Az egyik bibliakör szolgálhat az egyháznak úgy, hogy pénzt gyűjt neki, összejöveteleket rendez bizonyos egyházi célra, másik csak arra képes, hogy a teplotot rendben tartsa, vagy az Úr asztalára virágról gondoskodik. De bármilyen kicsiny legyen is az, mégis szolgálhat és abban mégis gyakorolnunk kell őket.

A pásztoráció munkája szintén áldott alkalmakat képes nyújtani a szolgálat gondolatának bevételére. A személyes pásztoráció útján fel tudjuk hívni a figyelmet olyan szükségekre, melyeket különben nem látna meg a lélek, vallásos estélyeken felmutathatjuk egy-egy olyan élet példáját, mely az áldozatban telt el. A vallásos irodalom terjesztése számtalan alkalmat ad arra, hogy a hiveinket rávezessük a szolgálat gondolatára. Amelyik gyülekezetnek szórvány filiája van, abba bele vinni a gondolatot, hogy azért ő felelős a gyöngébbet hordoznia és erősí-

tenie kell. Sőt a szolgálat és áldozat lelkének felébresztésére kell kiadnunk olyan traktátusokat, melyeket osztogassunk a gyülekezetekben.

Végül a kultuszba be kell vinni az adakozást csakugyan annak kiegészítő része gyanánt. Az úrvacsora osztási alkalmakkor adott minimális összegek nem nevezhetők adakozásnak és nagy kérdés, hogy nem egyik jele-e ez egész istentiszteletünk elerőtlenedésének?

Ami a másik kérdést illeti, hogyan ébreszthetjük fel ezt a lelket egész egyházunkban, arra nézve két gondolatot kell megjegyeznünk. Az egyik az, hogy elsősorban hívő gyülekezetekre van szükségünk, mert enélkül minden akció az egyetemes egyházban hiábavaló. Amilyen erős tehát a szolgálat lelke az egyes gyülekezetekben, olyan erős az egész egyházban. Itt tehát a gyülekezetek lelki megerősítésére kell a központi munkának is törekednie. Másodszor tényleg vannak olyan eszközök, melyeket a központnak van alkalma megteremteni. Ilyen például, hogy gondoskodni kell egy lapról, mely a mi egyházi kérdéseinket el tudja vinni ne csak a lelkészekhez, hanem egyházunk világi tagjaihoz is, adni kell röpiratokat, tartani kell evangélizáló összejöveteleket, melyeknek tárgya nem elsősorban az adakozás, hanem az áldozat és szolgálat kérdése legyen.

De mindezek előtt a legelső követelmény, amit minden lelkipásztornak meg kell tennie, hogy a saját életében legyen példája az áldozatos és szolgálatra kész életnek. Egy olyan gyülekezet, mely pásztora áldozatos életéből meríti az ösztönzést az áldozatra és a példát a szolgálat életére, követni fogja azt. „Ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus jótéteményét, hogy gazdag lévén, szegénynyé lett éretetek, hogy ti az Ő szegénysége által meggazdagodhassatok.” A Krisztus áldozatos élete az az erő, melyet ha lelkünkbe beoltottunk a saját életünk és ennek nyomán a gyülekezet élete is megtelik az áldozat és szolgálat erővel, mint minden olyan léleké, mely megtapasztalta a gazdaggá tevő kegyelmet és evvel az indítást, hogy életét odaadja mások szolgálatára.

Hozzászólások :

Dr. Ilyés Géza: Egyházunknak jövődjé azon fog megfordulni, hogy mennyiben fogjuk felébreszteni tudni a szolgálat és áldozatkészség lelkét. Egyházunknak nemsokára hívei adományából kell megélnie. Híveink nagyon rosszul állanak ebben a tekintetben. Ha arra gondolunk, hogy hol él ez a lélek, megállapíthatjuk, hogy ott, ahol a hit meg van. A hit hiányzik híveinknél. Az egyházhoz való tartozás gondolata meglazult, a vallásos közérzet megszűnt. A szórványos jelenségekben nagyon sok

szép példát látunk, de nagyon vigyázni kell, mert ezekben is oda csúszik egy-kettőre az a hiba, hogy önmaga érdekeinek szívesen áldoz, de más ügyekre nem. Hogy az áldozatkészség lelkét felébreszthessük, a hitet kell először felébreszteni. Propagandát kell indítani evégből szöszéken, templomon kívül, mindenütt, vallásos iratokban stb. A mi kötelességünk a vallásos közérzület felébresztése.

Boruzs Lajos: Egy pont ragadta meg előadó előadásából a figyelmet: az, hogy a külföldi nagy egyházakban ezt a munkát nem a papok, hanem a világiak végzik. Nekünk ennél a pontnál van legfájdalmasabb érintkezési pontunk híveinkkel. Önkéntelenül is hidegséget ébresztünk ilyen és efféle ténykedéseinkkel magunk iránt. A végrehajtást a pap kezéből ki kell venni, csak az ébresztő munka maradjon meg a lelkész kezében. Első sorban gyakorlatilag a maga példájában. Teljes odaadással adja oda magát felszólaló erre a munkára. Tényleg úgy áll a dolog, hogy a legszegényebbek hozzák meg ma a legnagyobb áldozatokat. Van és lesz is, ilyen módszerrel áldozatkészség híveinknél. Minden egyházban álljon a pap mellett egy világi, a papra háruló ódium elviselésére.

Dr. Dávid György: A hit és áldozatkészség viszonyából indul ki. Nem tartja azt, hogy egyik a másikból folyik. Itt arról van szó, hogy a hit és áldozatkészség egyenes, vagy fordított viszonyban vannak egymással? Van olyan egyházköztség, ahol van áldozatkészség, de nincs hit és fordítva. Az a kérdés, mik az okai ennek. Szép volt a bekonferáló előadás, de nem kapott eszközöket arra nézve, hogy adott esetekben mit csináljon. Erre adjon felvilágosítást előadó. Hívek és papok ebben a viszonyban úgy állunk, hogy sokszor az angyalok nyelvén sem tudjuk gyülekezetet megindítani. Predikálhatunk akármit, de a sok izmussal telt lelkekben megtörik minden jóindulat. Mit csináljon ő ilyen esetben? A pap és hívek viszonya úgy áll ebben a tekintetben, hogy ahogy a pap kér, mindennek vége, a pap gyűlöletes lesz. Ha a pap kér egyenesen nem ad! E világon minden Istené! Ez így van, de Kibéden, ha híveink ilyenekkel előáll — pedig mindent hívő népe van — azért sem adnak. Az sem áll, hogy vallásitanítás keretében felébreszthető az áldozatkészség lelke. Amíg kezeink között közvetlen hatásunk alatt van, még megy a dolog, de otthon a szülők maguk azok, kik egyetlen szavukkal lerontják, amit mi építettünk a gyermek lelkében. Felvilágosítást kér, ilyen esetben mit csináljon? — Vasárnapi iskolában pedig egyenesen bűn még anyagi dolgokról megszólalni is. — Ifjúsági konferencia? Itt is baj van. A nyers falusi ifjúsággal még senki sem foglalkozott. Szeretné, ha valaki odajönné Kibédre és megértelné az ifjúságot, mert a pap a nép felfogása szerint „költölősséget“ teljesít csupán.

Mindezekre felvilágosítást kér.

Kádár Imre: Az előtte elmondottak a valóságot mutatják. Neki sikerült azonban minden lehetetlennek látszó akadályok dacára is erre az áldozatkészségre képes lelkületre ránevelni híveit. Két egymásutáni évben kapott faluja jégverést, árvizet, hihetetlen pusztulást és nyomoruságot híveivel egyetemben. Ezekben az időkben történt meg, hogy tudomására hoztak egy beteg öregasszonyt, akit csak negyven oltás menthetett meg az életnek. A drága oltásra nem volt pénze az asszonynak, de meg kellett szerezni a szerumot. Csak egy hívének kellett szóljon és ma már megindult az oltás. Az a fő itt, hogy higyjünk magunk és alapozzuk állandóan erre a dolgra a lelkeket.

Biró Lajos: A hit hitet szül, ebből lehet áldozatkészség. A külföldi példákra való hivatkozás nem, nem szereti ezeket, messze vannak ezek. Közlebb is van jó példa, itthon, a szászok. Lelkipásztorok jussanak érintkezésbe a szászokkal és tőlük tanulják meg, hogyan kell az áldozatkészséget felébreszteni híveinkben.

Pál Lajos: Ne a más dolgáról beszéljünk a lelkészi konferenciákon, hanem a magunkéiról. Előadó ama passusára emlékeztet: rá kell nevelni a népet erre. Külföldi példa nem jó, de a kolozsvári sem. Kézdivásárhely sokkal túltett Kolozsváron, hol 80.000 Lei kötelező adó felett a gyülekezete 120.000 Lei önkéntes adományt áldoz egyházi célra. Ne a mi erényeink fitogtatásával beszéljünk, hanem gyengéinket tárjuk itt fel egymás között.

Dr. Jakó Dénes: A felszólalásokból megállapítja, hogy a híveink, mikor rólunk van szó, akkor fukarok. Egyházi adó kivételeknél a papot teljesen mellőzni kell. Gyülekezeteink nem olyan fukarok, mint mi tartjuk. De elsősorban mindig lelki szükségletet akarjunk kielégíteni vele.

Elekes Viktor: szerint szintén ez a legfontosabb kérdés. A lelki motívumokat akarja abból a szempontból feltárni, ha vajjon ma az áldozatkésztség kisebb-e mint volt régen? Megállapítható tényszerűen, hogy az áldozatkésztség ma a nép szélesebb rétegeiben van kiterjedve, mint akkor volt, mikor nagy adakozók a népet az áldozathozás alól felmentették. Ma kezdődött meg az áldozat a nép szélesebb rétegeiben. Azt nem lehet mondani, hogy nincs anyagi áldozathoz erő. Itt csak arról lehet szó, hogyan tehetjük nagyobbá az áldozatkész lelkületet? Nevelési probléma ez, mint ilyen, ki kell terjeszteni nemcsak a vallástanításra, hanem minden tantárgyra.

Koncz Ferenc: Hit és áldozatkésztség között nincs meg a Dávid szerinti tragikus differencia. A hit termi a maga gyümölcsseit. Papi prudenciával kell mintegy preventive megelőzni az olyan eseteket, amilyenek Dávidnál előfordultak. Biró Lajosnak pedig azt ajánlja, hogy inkább menjünk Krisztushoz, mint a szászokhoz.

Kiss Mihály: Szolgálatot és áldozatkészséget csak olyan lel-

kek ébreszthetnek fel, akiknek Krisztussal van kapcsolatuk. Ha baj van, mi vagyunk a hibásak!

Dr. Imre Lajos reflektál az egyes hozzászólásokra. Megállapítja, hogy sokan félreértették a kérdést. A szolgálatra és áldozatkészségre nevelni nem lehet, ahol meg van, fel lehet ébreszteni. Az adakozásnál pedig nagyon vigyázni kell! Itt a lelkiület a fontos. Lehet az a sátáné is, bármekkora legyen is. A Borusz és Dávid anyagi problémájáról nincs szó a kérdéssel kapcsolatosan. Bíróval nem egyezik ő sem. A szászoktól nem mindent lehet megtanulni, a hitet éppen nem másoktól kell tanulni. Dávidot nem érti. Hit és szolgálatkészség nem állanak ellentétben. A tény az, hogy mindent Isten adott s ha ezt valaki nem ismeri el, az az Istent nem fogja megkisebbiteni. Ha azon töprengünk, hogy a vállaltanításban és egyéb munkánkban elért eredményeinket szülők vagy mások lerontják, ilyen állásponton legjobb, ha semmit sem csinálunk. A falusi ifjúsággal konferenciákon azért nem foglalkozunk, mert konferenciát csak olyanokkal lehet tartani, akik már előrehaladtak valamit az ilyen munkában. Különben évek óta folynak és vannak ilyen ifjúsági konferenciák, melyeken falusi ifjak is részt vesznek. Ezekről a konferenciákról, azoknak menetéről, módszeréről, az ifjúsággal való foglalkozásról a Református Szemlében mindig lehetett olvasni. Olyant ha hívnak, aki még ilyen munkában nem vett részt, ha hazamegy, a hatások otthon elvesznek. Hogy lehet elképzelni egy konferenciát teljesen e dolgokban járatlan falusi ifjúsággal? Dávid gondolkozásának óriási veszedelme a „mindent megcsináltam” elve! Ilyen álláspontról keresztyén ember ki nem indulhat. A keresztyén ember csak onnan indulhat el: „semmit sem csináltam.” A másik óriási baja a mérhetetlen pesszimizmus. Ez a hit gyengeségéből van, ezen csak az imádság segíthet.

Dr. Makkai Sándor püspök: Úgy látja, hogy a tárgy már ki van merítve. Előadóval osztja annak minden véleményét. De nagyon keményen figyelmeztet, hogy azzal a gondolattal, hogy nekünk lelkipásztoroknak semmi hibánk sincs, hagyjunk fel, mert ez sátáni szó bennünk. A dolgok tiszta fogalmi képére vigyázunk. Van hit és nincs áldozat, ez nem igazság. Ahol igazi hit van, ott van igazi áldozat. Ahol nincs hit, bár mekkora az áldozat is, semmit ér, mert nem hitből fakad, nem evangéliumi. Csodálkozik, hogy a táncmultságok jótékony áldozatairól mindenki elfeledkezett! Itt vannak azok a nagy áldozatok, amelyekre hivatkozni szeretünk! Pedig amellet, hogy rettenetes nemzetgazdasági tévedés: nem egyéb ez, mint alamizsnát adni Krisztusnak, hogy aztán mindent a Mammonnak áldozzanak fel. — A viszontszolgálat nélkül való áldozat az igazi áldozat. Ez az ama bizonyos macedonok esete: könyörögtek Pálnak, hogy ők is adhassanak! — Hogy báloznak a Mammon fiai, az az ő dolguk, de mi ne bálozzunk a Krisztusnak! Ilyen eredetű áldozatokat nem szabad elfogadnunk, bármilyen eredményeket is produkáljunk

belőlük, akár ha épületeket is építünk jövedelmükből, nincsen ezeken semmi áldás, a falak fognak tanubizonyságot tenni majd ellenünk! Fogjunk hozzá a lélek felébresztéséhez.

2. A lelkipásztorok közötti testvéri és munkástársi viszony erősítésének lehetőségei.

Olvasandó: 1 Ján. 1:7-9.

Végh Árpád egrespataki lelkész előadása.

Hogy a feladatomnak megfelelhessenek, szólok I. először a lelkipásztor mivoltáról és munkájáról, II. másodszer a lelkipásztor és lelkipásztor közötti viszonyról, hogy III. harmadszer megtárgyalhassuk a testvéri és munkatársi viszony erősítésének a lehetőségeit.

I. A lelkipásztor egyéniségének és munkájának a hit áll a központjában, azért röviden szólunk a hitről, hitetlenségről és a hitetlenségből a hitbe való átmenetelről.

A szentírás meghatározásaival összhangzó hit valóságában három lényeges jellemvonást különböztethetünk meg: első — az Isten léte és jelenléte felőli teljes meggyőződés (Zsid. 11:1. és 6.), második — az igének — az Isten beszédének, mint az Ő akarata kijelentésének az elfogadása (Róm. 10:17 és 1. Thess. 2:13.), harmadik — az igének megfelelő magatartás és eljárás, az — engedelmesség (1. Pét. 2:7.). A hit az imádság és a hűség által a magát kijelentő Istennel állandó életközösséget tart fenn.

A hitetlen embert jellemző lelki tulajdonságokat könnyen megállapíthatjuk, ha a hitetlenséget a hittel párhuzamba állítjuk. Aki hisz, az a Mindenható előtt él, azért szükségképpen őszintén és mélyen — alázatos; a hitetlen nem ismer a maga lelke felett levő urat, azért többé-kevésbé öntelt, felfuvalkodott — kevély. A hit felkelti az istenfélelmet, amennyiben keresi az Isten tetszését és rettegi az Ő ítéletét, az istenfélelme által nyer az életünkben az ige nagy, sőt döntő befolyást, a hitben a világ tetszését keresi és az emberek ítéletét féli, könnyelmű a saját lelki érdekeivel szemben s az ígét megveti és az életéből kiveti. Aki hisz, az teljesen megbízik az Isten jóságában, minden boldogságát feltalálja az Ő szeretetében és egész odaadásával szereti Őt; a hitetlen a látható hatalmakban bízik, a testi és földi javakban keresi a boldogságát, szereti a világot és azokat, amelyek a világban vannak. Aki hisz, az Istennek engedelmeskedik és az Ő akarátát, a — legteljesebb jóakaratot valósítja meg, amennyiben szereti még az ellenségét is; a hitetlen az Istennel minden vonalon ellenséges lelki hatalomnak, a — sátánnak a rabszolgája és a rossz akaratot valósítja meg, amennyiben az irigység, káröröm,

bosszú és gyűlölet indulatainak az uralma alatt „cselekszi a bűnt.” Az igaz ember útja a „keskeny ösvényen” haladva hár sok háborúságon át, de a teljes váltság, a tökéletes boldogságban torkollik; a hitetlen a „széles úton” a bűnök szakadatlan láncolatán át zuhan az örök romlásba. A hit útja a hitetlenségével a legösszegegyeztetetlenebb ellenkezésben áll.

A hitetlenségből a hitbe, adott feltételek mellett, át lehet menni. A legszükségesebb feltétel a helyes igehirdetés, amely bevilágít a hitetlen lelkébe és rámutat a bűn végzetes voltára, az ember teljes tehetetlenségére és arra, hogy a kegyelem hatalmára támaszkodó hit által a szabadulás könnyű és biztos. A felébredt hit, az újjá született ember első cselekedete, hogy — segítségül hívja az Úr nevét (Róm. 10:10-14.) és ezzel az ember a hitetlenségből már át is ment a hitbe. A lelkipásztornak az a legfontosabb feladata, hogy nagy hőleséssel és szeretettel vigyázzon, hogy az újjászületett, de még erőtelen keresztyén a sátán támadásai alatt a hitét el ne veszítse, ezért a lelkész kell, hogy gondoskodjon az egészséges táplálékról, a folytonos tisztogatásról és az állandó oltalomról.

A sátán részéről nemcsak a kiskoru keresztyént, hanem az érettkorúság felé haladó lelkipásztort is komoly veszedelmek fenyegetik. A Krisztus szolgájának az egyik kezében vakoló kanál és a másikon fegyver van, hogy építse és védje önmagát befelé, a lelki síkjában pedig az egyházat kifelé.

II. A világ előtt nagyon sokféle szempont szerint tekinthetjük a lelkész és lelkész közötti viszonyt (pld. vagyoni állapot, teológiai álláspont, fiatalabb és idősebb, stb.), de az Isten előtt csupán csak egy, a — hit szempontja szerint tárgyalhatjuk a viszonyt. Így három esetet vehetünk figyelembe: 1. Milyen testvéri és munkatársi viszony lehet hitetlen és hitetlen; 2. milyen a hívő és hitetlen; 3. és végül milyen hívő és hívő lelkipásztor között.

1. Az első eset vizsgálatánál felmerül az a kérdés, hogy — egyáltalában — van-e hitetlen lelkipásztor. Itt kellene, hogy tárgyaljuk a hitetlenség külső ismertető jeleit, hogy minden kétséget kizárólag megmutassuk a hitetlenek létezését, de ezt nem tehetjük, mert ilyen — feltétlenül bizonyító erejű — ismertető jelek ma az evangélium hirdetésének helyén és idejében — nincsenek. A legsúlyosabb és elfordultabb élet mélyén már ott lehet az igazi, a megtartó hit. És az újjászületett istengyermeke a maga nagy erőtlenségében a kellő lelkipásztori gondozás nélkül újra és újra belekeveredhetik a bűnbe, visszaeshetnek a hitetlenségbe. De az a kegyelem, amely egyszer megragadta végérvényesen is megtarthatja. Isten egyedül Jézus Krisztusnak adott arra való hatalmat, hogy ítéljen az „élők” (hittel bírók) és „holtak” (hitetlenek) felett. De ha a bíró szempontjából nem ítélkezhetünk a hitetlenség felett, a segítő, az orvos: épen a lelkipásztor szempontjából mégis kell, hogy azt vizsgálat tárgyává tegyük. Ezért tárgyaltuk a hitetlenség belső ismertető jeleit, hogy min-

denkinek önmagára nézve legyen dicsekedése. (A hitelenség benső tényeinek megfelelő külső magatartás és életfolytatás a hitelenségnek a legvalószínűbb ismertető jele. A hitetlenek testvéri viszonya, hogy együtt mennek a jó bor keresésére és együtt gúnyolódnak a — kegyesekkel; a munkatársi viszony, hogy együtt ülnek pártot az Úr ellen. „Aki velem nincsen, ellenem van. (Mt. 12:30.)

2-ik esetünk: A hívő és hitetlen viszonya. A problémánk itt a szekta kérdéssel szoros kapcsolatban jön, amennyiben a szektáskodók a 2 Kor. 6:14-16 helyre hivatkozva a hívőknek a hitetlenektől való egyházi elszakadását kényszerű lépésnek hirdetik. Az evangélium helytelen felfogása miatt az egyház két isteni érdeke: a szentség és az egység egymással ütközik; a rosszul értelmezett szentség azt követeli, hogy — szakadj ki, de a hosszú tüdő, mindent elfedező, soha el nem fogyó szeretet azt mondja, hogy — még nagyon sok eszközőm és reménységem van az én hitetlen testvéreim megtartására. A megoldás ott van, hogy más az élet egyezés (és ez csakugyan nem állhat fenn a hívő és hitetlen között) és már a — hitetlen vagy bűnös testvér terhét hordozó szeretet; az előbbi félreérthetetlenül megtiltja, de az utóbbira úgy a példaadásával, mint a parancsával halározottan kötelez az Úr. Aki hisz, annak nem lehet testvéri viszonya az Úr ellenségével, az olyannal, aki mocskos és fertelmes étellel gyalázatot hoz a Jézus nevére, de a hívő szeretete az ilyenek megmentésén is kell, hogy munkáljon.

3-ik eset. Igazi testvéri és munkatársi viszony csak olyan lelkipásztorok között lehetséges, akik egész szívükkel szeretik az Istent és teljes magukat oda adták az Úr szolgálatára.

III. Az elmondottak szerint valósággal csak az lelkipásztor, aki elsősorban istengyermeke s mint ilyen a Szent Lélek vezetése alatt áll. A test szerinti testvérek az apai ház kábelén belül külső életközösségeket tartanak fenn; az Isten gyermekei a Lélek által folyton mélyülő és tökéletesedő benső lelki közösségben élnek. „Ha pedig a világosságban járunk közösségünk van egymással.” Ennek a legdrágább testvéri viszonynak az erősítéséhez különösen két dolog szükséges: az egyik — a hittestvér előtt az egész lelkünket feltáró — közlékenység; a másik — a hűség, amely szerint a testvérem érdeke oly fontos előttem, mint a magamé. A lelki tényezők fennállása mellett a testvéri viszony a minél gyakoribb érintkezés által erősíthető, ez az érintkezés történhet konferenciákon, látogatások és levelezések útján. (A dolgozatomban a közösség erősítésének a gyakorlati megvalósítására a „közösönös vizsgálat”-ot említettem, de beláttam, hogy ez a kifejezés itt nem helyén való, mert ehhez akaratlanul is társul a felülről jövő agresszív beavatkozás, a hivatalos jelleg. Ha pedig azt mondom, hogy a „testvérem előtt a lelkem önként feltárom” — ezzel ugyanazt az eljárást egészen helyesen nevezem meg.) A fő cél az, hogy egyik lelkipásztor megismerje a másik hitéletét

és munkamezejét. Ugyanaz a Lélek különböző ajándékokat osztogat és a testvéri érintkezés által ezek a lelki javak kicserélődnek és kölcsönös meggyarapodást eredményeznek. Az által segíthetjük elő a testvéri viszony erősödését, ha mind egyen-egyen önmagunkat minél teljesebben alárendeljük az ige és a Szent Lélek vezetése alá. Amilyen mértékben a Krisztus a hit által a szivünkben lakik, abban a mértékben növekszik az egymás iránti testvéri szeretet melege és ereje, abban a mértékben tudunk egymásnak mind több lelki, erkölcsi és anyagi támogatást nyújtani.

A sötétség fejedelme velünk könnyen elbánik, ha csak egymagunkban viaskodunk, mintha megnyílt volna a mélység kapuja a munkamezőnkön a gonosz lelkek sokasága úgy megnövekedett. Kényszerítsen a hűséges összetartásra a közös veszedelem tudata. Lelkesítsen a bensőséges testvéri egyesülésre az a sok drága ígéret, amely a hitben való együtt munkálás számára a teljes diadalt biztosítja. „Ime adok néktek hatalmat, hogy a kígyókon és skorpiókon tapodjatok és az ellenségnek minden erején; és semmi nem árthat néktek. (Luk. 10:19.) „Ha ketten közületek egy akaraton lesznek a földön minden dolog felől, amit csak kérnek, megadja nékik az én mennyei Atyám. Mert ahol ketten vagy hárman egybe gyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt. 18:19, 20.) „Imé, mily jó és mily gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak! Csak oda küld áldást az Úr és életet örökké!”

Hozzászólások :

Baczó Lajos: Ennek az előadásnak nem lett volna szabad egyébként lennie, mint csupán bevezetője a konferenciának. Legfőbb hibája, hogy a tárgyhöz hozzá sem szólott. Mind igazak és szükségesek, amiket elmondott, de nem tárgyunkhoz valók. Nem tartja jó módszernek a szövetkezéseket, mert ezekben könnyen felütheti fejét az emberi gyarlóság s bizonyos kényszereskedést visel magán. Minden lelkipásztor az ő lelkipásztor társában önmagát kell, hogy lássa.

Fosztó Dénes: A legszentebb szövetség a Krisztus szeretetén kell alapuljon. Ez ha meg van, akkor ennek csak ápolásáról lehet szó. Különbö is közöttünk ez a testvéri viszony meg van már, csak ápolni és mélyíteni kell. Ezekre jók a konferenciák.

Egy falusi (míriszlói) ember: Reméli, hogy míg ilyen komoly gondolatokkal foglalkozik a lelkipásztorok testülete, míg az intelligenciának egy ilyen testületben való megnyilatkozása vezet a népet, reméli, hogy el nem veszünk. Szeretettel üdvözlí a Püspök Úr Óméltóságát.

Előadó referációjában hivatkozik arra, hogy azért volt hozzászadalmas, mert az alapok öntudatosítását látta először szük-

ségesnek. Kényszer barátságot nem emlegetett előadásában, ilyenről szó sem lehet.

Püspök Úr megköszöni az Előadónak az előadását.

3. Hogyan kapcsoljuk oda iskoláinkat lelkileg egyházunk munkájához ?

Hegyi András körtvélyfájai lelkész előadása.

A kérdés abban csúcsosodik ki, hogy iskoláinkat be kell idegezni az egyház életébe. Így van ez a világi iskolákban, ahol azok teljes összefüggésben vannak a világias lelkület minden tendenciájával. Valamikor az iskola szerves összefonódásban állott az egyházzal. Az egyházzal alkotott felfogások szerint módosult az iskola és lassanként egészen kicsúszott az egyház hatása és szelleme alól. Ennek okát abban találjuk meg, hogy a hamis szempontokból értékelt életből jöttek a hamis szempontok az iskolával szemben. Athénben például az életnek tanítottak. Ahogy az élet-célok leestek, abban a mértékben sülyedtek le a nevelés és annak módszerei is.

A racionalismus ideológiája például materialista nevelést eredményezett. Az értelmi terep az egyedüli tér, ahol a felfogás szerint a nevelést el kell végezni. A többi tér negligálta, míg végre hatása alatt egészen elfelejtették. Az emberi életben egyetlen a boldogság, még pedig a világ szerinti boldogság. Ebben a felfogásban aztán az egész pedagogia eltávolodott eredeti céljától. Ezen a becslési állásponton romlott le aztán az iskola. Szükségképen, mert ezen az állásponton a gyermek is csak, mint intellektuell jöhet tekintetbe s így nem sokat ér. Így lett az iskolával szemben az egyedüli követelmény a megélhetésre szükséges ismeretek megszerzésének kívánalma.

Ezek az alantas szempontok aztán szembieállították az iskolát az egyházzal is, az egyházi iskolákkal szemben sem követelvényt más, mint a fenti szempontok érvényesítését. Ezek az elvek érvényesültek aztán minden fokon a nevelésben, még a tanerők képzésében is.

Istennek különös gondviselése, hogy most az iskola is, abban az általános megújulásban, amely ma minden téren tapasztalható, céljaiban, irányelveiben szintén megújulni kezd. A megújuló anyaszentegyházban azonban nem elég csak a próbálkozásokkal tölteni az időt. Sokkal inkább arra kell határozottan törekednünk, hogy olyan berendezkedést teremtsünk meg, amelyben az iskola újra a természetes viszonyba kerüljön az egyházzal.

Hogyan érhetjük el ezt a megújulást? Legelső dolgunk eh-

ből a célból, hogy minden nevelési eszményt a lehető legmagasabbra tüzzük ki. Igehirdetésünkben is már erre kell a legfőbb súlyt helyeznünk. Tántoríthatatlanul minduntalan hangsúlyoznunk kell, hogy az életnek nem ebben a világban van a célja. Addig megújulás nincs. Önként következik ebből, hogy az iskolának a célja is össze kell essék ezzel a céllal. Az iskolának is Istenországára kell neveljen. Ebből a szempontból tehát a nevelés célja olyan jellemek nevelése, akik Istenországába tagjai lehetnek.

Erre a nevelésre nem lehet azért az egyoldalúság vádját ráfogni. Ugyanis tudományokban, ismeretek adásában sem lehet más célt kitűzni, minthogy ezek is az Istenországának célját szolgálják. Olyan nevelési eszmények ezek, amelyek egyedül helyesek és amelyeket csak az egyházi iskolák útján érhetünk el. Ezért van szüksége minden egyházközösségnek iskolára.

Ezek után tekintsünk azokra, akik ezt a nevelési eszményt kell szolgálják. Legelsősorban jön tekintethe a lelkipásztor, aki az iskolában nem vallástanító, hanem pásztor a iskolának. Reá vannak bízva a gyermekek lelkei. Ugyanez a helyzete a tanítónak is. Elsősorban nevelő és csak másodsorban ismeretközlő. Tehát, hogy ilyen tanítóink és lelkipásztoraink legyenek, szükséges a tanító és lelkipásztorképzésnek ilyen szempontu be rendezése. A lelkipásztor és tanító viszonya a mai tarthatatlan állapotából kiemelendő. Sajnos azonban, hogy a legszebb eszményeink is megbuknak a tanítók mai anyagi helyzetén. Ez a nyomorult anyagi helyzet lelkileg is nyomorulttá teszi őket. A Református Anyaszentegyháznak annyi iskolára van szüksége, amennyi igénye van gyermekeinknek a világi pályákra. Tehát a hívek gondoskodjanak a tanítók fizetéséről. Chisholm úr előadásából láthattuk, hogy a skót lelkipásztor-képzésben milyen szerepe van a fizetésnek és ennek alapján skót lelkészeknek milyen az anyagi helyzete. Nekünk is erre az álláspontra kell helyezkedjünk, vagyis annyi fizetést kell adni minden egyházi munkásnak, hogy független anyagi helyzetben végezhesse munkáját. Anyaszentegyházunknak kell legyen annyi anyagi ereje, hogy hivatalnokait tisztességesen kifizesse, hogy minden szolgálója helyes lelkijelétől munkálkodhassék és ne legyen anyagilag kötött.

Ezeket a célokat gyakorlatilag csak az emberi élet-célok magasabb kitűzése árán érhetjük el. A gyermek jelentőségét már a családban emeljük ki. Erre feltétlenül szükséges a családok meglátogatása s ott a gyermek jelentőségének hangsúlyozása. A tanító is gyakran tartson konferenciákat a szülőkkel, mely konferenciának súlypontja az Ige legyen. A lelkész ne csak látogatója, hanem igazi pásztor legyen az iskolának. Így lehet az iskola református iskola. Semmiféle akadály ne retentsen el, mert az Ige segítségével minden akadályon győzedelmeskedhetünk.

Határozati javaslat:

„Az 1926. szeptember 8—12-én Nagyenyeden konferenciázó lelkészi kar arról tárgyalván, miként erősíthetnők lelkileg iskoláinknak anyaszentegyházunkhoz való organikus kapcsolatát, elhatározta és határozatának végrehajtására tisztelettel kéri meg az egyházkerület Igazgatótanácsát:

1. Hogy iskoláink egyházunk életében missziójukat betölthessék, szükségesnek tartja a konferencia, hogy azokban Isten Igéje mindennap hirdettessék és hitvallásunk gyakoroltassék.

2. Evégből szükségesnek és célravezetőnek tartja, hogy az iskola munkája minden hét elején és végén Igehirdetéssel kezdődjék, illetve végződjék a lelkész vezetése alatt.

3. Ezenkívül a tanító a lelkésszel egyetértve a tanítást mindennap Ige-olvasással és rövid magyarázattal kezdje; végre pedig naponként felváltva az Apostoli Hitvallás és a Tízparancsolat gyakorlásával.”

Hozzászólások:

Dr. Makka Sándor püspök: Mielőtt a felszólalások megkezdődnének, figyelmeztet, hogy a kérdésnek nagyon sok ága lévén, felszólalók szigorúan szorítkozzanak a tárgyra.

Vásárhelyi János püspökhelyettes: Az a kérdés, hogy mit tudnánk tenni az előadó szempontjainak érvényrejuttatása érdekében? Nem elméleti, tisztán gyakorlati szempontból akar hozzászólni e kérdéshez. Ehhez legelső eszköz, hogy a tanítók lelkében fel kell ébreszteni azt a tudatot, hogy ők a tanulóknak első sorban pásztorai. Istennek kell nevelni nekik is a rábízott lelkeket. Bizalmas beszélgetések között egyenesen oda kell állítani eléjük céljainkat. Látogassa meg gyermekeit otthonukban, ahol együtt imádkozzék a szülőkkel és gyermekekkel. Elképzelhetetlen hatások lesznek ezeknek nyomán. Ezeknek az eszközöknek fontosságát bizalmas úton érvényesíteni kell a tanítók lelkében. Tanítóinkat kell meggyőzni legelső sorban arról, hogy iskoláinkat csak ezzel a lelkiülettel tudjuk különbbő tenni más iskoláknál. A gyermekeket ilyen karakterű munkával kell lelkileg munkába venni. Gyermekek-istentiszteletek tartásával próbálkoztak már Kolozsvárt az úgynevezett précesek tartásával az iskolában. A tanítók maguk tesznek tanúbizonyságot, hogy az ilyen munkák mennyire előmozdítják az iskola szervezetét. A felnőttek istentiszteletére való hordozása a gyermekeknek ugyanis nem célravezető.

Nagyon jó módszer a dunántúli egyházkerület egyik ilyen módszere, mely szerint a gyermekeket hetenkint két délután zoltár- és énektanításra gyűjtik össze. Csudálatos megtermékenyítéssel hatnak ezek a délutánok, úgyannyira, hogy ilyen délutánokon a VI. osztályos gyermekek magukra vezetik az ének-

lésben a kisebbeket. Éppen itt az ideje annak, hogy iskoláinkat tegyük már egyszer az evangélium eszközeivé. A következő gondolat nem új már. Nevezetesen próbáljuk megszervezni a szülői értekezleteket. Beszéljük meg ezt a dolgot a presbiteriumokkal s azután egy vasárnap délután gyűjtsük össze a szülőket. Anyaszentegyházunknak kötelessége egy vasárnapot iskola-vasárnappá tenni, hadd tárgyalják meg maguk a szülők is az iskola kérdéseket. Ilyen eszközökkel tudjuk az iskolát odakapcsolni az egyházhoz. Bármilyen áldozatokat is hozunk iskoláinkért, minden munkánk hiábavaló, ha a testvéri viszonyt nem állítjuk fel lelkipásztor és tanító között.

Az iskolánk pedig drága kincsünk, mert benne fekszik a jövőnk.

Csűrös Ferenc ördögösfüzesi lelkész: Legnehezebb akadálya ennek a munkának a tanítók anyagi helyzete. A gondnokok a legtöbb helyen abban keresik a népszerűséget, hogy az egyházi adót nem hajtják fel. Véleménye szerint a tanítóknak kell átadni az egész iskola anyagi ügyeinek intézését számadás terhe alatt. A gyermekeknek vallásos nevelése szempontjából helyesnek tartja a mindennapi Biblia-olvasást, de keresztülvihetetlennek látja a mai túlzásfolt tanrend mellett. Fontos aktussá kell tenni az évvégi vizsgákat. Ezt a nevelési módszert érvényesíteni kell az életben is. A vallás és erkölcsi élet gyakorlása érdekében gyermek-istentiszteleteket kell tartani, bár kéthetenként. A felnőttek vallásos életgyakorlata is nagyhatású. Általábanvéve a gyermeknevelést össze kell kapcsolni a felnőttek vallásos nevelésével. Az anyagiak erősítésére igen kitűnő eszköz a gyermekek általi gyűjtés, melyből jutalmakat osszunk ki a gyermekek között.

Boruzs Lajos: Az elmondottakhoz csak egy jelentéktelen praktikumot akar hozzáadni. A fenti kapcsoló módok mind jók. Ami a gyermek lelkébe beleidegződik, örökké ott marad. Ezen az alapon egész könnyen oda lehet idegezni az anyaszentegyházhoz. Többféle eszköz van erre. Aranymondások gyakorlásával, ezeknek fali táblákon való elhelyezésével kitűnő eredményeket lehet elérni.

Elekes Viktor: Kiegészítő nagy dolog a szülői értekezlet, de ennek mikénti megtartásához központi utasítás kell. Nagyon fontos, hogy központi utasítással menjen ez. Volt is már régebben egy ilyen utasítás, de elfeledtük. — A heti és napi istentiszteletek megtartása a mai viszonyok között lehetetlen, mert az állami tantervbe ütközik. Ezek helyett tartsunk gyermek istentiszteleteket. — Az iskola vallásos lelkületének megteremtésében a tanítónak van óriási feladata. Képesek-e erre a mi tanítóink? Hogyan tehetjük erre a feladatra képesekké? Bizonyos az, hogy a jelenlegi 500—600 tanító nem képviseli ezt a szellemet. Jó részük állami szolgálatban élt, egyház ellenes szellemben szolgált. Hogy legyen egy 50 esztendősen tanító ilyen új szellemű egyik napról a

másikra? Bizony ezen a téren csak tatarozásról lehet szó. Legfontosabb teendő itt a tanító képzésnek e szempont alatti megreformálása. Mindezek megvalósulásának legfőbb akadály a szegénységünk. Először is nagyon gyenge elemet kapunk, amelyből a kívánt lelkes gárdát megszervezni nem lehet. Az állásokat és a fizetéseket kell jól megszervezni, mert a tanító napszámos lélekkel nem taníthat. A tanítóképzés nivóját feltétlenül fel kell emelni.

Gyenge Imre: a hozzászólások során egy pedagógiai tény vetődött fel a Csürös felszólalásában: a jutalmazás. Nem jó eszköz ez az egyházhoz való kapcsolódás szempontjából. Semmiféle jutalmazási rendszer nem jó, mert nemcsak jóra való ösztönzés lehet, hanem ellenkező is. Ezen konferencián vetődött fel az igaz módszer: a gyermek a szolgálatért, önmagáért legyen jó.

Dr. Gönczy Lajos: az iskoláinknak az egyházhoz való oda-kapcsolása olyan mértékben sikerül, amelyen mértékben a láthatatlan egyházhoz tudjuk oda kapcsolni. Ehhez az egyetlen kapocs a tanító személye lehet. A tanítót kell munkába venni ilyen szempontok alatt.

Dr. Makka Sándor püspök: a következő felszólalások tekintetében figyelmeztet, hogy csak a tárgyra vonatkozó új gondolatokat hozzák elé a felszólalók.

Kádár Imre: a gyermek istentiszteletekre külön harangozással kell vinni a gyermekeket.

Boér Károly: a régi kis énekes könyv mintájára oda kell adni a gyermek kezébe egy gyermek énekes könyvet.

Csia Pál: ezeket a dolgokat a tanítói értekezletre is oda kell utalni.

Hegyi András: az ingyenes oktatás gondolatát tartja szükségesnek és a határozati javaslatának elfogadását ajánlja.

Dr. Makka Sándor püspök: Látjuk, hogy az iskolával kapcsolatos kérdések többféle feladat elé állítanak minket: legfőbbként a jövő felé tereli a figyelmet. Az Elekes Viktor által felállított ama tétel, hogy a jelenlegi tanítók nem alkalmasak erre a munkára és ezt csak egy ilyen szellemű reform tanító-képzés fogja megoldani — nem helyes. Ennél sokkal helyesebb az előadó és mások véleménye, mely szerint az iskolákba be kell vezetni egy bizonyos vallásos rendszert, amelynek gyakorlása feltétlenül hatással lesz gyermekekre, tanítóra egyaránt. Hiszen Isten Igéjéről van szó, amely elvégzi a maga munkáját gyermekeken és felnőtteken egyaránt. A konferencia egyszerűen mondja ki, hogy az egyháznak hatóságai gondoskodjanak arról, hogy iskoláinkba ilyen vallásos életgyakorlatok állíttassanak be.

Elekes Viktor ama megállapításában, hogy a tanítóknak egy nagy része, mert az egyháztól idegen, sőt gyakran ellenséges szellemben képeztettek és dolgoztak, igaz ugyan, de ebben a tényben hibás az egyház maga is. Nem szabad azonban őket sem

másképpen vennünk, mint akiknek számára szintén szükséges az evangélium -s szívből is óhajtják, hogy az hozzájuk is eljusson. Konferenciákon, kurzusokon készítsék elé magok között ezt a szellemet és meggyéenként értekezletet tartván készítsenek egy országos programot a maguk számára anyagi és lelki szükségüknek kielégítése érdekében. Nagy a bizalma Öméltóságának, hogy ezen a téren megértésre találunk kölcsönösen. — Tanfolyamok, kurzusok megszervezése alapos utánjárás után keresztül lesz vihető.

Öméltósága ezekután tudomására hozza a konferenciának, hogy Dr. Illés Gyula tanügyi előadót rendelte, hogy az új tanév kezdetén felmerülő kérdésekre az érdeklődőknek felvilágosításokat adjon.

4. A külmisszió kérdése.

Pilder Mária missziói egyházkerületi titkár előadása.

A külmisszió kérdése nálunk ma még kevés megértéssel s ép azért kevés rokonszenvvel találkozik. Két főellenvetést szoktak ellene fölhozni. Az egyik ellenvetés önzésből fakad s így hangzik: Miért törődünk mi a pogányok bajával, amikor még a magunk bajaival sem tudunk megbírkózni! Mi közünk a khinaiakhoz, hindukhoz s a négerkekhez, elég nekünk a mi népünk ezer nyomorusága! Erre csak azt lehet felelni: Amikor Jézus a tanítványait arra kötelezte, hogy menjenek el a föld végső határáig s tegyenek tanítványokká minden népeket — akkor Zsidóországban is még elég baj volt, amit előbb el kellett volna igazítani! S amikor Pál elvitte az evangéliumot a pogányokhoz, a saját népe még keserves szolgaságban nyögött. Ha ő s a többiek, akik engedelmességek Urunk missziói parancsának, addig vártak volna, amíg odahaza minden baj elintéződik, ha ők is úgy gondoltak volna, mint azok, akiktől ez az ellenvetés származik, — akkor ma nem volnánk együtt ezen az áldott konferencián! A másik ellenvetés tudatlanságból származik: Miért nem hagyjuk meg a pogányokat a maguk *boldog* együgyűségükben? Miért kell őket a keresztyén vallásra téríteni, amikor úgysis minden vallás egyforma?! Maradjon meg minden nép abban, amiben van, mi a mienkben s a pogányok a maguk vallásában, kár őket naiv boldogságukban megzavarni! — Így csak azok beszélhetnek, akiknek sejtelve sincs a való tényállásról; csak egy egyetlen pillantás abba az iszonyú sötétségbe, amiben a pogány népek élnek, is elegendő arra, hogy ezt az utóbbi ellenvetést semmivé tegye. — Mindkét ellenvetés felületes s a perifériákon mozog. A külmisszió kérdésével szemben tanúsított közöny gyökere sokkal mélyebben fekszik. Ott nincs missziói érdeklődés s missziói munka, ahol a Krisztus még nem lett Urrá a ziveken, ahol az ő neve csupán egy valamikor élt történelmi személyiség neve, vagy egy

theológiai dogma kifejezése, ahol a keresztyén vallásból kiveszett az evangelium diadalmas ereje! Mert ahol Krisztus *élő* Megváltója a szíveknek, ahol Ő *igazán* király a lelkek felett, ahol Ő *élő* hatalom az életekben, ott megvan a missziói munka is. Ott nem lehet kitérni a Krisztus királyi parancsa előtt, mert ott a lelkek egyszerűen nem bírják ki, hogy annyi szerencsétlen lélek ül még sötétben, a Sátán hatalmában megkötözve, ott a „Krisztus szerelme szorongatja” a szíveket mindenkihez elvinni a Krisztus szabadító hatalmát.

Erdély református egyháza az egyetlen protestáns egyház az egész világon, amely még nem vállalta el a Krisztus missziói parancsát — s ez súlyosan aggasztó körtünete egyházi életünknek.

A misszió története. Urunk missziói parancsa (Mát. 28:19 s Csel. 1:8) háromszor valósult meg eddig a keresztyénség történetében. I. Pál apostol volt az első, aki elvitte az evangéliumot az akkor ismert világ minden népéhez. II. A középkorban Nagy Gergely kezdeményezésére a pápai egyház egész Európát christianizálta s elvitte az evangéliumot az akkori világ végső határáig. III. Napjainkban végre szószerint kezd valóra válni a parancs, mert valóban *minden népek* meghallják ma az evangéliumot, Labrador jégmezőitől kezdve Afrika őserdein, India dsungeljein s Középázsia sivatagjain át, le Amerika Tűzföldjéig. Az elért eredmény óriási:

A föld összes népeinek száma: 1617 millió. Ebből keresztyén: 565 millió. Nem keresztyén: 1052 millió. (1924. évi missziói statisztika.) Tehát az emberiség egyharmada keresztyén: ezzel a keresztyén vallás behizonyította a fölényét minden más vallás fölé. De ha meggondoljuk, hogy ebből csak 25 *millió* a pogányból lett keresztyén, a többi mind Európára esik s ha elgondoljuk, hogy az európai keresztyének közül is még mennyi a pogány — akkor az emberiségnek nem a kétharmada, hanem még a négyötöde pogány, abban az értelemben, hogy nem tud semmit a Krisztus szabadító hatalmáról. Óriási még az a munka, amely a keresztyénségre vár, a Krisztus diadalútja még soká nincs kész! Egyedül csak mi nem kérnénk részt ennek a nagy munkának a dicsőségéből?

A külmisszió az otthoni munka legmélyebb áldása. A külmisszióval való foglalkozás legfőképpen s mindenekelőtt az otthoni munka számára jelent mérhetetlen áldásokat. Mi idehaza lassanként elfelejtettük már, hogy az Evangélium *élő* erő, hogy a Krisztus valóban diadalmas király, hogy az Isten mindenható Úr, nálunk már nem történnek csodák, nálunk senkit sem változtat meg, senkit sem tesz jobbá s boldogabbá a keresztyénsége, a mi világunkban megszoktuk, hogy minden tényezővel jobban számolnak az emberek, mint az élő Isten hatalmával. Nálunk lassanként kiszáradtak az élő vizek forrásai, lyukas kutakból

posványos vizet meregetünk közönyös egykedvűséggel s lassanként befalazódtunk szűk, kicsi pátrikulárizmusunk falai közé — nem látunk többé semmit, csak magunkat s a magunk bajait. Odakünn pedig zuhogva hömpölyögnek az Isten-Élet vizének árai, melyek mindenütt meggyógyítják a beteg lelkek ezreit; odakünn hódító hatalommal győzi le az Evangélium a legdacosabb, legkeményebb sziveket is (Pastor Hsi, Buddo); odakünn a Krisztus úrrá leszen egész népek s nemzetek felett (Korea, Nias, Asanti); odakünn esodáról-esodára viszi az Isten a Benne bízókat! Odakünn ezren s százezren ujjonganak: Isten megszabadított a sötétség hatalmából s átvitt a világosságba, az Ő szerelmes Fiának országába! Odakünn megváltott lelkek százezrei tapasztalják meg: Hogyha a Fiú megszabadít titeket, akkor valósággal szabadokká lesztek! Ott *valóság* s nem csupán holmi bibliai textus, hogy: Mindre van erőm a Krisztusban! (Hudson Taylor, Livingstone, Pandita Ramabai.)

Foglalkozni a külmisszióval annyi, mint ajtót s ablakot nyitni az Evangélium élő erőinek, bekapcsolódni a Krisztus diadalmas valóságának ragyogó csodáiba, részt nyerni az élő Isten gazdaságából. S mialatt segítünk építeni a Krisztus diadalútját odakünn a távoli földrészeken, megépülnek a mi egyházunk roskadozó falai is. Amíg föl vesszük pogány testvéreink szenvedésének a terhét, addig a mi népünk sebeit s betegségeit is meggyógyítja az Isten kegyelme. S amíg a nagy aratómunkában szorgoskodunk, addig a mi kicsi bajaink is megoldódnak idehaza.

Hogy vehetünk részt a munkában? Mindenekelőtt föl kell keltenünk a külmisszió iránti érdeklődést, mert hiszen e kérdéssel szemben való közönyünk javarészt onnan származik, hogy semmit sem tudunk erről a kérdésről. Erre a célra a vasárnapi iskolákban negyedévenként külmissziói tárgyú tanításokat kell tartani, úgyszintén serdülő és ifjúsági bibliaköreinkben is minél gyakrabban kell ezentul a külmisszió kérdésével foglalkoznunk. Gyermekünkben s ifjúságunkban föl kell ébresztenünk a komoly felelősségérzetet a Krisztus missziói parancsával szemben, rá kell őket szoktatni, hogy ne csak magukért s a saját népükért imádkozzanak, hanem vegyék fel imádkozó gondját szerencsétlen pogány testvéreiknek is. Rá kell őket szoktatnunk a külmisszió céljaira való rendszeres adakozásra is, megértetvén velük, hogy az erre a célra fordított pénz ezerszeres kamatokkal térül vissza az otthoni egyház javára! — A theológián be kell vezetni a külmisszió kérdésének rendszeres tanulmányozását, lelkészi kurzusokon s papnékonferenciákon is állandóan föl kell venni erre vonatkozó előadásokat, majd később a nagyközönség számára is kell tartani külmissziói (hacsak lehet vetített képes!) előadásokat. — Persze mindezekhez elsősorban szükséges a megfelelő irodalom megteremtése. Gyermek és ifjúság számára való

ilyen tárgyú füzeteket s a nagyközönség számára való ezirányú iratokat kell kiadnunk s gondoskodni kell theologusaink s lelkészeink számára egy megfelelő külmissziói kézikönyvről is. — Ha ilyen módon a külmisszió iránt az érdeklődést sikerült fölébreszteniünk, akkor talán egyszer eljön majd az az idő is, amikor közülünk — a legjobbaink közül — egyet kiküldhetünk az Isten aratásának e távoli mezőire is, hogy így tevékenyen is részt vegyünk a keresztyénség világmissziói munkájában.

Majd amikor Erdély is kötelezőnek ismeri el magára nézve a Krisztus missziói parancsát, amikor majd Erdély református egyháza is elvállalja a maga részét ebben a nagy munkában — akkor leszünk idehaza is *élő* egyházzá, a Krisztus boldog megváltott nemzetévé, Isten diadalmas népévé!

Hozzászólások:

Olajos László: Tud erről a kérdésről. Theologus ifjú korában ő is nagyon pesszimista volt ebben a dologban. Úgy gondolkozott, hogy elég dolgunk és szükségünk van nekünk itthon is, 1924-ben külföldön volt és itt alkalma volt találkozni egyik ma élő legnagyobb misszionáriussal. Alexander *Schweitz*-al, aki egész életét, mindenét erre a célra áldozva — a misszió ügyének szentelte. Látott egy ilyen külmissziói muzeumot, ahol figyelmeztették egy benszülött csata-bárdjára, amellyel egy öreg misszionáriust fejeztek le, e bárd mellé odatették a Bibliát. Tudvalevő dolog, hogy a francia papok az államtól semmit nem kapnak s évente mégis hatalmas összegeket áldoznak a külmisszióra. Nagyon sok nyomoruságunk van, de a mi nyomoruságainkban nagyon jól fogott a külső segély nekünk is. Mi is kell gondoljunk másokra, egy évben egy persely pénzt mi is oda fordíthatunk erre a célra.

Végh Árpád: A konferencia úgy néz ki, mintha sok festőművész festene egy képet. Szomoruan látja, hogy az Isten munkájának elvégzésére mindig van mindenkinek valami kifogása. A falusi embertől, ha azt kérdezzük, miért nem tart házi istentiszteletet, azt feleli: nem ér reá. De ha öt hold földje mellé még öt holdat örököl, arra biztosan lesz ideje, hogy megművelje. Uriasszonyok gyakran mondják, hogy nem tudnak hinni; a regényeknek tudnak hinni. Külmisszióra nincs pénz, de cifra haszontalan ruhákra van. Bűnbánat nélkül nem lehet Istennek semmi munkáját sem megérteni, sem elvégezni. Mindig azt tapasztalta, hogy Isten úgy tanít meg minket dolgozni, ahogy a madár fiait repülni. Kidobja a fiókat a fészekből, az repül, de az anya mindig ott van, amikor le akar esni, alája repül és úgy támogatja. Ilyen segédelmet nyújtó Isten is a mi esetlen mun-

káink közben. A külmissziót sem lehet megérteni, csak igazi bűnbánatban. Vigyázzunk, mert a vámszedők megelőznek az Isten-országában! A külmisszió kérdése igazi bűnbánat kérdése kell legyen mindannyiunknak. Bármilyen irodalmi könyvre van pénzünk, de a külmisszióra nincs! Akaratunk kell csak legyen rá, mert Isten számon fogja kérni tőlünk a külmissziót.

Dr. Makkai Sándor püspök: Konferenciánknak nemcsak a végére, de legmagasabb pontjára érkeztünk el a külmisszió kérdésével. Biztos, hogy megérlelődött sok lélekben ennek a szükségé. Az erdélyi keresztyénségnek nincs érzéke ehhez a dologhoz, mert közönyös. A szegény pogányokat nem ismerjük, a munkát sem, amely értük folyik. Végh Árpád ügyesen reá tudott utalni ennek a munkának szempontjaira. Csak annyi szeretetet tudnánk érezni a pogányok iránt, mint az Aranyember Timárja iránt, csak úgy tudná a lelkünket megmozdítani, mint a Timár lelkülete, a külmissziói szüksége? Kell pedig, hogy ilyen munka induljon meg mi közöttünk is! — Hogy ez a munka idáig nem indult meg, azért az egész egyház hibás: nem élte még meg ennek a gondolatnak felségességét. Most, hogy ennek szükséglete közöttünk is megérlelődött, munkába kell fogni ezt a gondolatot. Összejöveleinken, konferenciákon vétessenek fel a külmisszió kérdései állandó tárgyal. Iratterjesztésben, a teológián foglalkozni kell vele. Ennek a lelkületnek lángjait itthon is fel kell gyújtani mindenütt. Valósággá úgy kell tenni, hogy át kell vinni a gyülekezetek gondolatvilágába. Termékeny áldozat lesz ez az egyházunkra. Még messze vagyunk, csak ígéret, de kétségtelen, hogy kezdenek ezek a gondolatok közöttünk is érlelődni. Az erdélyi református egyházat határozottan gyávasággal kell vádoljuk, hogy még ebben a munkában semmit sem dolgozott. Fel kell vegyük a más nagy gondját, hogy ezek tegyék elvisselhetővé a kis gondokat. Külföldi testvéreink egyenesen csudálkoznak, hogy nekünk nincs külmisszió! Pedig objektíve ismernek minket! Tudják, hogy nagyon szép multunk van, de mivel külmisszióink nincs, nem könyvelnek el az első egyházak közé. Egyenesen ebből a tényből állapítják meg, hogy még nem vagyunk élő egyház.

Intelligens társaság vagyunk. Járjunk utána érdemes és komoly dolog ez? Akkor majd meglátjuk! Akik eddig belenéztek ebbe a dologba, azok tudják, hogy mit jelent a külmisszió. El kell ide érkeznünk nekünk is. A 700.000 lélekből álló francia egyház 60.000.000 Leit tud évente külmisszióra áldozni. A skót egyház büdtségének nagy része külmisszióra megy. A mi külmisszióinknak is meg kell indulnia és magyar misszionáriusokat kell beállítani. Nekünk magyaroknak különös kötelességünk ez, kelet gyermekeinek kelettel szemben. Saját véreinkről van szó! A turáni népek missziója ránk vár! Isten nem hiába állított be minket Európa közepébe. Ennek az isteni ténynek konzekvenciáit le kell

vonjuk magunkra nézve. Csodálatos dolog, hogy eddig is milyen hanyagok voltunk kelet minden problémájával szemben. Például a sumir-kérdéssel is germánok foglalkoztak. A magyar ember ritkán adja rá a fejét ilyen dolgokra, pedig nyelv-rokonságok tekintetében is a mi kötelességünk ez első sorban. Erre a turáni misszióra egyenesen fel kell hívni a magyarság figyelmét. Hogy közel, vagy távol lesz ennek ideje, nem a mi kérdésünk, ránk annyi tartozik, hogy ez a missziói tér nekünk van kiszabva! Az előkészítő lépéseket meg kell tenni és az egyházi hatóságok figyelmét is rá kell irányítani. Föltétlenül azonnali szükségünk a külmisszió objektív megismerésére.

Gyenge Áron: A Regátba bevándorolt híveink gondozása szempontjából kéri, hogy az egyes lelkipásztorok a Regátba vándorolt híveiket adják számba az ottani lelkészeinknek. Ezt egy igazgatótanácsi rendelettel indítványozza eligazítandónak.

Dr. Makkai Sándor: Ez a kérdés tényleg nagyon fontos és a regáti misszió megszervezése meg is indult már speciális, neki való módon.

5. Chisholm Róbert kolozsvári skót lelkész előadása.

Tolmácsolta dr. Imre Lajos theologiai tanár.

I.

Üdvözlí a megjelenteket és örül, hogy olyan sokan vesznek részt a lelkési kurzuson. Sajnálja, hogy nem tudja még jól a magyar nyelvet s így nem tarthatja meg előadását magyarul, de olyan nehéz neki nyelvünk, hogy legalább öt esztendő szükséges neki a megtanulására. A nyelv nehézségeiből származó akadályokat kellemesen ellensúlyozza azonban az a kedves fogadtatás, amelyben Erdélyben mindenütt része van. Két nagy presbiteri egyház képviselőtében van Erdélyben: a skót és angol presbiterianus egyház képviselőtében. Mind a két egyház melegen érdeklődik az erdélyi magyar református egyház iránt. Több mint nyolcvan esztendeje van ezeknek az egyházaknak a zsidó misszióval kapcsolatosan képviselőte Pesten és most Kolozsváron. A skót és erdélyi református egyházak között sok a hasonlatosság. Ők is sok nehéz megpróbáltatáson mentek keresztül s szenvedtek épen úgy, mint mi most, de nem szabad elfelednünk, hogy több, mint negyven millió azoknak száma, akik ezekben az időkben reánk gondolnak és velünk együtt szenvednek. Ez a hasonlatosság, mely a két egyház között van, nemcsak a kormányzás formájában van meg, sokkal mélyebb kapcsolatok is vannak közöttünk. A skót egyház is sok szenvedésen ment keresztül, akár az erdélyi, de ezekben a szenvedésekben csak megerősödött a munkára, úgyannyira, hogy ma a skót egyháznak a világon mindenütt van képviselőte. Ezeket nem dicsekedésből

mondja, örömből, hogy a szenvedéseknek ilyen hasznát láthatja. Sokat kellett egyházának küzdenie ezekben a szenvedésekben, de ezekben tisztult meg és lett képes arra, hogy ma az egész világ előtt bizonyítható lehessen.

Mikor a Püspök Úr felhívta, hogy ezeken az előadásokon rész vegyen arra kérte, hogy a skót papképzésről tartson előadást és a skót lelkész helyzetéről az egyházban.

Az első erre vonatkozó megjegyzése nagyon fontos. Ugyanis Skóciában nincsenek felekezeti iskolák. Nagy könnyebbség e tekintetben a nyelvkérdés könnyebbsége és az, hogy Skóciában a nép tulnyomó része református. Az állami iskolákat a polgárok adójából tartják fenn s így sok befolyás van biztosítva a vallásos nevelés szempontjából a híveknek. Nem is lehet e tekintetben semmi kifogásuk az iskolák ellen. Erdélyben ez a legnehezebb kérdés s ezért is beszélt erről. A skót egyház tudja ezt az erdélyi bajt és a legutóbbi zsinatukon foglalkoztak is ezzel a kérdéssel, nevezetesen, hogy hogyan segíthetnének rajtunk iskolák kérdés tekintetében?

A skót egyháznak háromezer lelkésze van. Egyháztörténetüket két nagy gondolat uralja: az állam- és szabad egyházak egyesülése. Büszkén mondja el magáról, hogy olyan egyházhoz tartozik, amely sok szenvedésen ment keresztül. Az állam nagyon erősen nyúlt bele a gyülekezetek életébe. Ez az ellenségeskedés addig ment, míg az úgynevezett szabad egyház hívei odahagytak templomot, iskolát és külön úgynevezett szabad egyházat alapítottak, újra építvén templomot és iskolát, a saját erejükből 1843-ban.

Ennek a szakadásnak az az eredménye, hogy az egyházat ma a hívek tartják fenn, akármilyen szegények is. Az egyesült egyházakhoz ma 1500 lelkész tartozik. Nem akarja a hallgatóság türelmét igénybe venni nagyon, de ehhez az állításához számok kellenek illusztrációul. Ehhez még azt kell tudni, hogy Skóciában nincs egyházi adó, az önkéntes adományok az egyetlen mód e tekintetben. 1925-ben egymillió ötszázkilencezer font jövedelme volt az egyháznak az önkéntes adományokból. (150.000.000 Lei.) Ebből lehet látni az önkéntes adományok sikerét, pedig nem kell azt hinni, hogy a skót nép nagyon adakozó természetű, hiszen köztudomásulag a legfösvényebb nép.

A lelkipásztor-képzés szempontjából nálunk sem az a kérdés, hogy jó földesúrnak képezzék ki a lelkipásztort. Ellenben olyan anyagi helyzetet akarnak biztosítani, hogy ilyen gazdálkodási gondjai ne legyenek. Van egy nagy központi alapjuk (ilyenről érdemes volna itt is gondolkozni). Ebbe minden egyháztag küld, amennyit tud. A 60 tagu egyház 60 fontot, a legnagyobb 3328 fontot. Ebből a központi alaphól egyformán kapnak vissza, úgy, hogy a legkisebb faluban is teljesen ugyanazon képesítésű lelkész van. Ebből származik aztán az a nagy különbség az ide és oda való lelkipásztorok helyzete tekintetében.

ben, hogy a skót lelkészek nem kell gazdálkodjanak. Mióta ő lelkész, 6 év óta, ebből az alaphól képesek voltak 180 fontról 300-ra felemelni a lelkészek fizetését. Nem olyan sok pénz ez az ő viszonyaik között. Azért említi ezt fel, mert ez könnyen félreértést okozhat a lelkész-képzésnél. Az egyháznak ugyanis az a legfőbb érdeke, hogy jól képzett papjai legyenek az Istenországa terjesztésére. Nálunk tradíció, hogy minden családból egy fiút a papi pályára adnak. Legtöbbet adnak abból az Istennek, amit nekik Isten adott. Az északi vidékekről jönnek legtöbbször a papi pályára, ahol a nép szegényebb. Theológiára csak egyetemet végzett ifjakat vesznek fel. Sokan ott sincsenek most a lelkészi pályán. Sok tervet vetettek fel a lelkészhiány megszüntetésére, de a legközelebb folyó évi júniusban tartott zsinatukon kimondották, hogy bármit is tesznek, olyan lépéseket nem fognak felhasználni a baj megszüntetésére, amely a lelkész képzés színvonalának leszállításával akarna a nehézségen segíteni.

Mit tanulnak ott a theológián? Az ifjú 17 éves korában végzi az elemi és középiskolákat. Innen megy vizsga letétele útján az egyetemre. Itt három évet tanul. Senki sem lehet theologus, aki ezt a kurzust el nem végzi. Rendesen a diák megkapja a magister artium címet. Egy újabb felvételi vizsga letétele után megy a theológiára. A zsidó nyelv ott is a legnehezebb tárgy. Mégsem olyan nehéz, mint a magyar neki, aki pedig jól tudta a theológián a zsidó nyelvet. Éppen annak köszönheti, hogy ide került keletre, mert a zsidó nyelvben tett jó előhaladásáért remélik, hogy az összes keleti nyelvekben könnyen fog haladni. A theologia négy évig tart. Ebből is lehet látni a theologiai képzés magas színvonalát, amelyet csak kevesen tudnak elérni, de azért az egyház erősen köti magát ehhez a nivóhoz és ebből leszállítani semmit sem hajlandó.

A theologia elvégzése után segédlelkész kell legyen minden theologus. Természetesen a segédlelkésznek sem lelkészek sem gyülekezet ettől nagy tekintélye nincs. Sok tréfa is jár ott a segédlelkészekről. Például egyszer egy segédlelkész keresett segédlelkésznek való imát s amikor már mindenütt megkereste ezt az imát és sehol sem kapta meg, azt ajánlották neki, hogy még egyet nem keresett meg: ez a tengerenjárók imádsága. Szerencse, hogy ez a segédlelkészi idő nem tulságosan hosszú idő. Listán tartják őket az egyes egyházmegyéken s alkalom adtán a gyülekezetek választják meg. Megtörténhetik, hogy némelyik sokáig ott marad.

A lelkész munkája nem pusztán vasárnapi munka. A gyülekezet tagjai felkeresik hétköznapokon is a lelkészt, úgy, hogy minden nap van dolga. Minden gyülekezetnek vannak szép termei, ahová különböző időben jönnek össze állandóan ifjak, öregek, gyermekek, asszonyok stb. Ez nagyon kellemes hely!

Még csak azt akarja megjegyezni, hogy az ők emberek nem tudnának úgy hideg templomokban ülni, mint a mieink. Némely

dolgokban sokkal kényelmesebbek a templomaik, mint az idevalók. Minden vasárnap van reggel istentisztelet, melynek elején egy öt perces beszéd szól a gyermekekhez. Ez különös lehet ugyan, de azért van, hogy az ifjak tudják meg, hogy ő reájuk is gondolnak. A lelkészek rendszeren azt a kifogást teszik, hogy nem tudnak a gyermekekhez beszélni. Próbálják csak meg! Istentisztelet után van Biblia-kör, vasárnapi iskola stb. összejövétel, családi istentiszteletek otthon. Szeretett volna még belmisszióról, külmisszióról, asszonyok munkájáról beszélni, de az időből már nem telik.

Hozzászólások:

Hegyi András: 'Kérdezi, hogy voltak-e az egyháznak felekezeti iskolái, mielőtt az állam átvette volna?

Felelet: Voltak 1860-ig felekezeti iskoláik. Amiért ma nincsenek, az egyház tagjain keresztül ma is érvényesíti befolyását az iskolákban.

Pál Lajos: Kérdezi, hogy az egyetemi tanulmány képesíti-e az azt elvégzett ifjút más pályára is? Mibe kerül a pálya elvégzése?

Felelet: A tandíj 4 évre körülbelül 50.000 Leibe kerül a mi pénzünkre átszámítva; ha a tanuló bizonyítványa jó, az egyház segíti őket. Az egyetem elvégzése után lehet menni más pályára is.

Csia Pál az önkéntes adakozás módjáról szeretne hallani.

Azt a feleletet kapja, hogy a holnapi előadáson léssen szó erről.

Püspök Úr Öméltósága megköszöni az előadást.

II.

Volt valaki Skóciában, aki egy kezdő lelkipásztornak a következő tanácsot adta predikáció tanulásra: Készülj el jól az első és utolsó mondatra s igyekezz minél hamarább eljutni a kezdettől a végére.

Sok mindent szeretne elmondani a skót lelkipásztor képzésre vonatkozólag, igyekszik azonban ő is a fenti tanácsnak engedelmeskedni és gyorsan beszélni. Tegnap arról beszélt, hogyan működik egy skót lelkész vasárnap? Most arról fog beszélni, mit csinál hétköznap? Emlékezzünk reá, hogy a skót lelkészeknek nincs szüksége gazdálkodásra, jut ideje a reggeli istentiszteletek megtartására is. Hétköznap délutánonként látogat. Ez nagyon fontos dolog, mert ha nem látogatjuk hiveinket, nem törődnek velünk. Különben is nagyon fontos dolog a látogatás, mert így tudja meg

a pásztor a bajokat a hívek között. És ami még fontosabb így jut kapcsolatba az ifjakkal. Ez megkönnyíti a munkát. Megjegyzendő, hogy ott a gyülekezetek nem olyan nagyok, körülbelül minden 1000 lélekre esik egy pásztor. Hétfőn az asszonyok gyűlnek össze a templomba; lehet gondolni, hogy sok szó esik, de jó is. Gyakran dolgozni gyűlnek össze az egyház missziói munkáján. Ebben a misszióban úgy érzi, hogy a külmisszió a legfontosabb. Ebből fejlődik ki a bázisa a többi munkának is. Skóciában 1500 lelkész van otthon és 2500 misszionárius dolgozik idegen helyen. 206 női munkásuk van. Nagyon fontos az összes missziói munkákban az asszonyok munkája. 243.000 font, amit évente külmisszióra fordítanak. Ha valaki azt mondaná, hogy mire való egy ilyen szép összeget külföldi misszióra fordítani, mikor az otthon is elkelne, annak tudnia kell, hogy a külmisszió iránt való érdeklődés különös áldása az, hogy megtermékenyítőleg hat a honi egyházra is. Ő mondhatja, hogy a skót szabad egyház akkor kezdődött, amikor másokért kezdett el munkálkodni. Azt ajánlja, gondolkozzunk mi is a külmisszióról, mert visszafordul az energia a honi egyházra is. Nem is képzelhetni, mit jelent ez a munka idegenek számára? Ők tudják, hogy ez a munka egyenlő jelentésű azzal: keresztyénnek lenni. Ne gondolja senki, hogy csak ők segítik az idegeneket. A benszülöttek pénze messze felülmulja azt az áldozatot, amit ők hoznak érte. Ezek megértették: mit jelent a világosság?

Van egy másik munka tér is: a leányok segély munkája. Ez a munka 1901-ben keletkezett. Ma már ott áll ez a munka, hogy több mint 16.000 leány dolgozik a külmisszióért. Anyagi eredménye az, hogy 50.000 leányi összeget gyűjtöttek össze az egyház különböző munkájára.

Szólni akar a belmissziói munkáról is. A helyzet e tekintetben Skóciában a következő: a városok népesebbek, mint itt. Sok a gyári munkás. Négyzetkilométerenként több lélek jut, mint ebben az országban. Itt sokan megütköztek azon, hogy nem iszik szeszt. Ha látnák a menhelyeket, mi sem innánk. Ha visszagondol arra, amiket látott, előtte vannak a szomorú képek, ahol ötven-hatvan ember lakik egy szűk szobában. Nem szabad azt gondolni, hogy Skóciában minden derült és vidám. Ott is vannak szomorú esetek és tudják, hogy ezeknek is kell örömet vinni.

Ezekben a munkákban a lelkész segítségére állanak a diakonisszák. Annyira fontosnak tartják ezt a munkát, hogy ellenőriztetik. Mindenki előtt annyira fontos, hogy a gyülekezetek anyagilag is nagyon sokat áldoznak erre a munkára. — Nemcsak nagy városokban, hanem falukon is dolgoznak ebben a munkában, a halásztanyákon kivált. Kiterjed ez a munka mindenkire, még a cigányokra is.

Egy másik kérdés az ifjúság gondozása. Sok lelkész van, aki nem ért egyet az ifjúsági munkák dolgában. Egyik azt

mondja, hogy mostanában igen sokat beszélnek az emberek az ifjúságról. Erre csak az lehet a felelet, hogy az egyház jövője függ attól, hogy még többet halljanak erről a tárgyról. Egy öreg hölgy egyenesen betegségnak mondta az ifjúsággal való foglalkozást. Mi úgy érezzük ezzel szemben, hogy az evangélium alá kell gyűjteni az ifjúságot. Ettől függ az egyház és mindenek a jövődjéje.

Említve volt már, hogy nekik nincsenek felekezeti iskolájuk. Az egész vallásos nevelői munkát a vasárnapi iskolán keresztül végzik el. Hogyan szerzik mindezekhez a pénzt? Tudni kell, hogy az egyháznak nem első célja a pénzszerzés. Vallja azonban, hogy ahol a hívek hűséges szolgálatot nyerne, ott megnyílnak a zsebek. Skóciában nincs semmiféle adó, ott az önkéntes adakozás rendszere van bevezetve. Voltak emberek, akik kifogásolták ezt a módszert épen egyházi szempontból. Hangsúlyozza, azonban, hogy ahol az egyház nem tud anyagi eszközökhöz jutni, ott nagy a baj. Gazdasági rendszer alatt keresztyén gazdasági rendszert ért. Minden esztendőben kiosztanak minden egyháztagnak 52 kis borítékot, hogy abba hetenkint küldje be mindenki azt, amit az egyháznak szánt. Minden vasárnapra esik egy boríték. Ha valaki valamelyik vasárnapról valami okból elmarad, a borítékot beküldi. Sohasem tudják mennyi a bevétel, nem csinálnak költségvetést. Csak a pénztárnok tudja mennyi a bevétel.

Egyre kéri a hallgatóságot: ha hazamennek, munkálkodjék mindenik lelkész az anyaszentegyházért.

6. Megbeszélések.

1926. szept. 8. A nagyhét első napján délután 6—7 óra között a délelőtti előadásokkal kapcsolatosan felmerült kérdések megbeszélése történt meg. A megbeszélések a Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr elnöklete alatt folytak le. A 260. ének elénekélése után Kósa Mihály a Püspök Úr Öméltósága felszólítására felolvassa dr. K. Tompa Arthur, az Erdélyi Evangéliumi Munkások Szövetsége titkáranak üdvözlő iratát, melyet a konferencián jelenlevő hallgatóság köszönettel tudomásul vesz.

Ezek után kezdetét veszik a megbeszélések. Először a Maksay Albert előadásához történnek hozzászólások. Első hozzászóló

Fosztó Dénes: Azt a kérdést veti fel, hogy ha az ó-testamenti iratokban nincs meg még teljesen a halhatatlanság gondolata, hogy értelmezi Maksay professzor a Jób 19, 25—26. verseiben lévő ismeretes kijelentést: „Mert tudom, hogy az én Megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll. És miután ezt az én bőrömet megrágnák, testem nélkül látom meg az Istent.“?

Kiss Ferenc: Azt kérdezi, hogy psyche, vagy pneuma szerint voltak a halottak a Seolban?

Maksay professzor a Fosztó kérdésére kijelenti, hogy a Jób-bal kapcsolatos halhatatlansági gondolatok a délelőtti előadásból az idő rövidsége miatt maradtak ki. A dolog úgy áll Jób képzeténél, hogy a halhatatlanságot a felelősség és büntetés gondolata involválja. Jób koncepciójának magassága kiemelkedik a kora népies hite felett. Jób feltételezi, hogy Isten képes a Seolból is újra felhozni az embert, mert Isten mindent megtehet. A levágott fának is van reménysége, újra sarjadzik, ez a Jób reménysége is. Van lehetősége a seolbóli kiszabadulásnak. Tudom, az én Megváltóm él testem nélkül látom meg az Istent. Zsidóul ez így van: mi beszari. Ez annyit teszen szó szerint: bírom testem nélkül, vagy a prepozitio eredeti értelme szerint, testemből látom meg Istent. Nem lehetetlen, hogy Jób egyenesen testi feltámadásra gondolt. Irodalmilag úgy áll ezzel a problémával a dolog, hogy a tény az, hogy Jób hite még nem befolyásolta a népi Seol-hitet. Ne feledjük el, hogy az ó-testamentumi vallás rétegződött vallás. Igen gyakran megtörténik, hogy egy korábbi réteg képzetei gyakorlatilag egy későbbiben még fenn vannak maradva. Általánosságban megállapítható, hogy a halhatatlanság gondolata az ó-testamentumban még csak fejlődőben van meg. Danielnél például már egy magasabb fokával találkozunk. — *Kiss Ferenc* kérdésére azt állapítja meg *Maksay* professzor, hogy az ó-testamentumi képzetektől csak az állapítható meg, hogy a lelkek, mint árnyak: refaim vannak a Seolban. A görög psyche vagy pneuma egészen más, mint a zsidó refaim vagy nefes.

Dr. Makkaí püspök Úr Óméltósága felszólalásában figyelmeztet, hogy a *Maksay* professzor előadásának végéig függesszük fel az ítéletünket. *Maksay* professzor nem dogmatikai, hanem vallástörténeti szempontok alatt tárgyalja témáját, ami természetesen nem zárja ki a dogmatikai hozzászólásokat. — Két szempont áll itt előttünk tehát, a dogmatikai és vallástörténeti. E kettő nem zárja ki egymást, ellentétben sem állanak, sőt korrelatívák viszonyukban. — Tudni kell azt, hogy a zsidó népi vallásban megjelenő halhatatlanság-gondolatok nemesak a zsidó vallásban fordulnak elő, hanem minden népnél. Csudálatos bizonyíték ez a vallás egyetemessége mellett. Lehetnek differenciák, de a tényen nem változtathatnak. Ebhez még azt is hozzá kell venni, hogy a bibliai zsidó vallás vallástörténeti perspektívában nem kezdet, hanem már eredmény. Elemeit meg lehet találni minden más vallásban, különösen a babiloni vallás assirsumir rétegződéseiben. A görögöknél ott van a Hades, más keleti vallásokban, mint az ősök kultusza (chinaí vallás). Tehát ezek mind nem a zsidó vallás, hanem általánosságban: a vallás. Előjön témánk gondolata már az animisztikus szemlélet fokán is. — A vallásban lehet a dolgokat nézni a magunk és Isten szemé-

vel is. Nem relatív egyik sem. Az igazság az, hogy ezek az egyes képek fázisai Isten nevelői munkájának a Krisztusig. A halhatatlanság hitének az ó-testamentumban is csak törmelékei vannak jelen, így kell nézni, ami belőle ott van. Egyik-másik szerzőnél kiemelkedik, másoknál hátra esik. Tény azonban az, hogy a keresztényiség krisztusi halhatatlanságát a miszterium vallások nélkül meg nem érthetjük emberileg, subjektíve. A miszterium vallásokig csak a nemzet számított, nem az egyén. A római világalakulásban leomlanak a nemzeti korlátok és ezzel kapcsolatosan nyomul előtérbe az egyéni halhatatlanság gondolata. Ezt az egyéni halhatatlanság gondolatát a miszteriumok vették fel magukba. Céljuk a halál rettenetes gondolatának tényének legyőzése. Ezt ember meg nem teheti, csak Isten. Istennel kell meghalni, hogy fel is támadhasson, Istennek kell meghaljon az egyén is, hogy az ő feltámadásában része lehessen. Így készítette el Isten a halhatatlanság gondolatát csodálatosan a miszteriumokban. Azután jött Pál és rámutatott, hogy ez a meghaló és feltámadó Isten, Jézus. Csakhogy ez a feltámadás lélekben és Istenben való feltámadás. — Ehhez a feltámadáshoz hit és erkölcsi úton jutunk. Ez a feltámadás az örökkévalóság, kiesik az időből, örök és nem ismétlődő többé, mint a miszteriumokban. Hitben és lélekben egyesülünk Istennel és így örökké élünk. — Az előadót tehát dogmatikai támadásoktól meg kell kímélni.

*

Dr. Makkai püspök Úr Öméltósága hozzászólása dr. Tavaszy Sándor előadásához. A Tavaszy Sándor előadásában a kérdés lényege az, hogy a 19. század theológiája szembe van állítva egy újjal, amelyet még nem ismerünk. Ez a Schleiermacher filozófiáján nyugvó theologia természetéből kifolyólag relatív és ezen az alapon szubjektív. Eddig ez a dolog rendben van. A szubjektívől a theologia természetszerűleg gyakorlativá lesz s az még nem lesz olyan nagy veszedelem, ha a gyakorlati theologia a többi theologiai tudományokat a maga céljainak alárendeli. — A 19. század theologusainak halvány sejtelve sem volt a theológiáról. Azért elismerjük, hogy némely vonatkozásaiban termékeny volt. Az volt a legnagyobb tévedése, hogy azt állította, hogy a vallás-tudomány egyenlő a theologiai tudománnyal. Holott a tény az, hogy a vallás-tudomány nem theologia, hanem a vallás emberi tényének történeti, pszichologiai, filozófiai magyarázata. A theologia Istennel van összekapcsolva, tárgya az Isten maga. A 19. század theologiai felfogása egy dicsőséges, de a vallástörténetben csődött mondott tudományos felfogás. Tehát egy új theologiai irányzat jön, amely feltétlenül gyakorlati. Tény azonban, hogy ennek az új irányzatnak objektív alapja kell, hogy legyen. A kijelentés tényei tisztá rendben ki vannak jelentve. Mi az érték benne és ez értéket, hogy kell felhasználunk, hogy éljünk általuk: ez a fő kérdése. A theologia ezután dogmatikával fog

kezdődni. A dogmatika pedig az a systema lesz, amelyben a Biblia lesz a legfőbb eszköz. Ez azonban még mindig csak a fundamentális koncepciója a theológiának. Az utolsó cél, avagy a feladatnak megoldása lesz, hogy hogyan lesz az Igehirdetésben stb. gyakorlattá, életté az Ige? Ennek a gyakorlatnak elmélete lesz az új theologia.

Dr. Tavaszy Sándor feleletei a felszólalásra a következő vezérgondolatok alapján történtek: Nem kellene most szólnia, mert egyetért mindenekben a felszólalással. Csupán a félreértésekre akar referálni. A systematika theológiával most nem fog foglalkozni, ugyanis tárgya jelenlegi beállításában nincs összefüggésben annak organizációjával. Előadót egy nagyon kézenfekvő tapasztalat sarkalta a tisztán gyakorlati theologia elleni oppozícióra. Ugyanis a theologia mai ifjúságánál látja, hogy a gyakorlati irányokba a teoriákba való minden komolyabb elmélyülés nélkül akarnak áttérni. Nekünk olyan gyakorlati emberekre van és lehet csak szükségünk, akik a gyakorlati theológiába a theoretikus theologiai tudományokon keresztül akarnak belépni. Innen kell kiindulnia minden gyakorlatnak. Ebből a tendenciából fenyeget az a veszedelem, hogy a fő probléma oda tolódik el, hogy a theológiának nem lesz más célja, mint azok után a módok után tudakozódni, amelyek segítségével a teoriákat átvihetjük a gyakorlatba, miáltal az egész theologia el módszeresedik, ilyen módszerek tudománya lesz. A theológián tudománnyal foglalkozó embereket kíván látni. Tudja előadó is, hogy az eddigi theologia a spekuláción épült fel, megkonstruálta a vallás világképet, azt vallja, hogy a jövő theológiájában nem lesz filozofiai konstrukció, mert az az Igére fog felépülni, szemben a spekulációs és filozofiai konstrukciókon felépült és legutóbbi időkig érvényben volt liberalis theologia helyett, mely veszedelembe hozta a vallást. Most ez alkalommal csak ennyit kíván megjegyezni.

Nyilvános esti összejövetelek a templomban

a nagyenyedi gyülekezet és a nagyhét résztvevőinek számára.

1. Az 1926. szeptember 8-iki vallásos összejövétel

m ű s o r a :

1. 178. ének. *Erős várunk.*
 2. *Biblia-olvasás.* Rom. 8. *Maksay* Albert theologiai tanár.
 3. Schubert: *Teremtőhöz.* Énekli a Nagyenyedi Daloskör férfikara. Karnagy: Veress István.
 4. *A kálvinizmus világformáló erejéről* előadást tart dr. *Tavaszy* Sándor theologiai igazgató.
 5. *Stradella A.: Irgalmazz Istenem.* Énekli Pongrácz József református kántor, harmoniumon kíséri Veress István.
 6. *Ima.* *Maksay* Albert.
 7. *Abt.: Az estharang.* Énekli a Daloskör férfikara. Karnagy: Veress István.
 8. 266. ének. *Feljebb emeljétek.*
-

2. Az 1926. szeptember 9-iki vallásos összejövétel

m ű s o r a :

1. 232. ének. *No minden népek*
2. *Biblia-olvasás.* I. Kor. 13. *Nagy Géza* theologiai h. tanár.
3. *Jehova Úr.* Énekli a Templomi Vegyeskar. Karnagy: Wohlfárth Lőrinc.

4. Előadást tart dr. Kovács András theol. gondnok a „Megújuló Anyaszentegyház“-ról.

5. *Ha földi munka* Énekli Máthé Elek szilágypaniti lelkész. Orgonán kíséri Pongrácz József.

6. *Ima. Nagy Géza.*

7. Sveney I. R.: *A golgothán.* Énekli a Templomi Vegyeskar. Karnagy: Wohlfárh Lőrinc.

8. 271. ének. *Itt van szívem*

3. Az 1926. szeptember 10-iki vallásos összejövetel

m ű s o r a :

1. 38. ének. *Mennybéli felséges Isten* 1—5. verse.

2. *Biblia-olvasás. Hegyi* András körtvélyfái lelkész.

3. Bäcker: *Kápolna.* Énekli az Iparos Önképzőkör férfikara. Karnagy: Felméri Sándor.

4. Előadást tart. Gönczy Lajos theologiai professzor: *Iskolánk az Isten-ország szolgálatában.*

5. Veress István: *Fohász.* Szerző harmonium kísérete mellett énekli Ménesi Miklós.

6. *Ima. Hegyi* András.

7. 272. ének. *Jobban tied Uram*

4. Az 1926. szeptember 11-iki vallásos összejövetel

m ű s o r a :

1. 45. ének. *Óh Jézusom szent életedben*

2. *Biblia-olvasás. Jak. 2. Kiss* Lajos esperes.

3. Geretch—Fövenyessy: „*Szeretlek Isten.*“ Énekli az Iparos Dalárda. Karnagy: Wohlfárh Lőrinc.

4. Előadást tart Kádár Géza zilahi esperes: *Milyen feladatok várnak egyházunk tagjaira a hithűség és szeretet munkaterén?*

5. Szügyi: *Esti ima.* Énekli az Iparos Dalárda. Karnagy: Wohlfárh Lőrinc.

6. *Ima. Kiss* Lajos esperes.

7. 135. ének 1, 4, 5. verse.

A Kálvinizmus világformáló ereje.

Dr. Tavaszy Sándor előadása.

1. Elérkezett az utolsó ideje annak, hogy mi, akik Erdély tragikus földjén élünk, nyíltan és öntudatosan ismét szembe nézzünk és másokat is szembe nézésre kényszerítsünk a kálvinizmus héroikus lelket hordozó és belső erőktől sugárzó arculatával. Erdély lelkének igazi kulcsa a kálvinizmus lelke s Erdély arany korának s egész tragikus nagyszerű históriájának igazi erőforrása a kálvinizmus világformáló erejéből fakadt. Erdély lelke és a kálvinizmus szelleme ugyanazon közös talajból fakadtak s minél nagyobb volt az erdélyi kálvinizmus lendülete, annál pompásabban virágzott Erdély lelke, minél izmosabb és acélosabb volt az erdélyi kálvinizmus, annál szinesebb, annál gyümölcsözőbb, annál áldottabb volt Erdély lelke. Hogy mennyire egy volt e két szellem, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az a világos és letagadhatatlan tény, hogy a XVII. század utolsó évtizedeiben az erdélyi kálvinizmus elerőtlenedése, kimerültsége, leverettetése szükségképen magával hozta a „Morihunda Transylvania“, a Haldokló Erdély korát s azóta is együtt sinylődtek, együtt vergődtek az utolsó évek mártiromságot jelentő napjaiig, míg az erdélyi kálvinizmus Geniusza ismét meg nem szólalt s szárnyakra nem kelt, s ime! azóta ismét zeng Erdély ősi lelke! Ime! Tehát különös érdekek indokolják, hogy ebben a fejedelmi városban, a kálvinizmus ez ősi várának fejedelmi templomában megszólaljon bizonyosságtevő ajkunkon az Ige azokról a csodálatos dolgokról, feladatokról, amelyeket Isten a kálvinizmus által adott a világnak s amelyeket a kálvinizmus által akar véghez vinni!

2. Kétségbe nem vonható történelmi tény, hogy a kálvinizmus kialakulása óta az európai-amerikai nép- és kultur-közösségben az igazi világformáló erőt a kálvinizmus képviseli. Az egyetemes hatású világkultúra, a világgazdaság, a világkereskedelem és világipar nagy koncepciója és az azokat éltető és inspiráló hősi aktivitás a kálvinizmus által formált és a kálvinizmus szellemében élő angol-szász népek, a kálvinista országok: Amerika, Anglia, Hollandia és Skócia kezében van. Mindenütt, ahol a kálvinizmus megvetette a lábát, elkezdve Genftől, a Kálvin városától, mindenütt nagy szociális krízisekre talált s mindenütt, minden ilyen forrongásban, mint tisztító és rendteremtő fermentum jelent meg. Mindenütt, ahol a kálvinizmus gyökeret vert, az evangéliumi keresztyén életerők kivirultak s az élet minden vonatkozásait átölelve zengett, zúgott, harsogott, alkotott a békés kultúr-munka, úgy Angliában, mint Amerikában, mint Schweizban és Németországban. És nézzük meg azokat az országokat, ahol a kálvinizmust rettenetes üldözések után kiirtják, mint Franciaországban, Ausztriában, Magyarországon, ott a reakció és a demagógia szélsőségei között hánykolódik a történelem mind a mai napig.

Alig van a történelemnek hősibb mozzanata, mint a francia hugenották hősi mártíromsággal tele történelem. A francia kálvinizmus egész XVII-ik századi történelme a borzalmas üldözéseknek, a rettenetes vérontásoknak, mártíromsággal teli szenvedéseknek, de egyszersmind örök bámulatraméltó hősi kitarásnak és hithűségnek a története. Csak a XIV Lajos „dragonád“-jai következtében többszázezerre megy az a veszteség, amely Franciaországot népességében sújtotta. És fokozza ezt a rettenetes veszteséget, ha számbavesszük, hogy legjobbjait, legderekbjait és legnemesebbjait veszítette el az ország. Nagy mulasztása, egyenesen szégyene a világtörténelemnek, hogy maig sem vette számon azt a kultúrmunkát, amelyet a kiüldözött francia hugenották folytattak egész Európa szerte. Poroszország és Berlin kulturális lendülete, Ausztria és Csehország kézműiparának és bányászatának fellendülése mind a francia hugenották nagyszerű, hősi, a kálvinizmus acélos levegőjétől megizmosodott lelkének a munkája.

Amerika kulturális fellendülése attól a naptól kezdődik, amikor 1620. december 11-én a „Mayflower“ nevű kis hajócskán egy Európából menekülő kálvinista hite miatt üldözött kis csapat Uj-Anglia partjain kikötött. A hajón kötött egyezségük felé azt írták: „Mi arra vállalkoztunk, hogy egy olyan gyarmatot alapítunk, amely az Isten dicsőségét és a keresztyén hitnek előmenetelét szolgálja. És acélos hitük erejétől indíttatva megindul a munka az elhagyott, félelmes vadonokban. Csattog a fésze, zeng a kalapács s mialatt szorgos keze hősi munkája írta a vadont, hidakat és falakat épít, a háládatossággal, élő hittel teli szivekből zeng a zsoltár, szárnyal az imádság és zúg az élő Isten igéjének árja. Kétségtelen igazság ma már minden mélyebbre néző történelemnek, hogy Amerikát a kálvinizmus lelke formálta és tette naggyá.

3. És folytathatnók a történelmi példák sorát, hogy mi mindenben mutatta meg a kálvinizmus világformáló erejét, azonban nem tesszük, inkább reámutatunk azokra az Isten Lelkéből támadt forrásokra, amelyek a kálvinizmus világformáló erejét adták.

A kálvinizmus különös jelentősége abban van, hogy meg-rázó erővel ismert fel és ismertetett el olyan igazságokat, amelyek csaknem másfélezer éven át szunyadtak az evangéliumi keresztyénség csodálatos gazdagságu mélyén s amelyeknek hangsúlyozása különösen jelentős ma ismét és jelentős mindörökké.

Amióta a próféták elhallgattak, amióta Jézus ajkán elhangzott: Keressétek először Isten országát s amióta Pál szemétnek nyilvánított mindent az evangélium és az Isten dicsőségén kívül, soha senki olyan döbbenetes erővel meg nem tapasztalta az Ur-isten fenségét, szuverén hatalmát, mint Kálvin. Ennek a rendkívüli tapasztalatnak a nyomában a kálvinizmus szerzett érvényt annak a legnagyobb életigazságnak: Nem Isten van mi-

érettünk, hanem mi vagyunk Ő érette és az Ő dicsőségéért. A kálvinizmus tanította meg ismét a világot arra a nagy evangéliumi igazságra, hogy a kiterjesztett valóságnak nem két fókusa van, u. m. az Isten és az ember, hanem egyetlen egy középpontja van: a szuverén és feltétlen Ūristen. A kálvinizmus látta meg és kell ismét megláttassa a világgal a legborzasztóbb bálványozást: az ember önimádatát és önbálványozását, amellyel az Istent eszközzé tette s rettenetes mágiájával hatalma alá kívánja hajtani. A kálvinizmus látta meg és érvényesítette tökéletesen azt a nagy igazságot, hogy egyetlenegy valóság van: az Isten s minden egyéb árnyék; egyetlenegy teremtő van: az Isten s minden egyéb teremtmény; egyetlenegy Ūr van: az Isten és minden egyéb alattvaló; egyetlenegy hatalom van, aki adni képes: az Isten s rajta kívül minden csak elfogadó. Az Ūristen pedig erős, diadalmas, tökéletes és szent akarat s minden, ami rajta kívül van, csak az Ő akaratának eszköze, végrehajtója.

Isten azonban nemcsak erős, diadalmas, tökéletes és szent akarat, hanem egyszersmind *kegyelmes* akarat is, aki engem, bűnös, elesett, nyomorult, a halálnak eljegyzett, romlásra és rothadásra szánt és arra méltó embert *kiválaszt*, a magáévá tesz, megigazít, megvált, megdicsőít s örök tulajdonává és ebben a világban munkatársává tesz. A kálvinizmus az örök háládatosságnak vallása. Mindent az Ūristentől vettem, amim van s mindenestől fogva az Ővé vagyok, mindennel, egész életemmel, szívem minden háládatosságával neki tartozom.

A kálvinizmus az egész világot és az egész életet mindenestől fogva Isten munkatársának látatja s teljes enthusiasmmal boldogan vallja, hogy minden, de minden, az élet és a világ minden vonatkozása, nemcsak a templom, nemcsak az iskola, nemcsak a tudomány hajléka, de a gazdasági, politikai, ipari, kereskedelmi élet minden mozzataival arra van rendelve, hogy azokban és azokon keresztül az Isten dicsőségében kiragyogjon!

A kálvinizmusban az a csodálatos paradoxon rejlik, hogy míg egyfelől teljesen kiszolgáltatja az emberi életet Istennek; rabszolgává tesz, minden fenntartás nélkül való engedelmesre hajt a szuverén Ūristen színe előtt, másfelől Istennek a Krisztusban adott örök kiválasztó kegyelme által elvezérli a magát megalázó, az önmagáról lemondó embert az egyetlen igazi, teljes szabadságra: az istenfiúság szabadságára. Deo servire libertas — vallották mindig a kálvinizmus hősei s teremtettek ezáltal maguk körül egy olyan sajátos atmoszférát, amely tele volt mindenha olyan sajátos feszítőerőkkel, olyan tendenciákkal, amelyek szükségképen kényszerítettek mindent az Isten szolgálatába s állandó forradalmiasítással szabadítottak fel minden elemet, az élő és élettelen világot a hiábavalóság, a rothatandóság és a halál hatalma alól s sorakoztattak fel mindent az Ūristennek, az örök és szent valóságnak, a győzhetetlen életnek szolgálatára.

A kálvinizmus világformáló erejének végső titka: az evangé-

lium, amely egyetlen létformát ismer: az Isten uralmát s így a kálvinizmusból kicsapó életár nem enged megállást addig az utolsó pontig, addig a végtelenségbe vezető pontig, amíg minde- nek engedelmesekké nem válnak az Úristen előtt, amíg minden munka és minden alkotás az Ő dicsőségének szolgálatává nem válik.

Hova nyomorodott a mi kálvinizmusunk ettől a kálviniz- mustól? — De inkább nézzünk reménységgel a megindult új élet tavaszi fuvallatára s a kétségbeesés helyett induljon meg minden szív ezen a szent földön s lépjen be minden szív a kál- vinizmus evangéliumi lelkétől hevített nagy engedelmisségi ak- tusha, amely az egyetlen lehetséges és egyetlen örök létformát készül Erdély földjén is diadalra juttatni: az Isten uralmát!

A megújuló Anyaszentegyház.

Dr. Kovács András ügyvéd, a theologiai fakultás gondnokának előadása.

Mélyen Tisztelt Közönség!

Mielőtt tulajdonképpeni tárgyamra reátérnék, méltóztassa- nak nekem megengedni, hogy röviden inkodoljam, hogy honnan vettem én magamnak a hátorságot egy lelkész konferencia kere- tén belül a szólásra való vállalkozáshoz, miután még ma — sajnos — a mi viszonylatainkban alaposan feltehető, hogy tőlem ezt a magyarázatot méltóztatnak is elvárni.

Azért mondom, hogy ma, — mert az ős keresztyénség korá- ban a gyülekezet bármely tagjának a felszólalása nemcsak termé- szetes, de kívánatos is volt, — s a reformatio korában sem volt feltűnő jelenség, ha Luther és Kálvin követői kivétel nélkül meg- ragadták az élő szónak fegyverét is hitük védelmezése és terjesz- tése érdekében; és azért mondom, hogy a mi viszonylatainkban, mert nyugatabbra fekvő, nagy kultúrájú népeknél évek hosszú sora óta és hovatovább mind gyakoribb jelenség, hogy az egy- házi világi tagjainak is alkalom nyújtatik és kínáltatik az egy- ház lelki kérdéseire való hozzászólásra.

Akik azonban azt hinnék, hogy egyházunkban viselt, némely nem nagy, reám nézve mindenestre megtisztelő hivatalomra ba- zirozva ügyeskedtem, vagy ügyetlenkedtem ki magamnak egy alkalmat, hogy szóhoz juthassak, azok rossz irányban keresked- nek. Egy világi, specialisan ügyvéd-embernek ismételni vagyok kénytelen, hogy még ma és a mi viszonylataink között, nagyon balga és kevés judiciumra valló elhatározás volna egy lépést is tenni azon alkalom megszerzése érdekében, hogy lelki, mondjuk vallásos kérdésekkel álljon elé. Nem. I. T. K. annyi ítélőképessé- get vindicálok magamnak, hogy ha nekem a nyilvános szereplés

különös ambicióm volna, akkor tudom, hogy más területen, de az egyház keretén belül is más témakörben kellene mozognom, amely területet és témakört én ez esetben teljes bizonyossággal meg is tudnék s meg tudtam volna eddig is találni.

Hogy én itt ma szólok Önökhöz igen tisztelt Gyülekezet, — azt egy megalkuvást nem tűrő lelki kényszer hatása alatt, minden tőlem eredő kezdeményezés nélkül, egy rendkívüli tiszteletreméltó, magas helyről eredő felhívás alapján s nagyon komoly megfontolás után teszem.

Az a körülmény, hogy én ma itt szót kaptam, bármilyen különösen is hangozzék, — erős a hitem, — hogy az erdélyi református egyházkerület életében egy komoly történeti tény. Ne méltóztassanak félreérteni. Nem az, hogy én beszélek, még tulajdonképpen az sem, hogy részleteiben mit mondok, hanem az, hogy egyáltalán most itt állok, hogy a kerület Főpásztora által összehívott lelkész konferenciával kapcsolatban az egyház egy világi tagja a megújuló Anyaszentegyházról beszél.

Ez a tény komoly meggyőződésem szerint a püspökszentelés alkalmával elhangzott ama látomásszerű kijelentésnek, hogy „lelki szemeim látják a Jakabokat és Jánosokat, akik, tudván, hogy mit kérnek, részt kérnek maguknak a Krisztus királyságából, a szolgáló szeretet dicsőségéből“ a valóra váltása; egy fényes jövő, lelki, szellemi javakban gazdag korszaknak, bár csekélységem miatt egyik nagyon szerény kezdete.

S ezzel M. T. K. lényegileg el is érkeztünk tulajdonképpeni tárgyunkhoz, mert hiszen nem más ez, mint az Anyaszentegyház megújítására irányuló beígért munka kezdete.

Hogy azonban következtetéseinket kellőképpen megalapozzuk, fel kell vetnünk a kérdést, hogy van-e szüksége az egyháznak a megújulásra, vagy talán meg lehet kockáztatni azt is, hogy van-e szükség egyáltalán egyházra, az egyes ember, közelebbről az egyes reformátusnak nevezett ember számára.

A válasz igen egyszerű.

Ha az egyház arra való, hogy magamat keresztyénnek nevezhessem, hogy tagja lehessek esetleg egy keresztyén ligának, hogy egy hellyel több legyen, ahova adót kell, hogy fizessek; vagy arra, hogy ha már éppen az egyházban vagyok, legyek ott is valami, legalább presbyter, vagy éppen curátor, vagy pedig lehetőleg minél több; így, ez esetben, ilyen embernek nincs szüksége az egyházra, ami világosan meg is látszik az ilyen embernek minden ténykedésében és vonatkozásaiban; s az egyháznak ezen tagjai csak azért maradnak az egyházban, mert rendszeren nincs bennük annyi önállóság, annyi energia és bátorság, hogy nyíltan felkezesen kívüliek legyenek.

A Néró által a vadak elé dobott őskeresztyéneknek, Husz Jánosnak, a hazájukból hitük miatt elmenekült hugenottáknak, a magyar gályaraboknak azonban úgy látszik volt szükségük hi-

tükre, egyházukra, mert azért minden áldozatot megtudtak hozni, ha kellett testi életüket is oda tudták adni.

Kétségkívüli, hogy ma nem kell senkinek meghalni a hitéért, meggyőződéséért, valamely felekezethez való tartozásáért, de mégis önként tolu a kérdés, hogy az adott viszonyok között a látható egyház tagjainak cselekedetei, ténylei, áldozatkészsége akkorának mutatkozik-e, amiből következtetni lehet egy olyan öntudatos, élő hitre, amekkora hit kellett, hogy hevítse az első gyülekezeteket; hogy folyik-e az egyház kebelében olyan pezsgő, eleven gyülekezeti munka, amilyen elvárható azon alapok pontos számhavételével, melyeken felekezetünk felépül.

Sajnos a legutóbbi időkig nem igen lehetett erre a kérdésre megközelítőleg sem kielégítő választ adni, aminek egyik kétségkívüli következménye és jele is volt a nem kis mértékben a mi felekezetünk tagjaiból is gyarapodó secták szaporodása és fejlődése, mely sectáknak tagjai egyébként elvitathatatlanul megszegyenítő hithűséget és áldozatkészséget mutatnak, s megfelelő vezetés mellett nagyon értékes, jól használható tagjai lennének és lettek volna egyházunknak.

Amint a római egyház számbeli rovására alakultak annak idején a protestáns felekezetek, úgy a mi református Anyaszent-egyházunknak is nagy mértékbeni számbeli rovására gyarapodtak eddig és fognak gyarapodni ezután is a secták, ha a keresztyéni élet kiélésére vágyó lelkekkel nem számolunk s komoly programmá nem tételik minden vonalon a megújulásra irányuló munka.

Ebben a tekintetben pedig, amint már érintettem, a mi egyházkerületünkben a legilletékesebb helyről kiadatott a jelszó, úgy, hogy mi valamennyien egy nagy jelentőségű kegyelmi idő hajnalán állunk, amidőn senki nem találhat többé komoly jogcímet arra, hogy a közös munkától magát elvonja. Akik sokáig vonakodtak az egyház ugarán a hivatalos keretek között dolgozni, mert úgy tapasztalták, hogy az nem mindig és nem minden vonalon talált kellő fogadtatásra, most a hivatalos lehetőségek megnyílta után, súlyos felelősséget vállanak magukra, ha a közös igát nem vállalják; azok pedig, akik eddig azért nem vettek részt valamely belmissziói munkában, mert egyfelől jóformán azt sem tudták, hogy az miben áll, másfelől, mert az nem volt szokásos, sokszor kellemetlen megjegyzésekre adott okot, vagy legtöbbször nem is tudták, hogy mi a célja; vegyék tudomásul, hogy ebben az egyházkerületben Isten dicsőségére hivatalos divattá tétellett az egyház munkájában való activ részvétel, mely divat hivatva van ősrégi keresztyén élet által újjá építeni az Anyaszentegyházat.

Ez az újjáépítő munka pedig mindig és mindenütt az egyeseken kell, hogy kezdődjék. Mindenkire nézve a legelső missziói terület saját maga. Mindenkinek elsősorban magával kell tisztába jönnie, hogy megtette-e élete vezérlő csillagává a szentírásban

megnyilatkozott Istent, a Krisztust; minden cselekedetét és elhatározását hozzá méri-e, vagy nem.

Amíg ezt a kérdést magára nézve el nem döntötte valaki, addig további eredményes missziói munkára alig alkalmas, de legalább is munkájának, szeretet munkájának sok foganatja nem lesz.

Tudom én, hogy különös beszédnek hangzik ez még most világi ember részéről; pedig kérdem, mi abban a különös, ha azt állítom, hogy egyházára nézve eredményes újjáépítő munkát csak jó református ember végezhet; s ha ez nem feltűnő, nem rendkívüli, akkor miért volna az, amit előbb mondtam, hiszen az sem más, mint református mivoltunk rövid, de komoly részletezése.

K. K. T. Minden református lélek számára a következő missziói terület a család. Önként adódik ugyanis, hogy aki maga lelki egyensúlyt talált, ehhez a lelki egyensúlyhoz legelső sorban igyekszik legközelebbi hozzátartozóit hozzá segíteni. Ezen az övéiért aggódó szereteten alapul a protestáns német és angol családokban már rég és természetesen ma is szokásos, sőt ma már Magyarországon se ismeretlen, bár nagyon szorványosan gyakorolt naponkénti családi áhitat. Azokban a gyülekezetekben kedves keresztyén testvéreim, melyekben a biblia a családoknak legalább egy részénél az őt megillető helyet elfoglalta, a hivatását komolyan teljesítő lelkész munkája meglepő eredményeket fog mutatni, s az ilyen gyülekezet hatékonyan működik az irányban közre, hogy az Anyaszentegyház a megújulás képét nyerje.

Valami csodálatosan meleg szeretet otthonos az említett intenzív hitéletet gyakorló családban; annak tagjai a részvételre hajlamosabbak, s általában abban az életmódban egy olyan öntudatos, szilárd jellem formálódik ki, mely bár néha a felületes, s kiváltkép rosszakaratu szemlélő gunyolódásának kihívására is alkalmas lehet, de a komoly megfigyelő egy célját megtalált, nyugodt egyéniséggel találja magát szemben, aki tisztelettel van ugyan minden embertársával szemben, de nem esik össze senki előtt, mert abszolút tekintélyt csak egyet ismer, — a Krisztusban megjelent Istent, — s előtte mindenki értéke attól függ, mennyire tudott ebbe az abszolút tekintélybe beolvadni. Egy olyan különösen impozáns férfi typus kitermelésére alkalmas az ilyen család, amelyik nem fönnhéjazó, nem fölényes soha, — de őszinte és mer igazat mondani akkor is, mikor a másik gyakoribb typus, amelyik a hatalom árnyékában és jólét karjaiban türhetetlenül hangos, — üres, léha lelkéhez méltó módon a kötelesség teljesítése elől gyáván megszalad, s újabb védőszárnyak alá rejtőzik, ahol tovább hősködhetik.

Az említett, komoly keresztyén hatás alatt kialakult egyéniség természetesen leg mindennapi hivatali, üzleti életében is érvényre juttatni, valóra váltani igyekszik meggyőződését, amint

hogy az másként nem is lehet; amiből azonban az is következik, hogy a komoly evangéliumi szellem ilyen értelmű terjedése nemcsak az Anyaszentegyház megújulására vezet, de hatással, elmaradhatatlan hatással van az egész társadalomra is.

Olyan rendkívül szomorú az mélyen tisztelt Közönség, hogy keresztyén államokban, keresztyén társadalomban milyen hatalmas befolyást gyakorol egy a keresztyénségtől teljesen távol álló szellem, melyet más szóval alig lehet megjelölni, mint avval az utóbbi időben annyit és olyan sok kellemetlen vonatkozásban használt szóval, hogy *destructiv*.

Valami csoládatos jelenség az is, hogy a társadalomban gyakran számottevő emberek üzleti, hivatali ügyekben a hamis beállításokat, az igazság elpalástolását komolyan nem veszik, sőt még az elismerés hangján is tudnak néha beszélni emberekről, akik üzleti ellenfeleiket rászédték.

Az anyaszentegyház megújulása oda kell, hogy vezessen, hogy ez a hűnös észjárás megszűnjék befolyást gyakorolni a mi felekezetünk tagjaira, — de sőt saját termőföldjén is pusztulásnak induljon a mind erősebbé váló egészséges keresztyén hatások alatt.

Az ilyen értelemben felfogott keresztyénség jótekonny, átforgató hatása azután természetszerűleg nem maradhat el ma már fennálló intézményeinknél sem, melyeknek ugyan jelentőségét a mai formájukban is nálamnál senki jobban nem értékelheti, nem becsülheti. Tudom mit nyertem általuk én, tudom mi világhossz, áldás árad azokból az egész emberiségre, s mi lenne az emberiség azok nélkül.

Kedves keresztyén Testvéreim! Egy ember egyszer álmot látott. Álmában minden nemzetségbeli keresztyén népek ezreit látta Rómában a Szt. Péter templomba beözönlöni. Mikor a templom megtelt, a harangok elnémultak, egy férfi felállt a sokaságból s ismertette az összegyűlekezés célját. „Elég volt — úgymond — tovább nem akarunk keresztyének lenni, hanem ezután saját értelmünk világhosszában fogunk élni.“ Ez a beszéd nagy tetszésre talált, a jelenlevők felugráltak helyeikről, s a templomban levő keresztyén symbolumokat falról, oltárról letépték, összetiporták. Mikor az izgalom kissé elült, egy kis oldalajtón nesztelenül Jézus alakja jelent meg s így szól: „Jól van, én nem akarom magam a világra erőszakolni, ha úgy kívánjátok visszavonulok, mindent azonban, ami általam és az enyémekek által lett a földön, — visszaveszek“ — s ezzel eltűnt. A hallgatók megrökönyödve távoztak a templomból, s széteszolva, — amerre jártak, meglepetéssel látták, hogy templomok, iskolák helye üresen áll, kórházak eltűntek, — a betegek fedél és ápolás nélkül a szabad ég alatt feküsznek, s lépten-nyomon mérhetetlen erkölcstelenséggel és züllöttséggel találkoztak; és minden oly szomorú és kietlen volt, hogy az álomlátót súlyos aggodalom és félelem fogta el. Eközben azonban felébredt és megkönnyebbülten adott hálát, hogy

mindez csak álom volt és hogy Krisztus a világtól soha sem fog visszavonulni.

Ismétlem tehát, hogy az én lelkemben markánsan él meglevő intézményeink és berendezésünk jelentősége, — de azt is egész bizonyossággal tudom, hogy mennyire mássá és mivé lehetnének azok, ha olyan erővel uralkodnék bennük minden egyesben a Krisztus, amilyen erővel munkált azokban, akik azokat létrehozták; ha minden egyes református keresztyén embernek öntudatos személyes lelki ügye volna református keresztyén volta. Ez a lélek új és új eredményeit termelné ki a keresztyénségnek, mint ahogy teszi is mindenütt, ahol ilyen lelki megmozdulások vannak. A vágyakozás pedig az emberekben tagadhatatlanul meg van valami szebb, valami jobb után, — csak módot kell adni a lelkek kibontakozására, alkalmat minden vágyakozónak a munkába való bekapcsolódásra, — szükség esetén új, esetleg intézményszerű lehetőségeket új lelkek megnyerésére, de mindenestre a meglévők megtartására.

S ne feledjük kedves református Testvéreim, hogy a megújulási jelenségek nemcsak a mi felekezetünkben észlelhetők, hanem a keresztyén felekezetek között egy nemes verseny van kialakulóban, miből nekünk a részünket ki kell vennünk, — sőt — meggyőződésem szerint — az erdélyi reformátusságnak számánál, tradíciójánál és hiténél fogva a vezető szerepet kezéből ki ejteni nem szabad.

Mélyen tisztelt Közönség, Kolozsvárt a régi Nagy Gábor-féle szállodát alaposan átrenoválják. A renoválást maga a háztulajdonos róm. kath. státus végzi, s amint a napokban egyik lapból olvastam, — a szállodát újonnan berendezi, üzembe helyezi, s annak vezetését a róm. kath. socialis misszió egyesületre bízta, nyugati mintára. Más szóval — Romániában megnyílik az első keresztyén, ez esetben róm. kath. Hospitz.

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim, megbocsátanak nekem, ha felteszem, hogy az itt jelenlevők közül meglehetősen nagy százalék nem tudja, hogy mi az a Hospitz, keresztyén szálló? Ezért, akik amugy is tudják, hogy miről van szó, meg fogják nekem bocsátani, ha a — meggyőződésem szerint — mégis a többség kedvéért röviden rámutatok annak lényegére.

A keresztyén szálló mélyen tisztelt Közönség első tekintetre és a felületes szemlélő előtt éppen olyan szálló, mint bármelyik más, sőt lehet vélemény (ez azonban sohasem keresztyén ember véleménye) hogy rosszabb is, mint a nálunk is ismert rideg üzleti alapon álló szállodák.

Mindenestre a dolog természeténél fogva egy tekintetben azonos a Hospitz berendezése a szállodáéval; itt is vannak nevezetesen vendégszobák, melyeknek berendezése azonban már egy ponton mégis különbözik a szokásos szállodai szobákétól. A Hospitz vendégszobáiban ugyanis az asztalon, rendszerint egy biblia szokott lenni.

Vannak talán, akik ennek nagy fontosságot nem tulajdonítanak, — de nekem a tapasztalatom és érzésem, hogy egy szobában, melyben más könyv nincs, mint a jól szem elé tett biblia, — ez a tény olyan sajátos és kellemes légkört teremt, mely rendkívül alkalmas az azonnali bizalom felkeltésére, — és feltétlenül egy egészséges gondolat társítási folyamatnak ad alapot.

Van azután a Hospitzban rendszerint étterem is, éppen úgy, miként rendszerint más szállodákkal kapcsolatban is, — ez azonban általánosságban alkoholmentes. Én legalább csak Münchenben láttam, hogy sört is szolgáltak fel a Hospitz étteremében; ez azonban Münchenben külön elbírálás alá esik, mert a hajornak a sör nem alkohol, hanem, amiut ők mondani szokták, a folyékony kenyér.

Ezek volnának a Hospitznak és világi szállodáknak körülbelül azonos berendezkedései.

Minden ker. szállónak van azonban ezenkívül egy a nagyságához mérten kisebb vagy nagyobb összejövetei helyisége, melyben a szálló lelkésze, rendszerint egyuttal igazgatója is — minden reggel meghatározott órában a vendégek részére reggeli áhítatot tart; — de soha és oly bizonyosan nincs a Hospitzzal kapcsolatban és semmi vonatkozásban kártya szoba, separé és bar, — amilyen bizonyosan és soha sincs a világi szállodákkal kapcsolatban összejövetei, imaterem.

A Hospitz kiszolgáló személyzete rendszerint a fenntartó egyesületnek, gyakran ifjúsági egyesületnek, az összejöveteleket szorgalmasan látogató tagjaiból, a vezetőség által rendszerint személy szerint jól ismert ifjakból és leányokból kerül ki; Kolozsvárt is a katolikus missziói egyesület vezetése mellett sejthető, hogy milyen módon lesz összeválogatva.

Nem akarok tovább e tárgynál időzni, csak azt kérdem még a jelenlevő apáktól és anyáktól, — férjektől és feleségektől — akik maguk és hozzátartozóik is Kolozsvárt gyakran megfordulnak, milyen érzés volna nekik, ha Kolozsvárt volna egy ilyen református szálló, — ha tudnák, hogy maguk és hozzátartozóik is Kolozsvárt az éjszakáikat ott alusszák biztonságban, csendben és végig.

Kétségkívüli, hogy a római katolikus státus rendkívüli helyes érzéssel tapintott rá egy nálunk még teljesen parlagon álló missziói területre, s csak örömmel tudjuk elkönyvelni a keresztyénségnek saját híveivel szemben indított eme hódító útját, de nem titkolhatom el az iránti őszinte vágyakozásomat, hogy ha már nem mi állítjuk be az első keresztyén szállót, ne késedelmeskedjünk legalább lépéseket tenni mi is egy olyanak mielőbbi beállítására.

Igen tisztelt Gyülekezet, ilyen és ehhez hasonló eredményeket produkálhatnak és produkálnak a látható egyház kebelében az újjászületett és a láthatatlan egyházzal élő összeköttetésbe került egyháztagok, s újítják és ékesítik fel az Anyaszentegyházat

azzal a kitartással és feleményességgel, amit csak a krisztusi szeretet adhat; ahol szükség van megtöltik lélekkel a régi intézményeket, és újakat létesítenek, ahol hiányt látnak; de mindig és mindenütt teljes erővel tartják, a végeredményben az egyesek üdvössége és boldogságáért élő egyház fogságában a lelkeket a keresztyéni öntudat állandó élesztésével és ébrentartásával; toboroznak híveket, akik segítségére sietnek lelkészüknek, egyházi vezetőségüknek az építés munkájában; s ha mást nem tesznek, de kálvinista hitük kiélése által, életük példaadásával csinálnak csendes, de annál ékeesebben szóló propagandát egyházuknak, amelynek tagjaként vallják magukat.

Rendkívüli módon meglepő az, milyen egyéniséget teljesen átalakító hatással van a protestáns keresztyén világnézet feltétlen vállalása.

Ezelőtt több mint 12 évvel, közvetlenül a háború kitörése előtt, a karinthiai kies fekvésű Villach mellett, Treffen nevű kis faluban felkerestem La Tour grófné birtokost, akiről már előbb sokat hallottam, sőt olvastam is. A látogatásra természetesen előzetesen levélben a grófné engedelmét kértem, mely levelemre, — az elküldést követő napon — egy 50 év körüli egyszerűen, de tisztán öltözött férfi keresett fel a szállodában Villachban, hogy Treffenbe kalauzoljon. Mikor már Treffenhez közeledtünk, az úton egy nagyon züllött külsejű koldus jött velünk szembe, mire Fritsche úr, a kísérőm felém fordult s így szólt: Lássá uram, így néztem én ki jó néhány évvel ezelőtt. Elbeszélte azután, hogy ő egy többszörösen büntetett előéletű, iszákos csavargó volt, aki azonban Krisztusban életcélt talált. Majd más irányból is hallottam, hogy az életében beállott fordulat után évekig legnagyobb elismerésre méltó pontossággal és hűséggel kezelte a thüringiai Blankenburghban levő missziói ház pénzeit és vagyonát, s ő szokott a nagy evangélizáló terem kijáratánál felállított gyűjtőasztal mellett is állani, amelyre a 2000 ember előtt tartani szokott hatalmas beszédek után kitóduló közönség nem egyszer minden nála levő pénzét, hölgyek rajtuk levő összes ékszereiket rakják le missziói célokra.

Ez az ember volt most Treffenben a mintegy 2000 holdas birtok gazdasági üzleti könyveinek vezetője, s vezette ezenkívül a treffeni gyülekezeti munkát.

Érdeklődtem, hogy mit kap munkájáért. Mindent — volt a válasz amire szükségem van, de azonfelül semmit, s nem is kell. Hogy mi lesz holnap — az nem az ő gondja — s úgy sem tudná eldönteni: ő csak annyira köteles magával szemben is, hogy amit ma reá bíznak, azt pontosan, lelkiismeretesen, Isten előtti felelősségének tudatában végezze; ő róla mindig és egész bizonyosan gondoskodva lesz, életét sokkal biztosabb alapra fektette, mint valamely nyugdíj alap, vagy egy betéti könyv.

Treffenben egy a szokásos parkban fekvő kastélytól körülbelül fél, egy kilométeres távolságokban fekszenek a La Tour

grófné által épített és saját költségén fenntartott elemi iskola, óvoda és árvaház, külön-külön épületekben. Ezeket a grófné maga mutatta be nekem sorra, mint az ő egyetlen örömének, gondoskodásának, aggodalmának és szeretetének tárgyait.

Az iskola olyan volt mint más iskola, az óvoda, mint bármely másik, s az árvaház sem adott más képet, mint amilyen szokott az lenni; ahogy azonban a kis maszatos óvodás gyermekek felujongtak és körülrajongták az udvarra belépő patronát; a szeretetnek, a ragaszkodásnak és tiszteletnek az a kifejezése, amivel az ott alkalmazott tanítók és vezetők legszívósabb első munkatársukra tekintettek; az érintkezésnek az a közvetlen természetes, embert megbecsülő minden legkisebb személyes ügyükért őszintén érdeklődő, póznélküli módja; az a szónélküli tekintet, amelyben sem harag, még kevésbé megvetés, de az őszinte keresztyén sajnálkozás volt csak egyképen magyarázható módon kifejezve s amelyvel tekintett előttem ez a 70 éves, hívő, keresztyén dáma az árvaházban egy 10—12 éves fiúcskára, akiről kérdésére az árvaanya azt jelentette, hogy még mindig sok gondot okoz szófogadatlán, lusta viselkedésével és ahogyan erre a tekintetre az a gyermek visszatekintett, ezek emlékeimből soha el nem mosódnak.

Ennek a saját villanyteleppel bíró, mintaszerűen, modernül vezetett 2000 holdas gazdaságnak jövedelme az utolsó fillérig a keresztyén szeretet munkára fordított, abból a tulajdonos saját személyes szükségletére semmivel többet nem fordított, mint az uradalom bármelyik alkalmazottja.

Mielőtt Treffenből távoztam volna, elbeszélte még előkelő vendéglátóm, hogy a megmutatott intézetek körülbelül 15 év óta állanak fenn s azóta amennyi fáradságot és gondot okozott neki azoknak fenntartása, ugyanannyi küzdelme volt miattuk a hatóságokkal; folytonosan eljárás volt és van vele szemben folyamatosan; nem egyszer szüntették már be az intézetek működését, e határozatok azonban jogerősek soha sem tudtak lenni, s ő a folytonos zaklatás ellenére állandóan gyarapította, bővítette intézményeit, mert meggyőződése volt, hogy azok olyan hatalom védelme, Isten oltalma alatt állanak, akivel szemben a hatóságok teljesen tehetetlenek.

Avval a tudattal távoztam ezután a karinthiai kicsiny faluból, hogy megismertem a monarchiának, ha földiekben nem is, de lélekben leggazdagabb és mindenestre legboldogabb grófnéját, aki felvette a versenyt a bibliai szegényasszonnyal, aki az egész vagyonát képező két pénzdarabot dobta a templomi perelybe.

Ime Keresztyén Testvéreim, ilyen és ehhez hasonló jellemek kialakulását remélheti teljes biztonsággal a mi Anyaszentegyházunk is, ha tagjai komolyan veszik és hajlandók *saját magukon megkezdeni* az egyház megújulására irányuló munkát.

Végül pedig még csak annyit, hogy ha valaki most azt vetné

fel nekem, hogy mindebből még sem látja, hol kell neki *pont itt Nagyenyeden*, a dolgot kezdenie, hogy abból az egyházra valami üdvös, valami jó jöjjön ki, annak csak az a feleletem, hogy ha eddig még nem tette, ne szégyelje még ma este valahonnan előkeresni az egykor Luther és Kálvin által kezébe adott, de azóta félredobott bibliát, ha pedig eddig is forgatta, forgassa tovább s ne restelje ismét szövetségre lépni az ó- és új-szövetséggel. A többi azután magától megy. Lehet ugyan, hogy lesznek kezdetben apróbb nehézségek, hogy nem mennek talán olyan simán az igazmondástól való kisebb elsiklások, amikről az a meglehetősen elterjedt vélemény, hogy hozzátartoznak az élethez, később azonban megszokja az ember az igazmondást is; s azután jönnek a nagyobb eredmények olyan mértékben és bizonyossággal, amilyen mértékben és bizonyossággal tartja valaki az érintett szövetséget.

Mindenikünkben ott nyunnyad egy az előadásom elején említett miniatűr kis Jakab vagy János, akiből kinek-kinek a hűségétől függően fejlődik ki, a felajánlott és megnyitott lehetőségek után az Anyaszentegyház és ezen keresztül az emberiség boldogságának egy-egy hatalmas tartó oszlopa itt Enyeden is.

De az első lépést mindenkinek magának kell megtenni.

Egy bizonyos, hogy Isten boldognak akarja látni az enyedi református magyarokat.

Iskoláink az Isten országa szolgálatában.

Dr. Gönczy Lajos előadása.

Itt Enyeden az iskolákról beszélni könnyű is, meg nehéz is, mint minden olyan helyen, ahol szavaink szigorú cenzura alá esnek. Könnyű is, meg nehéz is, különösen akkor, ha a cenzor olyan elvitathatatlan, mindenki által elismert tekintély, mint az én cenzorom, akinek mértéke alá kerülnek igénytelen szavaim. Könnyű beszélni, ha mondani valónk találkozik a cenzor tetszésével és lehetetlenül nehéz, ha ellentétbe kerül véleményével. Remélem, hogy nekem könnyű feladat lesz a beszéd, mert az a cenzor, akire gondolok, a 300 éves Bethlen-kollegium, illetőleg az a szellem, amely ezt a kollegiumot egykor életre hívta és amely azóta élteti és amely innen szüntelenül kiárad e város és vidéke magyarságára. Könnyű lesz nekem azért, mert, bár életemben most harmadszor vagyok Enyeden, szüntelenül ennek a szellemnek a bűvkörében éltem. A szülői házban, ahol felnőttem, az iskolában, ahol tanultam, a munkahelyen, hová Isten kegyelme állított, mindenütt ez a szellem vett körül, ez a szellem, amely nagyobb a Bethlen-kollegiumnál, mert nem más, mint a kálvinista egyház szelleme.

Nincs kérdés, amely ma többet foglalkoztatná egyházunkat, amely több aggodalomra adna okot és több áldozatot követelne,

mínt az iskolák kérdése. Felesleges erről sokat beszélni: Kíindulási pontként csak egy tételt akarok leszögezni: amelyik református iskola nem áll az Isten országa szolgálatában, azzal nem érdemes törődni, azért nem érdemes áldozni, azt nem érdemes, de nem is szabad fentartani.

Ahhoz, hogy iskola jöjjön létre és fentmaradjon, a világon mindenütt két tényező volt szükséges: a gyermek, akit szeretünk és az eszmény, amelyet megtartani, tovább plántálni akarunk. Ahol ez a két tényező megvan, ott azonnal, szükségképpen létrejön az iskola. Az iskola ideálja a szülőház, ahol minden a gyermekért van, a tanítómesteré az édes anya, aki ölbe veszi legdrágább kincsét, a gyermekét, hogy megtanítsa neki mindazt, amit legszebbnek, legjobbnak, legértékesebbnek ismer ezen a világon. Az iskolát éltető lélek kétfelé néz: a gyermekre és az eszményre. Az iskolát nem az épület, nem a felszerelés, nem a tudós tanári kar, hanem ez a lélek, a gyermek és az eszmény szeretetéből lángra lobbant lélek teszi. Ahol ez a lélek él, ott terem magának megfelelő eszközöket. Ahol ez a lélek hiányzik, ott meghalt az iskola, akármilyen büszke épületet emeltek is, akármilyen jól felszerelték is, akár milyen aprólékos tantervet dolgoztak is ki számára.

Az iskolát fentartó két tényező közül tehát az első a gyermek szeretete. Azt gondolom, mindnyájan egyetértenek velem abban, hogy a gyermeket nem szeretni *lehetetlen*. E földön a legtermészetesebb, indoklásra legkevésbé szoruló érzés az a szeretet, amellyel a gyermek felé fordulunk. Nem kell hozzá semmi más, mint nyitott lélek. Soha sem érzem a szavaimat annyira szegényeseknek és erőtlenségnek, mint amikor a gyermekről kell beszélnem. Engedjék meg nekem azért, hogy ahelyett, hogy hiábavaló erőlködéssel próbálkozzam megrajzolni azt a képet, amely lelkemben a gyermekről él, arra kérjem önöket: gondoljanak most mindnyájan egy pillanatra arra a gyermekre, aki a szívékhöz legjobban hozzá van forrva, ha olyan csöpp is, hogy még ölbe hordják, ha olyan nagy is, hogy le kell hajtsa homlokát az édes anyai csókra. A gyermek olyan csodálatos jelenség, mely előtt legjobb hallgatva megállani és fentartás nélkül átadni magunkat az álmétkedésnek. Oh, a gyermek a legnagyobb, a leggyönyörűsebb csoda, semmi sincs e földön, ami vele vetekedhetnék.

Mi adja a gyermeknek ezt az elragadó bájosságot, lebilincselő szépséget? Az, ami szebbé teszi a hajnalt az alkonyatnál, a tavaszt a nyárnál, a kezdetet a végnél: a belőle kiragyogó ígélet. Mennyei palánt minden gyermek, lelke mélyén elrejtett világok, egy egész jövődő szendereg, mely mint a himbó zöld takarójából az illatos, színpompás virág, a szemünk előtt, apránként bomlik ki. Minden nap új, mindennap meglepő. Ezért minden gyermek előtt a látószemű ember szent várakozással áll meg és ön-

kéntelenül is ajkára tolul a kérdés, amely egykor a Keresztelő János bölcsőjénél hangzott el: Vajjon mi lesz ebből a gyermekből?

Aki egyszer idáig eljutott, annak lelkében az önfelelt gyönyörködés mellé odalép a felelőség komoly érzése. Vajjon mi lesz ebből a gyermekből? — kérdi a csodálkozás és döbbenve hallja a feleletet: Tőled függ az, hogy mivé legyen. A gyermekbe bele van rejtve a lehetőség, adva van az ígéret, de reánk vár a munka, hogy kibontakozásához a legkedvezőbb feltételeket megteremtjük. És ez a munka annál felelősségteljesebb, mert mi előre soha sem tudhatjuk, mekkora az a kincs, mely abban a gyermekben reánk bízott. Soha sem tudhatjuk: hátha Isten abban a gyermekben azt a lelket bízta reánk, aki egész népek vagy az egész emberiség meggazdagítására elegendő kincset hozott magával. Ezért a gyermeknevelés a legszebb és legfelelősségteljesebb munka, ezért kell a gyermeknek mindig azt adni, amit mi legjobbnak, legszentebbnak és legértékesebbnek ismerünk. A gyermeknevelés ott kezdődik, amikor valaki megpróbálja a gyermeket valamely értéknek elsajátítására, elfogadására elvezetni. A nevelés tehát nem egyéb, mint lélekvezetés.

Az iskola pedig nem más, mint ennek a lélekvezetésnek öntudatosított és intézményes formája. Az iskola lényegében soha sem lehet más, mint az igazi nevelésnek, a szülői ház nevelésének helyettesítője és kiegészítője. Amikor a szülői ház bármely okból nem elegendő arra, hogy az értékeket átadja az új nemzedéknek, megszületik az iskola. Az iskolában már öntudatosan, tervszerűen folyik ez a munka, az erre legalkalmasabb eszközök által. De akármekkora különbség is van abban a felkészültségben, alkalmatosságban, öntudatosságban, amellyel az iskola a szülői neveléssel szemben rendelkezik, mégis az elmondattakból nyilvánvaló, hogy az eredményes iskolai nevelésnek elengedhetetlen feltétele, hogy az érték, amelyet a reá bízott gyermeknek át akar adni, ne legyen idegen, lényegileg más, mint a szülői házé, semmiképen se legyen ellentétes azzal. Az iskolának nevelési eszménye fokozatilag lehet, sőt szükséges, hogy nagyobb, tisztultabb, nemesebb legyen, mint azé a családé, melyből a gyermek való, de lényegében azonos, azzal összefüggő legyen. Ez a magyarázata annak, hogy mi lehetetlennek, károsnak, sőt veszedelmesnek tartjuk a mi református gyermekeinkre nézve, ha akár önként, akár kényszerítve más, nem református iskolába kerülnek. Ezért kísérli meg a mi egyházunk, hogy erőn felüli áldozatok árán is minden református gyermek számára lehetővé tegye azt, hogy református iskolában tanulhasson. Minél közvetlenebbül kapcsolódik valamely iskola a szülői ház neveléséhez, annál fokozottabb mértékben áll fent vele szemben a nevelési eszményben való megegyezés kívánalma. Különösen hangsúlyozni kívánom én ezt most, mikor egyházunk erről úgy látszik megfeledkezett, mert nemtörődömséget, álmos közönyt tanúsít az új állami oktatási törvény által gyermekeink nevelésére döntő

befolyásává emelt kisgyermek iskolákkal, az óvodákkal szemben. Komoly meggyőződés, hogy hiába lesznek százával a református elemi iskolák, állanak fent a kiváló református kollégiumaink, ha az óvoda-kötelezettség életbelépésekor nem lesz elegendő óvodánk, egész nevelési rendszerünk meg fog bukni ezen.

Az iskola színvonala a nevelési eszménytől függ. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az iskolának a felszerelése, az oktatószemélyzet arravalósága mellékes dolog. Nem elég a cél nemessége, eszközök is kellenek annak elérésére. Hozzáférhetővé, megközelíthetővé is kell tenni az eszményt. Ezt mindnyájan tudjuk és nem akarok erről én sem megfélekedni. De a tapasztalat azt mutatja, hogy az első az eszmény, a többi hozzá képest csak másodrendű jelentőséggel bír. Mert az eszményeknek meg van a maga eszköz, intézmény teremtő erejük. De az eszményt a legtökéletesebb eszközök sem pótolhatják.

Ennélfogva a mi egyházunknak, mint iskolafentartónak arra kell törekednie, hogy iskolái a legmagasabb színvonalon álljanak, azaz a legmagasabb eszmény szolgálatában. A legmagasabb eszmény, azaz minden jónak, szépnek, értékesnek foglalata az Isten. A mi református iskoláinknak tehát nem lehet más rendeltetése, minthogy gyermekeinket a legfőbb érték, az Isten uralma alá helyezzék. Az Isten uralma alá, amelyet másképpen Isten országának nevezünk. Az Isten uralma, az Isten királysága, az Isten országa, vagy bármily névvel nevezzük is, lényegében nem más, mint Istennel való életközösség. Minden iskola rendeltetése az, hogy munkája által a gyermekeket elvezesse arra, hogy önként, örömmel, belső szükségből indítatva helyezzék magukat a legfőbb érték, az Isten uralma alá. Ezért mondtam előadásom kezdetén, hogy amelyik református iskola nem áll az Isten országa szolgálatában, azt nem érdemes, de nem is szabad fenntartani.

Iskola és Isten országa egymással az eszköz és a cél viszonyában állanak. Isten országa nem egy cél a többi hasonló célok között, hanem az egyetlen cél minden célok felett. Az iskola minél hűségesebben és minél teljesebben beáll ennek a célnak a szolgálatába, annál inkább megfelel rendeltetésének. Mert Isten országa szolgálatára nevelni annyit jelent, mint a gyermekbe rejtett isteni célgondolatot teljesen és maradék nélküli kifejezésre segíteni. Ennélfogva az Isten országa szolgálatában álló iskola a maga munkájával nem tesz egyebet, mint engedi, mint segíti, hogy a gyermeki lélek lényegének megfelelően kifejlődhessék.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy az intézményes iskola csak egy osztály, csak egy rész a Jézus nagy iskolájában, amelybe beletartozik az egész élet. Amikor fejünkre hull a keresztiség vize, akkor iratkozunk be ebbe az iskolába és amikor lezárja szemeinket a halál, akkor abszolválunk. Az intézményes iskola csak akkor tud eredményesen az Isten országa szolgálatá-

ba állani, ha e szolgálat melletti tanubizonyosság mindazoknak élete, akik ehhez az iskolához tartoznak akár mint szülők, akár mint tanítók, akár mint az iskolát fenttartó közösség tagjai. Ha otthon és az utcán, a társadalmi életben és mindenütt azok a mindig éber, mindig tágranyilt gyermek-szemek olyan embereket látnak, akik útban vannak a legfőbb eszmény, az Isten országa felé.

Könnyű és eredményes a tanító, a tanár munkája ott, ahol a család, a társadalom magatartásával, példaadásával így segíti; lehetetlenül nehéz ott, ahol akadályozza. Mennyi szomorú tapasztalata van erről mindazoknak, akik gyermekneveléssel foglalkoznak. Egy-egy Isten áldotta óra után a feléje sugárzó lelkesült tekintetekből holdogan érzi a tanító, hogy ma csatát nyert a lelkek felett, ma megnyitak a lelkek ajtai az eszmény előtt. És másnap szomoruan tapasztalja, hogy a lelkek ismét bezáródtak, ismét közönyösek lettek. Mi történt? Semmi más, mint megisméltődött, ki tudja már hányadszor az, hogy a Jézus felé induló gyermekeknek útját állotta valaki. Talán az utcán, talán odahaza. Talán egy trágár szó, egy szitok, talán egy rossz könyv, vagy egy durva cselekedet volt az az akadály, amely mint egy gondatlan kéztől meglódított otromba szikla, odagördült valahonnan a gyermeki lélek eszmények felé vivő útjára. Ezért szól hozzánk is Jézus szemrehányó szava: *Engedjétek* hozzám jönni a gyermekeket. Azért nemcsak az iskolák homlokára, hanem az otthonokban, az utcák kereszteződésénél és mindenütt, ahol emberek megfordulnak, égő betűkkel kellene ezeket a szavakat felírni, míg minden lélekbe feledhetetlenül bele nem vésődnének.

Mindebből nyilvánvaló, hogy nem az az iskola a miénk, amelyik a mi épületünkben nyert elhelyezést, a mi pénzünkön tartatik fent, az általunk választott nevelők tanítanak benne, hanem az, amelyben a mi életeszményünk testesül meg. Szomorú bizonyosság erre a mai idő. Anyagi vonatkozásban talán soha sem voltak az iskolák annyira a miénk, mint ma. Régóta nem hoztunk annyi áldozatot iskoláinkért, mint ma. Hiszen az egyetemes adót minden református embernek hordozni kell. De, tegyenek bizonyosságot szavaim mellett tanítóink és tanáraink, iskoláink vezetői, hogy az az egyetemes adó többet ártott, mint használt iskoláinknak. Mert az a panasz, az az önző szükkeblűség, amellyel nagyon-nagyon sokan hordozzák ezt az adót, megrontotta iskoláink szellemét, mert belőle szomoruan lett nyilvánvaló, hogy a lelkek nem az Isten, hanem a zsebük, a krajcár uralma alatt vannak.

M. t. közönség! Az eredmény, amire eljutottunk az, hogy iskoláink Isten országa szolgálatában kell, hogy álljanak. Ez tehát reánk nézve egy megvalósítandó feladat. A megvalósulásához legelső sorban az szükséges, hogy mi, az egész református társadalom álljunk Isten országa szolgálatába, mert az iskolák tőlünk nyerik éltető lelküket. A végeredmény tehát csak az, aminek út-

készítője ez a végéhez közeledő református nagyhét is: nicsak keresztlevelünk, hanem életünk szerint is legyünk református keresztyének. Egyebek mellett késztesen minket erre az a szeretet, amely a gyermekek iránt, Isten mennyei kertjeinek eme csodálatos palántjai, a jövődónek hordozói iránt mindnyájunk szívében olthatatlan lánggal ég.

Mit vár az egyház tagjaitól ?

Kádár Géza esperes előadása.

Az egyház első sorban azt várja minden tagjától, hogy ne legyen közönyös előtte élete, hanem kísérje figyelemmel, komoly érdeklődéssel hivatását, gondját, küzdelmét, nemcsak azért, hogy legalább megismerje a saját egyházának céljait és programját, hanem inkább azért, hogy megéreze, hogy egyháza törekvéseivel szemben ő is felelőséggel tartozik s ennél fogva e felelősségérettől indíttatva vegyen maga is részt tehetségei szerint az egyház munkáiban.

Református egyházunk élethivatása kettős irányú: evangéliumi hitet ébreszteni és krisztusi szeretet gyakorolni. A hit ébresztése és ápolása azt a célt szolgálja, hogy az egyház minden tagjához jusson el a megváltásról szóló evangélium, más szóval, hogy minden egyháztag személyes üdvbizonyosságra jusson Krisztusban. A krisztusi szeretet munkája pedig, — mint igaz hit gyümölcse, — arra törekszik, hogy az egyház tagjai az igaz hitnek szeretetben munkás erejével együttes tevékenységben építsék meg maguk között az élő gyülekezetet. Református egyházunk azt várja tagjaitól, hogy eme kettős élethivatásának betöltésében segítségére legyenek., hogy minden tagja Istentől nyert kegyelmi ajándékának mértéke szerint végezzen valami hit- és szeretet-munkát.

A keresztyénség első idejében a hitélet ápolását és az egyházat építő meg összetartó szeretetszolgálatok teljesítését az egyháztagok a maguk természetes, sőt szent kötelességüknek ismerték. Az ősgyülekezet minden tagja tehetségei és erői szerint munkálkodott Krisztusért és az ő országáért. A reformáció az általános papság bibliai elvében az ősgyháznak ezt a gyakorlatát állította vissza. Sőt éppen a kálvini reformáció domborította ki legerőteljesebben a híveknek, keresztyénségükből folyó köteles részvételüket a gyülekezeti munkában, amikor felszabadítván a lelkeket az üdvösségnek papi és egyházi közvetítése alól, egyedül és közvetlen összeköttetésbe hozta Istennel, aki Krisztus által építi a földön uralmát. Krisztus pedig szolgálói által kormányozza népét, akik a nyert talantumok szerint: pásztorok, doktorok, presbiterek és diakónusok, vagyis akik az elválasztó kegyelmi ajándék mértéke szerint kivétel nélkül szolgálatra hivataltak. Református egyházunkban tehát az egyház bibliai fogalmából kö-

vetkező tradíció, hagyományos szellem az egyház tagjainak a gyülekezeti élet építésében való tényleges részvétele.

Ahol az egyház tagjai erről a feladatokról elfelejtkeznek, ott visszafejlődik az egyház, tagjai elvilágiasodnak, elpogányosodnak. Tekintsük meg a reformátusoknak Istentől s egyháztól elfordult tömegeit és lássuk meg, hogy milyen kiáltó szükség hívja ide a munkásokat. Szinte életkérdéssé lett, hogy el tudjuk-e vezetni hiveinket olyan kálvinista hitre, amely fáradhatatlan szeretet erejével munkálkodik Annak nevében, aki azért jött, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett.

Annak igazolásául, hogy mindenki tehet valamit, ha lelkiismeretesen törődik egyházával, soroljuk fel röviden azokat a feladatokat, amelyek a hit- és szeretet-munkák közül hiveinkre várnak.

Feladatok a hitélet ápolása érdekében.

Az első feladatot minden komoly egyháztagnak *önmagával szemben* kell végre hajtani. A sok álreformátus annyi ferde szokást, elvet, hitelenséget honosított meg közöttünk, — ami által befelé erőtlentített, kifelé hitelünket rontotta, hogy szinte elveszőben vallásunk igazi karaktere. Ez elszomorító jelenségek között azt várja az egyház minden tagjától, hogy lelkiismertes vizsgálódások alapján ismerje meg, hogy a református vallás magasabb keresztyénséget jelent, mint amit a nagy általánosságban neve alatt felmutatnak. A megszokás, külső egyháziasság, közöny, elvilágiasodás, vagy éppen hitelenség útjairól az örökkévaló Isten megváltó kegyelmének személyes megtapasztalására kell eljutnia. Úgy történik ez, hogy a lélek kínzó fájdalmanak szent megrendülésével hordozzuk bűneinket, keressük azoktól a szabadulást, azokra a bocsánatot s elmerülünk a tékozló fiú bűnbánatával, de imádságos honvágyával Jézus csudálatos életébe, aki igéje és Szentleke által megújítja életünket. Gyarlóságainktól egyre jobban megszabadít, megtisztít, céljaira megerősít, elkészít, megszentel. A megváltó kegyelem tapasztalatából kivirul lelkünkben az a bizonyosság, hogy nem véletlenül vagyunk reformátusok, hanem Isten örök végzéséből, szent akaratából. Istennek célja van velünk. Az, hogy Krisztus által tulajdonává tett, hogy ismeretére elhívott, nemcsak a magunk részére adott elválasztó kegyelem, hanem megbiztatás is, hogy Vele együtt munkálkodjunk. Kiténtet azzal, hogy gyarló életünket eszközévé fogadja, magát bennünk megdicsőíti s általunk új világ építésén dolgozik. Ez a tudat a világ fölé emel, életünket elmélyíti, meggazdagítja, munkássá, közhasznúvá teszi. Erre a kálvinista öntudatra van szüksége egyházunk tagjainak. Azt várja az egyház, hogy megszerezzük ezt. Ehhez pedig az út ma is a régi. A komoly lelkek: „Mit cselekedjünk atyámfiai, férfiak?” —kérdésére, ma is az első pünkösdi apostoli válasza hangzik első sorban: „Térjete meg és kereszttelkezzetek meg mindnyájan a Jézus Krisztusnak nevében a bű-

nőknek hocsánatára és veszitek a Szentléleknek ajándékát.“
Vagyis a személyes megtérés, az életünket megújító üdvtapasztalat az isteni jogosítvány a hitért való munkálkodásra. Aki Istenért és az ő országáért munkálkodni akar, annak összeköttetésben, folytonos életközösségben kell lenni Istennel, hogy küldetése isteni megbízás pecsétét hordja magán. Másrészt csak az Istenből táplálkozó hit tud részvétellel járni mások bajai között, csak ennek lesz ereje és szeretete a sokféle nyomor megszüntetésére. Népünk vallási és kulturális megtartására nyert hivatásukat a magyar reformátusok csak úgy munkálthatják és tölthetik be, ha egyéneként megtérnek és Isten által megújított és megszentelt életüket a Kálvin jelszavával helyezik a hitépítés és nemzetmegtartás oltárára: *Prompte et sincere!* Készen és őszintén! Készen mindenre! Őszintén: szeretetben és szolgálatkészségben Isten és egymás iránt.

A további feladat ennek az Isten részére odaszánt életnek bátor körülhordozásából. Azt várja az egyház tagjaitól, hogy szívesen és örömmel állítsák ilyen életüket szent céljainak szolgálatába. Hol kezdődik ez a munka? Minden egyháztág számára a *saját családjában*. Református ember ne szégyelje az ige és imádság megszentelő vezetése alá helyezni családi életét. Lássa meg az oda betérő, hogy életünk felett Krisztus az Úr, házunk szokásait nem a világiasság szelleme, fényűzés, élvezetvágy, kevélység, önzés, hanem Isten akarata határozza meg. Mutassuk meg a világnak, hogy egészen más színezetet nyer a földi élet, mihelyt összekötetésbe hoztuk az örökkévalósággal. Gyermekeinknek, ez Istentől ránk bízott kis gyülekezetnek, először ajkainkról kell hallani Isten kegyelmének csudáiról, a megváltás és üdvösség örömeiről. Tőlünk kell elsajátítani az Isten igéjének megbecsülését és használatát, az imádság, az ének, a templom lelkiismeretesen komoly gyakorlatát. Semmit se ér a vallásunk, ha csak a templomban él az, de gyakorlati életünket nem hatja át. Református ősaink hajlékaiban házi istentisztelet szentelte meg a szíveket. A családfő, vagy a család más tagja, a bibliából egy részt felolvasott, énekelték s imádkoztak; reggel is, mikor kezdték a napot, este is, mikor befejezték. Hogy templomaink mellé mindenütt oda épült az iskola, ezt én az ilyen imádkozó, bibliás családi életnek tulajdonítom. A református szellemű családok követelhetik jog szerint, hogy gyermekeik nevelése református szellemű iskolákban történjék, hogy a családot és iskolát az evangélium alapján a hit és életfelfogás egysége kapcsolja össze, hogy így keresztyén nevelést biztosítsanak gyermekeiknek. Mihelyt a házainkat nem református szellem tölti be, menten megszünt az erkölcsi jogunk a református iskolákhoz is. Míg a saját otthonunkban az ige világozása és az imádság áldásai alá helyezzük életviszonyainkat, észre sem vesszük, hogy ezzel az egyháznak a hitélet megújítása körül a legmaradandóbb szolgálatot tettük. Ez a személyes keresztyén élet arra fog ösztönözni, hogy családi

életünk minden változásával az ősi hit szokásai szerint járjunk el. Születésnél a keresztelest, esküvőkor az egyházi áldást, betegségkor a gyülekezet közös imáját betegünkért, felgyógyuláskor az egész család templomi háláját, temetésnél a puritán egyszerűség kálvinista szokásait, egész éven át az ünnepek és a vásárnapok megszentelését el nem mulasztjuk, hirdetvén emez eljárásaink által is azt, hogy egész életünk a hit vezetése alatt és szolgálatában áll.

Hitünkkel azonban a családi házon kívül is világolni kell. Legegyszerűbben azzal teszünk bizonyosságot róla, ha szorgalmasan látogatjuk az *istentiszteleteket*. Méltán elvárja tagjaitól az egyház, hogy mások eljárásaira nem ügyelve használják szomjas lélekkel az istentiszteleti szent alkalmakat, amelyeken Isten akar szolgálni örökéletre hivatott lelkünknek. Hallgassuk megteljesedni vágyó szívvel a *predikációt*, amelynek ne előadása, hanem tartalma legyen előttünk a fő. Zsebünkben hordott bibliánkból ki-kereshetjük a lelkipásztor alapigéjét, vele együtt mondhatjuk a közös *gyülekezeti imát*. Vegyünk részt lelkesen és buzgón a gyülekezet *közös éneklésében*. Legyen lelkünk ünnepe a felségesen szép református istentisztelet minden alkalma. Különösen azzal tegyünk erről bizonyosságot arról, hogy Krisztus népéhez tartozunk, hogy minden alkalommal éljünk az *úrvacsorával*. Nem keresztyén az, aki minden komoly ok nélkül elhanyagolja a váltáságra emlékeztető úrvacsorát. Nem várhatja-e az egyház, hogy tagjai személyes példaadással mutassák hozzátartozóik és mások számára a helyes keresztyén szokásokat?

De az egyház komoly, hívő tagjainak nemcsak az a hitéből folyó kötelessége, hogy az istentiszteleteket, az igehirdetés alkalmait látogassa, hanem az is, hogy munkálkodjék azok érdekében. Az egyház tagjainak kell előmozdítani azt, hogy minél több emberhez, a gyülekezet minél több tagjához jusson el a mennyei üzenet, a Krisztus evangéliuma. Azzal tehát nem szabad megelégedni, hogy biztosítani tudták az evangéliumnak templomi hirdetését. Az ígét a templomból szerte is kell hordozni. Mit tesznek e célból az egyháztagok? Barátaikat, ismerőseiket *hívogatják* egyszerű, szíves szóval az istentiszteletekre, majd *magukkal hozzák* őket. Ez a legegyszerűbb sáfárság a meghallott és elfogadott s így a reánk bízott ígével. Erre a munkatérre be kell vezetni egyházunk tagjait, hogy munkás szeretettel képesek legyenek toborozni a gyülekezetet. Megszégyenítenek bennünket e tekintetben a szektlák, amelyek valóságos tervszerűséggel gyűjtik magukhoz az ige iránt való felelősséggel az embereket. Miért ne teljesíthetnék a mi egyházunk tagjai is ezt a kedves szolgálatot annak a nagy célnak érdekében, hogy az Isten ígéje az egyház minden rétegéhez eltaláljon?

A hitélet szolgálata az is, mikor az egyháztagok a lelkész igehirdetését figyelve a *gyülekezet lelki szükségéire* hívják fel kérésükkel, szinte baráti tanácsukkal a lelkipásztort. Igaz ugyan,

hogy a lelkipásztor feladata a gyülekezet viszonyaihoz alkalmazkodva megválasztani az igehirdetés tárgyait, de a gyülekezeti tagok segítségére lehetnek neki még ebben is. Például: Nagy örömmel fogadtam, mikor egyik hívem ezt mondta: „Olyan régen nem hallottam már prédikációt a predestinációról, pedig mi reformátusok, sokat hivatkozunk rá, legközelebb legyen szíves megmagyarázni azt .“ Mindig kellemesen érint, ha valamelyik földműves hívem hozzám jön és arra kér: „Tiszteletes úr, imádkozunk már egy kis esőért is!“ A híveknek ez a bizalma, a nagyon elfoglalt, esetleg egyoldaluan munkálkodó lelkészt a gyülekezet lelki kérdéseire és állapotára hívja fel s ezzel elősegíti azt, hogy a keresztyén üdvigazságok minél több oldalról nyerjenek megvilágosítást.

Szép feladat az egyház tagjainak az igehirdetéssel kapcsolatban az is, hogy azokat, akikről észreveszük, hogy *megérintette az ige*, igyekezzenek továbbra is az ige hatása alá hozni, hogy a még kezdődő, ébredező hitünk megszilárduljon. Ezek összegyűjtésére és nevelésére legalkalmasabb eszköz: a *bibliáórák* intézménye. A kereső lelkek itt érintkezésbe jutnak a bibliával, a gyülekezet vezetőjével, tagjaival, megismerik az Isten országának feladatait, bekapcsolódnak a közösségbe és csakhamar együtt munkálkodnak a bibliakör többi tagjaival. Sokan tehetnek már az egyházak pásztorai és munkás tagjai közül vallomást arról, hogy a kivetett háló bevonására valóságos Isten-ajándék volt gyülekezetükben a bibliáóra.

Ezeket a bibliáórákon nevelődnek *munkás keresztyénekké*, tehát a lelkipásztoroknak munkatársaivá az erre megáldott egyháztagok. Egyszerűen, de építően tudnak szólni ezek a hit dolgairól, mert személyes élettapasztalatuk az; tudnak szólni dolgairól, mert az ige megvilágosítja értelmüket és isteni mértéket, szempontokat láttat meg velök. Ezeket Isten Szentlelke képesíti arra, hogy munkát végezzenek a vasárnapi iskolában a gyermekek között, vagy az ifjak és leányok között, vagy részt vegyenek a vallásos estéken felolvasással, bibliamagyarázattal, esetleg a rendezés munkáinak hordozásával. Mind nyilvánvalóbbá válik, hogy a lelkész egymagában nem képes betölteni az egyház feladatait, a gyülekezet nevelésben egyre sokasodó kötelességeket, ezért segítőkre van szüksége. Az élő hitű tagjaitól azt várja az egyház, hogy szegődjenek munkatársakul és a bölcs, szeretteljes együttműködés gyümölcseivel építsék a gyülekezetet.

Nagyobb egyházakban nélkülözhetetlen az egyes szétszórt, egymástól távolabb eső részek gondozása céljából *igehirdetési helyeket és alkalmakat* létesíteni. Más alkalmas hely hiányában az ott lakó családok házáit kell megnyerni templomul. Az első keresztyének is házanként jöttek össze. Milyen áldás az, ha ilyen helyeken az egyház valamelyik tagja tudja helyettesíteni a lelkészt: ígét olvas, néhány szóval megmagyarázza, imádkozik és közös éneket vezet! Akinek a lelke Istené, aki a gyermekisten-

tiszteleteken, vasárnapi iskolán, ifjúsági egyleteken és biblia-órákon keresztül az egyház anyai szeretetén nevelkedett, az megtudja tenni ezt a szolgálatot és az egyház azt várja, hogy örömmel vállalja és teljesítse is e szolgálatot, mely egységes vezetés mellett nagy hasznára lesz a gyülekezet egyetemének is. A szórványok lelki gondozása, más nyelvű és vallású népek közt élő testvéreink megtartása pedig ma csak ezen az úton lehetséges.

Ez a munka szinte érinti az egyháztagok ama másik feladatát, hogy *házilátogatást* végezzenek. Ez a hitelesítő szolgálat a legősibb kálvinista munka. Kálvin genfi gyülekezetében minden évben, minden családot meglátogatott a lelkész egy egyháztag kíséretében és valóságos vizitációt tartottak ott a vallásos és erkölcsi élet szempontjából. Tehát igazi gyülekezeti munkát, cura pastoralist végeztek egymás között az egyháztagok, akik ezzel a gyülekezet hitének ápolásában megvalósították a kívánt együttműködést, egymásért való felelősséggel. Nincs-e erre tevékenységre szükség ma? Talán nem volnának erre alkalmasok egyházunk mai tagjai? Irányítsuk csak buzgó híveink munkás akaratát a gyülekezet tagjait akár szomszédságokba tömörítve, akár utcarészek szerint csoportosítva a lelkek gondozásának erre a munkaterére, kálvinista hitük, s meleg szívük szeretete áldott gyümölcsöket fog teremni ma is.

Ki ne volna képes végezni a legkönnyebb munkát: *vallásos iratok osztogatását*? Pedig ez az iratterjesztés, ez a traktátusmisszió egyike a nagyon fontos keresztény munkáknak. Nagy erőt ébresztgetünk szendregésükből ilyen iratok osztogatása által. Még a gyermekek is végezhetik e munkát. Elolvasott vallásos füzeteinket, lapjainkat ne dobjuk a tűzre, se a papirkosárba, hanem adjuk át ismerőseinknek, utazásaink alkalmával hagyjuk a kocsi-ban, kirándulásainkon azon a padon, amelyen ültünk. Ki tudja hova jut így el a jó mag és hol ver gyökeret az isteni élet? Ha van gyülekezeti lapja az egyháznak, akkor annak támogatása kötelessége az egyházi tagoknak, de ha nem volna is, akkor se hagyják családjukat vallásos ujság nélkül. Rendkívül fontos az nemcsak a családi élet békességére, jólétére, hanem a családtagok lelki fejlődésére nézve is, hogy milyen lapokat adunk a kezükbe lelki kenyér gyanánt. Minden család sokat tehet e téren a hit erősítéséért.

A hitéletet ápolgatjuk azzal is, ha szívesen hordozzuk az *egyház terheit*. Méltán várja az egyház, hogy tagjai anyagi támogatással mozdítsák elő a lelki munkákat. Az egyháztagok hite tünik ki abból, ha rendelkezésére bocsátják a gyülekezetnek a hivatása beteljesítéséhez szükséges anyagi erőket. A teherhordozás tehát a hit fokmérője, vagyis a legkomolyabb lelki ügy. Igazában véve nem is volna szabad tehernek nevezni, hanem meg-tiszteltetésnek. A nagyobb terhet, még nagyobb meg-tiszteltetésnek. Amink van: templomunk, iskoláink, intézményeink, minden alkotásunk, azok mind ebből a forrásból születtek. Terhünk, ve-

rejtékünk tehát a mi dicsőségünk, terhünk-verejtékünk a mi kincsünk, koronánk; terhünk-verejtékünk kiváltságosan szép multunk és ígéretteljes jövődönk. Görnyedező református szivek, őseitekhez méltó hősi kitartással hordozzátok hát sugárzóbb jövő gyönyörűséges igáját!

Sőt, ha Isten nagyobb földi javak sáfáráivá tett s azok jótéményei között hordozott át a földi léten, mutassuk meg hálaikat azzal, hogy még *testamentum-írás közben sem feledkezünk meg az egyháztól* és Isten országának más intézményeiről hogy e végrendelkezésükkel még halálunk után is támogassuk nemes missziójában az anyaszentegyházat.

Végül a hitéletet erősítik az egyház tagjai azzal is, ha áldozatos érdeklődéssel segítik a *külmissziót* t. i. azt a krisztusi parancson alapuló munkát, amely a pogány népek keresztyénné tétele érdekében folyik. Ez a munka Krisztus diadalmát, országának terjedését lebilincselően szemlélteti. Figyelni azt, hogy lesznek az emberevő vad népek szelid, művelt keresztyénekké, hogy törik le a bűn bilincse a lelkekről, hogy hív elő új apostolokat az Úr, hogy állja meg hűségét megváltott népe a vértanuságban is, hogy tartja kezében országának vezetését és a föld minden részére való kiterjesztését Jézus. — mindez kétségbevonhatatlan és letagadathatatlan bizonyítékot ad az itthoni gyülekezeteknek az isteni ígéretek igazsága felől; ezek az események, ezek az élő bizonyosságtevők hitet ébresztenek, munkára ösztönöznek az itthoni egyházban is. Ne hunyjunk szemet e főséges tények előtt. Ismerjük meg azokat. Lelkesedjünk és imádkozzunk érte, azután majd adakozni is fogunk reá.

Ime e vázlatos ismertetés is mutatja, micsoda sokféle s milyen gazdag munkaalkalmakat tár elénk egyházunk. Látni lehet ebből, hogy mi minden az, amit az egyház vár tagjaitól a hit ébresztésének és ápolásának munkájában. Ha be akarjuk tölteni rendeltetésünket, ha só és világosság akarunk lenni, akkor mindnyájan hivatalosak vagyunk. Isten nem küldött e földre senkit úgy, hogy valamit ne bizott volna reá. Talentumot mindenkinek adott, azért senkinek sem kell félre állnia. Férfiak és nők, sőt gyermekek is tehetnek valamit Isten országa céljainak szolgálatában. Azt várja az egyház, hogy minden tagja vegyen részt tehetsége szerint a hit ápolásában és a Jézus evangéliumának a gyülekezet tagjai között való terjesztésében.

Feladatok a szeretet munkáiban.

Mivel pedig az élő hit szeretetben munkálkodik, a megújnodott hitélet határozott szeretetmunkákat tűz ki célul s az egyház tagjait azok szolgálatára neveli. Mit vár az egyház e tekintetben tagjaitól? Hol gyakorolják a szeretet munkáit?

Mindenek előtt a *templomban*. A templomi gyülekezetnek a hittestvérek közötti meleg, bensőséges és szeretetteljes viszonyt kell visszatükrözni. Fogadják egymást örvendező szeretettel az

egyháztagok a templomban. Olyan visszariasztó az, mikor sebző fagyos hidegséggel, dermesztő közönnyel, elfordított fejjel hallgatja valaki, mikor a pad szélén hely után kérdezősködik egyik testvére. Vagy mikor a zsoltárt, ahelyett hogy szívesen felkinálná a szomszédokkal való közös használatra, olyan gyermekek féltő önzéssel zárja el, hogy bele se pillanthat egyik szomszédja sem. A templomhoz vivő és a hazavezető utainkon is meg kell mutatnunk, hogy egy nyájhoz tartozunk. Sok gyülekezetben rideg az egyháztagok templomi érintkezése. A szekták közül, ha egy-egy ember visszatér hozzánk, első sorban is azt panaszolja, hogy nálunk nem elég összetartó és meleg a hívek közötti kapcsolat, nem érzi magát oly otthoniasan, mint a kisebb csoportot alkotó közösségben. Szép feladata nyílik e mezőn a találmányos testvérszeretetnek, hogy az egymásnak örvendező szívéllyesség vonzóerejével megéreztesse mindenkivel, hogy a református egyház: szeretetközösség.

A szeretet azonban nemcsak az együvé tartozóság, a lelki egység és testvériség ápolására hív, hanem különösen a segélyre szorultak felkarolása érdekében cselekvésre indít. Mit tehetnek e téren az egyház tagjai?

Megszervezhetik maguk között a *gyermekgondozás* feladataira azt a női bizottságot, mely személyes érdeklődés jóakarásával nyilvántartja védelem és segítség szempontjából a gyülekezetben az anyákat és kisdedüket. Felkeresi őket az egyház képviselőjében és részt vesz bajaikban s örömeikben. Mily kedves és elkötelező figyelem az, mikor a kisdednek, mint az egyház új tagjának bölcsőjére egy bibliai ige kíséretében ez a női bizottság teszi az első virágot üdvözléssel az egyház nevében! Viszont, mily felejthetetlen hálát vált ki, mikor a bajok közt e bizottság által az egyház segítő jobbjá nyulik a családi ház felé!

E munkát megszervezni minden egyházban, különösen az elhagyott, árva vagy erkölcsileg veszendőben levő gyermekeink megmentése végett elsőrendű kötelesség. Krisztus kicsinyeit szerető karokon hordozni egyenlő értékű feladat az evangélium predikálásával. Árváink megmentése, felnevelése ma nemcsak egyházi kötelesség, hanem magyar becsületügy. És itt nem pénzbeli teljesítményekre gondolok, sőt azt csak legvégső esetben tartom számbavehetőnek. Nem az a keresztyéni kötelességünk, hogy pénzbeli hozzájárulással intézetekbe helyezzük el árváinkat, hanem az, hogy református családokba helyezzük bele azokat. A hívek személyes szeretetszolgálatának kell gondjaiba fogadni őket. Jézus nem azt mondja: „Aki egy ilyen kis gyermekért fizet, az érettem fizet, — hanem azt: „aki egy ilyen gyermeket befogad az én nevében, az engem fogad be.“ Jézus tehát személyes szolgálataira helyezi az elhagyatott és árva gyermekeket. Ezzel a keresztyéni gyermekgondozás olyan követelményét állítja fel az ő tanítványai számára, amelynek minden különösebb anyagi

megterhelhetés nélkül mindenütt eleget lehet tenni, ahol csak krisztusi szívek lagnak. Igaz, hogy fizetni s. ezzel magunktól a gyermek sorsa és nevelkedése iránti minden gondot elhárítani, könnyebb, mint szolgálni. De szeretettel életet menteni, keresztyéni neveltetése és üdvre megtartása érdekében személyesen fáradni, örvendetesebb és boldogabb, mint fizetni.

Meg kell kezdeni a református *mindkét nemű ifjúság* komoly erkölcsi nevelését. Mindenki látja, hogy ifjúságunk lelke veszélyben van. A megtévedt korszellem céltudatosan rombolja, gyilkolja a lelkét. Az utca, a fonóház, a bál, a mozi, a szennyirodalom, az erkölcstelen művészetek és az alkohol rabigába kötözik és elrabolják jellemüket. Nézheti ezt tétlenül az egyház? Lehetnek ezzel szemben némák az egyháztagok? Egy percig sem. Hanem a viszonyaiknak megfelelő módon egyesülniök kell az ifjúság vallás erkölcsi nevelése érdekében. Minden gyülekezetben lesznek olyanok, akik szívesen támogatják ezt a nagy fontosságú munkát.

Az egyháztagok szeretetmunkájának meg kell oldani a gyülekezetben a *szegény-ügyet*. Mily nagy jelenleg a szegénygondozás hiányossága. Egy pár nőegylet kíséreltezik buzdón ez irányban. Legtöbbhelyt az egyháztagok rábízták e munkamezőt az általános társadalmi jótékonyásra. Keresztyén gyülekezet sohse mentheti fel magát a a szegénygondozás krisztusi parancsa alól. Az első egyház a szeretet csodáival még a római társadalom képét is megváltoztatta, mindenkor tanuságosak maradnak a művelt Juliánus császár szavai: „Ezek az istentelen galileusok szeretik szegényeiket, sőt még a mieinket is!” A gyülekezet tagjainak szeretetét tervszerűen kell munkába állítani, hogy tehetetlen szegényeink utcakoldusok ne legyenek. A legkisebb szolgálat e téren olyan erkölcsi tőke, amely jobban jövedelmez az egyháznak, mint a legmagasabbra emelt egyházi adó.

Szinte együtt jár e feladattal a *betegek, nyomorékok, elesett aggok gondozása*. Ezek meglátogatására, szeretetadománnyal való ellátására, nekik bibliából vagy más könyvből való felolvasásra akad irgalmas samaritanus minden gyülekezetben. Vasárnap délutánjaiból egy félórát ki ne szentelhetne ezeknek?

Nagyobb gyülekezetben meg lehet valósítani a szegény betegek *ingyen orvosi vizsgálatát*. A hét egyik napját erre szánjuk. Az egyház valóban csak úgy felel meg küldetésének, ha abban a hármis irányban működik, amelyben Jézus, aki t. i.: prédikált, tanított, gyógyított.

A keresztyén szeretetnek küldetése van a *sociális ellentétekkel* szemben is. Enyhíteni az elválasztó különbségeket, kibékíteni az ellentéteket és bizonyosságokat szolgáltatni arról, hogy a református egyház mindenki számára a krisztusi szeretet egyháza, melynek leghőbb vágya, hogy különböző társadalmi állásu hívei a szeretet testvéri viszonyában éljenek egymással.

Az egyháztagok szeretete szolgálatkészséggel elő kell moz-

dítsa a gyülekezetben: az általános *egészségügyi, gazdasági, nemzetpolitikai* életet is, hogy munkája nyomán népünk általános jóléte növekedjék.

Nem új és nem is rendkívüli feladatok ezek, melyekben az egyháztagok ma oly szükséges szeretet-tevékenységét meghatározni igyekeztem, hogy kitűnjék soraimból, mit vár az egyház tagjaitól. De már e néhány munkatestület megnevezése is elárulja, hogy sokkal több a tennivaló annál, mint ahogy ismeretnül tudtam. Az egyházak speciális viszonyai szerint változhatnak a végzendő munkák is, módszereik is. Azonban három igazság már az eddigiekből is kétségtelen lett: 1. hogy az igaz hit szeretetben munkálkodik, 2. hogy ezt a munkát megindítani és szervezni keresztyéni voltunk elutasíthatlan kötelessége; 3. hogy ezt a munkát elmulasztani vagy hanyagolni bűn, mert aki tudna jót cselekedni és nem cselekszi, bűne az annak. (Jak. 4:17.) Ez a munka tettek evangélizációja. Igaza van a holland Heldringnek: „A szóval való evangélizáció kiviszi az evangéliumot a nép közé, a tettekkel való evangélizáció pedig behozza a népet az evangélium szárnyai alá!”

Az az egyház, melynek tagjai teljesítik feladataikat a hit ápolás és a szeretetmunkák körül olyan, mint a méhkas munkás népe, mely szakadatlan tevékenységben végzi hivatását. Mindenki a maga körében, a maga kötelességeit tölti be, de minden egyéni szolgálat a közcélrt mozdtítja elő, az összesség javára irányul. Az egyháztagok tevékenysége sem szolgálhat önző célokat. Lelki adományait, szeretetmunkáit minden egyháztag a gyülekezet jólétére hasznosítja. Hite buzgótságát, szeretete szolgálatkészségét szerénység, alázatosság, önfeláldozás foglalatában kell hoznia, hogy nagy eszmények érdekében önkéntes alárendeltetéssel engedelmeskedni tudjon. Ezek a feltételei az egyháztagok gyümölesöző együttműködésének. Ezen az úton lesz nélkülözhetetlen tényezője, erőközpontja az egyház a nép életének. Belőle erő, fény, szeretet, vigasz, segítség, jóság, élet árad szerte minden házba, mint villanytelepről a világosság. Így lesz aztán működése áldás mindazokra, akik vele érintkezésbe jutnak.

Tudom nehéz feladat ez és sok akadály áll útjában. Tudom tapasztalatból, hogy kellemetlen jelenségek, beteges tünetek is felmerülhetnek e törekvéseinkben, mert emberek vagyunk. De akadályok azért vannak, hogy elhárítsuk, bajok, hogy elővigyázattal és körültekintéssel meggyógyítsuk. Mindenesetre jobb a munkás élet, még ha gyógyítható beteges tünetekkel is, mint az egészséges halál!

Isten iránt való hálával kell megemlítenem, hogy sok egyházban megértették már mit vár az egyház tagjaitól, hogy több gyülekezetben megindult már az egyháztagok közös lelki munkássága. A hitbuzgósnak, az egyház ügyei iránt való érdeklő-

désnek, a szolgálatra való készségnek reménykeltő jelei szemlélhetők mindenfelé. Egyházunk világi tagjai kezdik tudatosan hordozni istenfiúi méltóságukat, mint ahogy illik királyi papság, választott nemzettség, próféta lelkek öntudatos seregéhez, akik Isten munkatársai. Kezd egyre világosabban látszani, hogy Isten azért sebezte meg az erdélyi református Siont, hogy új oltóágot helyezzen bele, a Jézus Krisztust, aki által megújulásra vezet az erdélyi kálvinista egyházat, mely így isteni ajándék lesz az egész magyar református keresztyénség számára. Nézzétek, a tájékok megérték az aratásra! Isten Lelke tavaszi virágzásba hozta sok helyt egyházunk televény földjét. Református testvérek! munkásai Isten országának, jertek, készítgessük magunkat az aratómezőre; könyörögjünk buzgón és hocsássuk rendelkezésére magunkat alázatosan Istenünk szüntelen munkás Lelkének. Egyesítsük hitünk és szeretetünk erejét, hogy ebből az ígéretteljes tavaszi virágzásból minél több gyümölcs érjen be egyházunk javára.

Ma, a seregyültés napja van. Egyre sokasodik egyházunk hű fiaiból és leányaiból Krisztus hadserege. Vár az Úr téged is! Siess! Az élet jelenségein már a hajnalpír harmata csillog. Jer, köszöntsük együtt a hajnalt. Köszöntsük a hitben erős és a szeretetben diadalmas magyar református keresztyénség dicsőséges jóvendőjét!

1926. szept. 12-iki ünnepélyes istentisztelet

Sorrendje:

1. *Nem vagyunk mi magunkéi* (4. ének.)
2. *Dicsér téged tejes szivem* 1—2. vers. (251. ének.)
3. *Imádkozik Vásárhelyi János* egyházker. főjegyző.
4. *Bedő—Borsai: Estharangok; éneklí az Iparos Önképző-kör* vegyeskara. Karnagy: Felméri S.
5. *Prédikál, imádkozik és áldást mond: 'dr: Makkai Sándor* püspök.
6. *Áldás az Űr nevére* (255. ének.)

Imádság.

Elmondta Vásárhelyi János.

Örökkévaló Isten! Atyánk a Jézus Krisztusban! Szent áhitattal állunk meg színed előtt és gyermeki bizodalommal tárjuk fel szívdnket Előtted. Oh a mi szívdnk! Szívdnk telve fájó aggodalommal: kicsoda mivelheti azt, hogy valaha jót lássunk? Lelkünk vívódik a csüggeteg tehetetlenség keserű önvádja alatt: Akaratunk van a jóra, de hogy véghez vígyük, nincs erőnk. Érezzük méltatlanságunkat, éget bűneink és mulasztásaink tudása s remegő szívdnk-lelkünk úgy érzi, hogy meg nem állhat Te Előtted, Szentséges Atya Isten!

Oh de áldott légy kegyelmes Istenünk, hogy biztató, hívogató ígérettel szólasz hozzánk: „Magasságban és Szentségben lakozom, de a megrontottal és alázatos szívdvel is, hogy megelevenítsem, de a megrontottal és alázatos szívdvel is, hogy megelevenítsem a megtörtek szívdét.“ Áldott légy irgalmas Istenünk! Hogy Szent Fiad által kitarod előttünk édes atyai karjaidat, hogy szívedre ölelj a drága

biztatással: „Jöjjetek Én hozzám, akik megvagytok fáradva, megvagytok terhelve és én megnyugósztalak titeket.“

Itt vagyunk Előtted, erdélyi Sionod megfáradott, megterhel-
tetett gyermekei — fogadd kegyelmesen tiszteletünket és töltsd
be szívünket-lelkünket a Te lelked megújuló, megszentelő, örök
vigasztalásával.

Hálát adunk neked Istenünk! Hogy Te mielőtt kerestünk és
hívtunk volna Téged, kerestél és megtaláltál minket. Boldog
hálaadással ismerjük meg Atyánk! Hogy az a szent vágyó-
dás, mely összegyűjtött minket ide, hogy épüljünk egymás hite
által, bűnbánattal és igaz töredelemmel keressük a megújulás út-
ját — a Te lelked, a Te keresésed mi bennünk. Ha fáj szívünk-
nek a tévedés: E szent fájdalom a Te hívogatásod. Ha lelkesü-
lünk a jóért, igazért, sóvárgunk örök javakért, ha hajt előre
egy szent nyughatatlanság: excelsior, mindig fönebb, fönebb
a lelkünk e szent sóvárgása, égő háborgása Te vagy, Te vagy
Istenünk, Édes Atyánk, ki magadra nézve teremtettél minket és
a mi szívünk mindaddig nyugtalan, míg Te benned nyugalmat
nem talál. Itt a Te házadnak csendes árnyékában Te Benced
áldott és nyugodt most a szívünk Istenünk! Lelkünk magasztal
a Zsoltáros erős nyugalmával: „Az Úr az én világosságom és
üdvösségem: Kitél féljek? Az Úr az én életemnek erőssége: Kitél
remegjek?“ Áldott, áldott légy Istenünk ezért az óráért, ennek az
órának áldott biztatásáért. Oh de Atyánk! Boicsásd meg, ha ol-
tárodra, melyen hálánk Neked bemutatjuk, oltáradra, most egy
könyvet is ejtünk. Bölcs és lelkes vezérünk, kinek ajkán oly
megejtő erővel szólt hozzánk anyyiszor a Te édes atyai hivo-
gatásod, feddésed, de drága biztatásod is. kidőlt, mint erős tölgy,
melyet zúgó vihar tört ketté s helyén a díszes kárban már csak
fényes árnya ül közöttünk. Oh Istenünk! Erősítsd meg a Te né-
pedet! Mondd nekünk bánkodó, könnyező, aggódó gyermekeid-
nek, hogy az Ó lobogó hite, áldozatos lelke nem távozott el kö-
zülünk, hanem átment a nyomába lépő, ifjú nemzedék életébe,
mint napsugár az üde, ifjú lombba.

Itt állunk szent színed előtt Istenünk! Szent igéd tanácsát,
útmutatását várjuk a Te elhívott követed, Főpásztorunk ajkáról.
Szenteld meg az ifjú vezér lelkét az atyák hitével, hűségével, Ne-
ked mindhalálíig engedelmes alázatával, hogy szólja nekünk
most, ebben az órában is a Te tanácsodat, vigasztalásodat, útmu-
tatásodat tisztán és elegyítetlenül s mutassa meg nekünk az utat,
mely hozzád és általad diadalmas, új életre vezet. A mi szívünket
pedig tedd méltóvá a Te tanácsod és ígéreted befogadására,
hogy a Te lelked tüzeiben megtisztult életünk boldogan fogadja
be a Te kegyelmedet s legyen általa kezekben alkalmas szer-
szám, melyet felhasználhatsz ott, azon a helyen, ahova állítottál
a Té dicsőséges országod terjesztésére, népünk megtartására,
Szent Fiad, a mi Urunk Jézus Krisztus által, akinek nevében ké-
rünk hallgasd meg imádságunkat. Amen!

A mi utunk.

Dr. Makkai Sándor püspök prédikációja a nagyenyedi református nagyihét ünnepi istentiszteletén.

Zsid. 12. 14—17.

A művész először a ragyogó, felhőtelen kék eget festette meg, mint egy mindent beborító, sugárzó sátrát. Azután a kép háttérébe odaállította a hóborította távoli hegycsúcsokat, az előtérbe pedig viruló zöld dombot varázsolt. Csodálatosan tündökölt az egész, de a kép mégis néma, üres, szívszorítóan idegen volt. Ekkor a művész a domb mögé, a hegyekbe mélyedő völgy ölébe egy távoli helység házait és kertjeit festette oda s a kép egyszerre megelevenedett a küzdő, építő, harcoló, dolgozó emberélet sejtetése által. Csak az előtér maradt még mindig értelmetlen, fájdalmasan pusztá, mintha mindennek hiábavalóságát hirdetné. És a művész egy isteni ihlet hatalma alatt a zöld domb tetejére a kék égbe nyúló, a napfényben fürödve is fenségesen sötét, óriási keresztet plántált. És amint az isteni szeretet jele a képen fölmagaslott, egyszerre megváltozott az egész. Az ég magasabb, ragyogóbb, de mégis közelebb és melegebb lett, a hóborította csúcsok távlatá kimélyült, mintha egy földöntúli ország határai lennének s mégis oly édes, ismerős tisztasággal tekintettek alá a völgyre, ahol a munka élete zsibong. A kereszt árnyékában más lett a helység képe is, a nézőnek az az érzése lett, hogy ott a béke és szeretet otthona fekszik. A Kereszt lett egyetlen, igazi értelme és jelentése mindennek s a kép megtelt végtelen, kimondhatatlan, mindent átható lelkével az örök Szeretetnek.

Valahogy így bomlik ki szemeink előtt alapigénkől is a mennyei Művész által festett kép a mi életünk örök értelme és igazsága felől. Először szentségének mindenre ráboruló sugárzó ógholtját és hékességének fenséges fehér hegycsúcsait mutatja föl, hogy azokban lássuk meg őt egész istenségében, mondván: Kövessétek mindenki irányában a békességet és szentséget, amely nélkül senki sem látja meg az Urat! Azután szemeinket e fenséges ég és hegyek védelme alatt lélekző szent közösségre, a *gyülekezetre* irányítja, amelynek kebelében élünk, mint az Ő kegyelmi szövetségében, intvén: Vigyázzatok, hogy az Isten kegyelmétől senki el ne szakadjon, nehogy a keserűségnek bármely gyökere fölnövekedvén, megzavarjon és ezáltal sokan megfertőztessenek. És végre odaállítja az élet előtérébe, a Golgota dombjára az *egyént*, a Krisztus vérével elsősülöttségi jogot szerzett minden egyes gyermekét külön-külön: Ne legyen senki parázna, vagy istentelen, mint Esau, aki egy ételért eladta elsősülöttségi jogát. Mert tudjátok, hogy azután is, mikor akarta örökölni az áldást, megvettetett, mert nem találta meg a megbánás helyét, noha könnyhullatással kereste azt az áldást. Alapigénk a maga kibon-

takozó lépéseivel a messzeségből, a magasságból, az általános-ságból egészen a szívünkig hozza az isteni élet valóságát. Az egyetemes keresztyénség, a református keresztyén gyülekezet, a református keresztyén lélek ennek az isteni életvalóságnak egyre bensőbb, mélyebb, életteljesebb körei. Nem ellentétei egymásnak, nem zárják ki egymást, sőt föltételezik, éltetik, megvalósítják. Egy református keresztyén lélek sem lehet valóban Isten gyermeke az Anyaszentegyház, a gyülekezet életközösségén kívül és a református Anyaszentegyház megszűnne Isten kegyelmi szövetsége lenni, ha bele nem tagolódná az egyetemes keresztyén Anyaszentegyház életébe. És viszont a keresztyénség abszolút igazsága élettelen, idegen és üres maradna a gyülekezeti közösség és az egyéni átélés nélkül. A református nagyhét áldott napjain a legkülönbözőbb oldalairól szemléltük, mintegy sugártöréseiben az isteni élet teljességét. Most, Isten színe előtt, templomának dicsőséges boltozatai alatt, Igéjének egységes égi fényében hadd ragyogjon fel életünk fitka és igazsága összefoglalva és egyesítve a Kijelentés hiánytalan teljességében.

Isten Igéjének parancsa szerint hirdetem nektek először az isteni élet mindenre és mindenkire kiterjedő alaptörvényét, mely nem ismer tér és időbeli, faji és felekezeti korlátokat, hanem örökkévaló és általános érvénnyel követeli: Kövessétek *mindenki* irányában a békességet és szentséget, amely nélkül senki sem látja meg az Urat. Az Isten egy. Az emberiség egy. És egy a valóság is, amely Isten és emberek szívét összeköti. A szentség mindenek fölé boruló mennyboltja közös célja az emberiség zárvénnek. A békesség fehér hegycsúcsai felé egy ősi vággyal zárandokol minden nemzetség. Isten mindeneknek Atyja és az egész világ egyetlen atyai házzá, családi otthonná teremtetett általa. Örök igazság az, hogy tisztátalan és békétlen szivekben Isten nem lakik, hogy a bűn és a gyűlölet kipusztítják, köddé teszik, megsemmisítik e világban az isteni élet valóságát. Szentség és békesség nélkül senki sem látja meg az Urat, ezek nélkül csak állati, sőt ördögi élet lehetséges. És bizonyosan hiszem és hirdetem, hogy Isten nem néz nyelveket, nemzetséget, felekezetet, hanem csak azt keresi, hol vannak szentségre, békességre törő szívek s azokban valóság és élet lesz Ő mindenütt és minden időben, mert Ő az ilyen sziveket választotta a maga megjelenésének és kijelentésének eszközeiül. Isten nem gyönyörködik abban, ami elválasztja, szétlöki, szembeállítja egymással az ő gyermekeit. Akarata nem a harag, a bosszú, az eltiprás, hanem a megböcsátó és felkaroló szeretet. Az ő egyetemes parancsa békesség és szentség mindenki iránt. Én is azért Isten nevében intelek és kérlek titeket, szeretett testvéreim, hogy mindenkivel szemben a szentség és békesség útját kövessétek. Az Urat kell meglátnia bennetek, rajtatok, általatok mindenkinek, az Úr pedig szent és a békesség Fejedelme, ha tehát ti tisztátalanok és gyűlölködők vagytok, ki lássa meg életetekben egy nem e világból való, de e vilá-

got legyőző és megdicsőítő Hatalom valóságos jelenlétét és miutkáját? Isten meglátása nincs hozzákötve a nyelvhez, melyen őt hirdetik, az Ő megjelenése nem a szertartások formáiban kápráztatja el a szemeket, nem a hitvallások varázsszavaira tölti be feleséges életével a világot. Hanem azok a szívek, amelyek békességet és szentséget sugároznak, sugározzák őt némán is, ceremóniák nélkül is, hittételek nélkül is. A szentség és a békesség pedig össze van foglalva az olyan szeretetben, amely önmagában és másokban keresi, üdvözli és szívére öleli azt, ami bennünk több, mint a test és világ: a halhatatlan lelket. Isten Lélek és őt egyedül a lelkiség tükrözi. A lélek szeretete, oltalma, ápolása kifejtése, diadalra juttatása a test és világ felett: ez a szentségre és békességre törekvés útja, Isten diadalútjának elkészítése a szíveken át, minden nemzet, minden felekezet közös, örök célja és missziója. Nem lehet egyetlen nemzet, mely, ha élni akar, büntetlenül taposhassa meg ezt a törvényt azzal, hogy különböztessen lelkek és lelkek között s míg az egyiket szereti, a másikat ellopja vagy megölje. Nem lehet egyetlen felekezet sem, mely ha vissza nem akar élni mennyei hivatásával, megtiltsa a testvéri szeretet kiárasztását hivei által minden emberre, bármely hitet valljon is az s bárhogyan imádjá is Istenét. Ha volna ilyen nemzet vagy felekezet, az nem az Urat, hanem a Sátánt láttatná meg a világgal és aláírná saját halálos kárhoztatását. Ó jaj, hogy a mi világgunk és életünk olyan megrázóan bizonyítja a saját magunk által aláírt kárhoztatás szomorú gyümölcseit. Korunkat a haladokló lelkiség korának fogják nevezni. Elszállóban van e földről a lélek. A világ hírájának és a testiség kultuszának örülete szétzaggatja az emberiséget, az önzés gyilkos tusájának felvert fojtó porában eltűnt előlünk a szentség mennyholtja és a békesség égbenyuló fehér hárcei. Nincs többi lelki értelme, mennyei jelentése a világ képének. Senki se látja az Urat. Ez a világ kárhoztatása és ítélete, a Sátán diadala. Nincs Isten a világban, mert nincs szentséget és békességet követő lélek. Borzasztó volna, ha így volna, testvéreim. De ti legyetek az isteni élet bizonyosságai a halál világában! Cáfoltjátok meg az ördög munkáját és fordítsátok meg a végzetet, mely lecsapni készül a földre. Mindenki irányában kövessétek a békességet, a gyűlölettel szemben is. Nyelv, nemzet, felekezet soha gátat ne vessen elétek, se a másé, se a magatoké abban, hogy a halhatatlan lelkek szeretetközösségét megteremtsetek, megvédjétek és gyarapítsátok annak dicsőségére, aki *mindenki* irányában a szent szeretet békességének Atyja és Ura.

És most az Isten parancsa szerint hirdetem nektek azt az *utat*, amely a közös, örök egy célhoz vezet el titeket. Egy a cél, de különbözők az utak. Amaz örök szentség egébe nyúló örök békehárcek tetőjére sokféle irányból, sokféle úton lehet eljutni. Mindenik út az Isten *kegyelme*. Kegyelmi ajándék azok számára, akiknek adatott. Nem mindenki bírja meg ugyanazt az utat. Istennek végtelen gazdagsága sokféle típusú lelket teremtett és

minden típusnak kiszabta és megadta a maga útját, az ő külön kegyelmét, melyen azok a lelkek hozzámehetnek. A lelkek és az utak egymás számára vannak isteni bölcsességgel és szépséggel teremtvé és ebben van a Kegyelem gazdagsága, akinek dicsőséges egysége tündöklő sugártörésben számszorozódik meg lelkek és utak szívárványszálaiban. Vallom, hogy mindenik út szent a maga lelkei számára, mindeniknek meg van a megbízatása, a kegyelmi ajándéka, az elégséges ereje a maga utasainak üdvösségre vezetésére. Mindenik egyedül idvezítő a reábizottak számára, de egyik sem az a másikkal szemben. A Kegyelem ez útjai a keresztyén felekezetek. Rajtuk járnak az Isten kegyelmi szövetségében egy hit- és szeretetközösséget alkotó lelkek, mindenik abban a közösségben, amely az ő számára alkottatott és amelynek számára teremtett. Mindenkinek tisztelt és szent a magáé, nekünk pedig, református keresztyének számára csak egyetlenegy út adott és nekünk azon az egyen kívül nincs üdvösség.

A mi utunk az Istennek számunkra adott egyetlen drága Kegyelme, a református Anyaszentegyház, amely, örök hála legyen érte Istennek, lélekben szült és anyai karjain az örökélet számára nevel minket! Vigyázzatok tehát, hogy az Isten e kegyelmétől senki el ne szakadjon! Vajjon nem jön-e későn ez az isteni intószó? Nem idegenedtek-e el az Édesanyától tékozló fiai? O ez a szomorú, szent Édesanya dicsekedhetik-e gyermekei hűségével, szeretetével, boldog áldozataival? Nem találták-e szűknek, szegényesnek, unalmasnak, ósdiinak áldott tűzhelyét a világ bölcsességére, változatosságára, gazdagságára, örömeire éhes szülöttéi? Nem felejtették-e el arcát is, szeretetét is, áldásait is azok, akik a lelkieket megvetették a láthatókért? Azt hiszem, testvéreim, vádat kell emelnem Édesanyánk védelmében magunk ellen. A vád az, hogy elfelejtettük, nem ismerjük a saját lelki Édesanyánkat. Így kell lennie, mert lehetetlen, hogy aki ismeri és éli azokat az áldásokat, melyeket a református Anyaszentegyház ad gyermekeinek, közönyössé válhassék iránta és ne tartsa a legnagyobb megtiszteltetésnek és jótéteménynek, hogy érte mindenét odaadhassa. Azok a gyermekek, akik manapság azt hiszik, hogy az Anyaszentegyháznak rendkívüli megtiszteltetés az ő feleslegükből odavetett alamizsnájuk és pedig a szívük nélkül, akik márványtáblákat és aranykönyveket követelnek maguknak, ha méltóztattak megemlékezni szükségükről, nem ismerik az Anyaszentegyházat, nem becsülik áldásait és vakon, ostobán, bűnösen sértik meg isteni szívét, nem tudván, mit cselekesznek. A mi Anyaszentegyházunk az az Édesanya, akinek az az egyetlen forró óhajta, hogy gyermekei ismerjék meg és pedig maguk ismerjék meg szívét és áldását, hogy kibeszélhetetlenül gazdaggá és boldoggá tehesse őket. Nem ismerek önzetlenebb Anyát nála. Nem arra törekszik, hogy gyermekeit örök sötétségben és kiskorúságban tartsa a maga így szerzett hatalma alatt, nem vezeti őket pórázon, járszalagon a menny felé, sőt az az egyetlen anyai büsz-

kesége, hogy fiai és leányai önálló, érett, öntudatos lelkek, akik a meggyőződés és szeretet szabad tiszteletével veszik áldott kezéből az élet örökségét s a maguk szabad, lelkétől lelkezett hitével gyümölcsöztetik azt. A mi édesanyánk nem áll közénk és mennyei Atyánk közé, nem zárja el, nem nehezíti meg, nem rakja meg akadályokkal és közvetítőkkel a hozzá vezető utat; megtanít a magunk szívéből imádkozni, kezünkbe adja az Ige mennyei kenyerét a saját nyelvünkön, megtölti szívünket felséges énekekkel, meggyógyítja beteg lelkünket a valódi, igaz sakramentumok isteni orvosságával, megtanít a szeretet munkáira s olyan hitet gyújt fel bennünk, amely látja a láthatatlant. Mikor testtől megszülettünk, a Lélek új életét adja nekünk, mikor testileg meghalunk, karjaiban az örök élet hajnalára ringat át. Az ő ölében nincs szomorúság, mert vigasztalása a rosszat is jóvá teszi s az a szomorúság, amelyre ő tanít, üdvösséget ad, mert a bűn felett tanít meg bánkódní és sírni. Ez az Édesanya Istenben Atyát, Krisztusban testvért, a világban örökséget és az emberekben örökösársakat ad nekünk egy diadalmas világnézet s egy szent élet-eszmény adásával Ő adja nekünk azt, amit egyetlen más egyház sem adhat, ami az ő legsajátabb kincse és a világ legnagyobb hatalmassága: *a hívő értelmet*, amely az akaratot egyenesen az Űristen szolgálatába állítja. És Ő adja az egyetlen szabadságot, amikor gyermekeit arra neveli, hogy szabadon adják magukat Isten rabjaiul s így egyedül önmaguk igazi lényegétől függenek csupán, de soha emberektől és világtól. Lehetséges-e hát, testvéreim, hogy valaki ilyen Édesanyának ilyen áldásait tudva és ismerve, ellökje magától? Nem, ez lehetetlen a legbotorabb öngyilkosság nélkül. Elcsábított, megsalt gyermekek, akiket a Sátán elkábított és szabadságnak hazudott gyalázatos rabigájába kényszerített, térjünk vissza Édesanyánk áldott küszöbére, hogy el ne vesszünk, hanem éljünk! Az egész világon nagy keresztyén megindulás szele zúg végig. Minden felekezet ébreszti, tömöríti, öntudatosítja hiveit a Sátán elleni nagy küzdelemre. Csak épen mi, magyar reformátusok ne hallanók meg Édesanyánk ébresztő szavát? Csak épen mi ne akarnánk élni azzal, ami a miénk, csak épen mi vesszünk el gyáván és nyomorultul, nem ismervén és nem használván fel a legdrágább Kegyelmet, amit ingyen kaptunk az Űrtől?

Az Isten szerelmére kérlek, atyámfiai, vigyázzatok, hogy az Isten kegyelmétől senki el ne szakadjon!

De jól értsük meg, hogy ez az ítés a *gyülekezet* egészének szól és azt jelenti, hogy a lelkekért maga a gyülekezet felelős az élő Isten előtt. A gyülekezet egésze áll kegyelmi szövetségben Istennel, a gyülekezet közösség a hitben és szeretetben Istennel és tagjaival. A gyülekezet a maga egészében kapta a kegyelem útját az Anyaszentegyházat. Isten gyűlöli a Kainokat, kik vállvonogatva kérdik áldozatul vetett testvéreik felett; avagy őrizze

vagyok-e az én atyámfiaim? Igen, őrizői vagyunk egymásnak a nagy Isten akarata szerint és jaj nekünk, ha ezt nem vállaljuk! Református Anyaszentegyházunk gyülekezeti élete az egymásérti felelősség szent vállalására épült fel, ebben volt megújító, világteremtő és életformáló hatalma a multhan és ennek elhanyagolása tette erőtelenné a jelenben. A református keresztyén felelősség azonban nem valami külső parancs kényszere, hanem a szeretet önkénytes, benső, holdog szolgálata. Hanyatlása tehát arra mutat, hogy gyülekezeteinkben meghidegült, kilobbant, elpusztult az igazi testvéri szeretet áldott közössége. Ha a lelkek elszakadtak az Isten kegyelmétől, ha más utat akartak törni maguknak a szentség és békesség felé, mint amely nekik adatott, sőt ha egyenesen a világ moslékjának estek neki, ez csak azért volt, mert a lelkek éhesek a szeretetre és nem találták meg azt a gyülekezet kebelében. Úgy érezték, hogy velük senki se törődik, éretük senki sem érez és visel felelősséget, hogy lelkük árván és vigasz nélkül vergődik a gondok, kísértések, nyomoruságok között, hogy lelkük olthatatlan szomját nincs ki meg enyhítse s hogy az Isten kegyelmi szövetségének tagjai nem testvérek, hanem bírák, végrehajtók, poroszlók, perlők, idegenek és ellenségek. És felnőtt közöttünk a szeretetlenség keserű gyökere s az Isten szava szerint, aki soha nem hazudik, megtermette rettenetesen keserű gyümölcsseit. A gyűlölet szörnyű fertőzése beette magát a husunkba és vérünkbe s rothadásnak, mállásnak indult a gyülekezeti élet mindenfelé. A szeretet felelősségének hiánya megzavarta a lelkeket. Elveszett az egyház hivatásáról való világos ismeret s kezdett lelketlen intézmény lenni, amely tehetetlenül állott az éhezőkkel szemben. A presbiterek már azt hitték, hogy az ő kötelességük csak az, hogy a kerítések és ólak fenntartása felett veszekedjenek és megtagadják az egyházi adó kivétését. A só megizetlenült. A világ világossága kialudt, vagy a véka alá bújt. Bizony, ha szeretet nincsen énbennem, semmi vagyok. És most az a kérdés, testvéreim, hogy kiirtsuk e magunk közül a keserű gyökeret, a zavart és fertőzést, vagy meghaljunk bűneinkben? Az Anyaszentegyház áldásai készen állanak számunkra most is. Nem halál, hanem élet vár karja között. Csak mi ne tudnánk felvállalni a szeretet szent felelősségének munkáját? Térjete vissza, testvéreim! Mi szeretetre vagyunk teremtve, mi arra hivatunk el, hogy remegve és imádkozva vigyázzunk egymásra, hogy senki el ne szakadjon közülünk az Isten kegyelmétől.

És hiába is szakad el. Hiába keres szegény, beteg, megtévedt lelkének más kegyelmet, mert írva vagyon, hogy Istennek csak *egy* áldása van minden lélek számára.

Ne legyen senki parázna, vagy istentelen, mint Esau, aki egy ételért eladta elsőszülöttségi jogát. Mert tudjátok, hogy azután is, mikor akarta örökölni az áldást, megvettetett, mert nem találta

meg a megbánás helyét, noha könnyhullatással kereste azt az áldást. Ő ez az ostoba, haszontalan, léha Esau! Milyen hetykén, könnyedén, botorul odadohta örökségét egy tál ételért. S aztán, mikor már késő volt, hogy jajgatott nyomorultul atyja lábai előtt: avagy csak egy áldásod van-e neked? Ő áldj meg engem is, engem is Atyám! De megvettetett, mert nem találta meg a megbánás helyét, noha könnyhullatással kereste azt az áldást. Könnyei sem értek semmit, hiszen nem bűnét siratta, hanem annak szörnyű következményét csupán, hiszen nem ő akart megváltozni, hanem atyja akaratát szerelte volna megváltoztatni. Szomorú, vak, léha református Esauk! Egy tál ételért eladják elsőszülöttségi jogukat. Azt a jogot, amelyet az elsőszülött Istenfiú, Krisztus a maga mondhatatlan kínjaival, ártatlan szenvedéseivel, könnyörülő szeretetéből drága szép piros vérenek új testamentumával, mint isteni végrendelettel ruházott át reájuk. Testvéreim, a református embernek, minden református embernek teljes elsőszülöttségi joga van a Krisztus ajándékából az Isten egész örökségéhez, a boldog örök élet teljességéhez. Senki el nem veheti azt tőle, csak ő maga lökheti el magától hiábavalóvá tévén magára nézve a Krisztus egyetlenegy áldozatát. És Ésau megteszi. Istentelenségből, azaz, mert nincs Istene, nem ismeri az Isten kegyelmét, az Anyaszentegyház áldásait, a maga lelkének szükségét s anélkül, hogy azt megakarná ismerni, botorul kap a más öröksége felé, ami soha se lehet az övé, ami ha másnak kegyelem is, neki mindörökre csak egy tál étel marad, nem az örökélet kenyere, mert nem neki adatott. És mit szoljak azokról az Ésaukról, akik annyira nem ismerik és becsülik a maguk örökségét, hogy istentelenségükben még meg sem született gyermekeik lelkét adják el egy tál ételért, világi indulatért, érdekért, léhán, közönyösen, mintha egy zsák gyapju volna. A parázna Ésau, aki odaadja mennyei jogát közönséges földi, testi javakért is, hitvány állásért, pénzért, befolyásért! De Isten szava megáll mindenhal! A legrettenetesebb büntetés az Ésauké. Mert nincs Istennek szörnyűbb büntetése, mint az, hogy amikor már késő, amikor már nem lehet, amikor már örökre elveszett, akkor ébreszti fel a lélekben a megvetett örökség és jog értékének meglátását, akkor támaszt a szívben égő, gyötrő, olthatatlan szomjuságot és éhséget utána. Ő a lélek odaadná most már az örökkévalóságot egy pillanatáért az áldásnak, amelyet kacagva rugott el magától. És nem lehet, nem, soha többé. Ésau sír, jajgat, véresre zuzza fejét, de csak egy áldás volt és az elveszett. Nem találhatja meg a megbánás helyét az, aki istentelenül és parázna módon eladta elsőszülöttségi jogát. Testvéreim, rettenetes dolog az élő Isten kezébe esni! Ébredjetek fel az álomból, míg nem késő. Isten szent igéjével figyelmeztettek kértetek titeket, hogy vigyázzatok magatokra és egymásra! Itt az utolsó ideje, a kegyelmi ideje annak, hogy *öntudatára* jussatok református keresztyén örökségetek, dicsőséges missziójának.

A Kegyelem szólott hozzátok. Az új élet hajnala hasadt fel felettetek. Nincs későn. Nincs korán. Most van itt az idő. Isten Szentlelke könyörög érettetek kimondhatatlan fohászkodásokkal. A mennyei seregek lélekzet nélküli csendben várják a te döntésedet. Lelki Édesanyád kitérte karjait feléd. Mit szólsz neki? Sem élet, sem halál El nem szakíthat minket az Isten Kegyelmetől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.

Református nagygyűlés

Programmja:

1. *Tebenned biztunk* (244. ének.)
2. *Imádkozik és elnöki megnyitót tart dr. Makkai Sándor püspök.*
3. Előadást tart *Jancsó Sándor* lelkész, igazgatótanácsos: „*Felekezeti öntudat, felekezetközi viszony, a vegyesházasság, reversális, sajtópropaganda és iskolai vallástanítás kérdésének megvilágításával.*“
4. *Zengjen hála ének* . Énekli *Máthé Elek* szilágypaniti lelkész, orgonán kíséri *Pongrácz J.*
5. Előadást tart *Vásárhelyi János* egyházkerületi főjegyző: „*Református nőnevelésünk feladatai falun, városon.*“
6. Händel: „*Largo*“, játssza a *Nagyenyedi Daloskör* zenekara. *Karnagy: Veress Gábor.*
7. Előadást tart dr. *Bene Ferenc* ügyvéd, a dési egyházmegye főgondnoka: „*Egyházunk szociális feladatai, erőforrásai, szervezése.*“
8. *Elnöki bezáró beszédet tart és áldást mond dr. Makkai Sándor püspök.*
9. 279. ének. *Ne csüggedj el kicsiny sereg*

Felekezeti öntudat és felekezetközi viszony. — A vegyesházasság és reversális, sajtópropaganda és iskolai vallástanítás kérdésének megvilágításával.

Jancsó Sándor lelkész, igazgatótanácsos előadása.

Nem is tudnám számát adni, hogy hányszor vetették fel előttem illetékesek és kevésbbé illetékesek azt az ő szempont-

jukból fogósnak látszó kérdést, hogy mi szükség van az egyházra s ha már van, miért nincs még 2000 év óta soha „egy akol és egy pásztor, amint megígértetett. Vagy a keresztyénség szellemében, vagy az azt képviselő emberekben van a hiba! Mi hát az igazság?

Az első kérdésre azt felelem — különösen a mi szomorú napjainkban — hogy nyisd fel a szemeidet és láss! Lásd meg, hogy világok összeomlását kell feltartóztatnia s összeomlott külső és belső világokat kell újból teremtenie a vallásnak és egyháznak. A „kő, melyet az építők megvetének, lőn a szegletnek fejévé!” Ma minden az egyházra nehezül, isteni és emberi tekintély; törvény és emberi méltóság fentartása, tisztességért, kultúráért, jövődőért és Istentől nyert szent örökség megtartásáért való emberfeletti küzdelem egyaránt! S az egyház a feladat elől a változott időkben ki nem tért. Vállalta és vállalja becsületesen!

Az „egy akol és egy pásztor” elve-nem valósult még meg s a míg mi ilyenek vagyunk, amilyenek vagyunk, talán jobb is, hogy meg nem valósult. Jaj lenne a világnak, ha az örök isteni igazságot csak egyetlen gondolkozással, csak egyetlen agyvelővel, vagy egyetlen felekezeti útján akarnók felfogni. Különböző utakon, egy-egy sugarat felfogva, tudjuk csak valamennyire is megközelíteni. Ki mondhatná el, hogy én birtokában vagyok s a szent és boldogító nagy titok kulcsa kizárólag az én kezemben van! Láttuk már a középkorban ennek a felfogásnak hitet és életet ölé következményeit. Még ma szükség van a különböző keresztyén felekezetekre. Hisz azok a serkentő sarkantyú, a gyémánt csiszoló por egymásra nézve. A halálhozó tespedésnek, vagy gögös elbizakodottságnak gátjai mindaddig, amíg igazán a „Krisztus testének különböző tagjai” maradnak. Amíg el nem bizakodnak. Amíg világhatalmi igények táplálásában fel nem fuvalkodnak, s míg az idvesség útját kizárólag maguknak, nem vindikálják: szükség van rájuk. Idvezítőnk maga sem képzelte el az örök igazság, az „egy szükséges dolog” megtalálását és boldog birtokbavételét meghasonlás, harc és küzdelem nélkül. Ezért mondja: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert. Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napa között. És hogy az embernek ellensége legyen az ő háza-nepe.” (Mt. 10, 34—36.) Jaj annak, aki önmagával, övéivel, vagy bárkivel, ha kell, meg nem hasonlik a Krisztusért! Az csak az „Uram, Uram nyisd meg nekünk” kiáltással marad és csak kívül — örökre. Meg kell hasonlani még apánkkal is, ha közénk és a Krisztus közé áll, mint szétválasztó akadály! De nem anyagi előnyökért, nem egy-egy mesterségesen összehorontott házasságkötés elmaradása miatti félelemből, mint ahogy azt ma teszik az emberek, mikor egy-egy házassági jó vásárárt hitüket tagadják meg, vallásukat dobják oda! Ézsau féle vásár: ételért elsősülött-

ségi jog. Remélt világi előnyért, vagy jó módot ígérő életért: a református embernek Isten által ajándékozott méltósága!

Meghasonlani kell, csakhogy a magasabb célok érdekében történjék! Ne haszonért, ne világi előnyért, vagy nyereségért. Ne válják a szent meghasonlás gyűlöletes és kárhozatos felekezeti harccá és átkosan megosztó, ellenséges sorba állító torzsalkodássá! Ne válják pártoskodássá, jelszavá, mint Pál idejében Korinthusban, mondván egymásnak: én a Pálé én az Apollósé vagyok! Hát kicsoda Pál, vagy kicsoda Apollós? (I. Kor. 3, 3—3.) „Irgykedés, versengés, visszavonás van köztetek. Bizony még testiek vagytok és ember szerint jártok.” Meghasonlani szükséges, de ne keresztyéntelen kizárólagosságból, mondván, hogy én vagyok az egyedüli idvezítő s rajtam kívül csak a pokol és kár-hozat!

Semmi szín alatt sem mondhatja az egyik a másikról, hogy az a „non possumus” álláspontján magát örökre megkötve ellenségévé vált minden haladásnak; babonás külsőségekkel, pogány és zsidó elemekkel teljes s vajmi kevés köze van ahhoz, ami tanban krisztusi tisztaság, szertartásban apostoli egyszerűség. De épen így a másik sem mondhatja az egyikről, hogy az merő és terméketlen *negáció*. Ki volna oly botor, hogy a keresztyénségnek a protestantizmusban kifejezett formáját negációnak mondja, mikor főelve a Szentírásban foglalt Istenigéjének egyedül szabályozó és vezető tekintélye! Negációnak azért, mert ez az elv minden emberit, minden bizonytalant és minden hitelességet nélkülöző eredetű elemet kizár. Irva nagyon, hogy „a Krisztus evangéliuma Istennek hatalma minden hívő lélek idvezítésére.” Vagy miképpen lehetne negáció az Isten ingyen kegyelméből a Jézus Krisztusba való váltság magunkévátétele által való megigazulás olve azért, amiért az üdvöt nem adja egyenesen a kezünkbe. Amiért elvontabb, magasabb, mint a keresztyénség egy másik kifejezőjének kegyelmi tana. Amiért nem ismeri el, hogy valaki túl jó lehet; több jócselekedete lehet, mint amennyivel magáért tartozik s azokból a feleslegekből egy másokra nézve — kik azt kiérdemlik — üdvös tartalékot lehet gyűjteni. A mi kálvinista keresztyén vallásunk nem bevégzett, dogmáiban és intézményeiben örök időkre körülhástyázott épület, hanem egy, a tagjaiban és intézményeiben folyton épülő felséges dom, melyet folyton építeni, reformálni kell. Vallásos és ethikai ideálunk: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes” — oly magasan áll, hogy arra csak törekedni, a felé csak küzdeni lehet, de minden lépcsőfok, mely feléje vezet, már maga az istenkép reflexe rajtunk tökélytelen, hűnös embereken, mert ha azt mondom, hogy hűn bennem nincsen s tökéletessé lettem, még jobban el-esem, mert hazuggá váltam! Elöttem minden ideál s főképen val-lásos és Isten-ideálom csak úgy felséges, ha emberi erőre és érdemre nézve elérhetetlenül magas, soha túl nem szárnyalható. Ha az csak Isten ingyen kegyelméből, megváltó Krisztusomba

vetett élő, újjáteremtő hitem által közelíthető meg s ezért mondom, hogy református keresztyén vallásom nem negáció, hanem a legfelségesebb positívum, nem fokozatilag jó, hanem abszolút. Egész az üdvbizonyosságig menő positívum. Lehet, hogy elvontabb, mint más alakjai a keresztyénségnek. Lehet, hogy talán még most is igen felette lebeg a lelkeknek, melyeknek nagyon magasra kell emelkedniök, amíg táplálékukká tudják változtatni azt. Lehet, hogy a mi vallásunk ma sem a tömegek vallása, mivel annak áldásaihoz „keskenyebb ösvényen” és „szorosabb kapun” át kell jutnia, mint más felekezeteknél. Azt is megengedem, hogy éppen ez okon nekünk még ma sincs akkora hefolyásunk a lelkekre, helyesebben mondva az emberekre, mint amekkorát külső siker gyanánt mások kérkedve mutatnak fel: de hát a mustármag nehezen növekedik fává, a magot elveti az ember, sok esik „kavicsos talajra, de ami termő földre esik, az oly bízossá vált, hogy még, míg az ember alszik, éjjel is, embertől nem látva is növekedik biztosan! Halljuk a mi mennyei Atyánkat: „elég neked az én kegyelmem!” Nem kell embertől érdemért ajándékozott üdv; mert sem ember nem ajándékozhat üdvöt, bár dicsekedve hirdetem is! „Mert nem azé, aki fut, sem azé, aki akarja, hanem a könyörülő Istené!” Avagy nincsen-e a faze-kasnak hatalma az anyagon, hogy ugyanazon gyuradékból némely edényt tisztességre, némelyet pedig becstelenségre csináljon?” (Róm. 9, 16, 21.) Ez a mi kálvinista alázatunk, ez a mi predestináltságunk, ez a mi győzelemre hívott öntudatunk s egyben a mi Istenünkön kívül mindentől szabaddá tevő felmagasztalt méltóságunk! Legmagasabb célunk a külső, kényszerítő gyámság alól kikerülve az öntörvényadás magaslatára emelkedni az Isten fiainak igazi, keresztyén szabadságába. Hiszen „nem a szolgaság lelkét vettük félelemre, hanem a fiúságnak lelkét szabadságra.” Az öntudatosan vallásos ember, — mint Isten gyermeke — alázatos, de súllyal és méltósággal él és cselekszik. Nagy dolog az öntudatos vallásosság. Ez a másét nem bántja, de a magáét nem hagyja. Vannak — különben nagy intelligenciájú — emberek, akik azonban vallásosan egyáltalán nem míveltek. Nincs érzékük hozzá. Aki gyermek korában templom nélküli tanyán élt; akit szülői templombajáráásra nem szoktattak: az nagy korában sem érti meg a templom és a vallásos élet jelentőségét. Az az egyházi étellel magával nem törődik, hanem azt is az u. n. társadalmi, vagy nemzeti élet eszköze gyanánt szeretné kezelni. Holott: sohase tűnt ki kézzel foghatóbb módon annak tagadhatatlan igazsága, hogy egyház nélkül nincs társadalom, nincs ország, nincs öntudatosan cselekedni élni tudó nép, nincs a romokból újjáépülés, mint éppen a mi napjainkban! Aki ezt nem látja: annak vaknak kell lennie! Ez talán nevelés hiány. Mindenesetre öntudat hiány. Az öntudatlan ember ötletszerűen cselekszik. Ide-oda loccsan a különböző lökésekre, mint a teknőbeli víz. Minden szél által ide-oda hajta-

tik, mint az ingalag nádszál s így mivel nincs érzéke és keresztyéni súlya, vallásának és egyházának szégyenévé, árulójává válik igen könnyen.

Amíg öntudatosan szabadokká, öntörvényadókká lehetünk, akik teszik a jót és istenit azért, mert a jó és isteni, addig szükség van „a jóra nevelő törvényre. Szükség van a lelkipásztor vigyázására, őrállására, kérésére, követelésére, szilárdítására. De az ne váljon állásának és Krisztusának szégyenére azáltal, hogy közönséges adószedővé, vagy reversalis hajszolóvá alacsonyítsa magát. Ezek a konferenciák és nagyhetek is épen azt a célt szolgálják, hogy öntudatosná tegyenek pásztor és egyháztagot egyaránt. Erre szolgál az ősz kálvinista egyházfegyelem már tovább nem halasztható felelevenítése is. Aztán, ha majd az épület felépül, akkor le lehet hontani az állványokat! Ha a béna, önerején járni megtanult: akkor el lehet dobni a feleslegessé vált mankókat!

Ismétlem, hogy a keresztyén felekezetek szükségesek és létjogosultságuk van. Feladatuk az, hogy mindenik építse magát a maga útján és módja szerint mind tökéletesebben a Krisztus testévé. Versenyezzenek az örök igazság és Krisztusi élet minél tökéletesebb megvalósításában; a béke, egyetértés és szeretet megteremtésében. A vigasztalásban, a sebek gyógyításában s a veszendő lelkek megtartásában. Vezetőik és tagjaik kölcsönös szeretetben mutassák meg, hogy ők a Krisztuséi. De ha ócsárló és gyűlölködő ellenségekké válnak. Ha szétválasztnak és nem egyesítenek. Ha nem békességet teremtenek, hanem szelletnek és vihart aratnak. Ha gyógyítás helyett fájó sebeket ütnek. Ha „sajnálatos eltévelyedésnek” minősítetik egymás főpapjának keresztyén testvéri szeretettel való üdvözlése. Ha kánonjogi paragrafusokkal (Kánonjogi kodex 2316 §.) papra és egyháztagra nézve üldözendő cselekvénynek minősítjük az egymás templomába való belépést s a Krisztus más egyházához tartozókkal való együttműködést; sőt ma — amikor oly sok jót kell tenni az eddig áldásosan együttműködő jótékony egyesületeket felekezeti tagozódás szerint külön választjuk. Ha a nem magunk szervertartása szerint megáldott vegyes házasságokat konkubinátusnak bélyegezzük: akkor igazán méltán fordul el tőlünk minden gondolkozni és ítélni tudó, komoly keresztyén ember. Akkor csak hazug jelszó a Krisztusról nevezni magunkat. Akkor a társadalom mai ezer nyavalyája és sebe mellé gyógyítás helyett csak újakat ütünk. Erről panaszolnak ma legnevesebb püspökeink és a jelenért, jövőért aggodalmaskodó, messzire látó nagy egyházi vezető férfaink! Zsinatok az életet örök időkre se nem szabályozhatják, se meg nem köthetik! Ha az élet túlélte a paragrafust, minden okos és jóindulatu ember a paragrafust változtatja meg s nem az életet öli meg. Nem jó törvény az, amely az élet felett, vagy az élet alatt marad! Nem így kell ennek lennie, különösen ma, amikor a pusztító világháború összetört és ledöntött

mindent s mikor az elviselhetetlen keresztekkel sújtott népek és nemzetek a romok felett sirdogálnak és gyötrődnek keservesen! „Aki azt mondja, hogy szereti az Istent és világosságban van és gyűlöli az ő embertársát: még mindig a sötétségben van.“ (Ján. I. 2, 9.)

Nem így kell ennek lennie, különösen ma és különösen ezen a földön: Erdélyben „a vallásszabadság klasszikus földjén“, hol őseink már ezelőtt négy századdal törvénybe iktatták a lelkiismereti és vallásszabadság igazán krisztusi elvét. Hol már akkor úgy és olyan felekezeti viszonyok között kereshette mindenki lelkének üdvösségét, amint az lelkében szükséglet gyanánt felmerült. Ezt a templomot itt, amelyben vagyunk 1595-ig Luther német és Kálvin magyarajkú követői közösen használták. Ebben imádkoztak a reformációtól kezdve a 18-ik századig a hajlék nélkül maradt római katolikus keresztyén testvéreink is. Itt hoztak 1564-ben döntő vallásügyi határozatokat Blandrata fejedelmi biztos elnöklete alatt az ország összes felekezetei. Míg 1896-ban a millenáris nagygyűlésen itt látta falai között lelkes testvériségben ezen vármegye minden faju és vallásu lakóját. Ebben adtunk helyet még 1925-ben is a hajlékkal nem rendelkező unitárius egyháznak is, hogy papjuk beiktató ünnepét megtarthassák s a Bethlen Gábor hajlékában ma is vasárnapról-vasárnapra, hogy Istent a maguk hite szerint dicsérhessék. A nagy megpróbáltatás első nehéz esztendőiben református egyházunk tartott fenn közös iskolát minden keresztyén szülő gyermeke részére válogatás nélkül. És papjaink palástosan, papi ornátusban jelentek meg mindig, nemcsak a protestáns, hanem a katolikus testvérek öröm, vagy gyász ünnepén az ők templomukban, valahányszor osztani akartak örömet, vagy gyászt velünk! És ma csinálnók ezt másképen? Hát „más alapot“ vetett valaki? Hát „részekre szakítottatott volna a Krisztus“, az egyetlen, igaz fundamentum?

Ne tévelyegjünk aai. keresztyének, mert megvagyon írva, hogy „aki gyűlöli az ő atyafiát, sötétségben van és a sötétségben jár és nem tudja hová megy, mert a sötétség megvakította az ő szemeit.“ (Ján. I. 2, 11.) „Ha azt mondja valaki, hogy szeretem az Istent és gyűlöli a maga atyafiát: hazug az, mert aki nem szereti a maga atyafiát, akit lát, hogyan szeretheti az Istent, akit nem lát!“ (Ján. I. 4, 20.)

Mi hát a teendő? Kerülni kell minden ütköző pontot keresztyéni kimélettel és krisztusi szeretettel! Ha már van és ki nem kerülhető a *vegyesházasság*, keresztyéni módon kell azokat kezelni. Nem kell tövist verni az egymást szerető szívekbe az egyházi kegyelem-eszközök megtagadásával és az ilyen — más keresztyéni egyháznál — keresztyéni módon megkötött és megáldott házasságoknak törvénytelen stigmával való megbélyegzésével és újból való megáldásával.

Másik gyászos ütközőpont az ilyen házasságokból származó

gyermeknek vallására vonatkozó *reversalis* szedés kérdése. Ha igazán a házasfelek szabad megegyezése döntene itt, akkor nem volna baj. De a papok tülekednek egymással a még embrióban sem létező gyermekek vallása fölött. Legjobb volt az 1868-ik 53-as törvénycikk egyenes rendelkezése, hogy „a gyermekek nemük szerint követik a szülők vallását” a — *sexus sexum sequitur* elve. A vegyes házasság megkötésére pedig hallgatólagos, de kötelező megegyezés szerint mindig a nő papja volt illetékes, vallván, hogy *ubi sponsa ibi matrimonium*! Az 1894 évi vallásügyi és házassági törvény állapította meg az u. n. szabad megegyezés jogát ebben a tekintetben. Rögtön kezdődtek a mohó *reversalis* hajszolások. A mi egyházunk főhatósága 17 éven át: 1911-ig nem intézkedett és nem rendelkezett ebben a kérdésben jámbor feltevessel azt gondolva, hogy a megegyezés úgyis a házasulók felelekező kötelessége. Míg aztán egyszer csak akkora vesztésekre ébredt, hogy kénytelen volt az egyházkerület 1911-ben a 294 számú rendelettel szabályozni a kérdést. Ez önvédelmi intézkedés volt kényszerből. Bár ne lett volna rá szükség!

Most az állami törvényhozás akarja a vallásügyi törvények rendjén szabályozni a kérdést! De hogy lesz-e nyomában közmegegyezés: a jó Isten tudja! A mai *keresztyén sajtópropaganda* se türelmesnek, se igazságosnak, se keresztyéninek nem mondható. Mindig elfogult, nem egyszer gyűlölködő. Célzatos elferdítések, kiszínezések mindennaposak. Már pedig Mirabeau szerint szabadabb nem lehet az, aki igazságos lenni nem tud. Esetekre való hivatkozásnak itt semmiképen sincs helye. Nem is szükséges. Csak azt jegyezzük meg, hogy ez mérhetetlen kárára van a keresztyén együttélésnek és az egészséges felekezeti viszonyoknak. Ezeket a jelenségeket a gondolkodni tudók képesek leszállítani a valódi értékeikre, de a tömeg előtt a nyomtatott betű — a sok visszaélés dacára is — még mindig egy jelentőségű a bizonyos igazsággal. Ennek ellenszere az, hogy minden egyház szervezzen komoly irányítás alatt álló sajtóorgánumot minden egyházi és felekezeti kérdés pertraktálására. Ez ne annyira polemikus, mint inkább hitépítő és türelemterjesztő legyen. Legjobb, ha mindenik csak a maga dolgával foglalkozik. A surlódási felületeket kerüli. Nálunk éppen 12-ik órája annak, hogy központi kezeléssel, hivatalos apparátussal — mely egyszermind felelős is — beállítassék az *iratterjesztés*. Innen táplálkozzék a legkisebb egyházközség is. Építse magát. Egyik a „tejnek italával”, másik „keményebb eledellel” — kinek amint szükséges. A védelmet és esetleges támadást bizzuk ahözértő, higgadt és a formákat is tapintatosan kezelni tudó szervekre. A „sámbároskodások”-nak legyen már egyszer vége örökre. Kezdődjék a komoly és szükséges építés és tartalomadás minden vonalon.

Az ilyen irányú áldásos munkának az alapját már az *iskolai vallásnevelésben* (helyesebben vallásos nevelés és élményközlés) meg kell vetni. Ideje, hogy már ezen a téren is

szakítsunk a hágyományos, okoskodo rendszerekkel és módszerekkel. Nem ismeretrendszer, hanem életközlés és nemes keresztyén kálvinista jellemképzés legyen a vallásos nevelés feladata. Ne felvont szemöldökű ítélkezők, lecketetemrehívók és zordonképű, haragos próféták legyenek a hitoktatók, hanem kedélyes, közvetlen, szerető szívű, gyermek kedélyű idősebb és tapasztaltabb keresztyén testvérek! Adjanak — ne paragrafus magoltatással — hanem kedves, kedélyes beszélgetéssel, érzés és vélemény kicseréléssel lélekből-léleknek. Ne teremtsünk az ilyen eljárással gyermekeink lelkében egész életére kiható kálvinista közönyt és le nem győzhető vallási csömört: hanem vigyünk lelkünkéből lelkükbe élményt, életet, lángoló cselekvési vágyat és kitarót, építő s ha kell szenvedni tudó nemes öntudat! A szolgálatnak és az áldozatnak kálvinista nemes, világformáló lelkét! De itt — a felekezeti közötti vonatkozásban — nem az a feladatunk, hogy vallás-tanításunkat bíráljam, vagy útját kijelöljem. Azt megtcszik mások, más vonatkozásban. Reám most csak annak a kategorikus és komoly kijelentése tartozik, hogy neveltessék egyházunk vteményes kertjében ne gyűlölködő, felekezetieskedő, mindent élére állító, elfogult, türelmetlen nemzedék, hanem öntudatos, hitét ezer veszély vagy kecsgetetésben bátran valló és ha kell, komolyan megvédni képes, mélyérzésű és magas gondolkozású kálvinista egyháztag. Valljuk be, hogy eddig a sok mesterkedéssel és bölcsekedéssel vagy „egy pókhálóra akasztottuk az üdvösséget” — amint Lessing mondja — vagy kénytelen volt a vallásos nevelés örve alatt elgyötört növendékünk, Rousseauval felkiáltani: „Oh mennyi ember van köztem és az Isten között!” ... Így aztán nem lesz nekünk szükségünk híveinkhez külön „ajánló levelekre, hanem Pál apostollal elmondhatjuk: „ami levelünk ti vagytok, nem tentával, hanem az élő Isten lelkével írva; nem kőtáblára, hanem a szívek hustábláira.” (II. Kor. 3, 2—3.)

Igy aztán a vallásosság örve alatt nem lesz egyfelől vakhit, elfogultság, gyűlölet és kizárólagosság! Másfelől pedig a szabadelvűség örve alatt nem lesz annyi hitelenség, közöny, hűnös nemtörődömség és hittagadás! Istenem, milyen nagy és hatalmas táborunk állna talpra, ha bár csak mi, a saját hitünk cselédei, vagy bárcsak a hivatalosak: papok, tanárok, tanítók, presbiterek, gondnokok és főgondnok megértenők ezeket s igazán „munkatársai” tudnánk lenni a mi Urunk Jézus Krisztusunknak. Ha nem volna már többé egyetlenegy hitetlen és csak „magát legeltető, tanítójával perlekedő pásztor; felrehuzó, a státusban külön státust képezni akaró, az egyházi élet építésében közömbös, vagy azt épen gátló tanár; elégedetlen, álmos, csak immel-immál dolgozó, leckét számbavevő, de nem jellemet nevelő tanító; magyar-református keresztyén egyháztag, aki csak vasárnap keresztyén, vagy a lehetőleg még akkor sem; csak alkotmányosdit játszó, gyűlésen vitatkozó és kész dolgokat bírálható presbiter; gondnok és főgondnok, aki az egyházi életet csak ugródeszkának hasz-

nálja, ki hétköznap semmit sem segít, de ünnepélyes alkalmakkor az első helyet igényli

Isten a tanum, hogy ezeket nem-célzatosan mondom, legkevésbé szeretlenségből! Nyíltan állítom azt is, hogy hála Istennek nagyon kevés hivatalos-társunk veheti magára a mondatokat. De ha gyógyítani akarunk és igaz, öntudatos kötelességtudással, „Isten munkatársaihoz“ egyedül illő szeplőtlen, fedhetetlen jellemmel akarunk világítani a reánk bizottak előtt, illő hogy először magunk gyógyuljunk; az orvosságot — ha íze keserű is — magunk vegyük be, mert írva van, hogy „orvos gyógyítsd meg magad!“ Hasonlóképen: „ha ti bennetek a világosság sötétségévé változik, milyen lehet akkor a sötétség!“

Ha kívülről keresztyén szeretetet, keresztyén bánásmódot várunk: illő, hogy először bennünk legyen szeretet és mi éljünk igazán keresztyén módon. És ha mieink elé vezetőknak és őrállóknak állítottunk a mennyei gazda által, végezzük a reánk bizottakat nem mint heverő, „hivalkodó“ szolgák és nem mint „gonosz szőlőművesek,“ akiket gonoszul elveszít a szőlőnek Ura és más művesekre bízta azt! Azt szeretném, azért imádkozom jelenért jövőért szünet nélkül aggódó lelkemmel — én aki már munkálkodási időmnek az est-alkonyi óráinál tartok, — hogy vajha egyik volnánk mindnyájan égő szeretetben és lángoló tevékenységben. Ha mindnyájan egyformán „gazdák“ és felelősök volnánk; s egy-egy nehéz vezéri posztion álló felelőssel szemben nem állana a folyton csak követelni tudó, felelőtlenek nagy tömege! Nekünk gazda kell és nem napszámos. Pásztor és nem béres. A lélek öntudatos építő munkája és nem kényszerből végzett robot, mely csak hérré számít és büntetéstől fél!

Mi „fiak, örökösök“ és nem szolgák vagyunk. Istennek munkatársai és a Krisztus örökös-társai! Szolgálatunk a legfelségsébb elhívás és a legnagyobb méltóság. Itt nincs kivétel. Mindnyájan egyenlően hivatalosak, de egyben felelősök is vagyunk. Más tegyen amit akar! Gyűlölködjék, ha szeretni nem tud! Mi menjünk a magunk útján tovább! Van nekünk dolgunk. külső és belső építeni valónk elég! Ezen a földön az a végtelen érték: a drága kálvinizmus, nem arra van hivatva, hogy politikai pártküzdelmekben felmorzsolgassa magát; hiszen nagy Mesterünk utasít, hogy „adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek ami az Istené!“ Politizálás és hatalmi törekvések semmiképen sem képezhetik az egyház feladatát! Még kevésbé van arra hivatva, hogy családi, vagy hármely pártviszálykodásokban egyiknek, vagy másiknak sleppjéül szegődjék, de legkevésbé arra hogy áldatlan é: testvéreket megosztó bűnös felekezeti harcokat folytasson, megtagadva rendeltetésünket és az egyedüli alapot: ami oszthatatlan Krisztusunkat. Aki teszi azt ma és ezen a földön: ám tegye; de ő felel érte Isten és emberek előtt egyaránt!

Ti pedig álljatok szilárdan én édes kálvinista magyar né-

pem! Meg ne ütköztek az igében“ és ne zúgolódjatok, ha áldozni, vagy szenvedni kell. A híven küzdőknek és kitartóknak számára igéri az Úr „az élet koronáját.“ „Mert ti nem-népből Isten-népévé hivatottok el, nem kegyelmezettekől kegyelmezetteké váltatok. Ti választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra hivatott nép vagytok, hogy hirdessétek Annak hatalmas dolgait, aki sötétségből az Ő csodálatos világosságára hívott el titeket!“ (I. Pét. 2, 9.)

Református nőnevelés.

Vásárhelyi János egyházkerületi főjegyző előadása.

Mi a feladata a református nőnevelésnek? Egyszerű a felelet: Élő valósággá tenni azt a női eszményt, melyet Egyházunk nagy tanítómesterei az igaz keresztyén nőről vallottak. Ez eszmény pedig nem egyéb, mint életre keltése azoknak a tulajdonságoknak, melyeket a Szentírás, ami Urunk Jézusnak apostolai emeltek ki példaképpen az igazi, Istennek élő nők életéből. Nevelő munkánk célja az a Krisztusnak szolgáló édes anya, akinek élete visszatükrözteti azt a képet, melyet Pál apostol rajzol a valódi édes anyáról, mikor kedvenc tanítványának, Timotheusnak, így ír: „Eszembe jut a benned levő, képmutatás nélkül való hit, amely lakozott először a Te nagyanyádban Loishan és anyádban Ennikában; megvagyok győződve, hogy benned is.“ (II. Tim. I. 5.) Azt akarjuk, hogy gyermekeinket olyan anyák neveljék, akik érzik és tudják, hogy a világon legszentebb szolgálat az, amelyet ők végeznek, mikor gyermekeiket odavezérlik Jézushoz, követve az evangéliumi anyák példáját, hogy Ő áldja meg gyermekeiket, egész életüket megszentelő, képmutatás nélküli igaz hittel, hogy gyermekeinket olyan anyák neveljék, akiknek gyermekei boldog vallomással úgy felelnek a hitük forrása után feltett kérdésre, mint korunk egyik kiváló férfija felelt, akit mikor kételkedő gúnnyal kérdezett meg barátja: „Mondd, hol találtad te meg az Istent?“ Mélységes megindultsággal, könnytől csillogó szemekkel így felelt: „Barátom! Az édes Anyám szívében. Azt akarjuk, hogy a mi gyermekeink is megtalálják édes anyjuk Krisztusban megszentelődött szívében az élő Istent, aki egyedül tudja áldottá tenni életüket. A református nőnevelés gondos munkájával azt óhajtjuk elérni, hogy az élet nehéz harcát vivő férfiak mellett olyan hitveseket találjunk, akikre talál az a jellemzés, melyet Péter Apostol rajzol a valódi hitvestársról a drága intelemben: „Hasonlóképen az asszonyok engedelmeskedjenek az Ő férjöknek, hogyha némelyek nem engedelmeskednének is az igének, feleségük magaviselete által ige

nélkül is megnyeressenek; szemlélvén a ti félelemben való feddhetetlen életeteket. Akiknek ékessége ne legyen külső, hajjuknak fonogatásából és aranynak felrakásából vagy öltözékek felvételétől való, hanem a szívnek elrejtett embere, a szelid és csendes lélek romolhatatlanságával, ami igen becses Isten előtt. Mert így ékesítették magokat hajdan ama szent asszonyok is, akik Istenben reménykedtek.“ (I. Péter III. 1—5.) Istenben reménykedő, az Úr félelmében járó, a szelid és csendes lélek romolhatatlanságával ékeskedő hitvestársakat akarunk, akik úgy állanak férjük mellett, ihletik, gondozzák, védik házukat, mint az az áldott szívű asszony, Kálvinnak hitvese, kiről halála után az örökké hálás szív szeretetével így emlékezik meg férje: „Elvesztettem életem hű társát, aki engemet soha el nem hagyott volna sem számkivetésben, sem nyomorban, sem halálban. Édes, hű segítő-társam volt Ő nekem, érettem minden önfeláldozásra kész. Elalélnék, ha minden erőmel össze nem szedném, hogy fájdalommat legyőzzem.“ Férfiakat akarunk, akik úgy tudnak gondolkozni a házasságról, hitvestársukról, mint a másik reformátor, Luther, aki a maga közvetlen, derűs modorában így ír: „Aki úgy tekinti feleségét, mint Isten ajándékát, az ha egy más asszonyt lát, így gondolkodik: Szép, de ha az egész világon a legszebb lenne is, én mégis egy még sokkal drágább kincset bírok otthon az én hitvesemben, akiről vidám lelkiismerettel elmondhatom, hogy őt maga az élő Isten adta karjaimba s akiről tudom, hogy Isten minden angyalaival gyönyörködik abban, ha én szeretettel és hűséggel viseltem iránta.“ Asszonyokra van szükségünk, akik az élet reftentő gondjai, kísértései között azzal a hősiességgel állnak meg férjük mellett, mellyel az az asszony állott férje mellett, aki az öngyilkosságra készülő férjét e szavakkal hozta vissza a halál partjairól: „Miért mondod, hogy mindenki elhagyott. Én melletted vagyok és az Isten felettünk. Miért mondanánk le az életről s miért ne kezdenénk mindent újra?“ Igen, asszonyokat akarunk, akiknek magaviselete által ige nélkül is megnyeretnek a férjek az élő Istenben való megújult élet számára, mert valljuk, hogy nemcsak költői frázis, de komoly igazság a jelszó: férfi sorsa a nő s nyilván bizonyítható valóság az állítás, hogy minden emelkedő, szép áldásos férfi élet mögött rendszerint ott találunk egy nőt, aki ennek a férfi életnek áldása és minden elzüllő, összeomlott, eltékozott férfi élet mögött rendszerint ott találunk egy nőt, aki ennek a férfi életnek átka volt.

Református nőnevelésünkkel elsősorban és mindenekfelett a tiszta, Isten lelkével megszentelt családi hajlékok áldását akarjuk biztosítani. Nem tudom, gondolkoztatok-e már vagy egyszer a kérdés felett, hogy a mi Urunk Jézus miért kezdette azzal nyilvános működését, hogy először egy ifjú pár lakodalmán jelent meg s ott tárta fel gondoskodó szeretetének csodás hatalmát? Milyen megkapó, menyire meggondolkoztató dolog az, hogy a világ Megváltója, akinek isteni célja a világ erkölcsi megújítása

a szeretet, Isten országának megalapítása által, először nem a hatalmasokhoz megy, hogy az Ő erejüket nagy céljai számára megnyerje, nem megy a gazdagokhoz és bölcsekhez sem, hogy segítségüket kikérje, hanem elmegy egy ifjú pár esküvőjére, hogy áldott jelenlétével házassági szövetségüket megáldja. Én úgy érzem, hogy az Úr Jézus e drága példaadásban az az igazság nyer kifejezést, hogy a mi Urunk felséges céljainak szolgálata mindig itt, a családban, kezdődik s csak a családi életnek Krisztus lelke által való megszentelése útján remélhetjük a világnak Krisztus lelke által való megújítását. Már Horatius megmondotta volt, hogy a bűnnel terhes századok először a családi hajlékokat fertőzik meg a ledérség szellemével s az e forrásból fakadó romlás fertőzi meg, viszi pusztulásba azután az egész közéletet. Ez igazság szempontja alatt értjük meg Jézus cselekedetének isteni útmutatását. Valóban, itt a családi életben, a családi élet által kell megkezdenünk az Isten országának szolgálatát. Ha a család nem a Krisztusé, akkor hiába való minden. Azért adták vissza a mi atyáink is a papot a családnak és a családot a papnak, mert tudták, hogy a Krisztus szolgálatának egész dicsőségét a lekipásztornak elsősorban saját családjá Istennek szentelésében kell felmutatnia, mert csak az adja meg a gyülekezet körében végzett munkájára, igehirdetésére az igazság isteni pecsétjét. Hiába prédikál, szervez egyesületeket, tevékenykedik a közélet minden ágában a lelkész, szava kiáltó szó marad a pusztában, intelmei erőtlenül térnek vissza hozzá, ha Ő maga, a saját házában, hitvesi szeretetének hűségében és tisztaságában meg nem mutatja, hogy valóban a Krisztus gyermeke. Soha, semmi sem gyakorol olyan áldást a gyülekezet megszentelésére, mint az a „néma prédikáció,” mely egy lelkészi családnak nemes és tiszta, hűséges és gondos életéből szüntelenül kihangzik. Valami szóval ki sem fejezhető varázs van abban, ha a gyülekezet tagjai mindig azzal az érzéssel haladhatnak el a papiház mellett, hogy annak tiszta külsejéről, virágos ablakaiból feléjük mosolyoghat az izenet: ebben a házban emberek laknak, akik imádkoznak érettünk. Ebben a házban, *a mi házunkban*, emberek laknak, akiknek öröme, tiszta boldogsága a mi örömünk is, mert házuk és szívük nyitva előttünk s boldogságuk verőfényében a mi lelkünk is megfürödhethik. Oh, ha a szenvedés, a gyász borítja öltözteti sötét díszbe a papi hajlékot, akkor is áldás és erő száll ki belőle, ha tudják róla az emberek: Ebben a házban hősök laknak, akik a szükségben reménységgel, a szenvedésben megnyugvással, a kísértések között hűséggel hordozzák a próbáltatás keresztjét, hősök, akiknek szenvedését égő dicsőséggel ragyogja át a vallomás: „Mindenre van erőnk a Krisztus által, aki minket megerősít.”

Nemcsak a papi háznak, de minden református hajléknak ilyen hajléknak kell lennie s ennek a hajléknak lelke a nő, az igazi hitves és anya. Ezért református nőnevelésünknek első és

legfontosabb célja, hogy népünk számára igazi hitveseket, anyákat neveljünk. Összes társadalmi, gazdasági és politikai akcióinkat pedig mindenekfelett arra akarjuk megszervezni, hogy társadalmunk minden rétege számára megteremtjük azokat az életfeltételeket, melyek biztosítják a családi élet existenciális alapjait, hogy a nő teljes erejével élhessen Istentől adott természetes, legáltalább hivatásának a családban, mint hitves és anya. El akarjuk oszlatni azt a hamis felfogást, mintha az a nő, aki egyéb, önálló hivatást vállal és tölt be, magasabb és értékeőbb munkát végezne, mint az, aki csak anya és hitves. Nem. Atyáinkkal együtt valljuk, hogy a nő akkor vállalja és tölti be legteljesebben isteni rendeltetését, ha a legnemesebb kultúra lelki kincseivel a tiszta családi élet ápolásában, megszentelésében keresi és találja fel női lényének megfelelő legáltalább életfeladatát.

Céljaink kitűzésében mégis egyoldalualak lennénk, ha csak a hitvesekre és anyákra gondolnánk. Ha nem lenne eszményünk azon nők számára, akiknek nem adatott meg a lehetőség arra, hogy a női lényükben benne rejlő szeretet és gyöngédség áldásait ki tudják árasztani egy családi hajlékra, férjükre és gyermekeikre. Nem. Ezekre nézve is van a református nőnevelésnek eszménye. A mi eszményünk az a Tábita (Ap. Csel. IX. 36—43.), akinek halotti ágya körül a joppéi egész gyülekezet, a szegények, az özvegyek és árvák könnyes szemekkel kéri az Apostolt, hogy adja vissza nekik Tabithát, mert nélküle még nem lehetnek. Valljuk, hogy az egyedül álló, családtalan nők életének nincs semmiben nagyobb megdicsőülése, mint abban, amiben a Tabitha életének felmagasztaltatása volt, mint abban, ha betegek, szegények és árvák hála imádsága teszi diadalúttá számukra a halálból az örök életbe átvívó utat. Ha megtudják tenni Tábitihával, hogy szívük szeretetét szélesebb körűvé tudják tenni s ha nem tudják ennek fényét és melegét kiárasztani egy családra, kiárasztják egy gyülekezetre, árvák, özvegyek segítség és vigasztaló után esengő seregére. Református nőnevelésünkkel meg akarjuk adni a felkészültséget s gyülekezeti munkánkkal meg akarjuk nyitni a módot a szent szolgálatra. Valljuk, hogy amily kevésbé semmisíti meg egy Krisztus lelke szerinti házasság a női lélekben rejlő szüzi tisztaságot, éppen oly kevésbé akadályozza a családtalanságot, a női lélekben rejlő anyai szeretet megélését, kibontakozását. Nőnek lenni anyyi, mint anyának lenni, anyának lenni nemcsak és kizárólag testi, hanem lelki értelemben.

És az igazi nőnevelés célja nem egyéb, mint nyújtani és előbatalommá tenni a reánk bízott lelkekben azokat a kultúrjavakat, melyek birtokában a nő bármi sorsban, akár a családi életben, mint hitves és anya, akár önálló hivatásban, különösen a nő lényének megfelelő munkakörben, mint tanítónő, diakonissa, gyülekezeti munkás, a lelkében élő anyai jószág gondoskodó szeretetével tud szolgálni a boldog önfeláldozás áldott örömeivel, az Úrnak a világ, az emberi élet szeretetben való megújulása, az

Isten országa diadalrajuttatása, nagy munkájában. Református nőnevelésünknek ime tehát ez a feladata, ez a célja. De hogyan tudjuk betölteni ezt a feladatot? Micsoda eszközök állanak rendelkezésünkre a református nőnevelés nagy feladatainak betöltésére? Igazi hitvesek és anyák, áldott lelkű Tábíthák nem szállanak le nekünk a levegőből, hanem felnőnek imádkozó, hívő lelkű édes anyák karjai között neveltetnek Krisztus lelke által megszentelt iskolák, erősíttetnek hitben erős gyülekezetek imádságai, az ige megszentelő vezetése szerint az élő Isten lelke által. Ezek az eszközei az igaz ref. nőnevelésnek. Birtokunkban vannak-e ezek az eszközök? Mít tegyünk, hogy valóban birtokunkba legyenek? Elsősorban a református édes anyák lelkében kell öntudatossá tennünk azt a felelősséget, mellyel gyermekeik nevelése tekintetében népünk, anyaszentegyházunk jövődjének, Istennek tartoznak. Hogyan tudja Isten lelke szerint irányítani gyermekét az az édes anya, aki nem Isten drága ajándékának tekinti gyermekét s akinek lelke az imádság és ige ereje által nem szentel-tetik fel a legfelségesebb hivatás, az anyai nevelés, szent szolgálata-ra? Meg kell tanítanunk élni e drága kegyelmi ajándékokkal a református anyákat. Bibliakörök, Női Szövetségek, a házi istentiszteletek bevezetése által meg kell keresnünk Isten lelke számára az utat az anyai szívek s édes anyai szíveken keresztül a gyermekek szívéhez. Ebben a munkában azoknak a nőknek munkájára, segítségére, szolgálatára számítnunk, akik már tudják Máriával, hogy „egy a szükséges dolog.”

Meg kell nyitnunk az Istenben való élet, a Krisztusnak szolgáló élet szépségeinek megismerésére, az evangélium lelki kincseiben való gazdagodásra az utat leányaink előtt, vasárnapi iskolák, bibliakörök, leány szövetségek szervezése, munkába állítása által. Gondoskodnunk kell arról, hogy iskoláinkban leánygyermekeink nevelését olyan tanítókra bízassuk, akik tudják, hogy mélységes igazság van abban a megállapításban, hogy aki a tudásban előrehalad, de elmarad a karakter, a jellem nevelésében, az inkább veszedelmet, mint áldást nyer a szélesebbkörű ismeretekben s ha ez igazság általában, százszorosan igaz a nőnevelés kérdésében. Iskolákra és tanítókra, elsősorban tanító-nőkre van szükségünk, akik megszerezték a Krisztusban és a Krisztus által azt a lelkületet, mondhatom így, azt az *anyai lelkületet*, mely Isten szeretetében megtisztult szeretettel tudja nevelni a Krisztus országa számára a gondjaiba adott gyermekeket. Biztosítanunk kell annak a felsőbb nőnevelő intézetnek jövőjét, melynek alapja Isten kegyelméből immár megvettettet s melynek falai közül óhajtjuk útra bocsátani azt az intelligens református női nemzedéket, mely az ismeretek gazdag birtokában, lelkében evangéliumi hitünk és életeszmenyünk felséges kötelezettségével hivatva lesz reprezentálni az igazi református női eszményt a családi életben, a gyülekezeti munkában, az élet minden viszonylatában. Az eszközök felsorolását még folytathatnám. azonban

eszközök nem teremtenek lelket, a lélek teremti meg helyes eszközeit falun és városon. Ha felébredt szívünkben az a lélek, mely akar és kész cselekedni valamit református nőnevelésünk érdekében, ez a lélek mindenütt megtalálja és megteremti az alkalmas eszközöket a felséges cél szolgálatára.

A magyar nőnevelés egyik legnemesebb munkásáról, Wohl Stefániáról, olvastam, hogy halálos ágyán ismételten e kérdést intézte környezetéhez: „Megtettem-e kötelességemet? Mindig megtettem-e?” És csak amikor újból, meg újból megnyugtatták: „Igen, Te mindig megtetted kötelességedet” csendesült nyugtalan-sága és hajtotta boldogan, ajkán a tiszta lélek szelid mosolyá-
val örök álomra fejét.

Ennek a mi mai nagygyűlésünk, az én igénytelen előadá-
somnak is csak egy célja volt. Odaállítani egyetemes felelőssé-
günk öntudata elé református nőnevelésünk életbevágóan fontos
kérdését s a lelkekbe beírni a kérdést: „Megtettem-e kötelessé-
gemet? Teljesítettem-e kötelességemet, mint szülő, mint pász-
tor, mint egyháztag?” Ha ez a kérdés egyszer ott lesz mindnyá-
junk lelkében s reá a felelet: a kötelességet teljesítő lélek boldog
nyugalma lesz, akkor, hiszem, hogy református egyházunk meg-
újulása nem lesz többé álom, de drága, boldog valóság.

Egyházunk társadalmi feladatai.

*Dr. Bene Ferenc dési ügyvéd, a dési egyházmegye főgondnoká-
nak előadása:*

Annak az öntudatos kálvinista egyházi munkának, amelynek célkitűzése elsősorban az, hogy a kálvinizmus kiszikkadt me-
zőire ismét visszavarázsolja az evangéliumi hit és mélyeséges val-
lások érzések virágos tábláit és amelynek másodsorban eltökélt
szándéka ezt a lélek mélyében gyökerező vallások érzést a ma-
gyar lélek etikai erejével fölgazdagítani, jelentős és emlékezetes
állomásává szélesedett ki az enyedi nagygyűlés.

Kezdődött ez a céltudatos munka ott, amikor aposoli ihlettel
először Ravasz László lépett az elerőtlenedett és pusztuló erdélyi
kálvinizmus frontvonalába s vele együtt lélek-mélyéig átszelle-
mült, bátor, kis argonauta csapat indult útnak, hogy visszahó-
dítsa az evangélium krisztusi birodalmának az erdélyi magyar
református egyház ősi kincseit. És ma, több, mint másfél évtize-
des szakadatlan munka után. Makkai Sándor püspöknek *Az ön-
tudatos Kálvinizmusról* szóló riadója után, folytatódik a folyamat
ott, hogy erre a lelkieket szolgáló nagygyűlésre, felfigyelt már
egész Románia minden kálvinistája és megjelent azon annak
minden hivatott képviselője.

Az Evangéliumért, a Krisztus nevében és lelkéért harcoló kis
csapat ma már megsokasodott. Az egész ifjú papi generáció mellé

felsorakozott a régi gárda minden megértő tiszta lelke, tartalé- kul szegődött hozzájuk a világiak egy hasonlóan fellelkesült esa- pata és a kálvinista újjáépítés úttörői, akik eddig csak az új ge- neráció sarjadó erejében látták a jövő győzelem zálogát, máris meglepődéssel állapítjuk meg, hogy a derékhad tömegéből is, egyre több és nagyobb lélekszám csatlakozik az igazi kálvinista hitvallás kibontott zászlója alá.

Ezek a jelek azonban még nem eredmények, — csupán biz- tató jelek! Az eddig végzett munka még csak a kezdet kezdete. Egy gondos előkészítő talajmunka csak, amely lassanként meg- dolgozza a lelkek sivárrá vált talaját és kezdi azt a mélységes hit áldó erejével, termékeny humuszát átformálni, hogy legyen az, dúsan termő talaja az igazi keresztyén életnek, hithű cselekedete- teknek, törhetetlen egységnek és az annyi szenvedésen átment erdélyi magyar kálvinizmus megváltó vigasztalásának.

És a vallásos regenerációért folyó, ezen az ünnepi nagy hé- ten, ahol a belső, vallásos lelki élet fejlesztéséért, a hatásos lelki agitációk egész szinfóniája hangzott el, még egy néhány pillanat- ra kérem türelmüket, hogy a kálvinizmus újjá ébresztésének munkájában, reámutathassak azokra a feladatokra is, amelyek csaknem egyenértékűek a belső vallásos lelkiélet lendítőerejével. Ezek a feladatok pedig az egyház köteles teendői a társadalmi téren és a szociális élet minden vonatkozásaiban.

Igaz és való, hogy a kálvinista lelki-élet legnagyobb ereje, a hitvallás őszinteségében, mélységében és igazságában fekszik, azonban a törhetetlen és megbonthatatlan egység egyik leglénye- gesebb föltétele az, hogy minden hívünk, az élet minden vonat- kozásaiban, a mi kálvinista közösségünk egyetemébe elválaszt- hatatlan kötelekekkel kapcsolódják bele.

Szükséges és mellözhetetlen az, hogy minden kálvinista lé- lek, ne csak a hit egységes érzésében éljen velünk és közöttünk, hanem, hogy ellenőrzésünk alatt álljon egész családi életével és társadalmi elhelyezkedése boldogságában, szenvedéseiben és nélkülözéseiben és hogy ez a lelki közösség találjon módot és le- hetőséget minden körülmények között arra is, hogy minden hit- festvérünknek lelki szenvedései mellett, ép úgy segítségére lehes- sünk testi szenvedéseiben, őt és hozzátartozóit fenyegető nélkülö- zéseiben, társadalmi szükségleteiben, mint tanácstalanságában vagy elhagyatottságában egyaránt.

Egyházainknak ma már be kell ismerniök, hogy Isten or- szága át- és átkarolja az egész emberi életet minden vonatkozá- saiban, érdekeiben ép úgy, mint nyomoruságaiban és hogy egy- házaink is súlyos mértékben felelősek, egy keresztyén, megértő világrend megteremtéséért. Meggyőződéssé kell válnia annak az igazságnak, hogy mert az egész világ, egész teljességében tárgya a megváltásnak, ép ezért az evangélium etnikai alapigazságait nem csak az egyén, hanem a különböző osztályok minden tár- sadalmi vonatkozásaiban is, ezeknek segítségére és szolgálatába

kell állítani és hogy e feladatokat az egyházaknak kell azonnal és a legnagyobb gyorsasággal vállalniok.

És ha valamely keresztyén egyháznak valaha is gyorsan kellett a cselekvés terére lépnie, úgy a magyar kálvinista egyház az, amelynek legsürgősebb a teendője e téren.

A belső vallásos erejét veszített, magyar Kálvinista egyház, nemzeti egységében négyfelé szakítva, elvesztette nagy egységének eleven-erejét s a háború által felidézett ezer nyomorúság és annak légköreiben felburjánzott romboló szenvedélyek és bűnök, elsősorban a mi drága egyházunkat sértették meg fő üttérében. Egész társadalmi osztályaink elvesztették régi tekintélyüket, sulyukat és minden vagyoni eszközeiket. A nélkülözés és a sötét nyomor ütött tanyát főképpen szellemi középosztályunk egykor tekintélyes rétegeiben nem csak, de az ipar és munkás osztályunk soráiban is.

A könnyű háborús gazdagodás, újabb és még mélyebb szakadékokat ékelt a munka és a tőke örök veszedelemmel fenyegető harcvonalai közé és a különösen alacsonyabb kultúrájú területekhez szakadt munkás osztályok, lefokozott irányban csökkenő munkásvédelmi intézményei, a harc konokságát és gyűlölködését még engesztelhetlenebbé élesítették.

A nyomor, a védtelenség és az elhagyatottság érzete és az ezekkel szervesen összefüggő velejárók, a betegség, balesetek és fokozottabb halandóság, az egyént az élet gondjaival árasztják el és a vallásos érzések megőrzését ez még ott is háttérbe szorítja, a hol az, a gyermekkorban, vagy a neveltség által tapadt a lélek belső életéhez.

De ahol — miként az utolsó félszáz esztendő kálvinizmusánál is — az igazi vallásos érzések erejét már régen elvesztette a szenvedő ember, ott akadálytalanul veri fel sátorát a vallástalanság, a közöny, sőt az atheizmus is.

És a háború által felfokozott eme nagy veszedelmekkel szemben egyedül a magyar kálvinizmus maradt jóformán minden védelmi eszköz nélkül.

Egyfelől a háború káros hatásainak reakciójaként, követelősen lépett fel a misztikus vallásos élmények utáni vágyakozás s ezzel a különböző szekták rohamos terjedése tizedeli meg egyre gyérülő sorainkat. Másfelől a dogmatikus és meghonthatatlanul autokratikus szervezetű egyházak, különösképen a katolikus egyház áll velünk szemben, meg nem fogyatkozott arzenáljaival. Ezenkiül pedig a leszakított területeken, a felülkerekedett, ugyancsak dogmatikus állam-vallások gyérítik sorainkat áttérések, reverzálisok és elkeresztelések útján.

Ezek a sötéten felmeredő veszedelmek szólítják védelmi csatasorba a magára maradt, elárvult és megpróbáltatott magyar kálvinizmust. Nem támadó, nem hódításra felszervezkedő, hanem tisztán és minden emberi és isteni törvények szerint, egy jogos és kötelességszerű önvédelmi szervezkedésre és egységesítésre.

És amily mértékben igaz az, hogy a mélységes vallásos kálvinista érzés az, amely minden egységünk legelső alapköve, oly mértékben kell elfogadnunk azt a további igazságot is, hogy a vallásos lelkiközösség ütő ereje, megbonthatatlanságunk birtosítéka, csak egy olyan kálvinista *társadalmi* szervezkedés lehet, amely egész kálvinista szervezetünket, minden szociális vonatkozásaiiban is átölelő egységbe gyűri.

Ennek a társadalmi szervezkedésnek fel kell karolnia a személy teljes jogi és társadalmi biztonságát, egészségügyi és anyagi védelmét; biztosítania kell a család, az anya és a gyermek egészségét, testi épségét, erkölcsi és szabad vallásos nevelését és végül az egyháznak eme társadalmi munkájában, fel kell lépnie a társadalmi osztálykülönbségek kiegyenlítődése érdekében is, az Evangélium erejében lefektetett testvériség, egyenlőség és igazság elvei alapján.

Hatalmas ideálok és nagy célok ezek, de ezeknek pusztá kitzzése nem elegendő, sem a megtépett magyar kálvinizmus újja építésére, sem a világ megjavítására. Ezért a célok kitzzése mellett az azokhoz vezető utak beindítása, sem el nem halasztható, sem ki nem kerülhető. Mindenáron és bármilyen áldozatok árán is hozzá kell kezdenünk azok megvalósításához.

Hogy a célok teljes megvalósulása, csak a távolabbi jövőnek lehet gyümölcse, ez el nem csüggeszthet.

A szociális feladatok megvalósítása nem végezhető lázas munkával. Minden eszme megvalósítása egy méltóságos időbeli lassúságot igényel. De egyházunknak, mint a cselekvés egyházának különleges feladata épen az, hogy ezt az alkotó szellemet, az eszményt, az akaratot és értelmet akként istápolja és fejlessze, hogy ezeket tettekké érlelje és megvalósítsa.

Hogy miként válthatja valóra az egyház e fontos társadalmi feladatait, ahhoz szükséges számotvetnünk a sürgős szükségletekkel, azok megvalósítási módjaival és lehetőségeivel.

Ezen alapvető megfontolások lathatásával két hatalmas kategóriába kell osztanunk az egyház szociális feladatait.

Az *egyikbe* kell soroznunk azokat a sürgős alapvető teendőket, amelyek lehetővé teszik elsősorban erőink számba vételét, erőforrásaink növelését és erősítését, amelyhez sorozzuk első helyen híveink számszerint való nyilvántartását és számszerinti összeírását, a gyermekek lehetőleg felekezeti beiskoláztatását, de legalább is *minden* beiskolázott gyermeknek gondos vallásos oktatását, és a vasárnapi iskolák minden vonalon való beállítását. Azután ugyanezen csoportba sorozzuk minden vonatkozású népjóléti intézmények létesítését, jótékonyági és emberbaráti szervezetek létesítését, mint a minők az anya és gyermekvédelem, szegény segélyezés, ingyenes orvosi és gyógyszer segély és jogsegély e reászorulókr részére, végül pedig az anyagi megélhetés megkönnyítése szövetkezetek és segélyintézetek létesítése által.

Mindezek az intézmények, bár lehetőleg általános és egysé-

ges elvek szerint, de *legalól* kezdve, *egyházközségenként* valószínűsíthető meg mindenütt, még a legkisebb egyházközségeknél is.

Ezekre az intézményekre főként az emberbaráti és szamaritánus ténykedésre igen sok helyen tényleg már meg is vannak, vagy legalább is csökevényeikben felfalálhatók a szervezkedések. De a *rendszeres és egységes* újjászervezés, minden helyen sürgősen keresztül viendő.

Igaz, hogy az egyházi egyesületek, nőegyletek, legény- és leányegyesületek felosztatása igen sok helyen halálos csapást mért az egyházak társadalmi szervezeteire és a társadalmi mozgalmak lehetőségeire, mert a presbyteriumok, a női lélekre és női munkára váró samaritánus és jótékonyági munkák végzésére, jóformán teljesen képteleneknek bizonyultak.

A hívek és a gyermekek összeírását, s utóbbiak pontos beiskoláztatását és vallásos oktatását, a lelkészek és presbyterium némi társadalmi segédlettel könnyedén elvégezhetik, de a jótékonyági és a népjóléti munka hatékony teljesítésére csak a nők munkája képes.

Első és fő kötelességünk tehát bármilyen áron is, újra alakítani a nőegyesületeket és leányegyesületeket, és kálvinista egyházunknak visszaadni a női lélek és női kezek áldásos munkáját.

Ahol ezek az egyesületek újra felveszik a harcot s különösen nagyobb egyházakban és a városokban, ott minden emberbaráti intézmény: a szegény gyermekek és keresetképtelen aggok nyilvántartása és segélyezése, anya- és gyermekvédelem, ingyen gyógykezelés és jogsegély, könnyen és fáradság nélkül, megfelelő agitációra, önként adódik. A *lélek* azonban, amely mindent megelevenít, a lelkiismeretes *lelkészek* és belátó *világi* vezetők kezében van.

Az egyház szociális feladatainak *másik* hatalmas kategóriájához, a gazdasági és pénzügyi szervezkedés, azután pedig a társadalmi osztálykülönbségek megszüntetésére irányuló munka és végül a szociálista munkás tömegeknek az egyház és vallásos élet körébe való bevonása tartozik.

E nagy kategóriához tartozó szervezkedésnek azonban már *felülről* lefelé, az egyetemes egyház központi vezetőségeitől kell erednie és kiindulnia.

Hatalmas agitáció, évek kitartó munkája kell mindkét irányú, hatalmas méretű szociális teendő megvalósítására.

Az egyház gazdasági és pénzügyi szervezkedése önként adódik, a vagyoni elkobzások dacára is nagy értékkel rendelkező sok száz egyház összesített munkájával, sürgős és gyors szervezéssel a sok száz és száz apró egyház és azok népességének csekély áldozatkészségével könnyen létesíthető ez a hatalmas pénzügyi intézmény, amely nagyobb nehézségek nélkül elláthatja a szorosan vett egyházi hitelszükségleteket. Viszont a társadalmi osztályharc elleni küzdelem és a munkás osztálynak az egyház hívei közé bekapcsolása már súlyosabb méretű és hosszabban tartó.

bátor munkát igényel. A szabad Amerika azonban buzdító és felemelő úttörő munkára tekinthet már vissza s az ifjú munkásság vallásos nevelésével s különösen a munkásságnak társadalmi és emberbaráti intézményei körébe való bevonásával a komoly hívők sok ezreit biztosította magának.

Egyetlen tekintetben azonban teljesen azonos az egyház mindkét irányú társadalmi munkásságnak alapja s ez az, hogy mindkettőnek egyetlen erőforrása az igaz, mélységes meggyőződésű, kálvinista hitvallás és e hitben egyesült tömeg bizalma és áldozatkészsége.

E praktikus és szükséges intézmények megvalósítása egy szép felemelő vízió, amelynek megvalósítására az egyházainak minden erőfeszítést meg kell tenniök s a mai és jövő generációt erre nevelniök. És az újjáébredő megifjodott *hit*, bizalommal is van maga lendítő erejéhez.

De nekünk ebben a munkában és harcban meg kell mutatnunk, hogy a programok, proklamációk és határozatok mögött, hogy a vezetők követeléseik mögött, mindenütt ott áll egységes erőben és zárt sorokban a vallásos tömegek megértő érzése, egyházaink egységes akarata: egy jobb, egy boldogabb keresztyén szellemű élet és a megújult magyar kálvinizmus hitében és érdekében.

Dr. Makkai Sándor püspök záró szavai a nagygyűlés végén:

Köszönetet fejez ki az előadónak fáradságukért. Az előadásokban az előadók bármilyen különböző dolgokról is beszéltek, egyben megegyeztek; abban ugyanis, hogy a megújulásforrás bennünk van, belőlünk kell hogy jöjjön. Az egyház tehát rendelkezik a megújuláshoz szükséges erővel a hívekben. És ez a mi legnagyobb örömünk, hogy Isten által bízhatunk magunkban és feladatainkat bármilyen nehéz, elvállalhatjuk.

Úgy vagyunk, mint az az oceánon járó hajó, amelyről elfogyott az ivóvíz. A segélyért való kiáltások elhangzottak a szikra táviró útján mindenfelé, míg az utolsó pillanathban egy másik hajóról az a válasz érkezett: merítsétek be a vedreket ott, ahol vagytok. Ugyanis a hajó tudtán kívül az Amazon torkolatánál állott az édes vízben. A példa ránk talál. Kivülről nincs segély, Isten parancsa az nekünk, hogy merítsünk le ott, ahol vagyunk az evangélium vizeibe, a Krisztus életébe, mert ott a segítség a keserűség tengerében.

Isten kegyelme erre segítsen meg!

Püspöki áldás.

A nagyenyedi „Református Nagyhét“-en jelenvoltak névsora.

I. Konferenciái előadók.

1. Dr. Makkai Sándor püspök (Kolozsvár).
2. Vásárhelyi János püspökhelyettes (Kolozsvár).
3. Dr. Tavaszy Sándor theologiai igazgató (Kolozsvár).
4. Dr. Imre Lajos theologiai professzor (Kolozsvár).
5. Dr. Gönczy Lajos theologiai professzor (Kolozsvár).
6. Maksay Albert theologiai professzor (Kolozsvár).
7. Jancsó Sándor lelkész (Nagyenyed).
8. Juhász Albert vallástanár (Nagyenyed).
9. Nagy Géza theol. m. tanár, lelkész (Magyarbikal).
10. Kádár Géza esperes (Zilah).
11. Hegyi András lelkész (Körtvélyfája).
12. Végh Árpád lelkész (Egrespatak).
13. Dr. Kovács András theol. gondnok (Kolozsvár).
14. Dr. Bene Ferenc ehm. gondnok (Dés).
15. Pilder Mária ehker. missziói titkár (Kolozsvár).
16. Dr. Makkai Sándorné (Kolozsvár).
17. Robert F. Chisholm skót lelkész (Kolozsvár).
18. Dr. Illés Gyula ehker. tanügyi előadó (Kolozsvár).

II. Lelkészek.

1. Ady László (Székelyföldvár).
2. Dr. Árkosi Jenő (Nyárádszereda).
3. Babos István (Káposztásszentmiklós).
4. Baczó Lajos (Petrilla-Lónyai telep).
5. Bagoly Lajos (Fotosmartonos).
6. Barabás Gábor (Sárd).
7. Bartha Lajos (Aranyosgyéres).
8. Bartok Dénes (Magyarigen).
9. Bertalan József (Aranyospolyán).
10. Biró Lajos (Magyardécse).
11. Biró Mózes (Ákosfalva).
12. Bitay Béla (Déva).

13. Bodor Géza (Alsócsernáton).
14. Boér Károly (Székelykövesd).
15. Boruzs Lajos (Bacza).
16. Botha Sándor (Bácsi).
17. Bőjthe Andor (Marosjára).
18. Bőjthe András (Oltszem).
19. Bőjthe Géza (Sepsiszentgyörgy—Szemerja).
20. Csekme Ferenc (Gernyeszeg).
20. Csia Pál (Brassó).
22. Csulák Ferenc (Magyarbecze).
23. Csűrös Ferencz (Ördöngösfüzes).
24. Czövek Róbert (Felenyed).
25. Dali Gyula (Csávás).
26. Dali István (Maroscucs).
27. Dr. Dávid György (Kibéd).
28. Deák Ferenc (Kolozsvár).
29. Derzsi Endre (Kisgalambfalva).
30. Dónáth László (Harasztkerék).
31. Farkas Imre (Nagyteremi).
32. Farkas István (Lisznyó).
33. Farkas Jenő (Udvarfalva).
34. Farkas Károly (Magyarpéterfalva).
35. Fosztó Dénes (Vizakna).
36. Fejér Pál (Vámosgálfalva).
37. Gergely Ferenc (Szászváros).
38. Gergely Károly (Nagysármás).
39. Gyenge György (Szentmátó).
40. Gruzda János (Zalatna).
41. Gub Márk (Bethlenszentmiklós).
42. Havadtői Sándor (Kovászna).
43. Ignác László (Fogaras).
44. Dr. Illyés Géza (Magyarkirályfalva).
45. Imreh Dezső (Sepsiszentgyörgy).
46. Imreh József (Ilosva).
47. Jakab Lajos (Oláhdellő).
48. Dr. Jakó Dénes (Réty).
49. Jancsó Albert (Nyárádszentimre).
50. Jancsó Lázár (Páké).
51. Járay Márton (Gyalu).
52. Juhász Izidor (Piski).
53. Kacsóh Lajos (Mezőmadaras).
54. Kádár Ernő (Erzsébetváros).
55. Kádár Imre (Kraszna).
56. Káli Dénes (Nagykend).
57. Kállay Ferenc (Egrestő).
58. Kertész Márton (Vajdakamarás).
59. Kiss Albert (Bikfalva).
60. Kiss Ferenc (Holtmaros).

61. Kiss Lajos (Magyaró).
62. Kiss Mihály (Maroscsapó).
63. Koncz Ferenc (Marosnagyilak).
64. Kónya Pál (Székelykocsárd).
65. Dr. Koronka Pál (Csikfalva).
66. Kósa Mihály (Detrehem).
67. Kovács Árpád (Nagyborosnyó).
68. Kovács Lajos (Petrozsény).
69. Kovács László (Koronka).
70. Kovács Károly (Alvincz).
71. Kovács Sándor (Sepsiszentkirály).
72. Kovács Sándor (Vajdahunyad).
73. Kovácsi Albert (Bonyha).
74. Lányi Lőrincz (Székelyvaja).
75. Lőrinczi Árpád (Hidvég).
76. Magyarai Árpád (Székelykakasd).
77. Magyarai Domokos (Magyarbükkös).
78. Magyarai Lajos (Marosugra).
79. Márk Mihály (Agyagfalva).
80. Máthé Elek (Szilágypanit).
81. Máthé Sándor (Kolozs).
82. Dr. Mezey Mihály (Magyarláros).
83. Mihály Jenő (Makfalva).
84. Molnár József (Magyarlapád).
85. Muzsi István (Zsobok).
86. Nagy András (Nyárádszentbenedek).
87. Nagy Béla (Csombord).
88. Nagy Ferenc (Tövis).
89. Dr. Nagy Gyula (Hátszeg).
90. Nagy József (Kérő).
91. Nagy Mihály (Középlak).
92. Nagy Mózes (Torda).
93. Nagy Pál (Fintaháza).
94. Olajos László (Marosvécs).
95. Paál Lajos (Kézdivásárhely).
96. Pap Árpád (Doboka).
97. Papp József (Nagyszeben).
98. Péter Géza (Kányád).
99. Péter Sándor (Maroskeresztur).
100. Pünkösdy Zoltán (Magyarkapud).
101. Rákosi Dezső (Sövényfalva).
102. Régeni István (Gyulafehérvár).
103. Rozsonday Ádám (Betfalva).
104. Sáfrány Lajos (Tür).
105. Simon Antal (Bágyon).
106. Simon Gábor (Székelytompá).
107. Soó Sándor (Vulkán).
108. Sükösd Sándor (Magyarózd).

109. Szabó Frigyes (Somosd).
110. Szabó Károly (Nagysolymos).
111. Szabó Károly (Székelymuzsna).
112. Szabó Zoltán (Lupény).
113. Szakács Ferenc (Désakna).
114. Szathmáry Gyula (Miriszló).
115. Szász Márton (Magyarrégen).
116. Szécsi Ferenc (Felvinc).
117. Székely Viktor (Lukafalva).
118. Szilágyi Aladár (Asszonynépe).
119. Szotyori Lajos (Alsórákos).
120. Takács Ferenc (Gyergyószentmiklós).
121. Takács Károly (Csikszereda).
122. Takács József (Marosgombás).
123. Thamó László (Szolokma).
124. Toró Gyula (Márosfelfalu).
125. Dr. Tóth Lajos (Segesvár).
126. Tőkés József (Málnás).
127. Vass István (Szépkenyerüszentmárton).
128. Dr. Vágó Károly (Koltókatalin).
129. Vályi János (Mezőméhes).
130. Veress Károly (Aranyosgerend).
131. Zoltáni Pál (Sáromberke).
132. Zólyomi Jenő (Abafája).
133. Zsigmond Dezső (Disznajó).

III. Segédlelkészek.

1. Ady Elemér (Szék).
2. Bedő Béla (Sepsiszentgyörgy).
3. Csáky János (Magyarfráta).
4. Horváth Jenő (Nagyenyed).
5. Kállay István (Nagyenyed).
6. Nagy Ottó (Kolozsvár).
7. Szilágyi Károly (Nagyenyed).
8. Tóth János (Marosujvár).

IV. Lévitalelkészek.

1. Csiky Viktor (Torockószentgyörgy).
2. Fábrián Lajos (Algyógy).
3. Fekete Lajos (Tuson).
4. Furó Gyula (Zernest).
5. Gyenge Áron (Pitest).
6. Gyenge Samu (Lozsád).
7. Jancsó Vilmos (Mezőméhes).
8. Kacsó Béla (Borbátviz).
9. Nagy Sándor (Havadtó).

10. Sikó Gergely (Marosszentimre).
11. Simon Imre (Segesvár).
12. Szabó Mózes (Székelymuzsna).
13. Tőkés Gyula (Felsőtök).
14. Tőkés János (Mezőcsán).

V. Theologusok.

1. Bitay Zoárd
2. Deák Judith
3. Kolumbán Bendeguz

VI. Tanítók és tanítónők.

1. Ambrus Julia
2. Elekes Evelin
3. Járay Ibolyka
4. Miklós Mária
5. Nagy Ida
6. Sütő Emma
7. Trózner József

VII. Egyházi tisztviselők és képviselők.

1. Apáthy Árpád ehk. főgondnok (Déva).
2. Br. Bánffy Dániel gondnok (Fugad).
3. Benedek Károly gondnok (Brassó).
4. Biró Emma (Felsőboldogfalva).
5. Elekes Ida (Kolozsvár).
6. Id. Daday István gondnok (Semesnye).
7. Eöry István főgondnok (Magyarigen).
8. Fejér Piroska (Vámosgálfalva).
9. Dr. Garda Kálmán gondnok (Nagyenyed).
10. Gáspár János főgondnok (Maroscsucs).
11. Horváth Pál ehker. képviselő (Nagyenyed).
12. Jeney Elek főgondnok (Nagyenyed).
13. Br. Kemény Pál főgondnok (Gzintos).
14. Martini Jánosné (Zernest).
15. Dr. Martonossy György gondnok (Déva).
16. Mester Mihály ehker. gazd. előadó (Kolozsvár).
17. Nagy Elemér püspöki titkár (Kolozsvár).
18. Péter Antal polg. isk. igazgató (Torda).
19. Péter Károly ehker. titkár (Kolozsvár).
20. ifj. Péter Károly (Kolozsvár).
21. Puskás Kálmán szeretetházi igazgató (Brassó).
22. Régeni Ilona (Gyulafehérvár).
23. Dr. Szabó András ügyvéd (Nagyenyed).

24. Szász János tisztviselő (Marosujvár).
25. Dr. Szöllösy János gondnok (Szászváros).
26. Szücs Elemér főerdész (Nagyenyed).
27. Zeyk Dániel ehker. főgondnok (Nagyenyed).

VIII. Lelkésznék.

1. Baczó Lajosné (Petrilla-Lónyai telep).
2. Bagoly Lajosné (Fotosmartonos).
3. Bitay Béláné (Déva).
4. Böjthe Andrásné (Oltszem).
5. Csekme Ferencné (Gernyeszeg).
6. Csulak Ferencné (Magyarbecze).
7. Dali Gyuláné (Csávás).
8. Gub Márkné (Bethlenszentmiklós).
9. Ignác Lászlóné (Fogarás).
10. Jancsó Lázárné (Páké).
11. Kádár Ernőné (Erzsébetváros).
12. Kovács Károlyné (Alvincz).
13. Kovács Lajosné (Petrozsény).
14. Nagy Andrásné (Nyárádszentbenedek).
15. Nagy Ferencné (Tövis).
16. Dr. Nagy Gyuláné (Hátszeg).
17. Pap Árpádné (Doboka).
18. Péter Károlyné (Kolozsvár).
19. Rákosi Dezsőné (Sövényfalva).
20. Régeni Istvánné (Gyulafehérvár).
21. Soó Sándorné (Vulkán).
22. Szabó Károlyné (Székelymuzsna).
23. Szabó Zoltánné (Lupény).
24. Szász Mártonné (Magyarrégen).
25. Tőkés Józsefné (Málnás).
26. Végh Árpádné (Egrespatak).
27. Jancsó Sándorné (Nagyenyed).

IX. Nagyenyedi tanári és tanítónői testület.

a) *Lelkésztanárok:*

1. Dóczy Ferenc, 2. Fejes Áron, 3. Juhász Albert, 4. Kovács Pál, 5. Zayzon János.

b) *Tanárok:*

1. Báthori Gyula, 2. Bodrogi János, 3. Elekes Viktor, 4. Fövenyessy Bertalan, 5. György Ferenc, 6. Halmágyi Antal, 7. Hegedüs Zsigmond, 8. Járai István, 9. Z. Knöpfler Gyula, 10. Kónya Gyula, 11. Málnási Károly, 12. Molnár Károly, 13. Rapp Károly, 14. Veress Gábor, 15. Zalányi István.

c) *Tanítók és tanítónők:*

1. Elekes Erzsébet, 2. Felméri Sándor, 3. özy. Finna Béláné, 4. Kádár Jánosné, 5. Kövér János, 6. Pongrácz József, 7. Veress István.

Összesítés :

I. Konferenciái előadók	—	—	—	—	—	—	—	—	18
II. Lelkészek	—	—	—	—	—	—	—	—	133
III. Segédlelkészek	—	—	—	—	—	—	—	—	8
IV. Lévitalelkészek	—	—	—	—	—	—	—	—	14
V. Theologusok	—	—	—	—	—	—	—	—	3
VI. Tanítók és tanítónők	—	—	—	—	—	—	—	—	7
VII. Egyházi tisztviselők és képviselők	—	—	—	—	—	—	—	—	27
VIII. Lelkésznék	—	—	—	—	—	—	—	—	27
IX. Nagyenyei tanári és tanítói testület	—	—	—	—	—	—	—	—	27
<hr/>									
Összesen									264

A névszerint felsoroltakon kívül a templomi estélyeken a nagyenyedi gyülekezet, a vasárnapi istentiszteleten és nagygyűlésen a város és vidék reformátussága 3—5000 lélekszámban vett részt.

A nagyenyedi „Református Nagyhét“-en résztevők szállásadóinak névsora.

<p>Özv. Aczél Béláné
Albrechtovich Antalné
Ambrus Dezső
Andrádi Józsefné
Dr. Asztalos Kálmán
br. Bánffy Kázmírné
Bakesi Sándor
Bakó Károly
Balázs Gergely
10 Balogh Márton
Baranyay Károly
Bartók Gábor
Bányay Máté
Beke Ferencné
Benkő Ferenc
Bethlen-kollegium
Berger Lipótné
Bíró Miklós
Boér Dezső
20 Bőjthe József
Bugán József
Berger Samuné
Özv. Csegezy Gyuláné
Csiki Károly
Demeter Ákos
Dezső Zsigmond
Dobai Sándor
Dóczy Ferenc
Dunai Béla
30 Dumai Sándor
Özv. Elekes Károlyné
Elekes Viktor
Farkas Ferenc
Farkas Salamon
Fejes Aron
Felméri Sándor
Felvinczi Sándor
Fenichel Lázár
Fogarasi Ferenc
40 Dr. Fülöp Ferenc
Fülöp János
Füzi Sándor dr.
Dr. Garda Kálmán</p> | <p>Graef Jenő
Gál Miklós
Hajdu Józsefné
Hegyesi Béla
Özv. Hegyi Jánosné
Özv. Henzely Józsefné
50 Horváth Pál
Horváth Viktor
Horváth Viktor
Illyés Árpád cipész
Illyés Árpád kerekas
Incze Miklósné
Incze István
Jancsó Sándor
Járai István
Jenei Elek dr.
Juhász Albert
60 Kádár János
br. Kemény Anna
Kerekes József
Kertész Károly
Kiss Jenő
Kocsis Elek
Kovács Dezső
U. Kovács Józsefné
Özv. Kovács Károlyné
Kovács Pál
70 Özv. Kovács Pálné
U. Kovács Endre
Kónya Gyula
Krecsák Albert
Kovács Sándor
Köblös Ferenc
Köpeczi Sándor
Kövér János
Králik Vilmos
Kunsch Antalmé
80 Lázár János
Maár László
Málnásy Károly
Márton Anna
Molnár Károly
Müller Jenő dr.</p> |
|--|--|

	Müller Zoltán dr.		Szabó Pál
	Nagy Domokos		Szász János
	Nagy István		Székely Jenőné
	Nagy Károly		Székely János
90	Özv. Nánán Jánosné	120	Székely Mihály
	Özv. Papp Gézáne		Székelyhídi Sándor
	Papp Ilka		Szeidl szálloda
	Péterffy József		Szergely János
	Péterfi Ödön		Szigeti Béla
	Puskás József		Szőes István
	Rác Simon		Szőes Lőrincz
	Rác Géza		Szőke István
	Ráskay Béla		Özv. Szöllősi Jánosné
	Rohay László		Szücs Elemér
100	Sándor Jenő	130	Szőke István
	Özv. Sándor Jánosné		Telegdi Ferenc
	Sebesi Emilia		Telegdi István
	Selmeczi István		Telegdi Liza
	Slafkovszki Antal		Tóth András
	Szeidel József		Török Gézáne
	Solymosi Bálint		Özv. Török Györgyné
	Özv. Sombori Sándorné		Ujvári Imréné
	Spangenberg Albert		Vadadi Józsefné
	Spangenberg Gyula		Vass Ödön
110	Sütő Antal	140	Veress Gábor
	Sneider Józsefné		Veress Mózes
	Szabó András dr.		Zabolai Sándor
	Szabó Árpád		Zayzon János
	Dr. Szabó Ferenc	144	Varró Róza.
	Szabó György		

Tartalom:

	Oldal
ELŐSZÓ — — — — —	3
A nagyhetet összehívó püspöki körlevél — — — — —	4
A nagyenyedi rendezőség tájékoztatója — — — — —	8
BIBLIAÓRÁK 1—8	
	11
II. LELKÉSZI KURZUS	
	20
1. A halhatatlanság-hit fejlődése a Szentírásban (<i>Maksay Albert</i>) — — — — —	20
2. Nagy erdélyi kálvinisták (<i>Nagy Géza</i>) — — — — —	31
3. Kijelentés és hit (<i>Dr. Tavaszgy Sándor</i>) — — — — —	63
4. Az ifjúság közötti munka módszere (<i>Dr. Imre Lajos</i>) — —	76
III. KONFERENCIÁK	
	83
1. A szolgálat és áldozatkészség lelkének felébresztése (<i>Dr. Imre Lajos</i>) — — — — —	83
HOZZÁSZÓLÁSOK — — — — —	86
A lelkipásztorok közötti testvéri és munkatársi viszony (<i>Végh Árpád</i>) — — — — —	90
HOZZÁSZÓLÁSOK — — — — —	93
3. Hogyan kapcsoljuk oda iskoláinkat lelkileg egyházunk munkájához? (<i>Hegyi András</i>) — — — — —	94
HOZZÁSZÓLÁSOK — — — — —	96
4. A külmiszió kérdése (<i>Pilder Mária</i>) — — — — —	99
HOZZÁSZÓLÁSOK — — — — —	102
5. Chisholm Róbert előadása. I—II. — — — — —	104
6. Megbeszélések — — — — —	109
IV NYILVÁNOS ÖSSZEJÖVETELEK	
	113
MŰSOROK — — — — —	113
A Kálvinizmus világformáló ereje (<i>Dr. Tavaszgy Sándor</i>) —	115
A megújuló Anyaszentegyház (<i>Dr. Kovács András</i>) — —	118

	Olda
Iskoláink az Isten országa szolgálatában (<i>Dr. Gönczy Lajos</i>)	127
Mit vár az egyház tagjaitól? (<i>Kádár Géza</i>) — — — — —	132
V. ÜNNEPÉLYES ISTENTISZTELET	
SORREND — — — — —	143
Imádság (<i>Vásárhelyi János</i>) — — — — —	143
A mi utunk (<i>Dr. Makkai Sándor</i> prédikációja) — — — — —	145
VI. REFORMÁTUS NAGYGYÜLÉS	
PROGRAMM — — — — —	153
Felekezeti öntudat és felekezetközi viszony (<i>Jancsó Sándor</i>)	153
Ref. nőnevelés (<i>Vásárhelyi János</i>) — — — — —	162
Egyházunk társadalmi feladatai (<i>Dr. Bene Ferenc</i>) — — —	167
Zárószavak (<i>Dr. Makkai Sándor</i>) — — — — —	172
A résztvevők névsora — — — — —	173
A szállásadók névsora — — — — —	180

